

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
MEVLÂNA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI
MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI
MEVLÂNA MÜZESİ NR. 1113'DE KAYITLI MESNEVÎ
NÜSHASININ 1. CİLDİ
(METİN - İNCELEME)

Rukiye RASBACI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ali TEMİZEL

Konya-2019

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

MEVLÂNA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI

MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

MEVLÂNA MÜZESİ NR. 1113'DE KAYITLI MESNEVÎ

NÜSHASININ 1. CİLDİ

(METİN - İNCELEME)

Rukiye RASBACI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Ali TEMİZEL

Konya-2019

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rukiye RASBACI
	Numarası	127201002008
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları Ana Bilim Dalı / Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tezin Adı	Mevlâna Müzesi Nr. 1113'de Kayıtlı Mesnevî Nüshasının 1. Cildi (Metin - İnceleme)

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Rukiye RASBACI

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rukiye RASBACI
	Numarası	127201002008
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevilik Araştırmaları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali TEMİZEL
Tezin Adı	Mevlâna Müzesi Nr. 1113'de Kayıtlı Mesnevî Nüshasının 1. Cildi (Metin - İnceleme)	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Mevlâna Müzesi Nr. 1113'de Kayıtlı Mesnevî Nüshasının 1. Cildi (Metin - İnceleme)** başlıklı bu çalışma **20 / 06 / 2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı	Adı Soyadı	Jüri	İmza
Prof. Dr.	Ali TEMİZEL	Danışman	
Prof. Dr.	Yusuf ÖZ	Asil	
Doç. Dr.	Yakup ŞAFAK	Asil	
Prof. Dr.	Nuriye BİLİK	Yedek	
Dr. Öğrt. Üyesi	Fahrettin COŞGUNER	Yedek	

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	.
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU.....	.
ÖN SÖZ	I
ÖZET	III
SUMMARY.....	IV
KISALTMALAR	V
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	VI
GİRİŞ.....	1
1. MEVLANA VE MEŞNEVÎ'NİN TENKİTLİ NEŞİRLERİ HAKKINDA.....	1
1.1. Mevlâna'nın Hayatı	2
1.2. Mevlâna'nın Eserleri	5
1.3. Nicholson'un Hayatı.....	7
1.4. Nicholson'un Eserleri.....	8
1.5. Nicholson'un Meşnevî'ye Katkısı	10
2. MEVLÂNA MÜZESİ NR. 1113'TE KAYITLI YAZMA NÜSHANIN TAVSİFİ	14
2.1. KATALOG BİLGİLERİ.....	14
2.1.1 Cilt	14
2.1.2. Kağıt ve Ebat	14
2.1.3. Yazı Türü	14
2.1.4. Tertibi.....	14
2.2. 773 / 1372 TARİHLİ YAZMADAKİ BAZI İMLÂ ÖZELLİKLERİ.....	21

2.2.1. Farsça kelimelerdeki “ د ” dal harfinin, “ ذ ” zal olarak yazılması:.....	21
2.2.2. Hâ-yı resmiyeden sonra çoğul eki :.....	22
2.2.3. “ كه ” Ki’lerin Yazılması:	22
2.2.4. “ نه ” Ne’lerin Yazılması:.....	23
2.2.5. Ha-yı resmiye veya (ى) ile biten kelimelerden sonra ye :	23
2.2.6. “ به ” ön edatı :	23
2.2.7. “ پ - ب - ج - چ - ک - گ - ز - ژ ” Harfleri :.....	24
2.2.8. “ ح ” Harfi:	24
2.2.9. Miş’li geçmiş zaman 3. tekil şahıs :	24
3. KARŞILAŞTIRMALI METİN VE DEĞERLENDİRME.....	26
3.1. METİN NEŞRE HAZIRLANIRKEN İZLENEN YÖNTEM.....	26
3.2. KARŞILAŞTIRMALI METİN	28
3.3. DEĞERLENDİRME	379
SONUÇ	382
KAYNAKÇA	383
ÖZGEÇMİŞ.....	387

ÖN SÖZ

Mesnevî, yazılmaya başlandığı günden itibaren hem halk arasında hem de ilim erbabı nezdinde büyük ilgi görmüş ve bu ilgi zamanla evrensel bir boyut kazanmıştır. İnsanlığı ilgilendiren hemen hemen her konuyu içeren eser, akıcı üslubu ve fikirlerindeki derinlikle insanlığın ilgisine mazhar olmuştur.

Yazıldığı ilk dönemden itibaren büyük ilgi gören bu eşsiz eser, birçok defa istinsah edilerek çoğaltılmış ve günümüze kadar birçok dilde yayınlanmıştır. *Mesnevî*'nin çok sayıda nüshasının bulunması, bu nüshalar arasındaki farklılıkların tespit edilerek ortaya konması ihtiyacını doğurmuştur.

Türk İslam tarihi tasavvuf kültürünün mihenk taşlarından olup evrensel bir nitelik kazanan Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî ve *Mesnevî*si üzerine geçmişten günümüze sayısız çalışma yapılmıştır. Gerek Türk, gerekse yabancı araştırmacılar tarafından yapılan bu neşirler arasında Reynold Alleyne Nicholson (1868-1945) tarafından yapılan çalışma, *Mesnevî* metnini bilimsel metotlarla (1925-1940 yıllarında) ortaya koyan dünyadaki ilk ve en muteber çalışmalardan sayılmaktadır.

Nicholson, *Mesnevî* metninin edisyon kritiğini yapmaya 1920'lerde karar vermiş, 8 ciltlik çalışmasının ilk cildini 1925 yılında neşretmiştir. Bu ilk cildin neşrinde 5 nüshanın ilk iki defterinin karşılaştırmasını yapmış, daha sonra elde ettiği 4 nüshanın daha karşılaştırmasını yaparak 3. Cildin başında ek olarak yayınlamıştır.

Bu çalışmada Mevlâna Müzesi 1113 numaralı nüsha ile Nicholson tarafından karşılaştırması yapılan bu 9 nüshanın karşılaştırması yapılarak aralarındaki tüm farklılıklar dipnot yöntemiyle ortaya konulmuştur. Çalışma sırasında halen Mevlâna Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı yazmanın dijital görüntüleri kullanılmış, Nicholson'un karşılaştırdığı nüshalar için belirlediği kısaltmalara ek olarak 1113 nr için [M] kısaltması kullanılmıştır. M nüshası ile diğer nüshalar karşılaştırılırken sadece Nicholson neşrinde tespit edilen farklılıklar ise [Nich.] kısaltmasıyla gösterilmiştir. Çalışmada, Arap harfli kişi ve eser adları transkripsiyon sistemi esas alınarak Latinize edilmiştir.

Çalışma, Giriş, Mesnevî'nin Karşılaştırmalı Metni, Değerlendirme ve Sonuç kısımlarından oluşmakta olup “Giriş” kısmında Mesnevî'nin tenkitli neşirleri, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî ve R. A. Nicholson'un hayatı ve eserleri hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Mevlâna Müzesi nr. 1113'te kayıtlı nüshanın detaylı bir tanıtımı yapılmıştır.

“Mesnevî'nin Karşılaştırmalı Metni” kısmında Mesnevî'nin Mevlâna Müzesi nr. 1113'te kayıtlı yazma nüshasının birinci defterinin mukaddimesi ve arkasından birinci defterin beyitlerinin (1-4039) edisyon-kritikli metni yer almaktadır.

“Değerlendirme” kısmında Mevlâna Müzesi nr. 1113'te kayıtlı yazma nüsha ile Nicholson'un hazırladığı Mesnevî neşri arasındaki beyit farklılıkları ortaya konulmuştur. Burada Mevlâna Müzesi nr. 1113'te kayıtlı yazma nüshaki fazla beyitler tablo şeklinde verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise yapılan bu çalışmanın ortaya koyduğu bulgular ve sonuçları yer almaktadır.

Bu güne kadar üzerinde bu alanda herhangi bir akademik çalışma yapılmayan Mevlâna Müzesi nr. 1113'te kayıtlı nüshanın incelenmesi ve farklılıkların ortaya konulması Mevlâna ve *Mesnevî* üzerine yapılacak çalışmalar için önem arz edeceği düşünülmektedir.

Çalışmanın her aşamasında yardım ve desteklerini esirgemeyen hocam Doç. Dr. Yakup ŞAFAK'a, Müdürüm Bekir ŞAHİN'e, Öğrt. Gör. Dr. Selman KARADAĞ'a, mesai arkadaşım Faruk AĞARTAN'a, daima destek vererek yol gösteren bilimsel teşvikini ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Ali TEMİZEL'e teşekkürlerimi sunarım.

Rukiye RASBACI

Konya 2019

Adı Soyadı	Rukiye RASBACI	
Numarası	127201002008	
Öğrencinin	Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali TEMİZEL
Tezin Adı	Mevlâna Müzesi Nr. 1113’de Kayıtlı Mesnevî Nüshasının 1. Cildi (Metin - İnceleme)	

ÖZET

Bu çalışmanın konusunu Mevlâna Müzesi nr. 1113’te kayıtlı *Meşnevî* nüshası oluşturmaktadır. Bu nüsha yazıldığı dönem ve sanatsal özellikleri itibariyle önem arz etmektedir. Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî’nin *Meşnevî*’siyle ilgili ilk ve en kapsamlı çalışma R. A. Nicholson tarafından yapılmıştır. Nicholson, biri matbu olmak üzere dokuz *Meşnevî* nüshasını karşılaştırmış ve aslına en uygun nüshayı neşretmiştir. Halen bu karşılaştırmaların dışında kalan nüshalar mevcuttur.

Şimdiye kadar metni üzerinde bilimsel herhangi bir çalışma yapılmamış olan 1113 numaralı *Meşnevî* nüshası yazıldığı dönem itibariyle en muteber nüshalar arasındadır. 773/1372 tarihinde Selçuklu veziri Mevlevî Emir Satı için yazılan ve Selçuklu döneminin yazım özelliklerini yansıtan bu nüsha, Reynold Alleyne Nicholson neşriyle karşılaştırılmıştır. Tespit edilen farklılıklar dipnotlarda gösterilmiş ve karşılaştırmaların sonunda bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Mevlâna, Mesnevî, Nicholson, edisyon-kritik

Adı Soyadı	Rukiye RASBACI
Numarası	127201002008
Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali TEMİZEL
Tezin İngilizce Adı	Volume 1 of the mathnawi copy which is registered at Mawlana Museum nr. 1113 (Text - Analysis)

SUMMARY

The subject of this study is copy of Mathnawi which is registered at Mawlana Museum nr. 1113. This copy is important in terms of its period which is written in and artistic features. The first and most comprehensive study of Mawlana Jalaluddin Rumi's Mathnawi was made by R. A. Nicholson. Nicholson compared nine Mathnawi copies, one of which was printed, and published the most appropriate one. There are still copies which are not included in this comparison.

The Mathnawi copy number 1113, which has not been done any scientific work on the text so far, is among the most valid copies as of the period it was written. This copy which was written for the Seljuk vizier Mawlawi Emir Satı in 773/1372 and reflecting the writing characteristics of the Seljuk period is compared with publishing of Reynold Alleyne Nicholson. The differences were identified in the footnotes and an evaluation was made at the end of the comparison.

Keywords: Mawlana, Mathnawi, Nicholson, edition-critic

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
b.	Bin (ođul)
bs.	Baskı
Bkz.	Bakınız
Bul.	Bulak
C	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
edt	Editör
Fatih	Fâtihu'l-Ebyât
h.	Hicri
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
m.	Miladi
Menhec	Menhecü'l-Kavî li-Tullâbi'l-Mesnevî
Nich.	Nicholson
nr.	Numara
ö.	Ölüm
S.	Sayı
Sarı Abd.	Sarı Abdullah
s.	Sayfa
şrh.	Şerh
TTK	Türk Tarih Kurumu
Y.	Yıl

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Uzun Ünlüler: آ, ا, â : â ; ای-, ی-, î : î ; و- : û

Kısa Ünlüler: اَ : a, e ; اِ : i, i ; اُ : o, ö, u, ü

Ünsüzler:

ء : '	ص : ş
ب : b	ض : z
پ : p	ط : t
ت : t	ظ : z
ث : s	ع : '
ج : c	غ : ğ
چ : ç	ف : f
ح : h	ق : k
خ : ħ	ك : k, ñ
د : d	گ : g
ذ : z	ل : l
ر : r	م : m
ز : z	ن : n
ژ : j	و : v
س : s	ه : h
ش : ş	ی : y

Özel isimlerin başında gelen “abd-“ ve sonunda gelen “-dîn “ kelimeleri bitişik yazılmıştır: ‘Abdullāh, ‘Abdurrahmân; Şadrreddîn, Celâleddîn gibi.

Telaffuzunda zorluk çekilmeyen özel isimler Türkçe’de kullanıldığı gibi yazılmıştır.

Arapça isimlerin başında şemsî ve kamerî harflerin okunuşları belirtilmiş (el-Konevî), tamlama halindeki isimlerde harf-i tarifli okunuşlar esas alınmıştır. “Mecmûatü ’l-Letâif” gibi.

GİRİŞ

1. MEVLANA VE MESNEVÎ'NİN TENKİTLİ NEŞİRLERİ HAKKINDA

Mevlâna ve *Meşnevî* ile ilgili yapılan yayınlarda *Meşnevî* metnlerinin hangi yazmaya veya neşre dayandığı büyük önem arz etmektedir. Bu konuda Mevlâna Müzesi 51 numaralı yazma nüshanın şu ana kadar en muteber nüsha olduğu kabul edilmektedir.¹ Bu çalışmaya konu olan Mevlâna Müzesi 1113 numaralı nüshanın da gerek dönemi gerek hattatı ve ithaf edildiği kişi gerekse sanat özellikleri bakımından en az bu nüsha kadar önemli olmalıdır. *Meşnevî*'nin günümüze kadar tenkitli neşri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmış olup bunlardan en muteber kabul edileni Reynold A. Nicholson'un 1925 yılında yayımlamaya başladığı *Mesnevî* neşridir.

Bu çalışmanın üzerine Hasan-i Lâhûtî'nin "*Âhirîn tashîh-i Reynold A. Nicholson (Nicholson'un son tashihi)*" ismiyle yayınladığı *Meşnevî-i Ma'nevî* neşrinde Nicholson'un düzeltme ve ek başlıkları altında verdiği bütün bilgiler metinde ve dipnotlarda yerlerine yerleştirilerek düzenlenmiştir.²

Meşnevî'nin Konya'da bulunan nüshalarıyla İran ve Hindistan kütüphanelerindeki nüshaları arasında büyük farklılıklar vardır. *Meşnevî* nüshaları arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla 1032'de (1623) 'Abdüllatîf b. 'Abdullâh tarafından seksen kadar nüsha karşılaştırılarak hazırlanan ve *Nüşha-i Nâsiha-i Meşneviyyât-i Sakîme* adı verilen eseri bu alanda yapılan ilk çalışmalardan biridir.³

Meşnevî'ye büyük alaka duyan bilim adamlarından Muhammed-i İsti'lâmî de yakın yıllarda önemli bir tenkitli neşir çalışması gerçekleştirmiştir. 4 muteber nüshayı esas alarak hazırladığını kaydetmekte ve neticede Nicholson'un neşriyle karşılaştırma yaptığında yüzlerce ihtilafın ortaya çıktığını ve bunların daha doğrusunun kendi neşrinde yer aldığını dile getirmektedir.⁴

¹ Adnan Karaismailoğlu, "R. A. Nicholson'un *Mesnevî* Neşri ve Yeni *Mesnevî* Neşirleri", Mevlâna Araştırmaları Dergisi, Konya, 2007, S. 1, s. 22.

² Karaismailoğlu, a.g.m., s. 26.

³ Semih Ceyhan, "*Mesnevî*", DİA, C. 29, Ankara 2004, s. 329.

⁴ Karaismailoğlu, a.g.m., s. 28.

Tevfik Subhânî (Tahran 1373/1994) ve ‘Abdulkerîm Surûş neşirleri de (Tahran 1375/1996, 1376/1997) diğerk yaygın *Meşnevî* neşirleridir.⁵

Bu alanda son dönemde yapılan bir çalıřma da İnan’da Mevlâna’nın *Meşnevî*’si ve Şems-i Tebrizi ile ilgili arařtırmalar yapan en önemli şahsiyetlerden Muhammed ‘Ali Muvaħħid’in, içinde Konya nüshasının da bulunduđu ilk dönem yazmalarını karşılařtırarak hazırladıđı *Meşnevî-i Ma’nevî* (Tahran 1396/2017) neşridir.

51 numaralı yazmayı temel alan ayrı bir *Meşnevî-i Ma’nevî* neşri de Türkiye’de Adnan Karaismailođlu ve Derya Örs tarafından hazırlanmıřtır.⁶

Bu kısımda Mevlâna ile tenkitli neşir faaliyetlerinin en muteberi kabul edilen ve bu çalıřmanın da temel unsurlarından biri olan Nicholson ve *Meşnevî* tashihi üzerine yaptıđı çalıřmalar hakkında biraz daha detaylı bilgi verme geređi duyulmuřtur.

1.1. Mevlâna’nın Hayatı

Mevlâna, 30 Eylül 1207 (6 Rebiülevvel 604) tarihinde bugünkü sınırlara göre önemli merkezlerini Türkmenistan’daki Merv, İnan’daki Niřabur ve Afganistan’daki Herat ve Belh řehirlerinin oluřturduđu Horasan bölgesinin Belh řehrinde dünyaya gelmiřtir.⁷ Mevlâna, *Meşnevî*’nin giriřinde bizzat kendisi, adını Muhammed olarak belirtmiřtir. Lakabı Celâleddîn’dir⁸ ve daha sonraları İslam dünyasında hürmet belirtmek için önemli kiřilerin isimlerinin önünde kullanılan "efendimiz" anlamındaki "Mevlâna" ünvanı onu yüceltmek maksadıyla söylenmiř, Mevlâna Celâleddîn Muhammed’le birlikte özel bir isme dönüřmüřtür. "Sultan" mânasına gelen Farsça "hudâvendigâr" ünvanı da kendisine babası tarafından verilmiřtir. Ayrıca dođduđu řehre nisbetle "Belhî" olarak anıldıđı gibi, hayatını geçirdiđi Anadolu’ya nisbetle de "Rûmî, Mevlâna-i Rûm, Mevlâna-i Rûmî" ve müderrisliđi sebebiyle "Molla Hünkâr, Mollâ-yı Rûm" gibi

⁵ Ceyhan, a.g.m., s. 330.

⁶ *Meşnevî-i Ma’nevî* (ber-esâs-i nüsha-i muverreh 677/1278 Konya), I-VI, (haz. Adnan Karaismailođlu, Derya Örs), Şehrdârî-i Konya, 1384 hř.; 2. bs., I-III, Ankara: Akçađ Yay., 2007.

⁷ Adnan Karaismailođlu, “Mevlâna’nın Hayatı ve Çevresi”, Konya’dan Dünyaya Mevlâna ve Mevlevilik, İstanbul 2002, s. 22.

⁸ Abdurrahmân Câmî, Nefahâtu’l-Üns: Evliyâ Menkıbeleri, Çev. ve řrh. Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludađ ve Mustafa Kara, İstanbul 1998, s.634

unvanlarla da zikredilmektedir.⁹ Babası, bilginler padişahı (Sultanu'l-ulema) diye anılan ve bilginlerden Ahmed Hatîbî oğlu Hüseyin Hatîbî'nin oğlu olan Belh'li Muhammed Bahâeddîn Veled'dir.¹⁰

Babası Bahâeddîn Veled, Mevlâna çocukluk veya ilk gençlik yıllarında iken; yaklaşan Moğol tehlikesi ve fikirlerini *Ma'ârif* isimli eserinde tenkit ettiği ünlü bilgin Faḫreddîn-i Râzî'nin (ö.1209) ve onun görüşlerine itibar eden Harizmşah Muhammed'in (ö.1220) manen ve madden mevcut etkinliğinden rahatsızlık duyması nedeniyle Belh'ten ayrılmayı uygun görmüştür.¹¹

Bu minvalde ailesi ve müridleriyle birlikte yola çıkan kabile, Nişabur ve Bağdat'a uğrayarak Hicaz'da Hac vazifelerini yerine getirdikten sonra Şam üzerinden Anadolu'ya ulaşmış; önce Malatya'ya, sonra Erzincan'a buradan dört yıl kaldıkları Erzincan Akşehir'ine ve daha sonra yedi yıl ikâmet ettikleri Larende'ye (Karaman) varmışlardır. Bahâeddîn Veled Karaman'da 1225 yılında henüz 17 yaşında olan Mevlâna'yı kafilenin üyelerinden olan Semerkantlı Lala Şerefeddîn'in kızı Gevher Hatun'la evlendirmiş ve bu evliliğin akabinde 623/1226'da Sultan Veled, sonrasında da Alâeddîn Çelebi dünyaya gelmiştir.¹² Yine Karamandaki yaklaşık yedi yıllık ikametleri sırasında Mevlâna'nın annesi Mümine Hatun ile ağabeyi Alâeddîn Muhammed vefat etmiş ve bugün *Mâder-i Mevlâna Türbesi* olarak bilinen yerde toprağa verilmişlerdir.¹³

Bahâeddîn Veled ailesiyle birlikte 626/1229 tarihinde Konya'ya yerleşmiş ve yaklaşık iki yıl Konya'da Altınapa (Altun-aba/Altunpâ) Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra 18 Rebiulahir 628/23 Şubat 1231 tarihinde vefat etmiştir. Babasının vefatı üzerine yerine oğlu Mevlâna Celâleddîn geçmiş, bir yıl sonra babasının müritlerinden Şeyh Burhâneddîn-i Muḫakkık -ı Tirmizî'nin Konya'ya gelişiyle ona

⁹ Karaismailoğlu, a.g.m, s. 22.

¹⁰ Abdülbâkî Gölpınarlı, Mevlâna Celâleddîn Hayatı, Felsefesi, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999, s. 34.

¹¹ Karaismailoğlu, a.g.m, s. 22.; Bediüzzaman Fürûzanfer, Mevlâna Celâleddin, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1963, s.11-24.

¹² Karaismailoğlu, a.g.m., s. 23.

¹³ Karaismailoğlu, a.g.m., s. 23.

bağlanmıştır. Bu bağlılık Şeyh Burhâneddîn-i Tirmizî'nin ölümüne kadar, yani yaklaşık 9 yıl kadar sürmüştür.¹⁴ Yine bu dönemlerde Mevlâna Şam'a gidip zahiri ilimlerde tahsil görmüş, Arap dili ve edebiyatı, lügat, fıkıh, tefsir ve hadis gibi ilimler başta olmak üzere çeşitli ilimlerden de icâzet almıştır.¹⁵ Şam'da bulunduğu süre içerisinde Muhyiddîn İbnü'l-'Arabî (ö. 638/1240), Sa'deddîn-i Hamevî, 'Osmân-ı Rûmî, Evhadüddîn-i Kirmânî (ö. 635/1238) ve Şadreddîn Konevî (ö. 673/1274) ile uzun müddet sohbetlerde bulunmuştur.¹⁶ Şam'dan dönen Mevlâna, şeyhin ölümünün ardından onun yerine geçerek medresede fıkıh ve din ilimlerinde dersler vermeye başlamıştır.¹⁷

Mevlâna'nın hayatında özel bir yere ve öneme sahip olan Şemseddîn Muhammed Tebrîzî'nin Konya'ya ilk olarak gelişi 26 Cemaziyelahir 642/29 Kasım 1244 tarihindedir. Şems ile karşılaşmalarının ardından Mevlâna halkla tamamen ilgisini kesmiş ve tüm vaktini onunla sohbette geçirmeye başlamıştır. Bu durum bir süre sonra Mevlâna'nın öğrenci ve müritleri arasında hoşnutsuzluğa neden olmuş, çıkan dedikodular nedeniyle Şems-i Tebrîzî 21 Şevval 643/10-11 Mart 1246 günü Konya'dan ayrılmıştır. Bu ayrılış Mevlâna'yı son derece etkilemiş ve üzmüştür. Mevlâna, oğlu Sultan Veled'i Şems'i bulup getirmesi için Şam'a göndermiş 15 ay kadar sonra 644/1246-1247'de birlikte geri dönmüşlerdir. Ancak beraberlik uzun sürmeyerek Şems 645/1247-1248 yılı içerisinde tamamen kaybolmuştur. Bu kayboluşun ardından Mevlâna iki defa Şam'a gitmiş ancak Şems'i bulamamıştır.¹⁸

Mevlâna için oldukça sarsıcı olan bu gidişin ardından kendisine halife ve naib olarak Şelâhaddîn Zerkübî'yi seçmiş; bir süre sonra da oğlu Sultan Veled'i Şelâhaddîn'in kızı Fatıma hatun ile evlendirerek bu bağlarını pekiştirmiştir;

"Şeyh'in (Mevlâna) coşkunluğu, onunla yatıştı; bütün o zahmet, dedi kodu,

¹⁴ Karaismailoğlu, a.g.m., s. 24.

¹⁵ Reşat Öngören, "Mevlâna", DİA, C. 29, Ankara 2004, s. 442.

¹⁶ Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlar, Mevlâna ve Etrafindakiler, Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977, s.35.

¹⁷ Bedî'üzzamân Fırûzanfer, Mevlâna Celâleddin, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1963, s.63.

¹⁸ Karaismailoğlu, a.g.m., s. 25-26.

*esenliğe dönuştü.*¹⁹

1258'de Şelâhaddîn Zerkûbî'nin vefatıyla Mevlâna, son on yılını *Meşnevî*'nin de yazılmasına sebep olan Çelebi Hüsâmeddîn'le sohbette bulunarak geçirmiştir. Bu iki muhterem zatla geçen yıllar, Mevlâna ve çevresindekiler için huzurlu ve verimli; oldukça önemli manzum ve mensur eserlerinin yazıldığı yıllar olmuştur.²⁰

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, 5 Cemaziyelahir 672/17 Aralık 1273 günü ebedi aleme göç etmiştir. Mevlâna'nın vasiyeti üzerine cenaze namazını kıldırarak olan Şadreddîn Konevî'nin fenalaşması sebebiyle Kađı Sirâceddîn namazı kıldırılmış ve büyük bir kalabalıkla defnedilmiştir.²¹

1.2. Mevlâna'nın Eserleri

Mevlâna'nın, tamamı yayınlanmış, Türkçe'ye ve diđer dillere kısmen veya tamamen çevrilmiş 5 eseri vardır.²² Bunlardan *Meşnevî* ve *Dîvân-ı Kebîr* manzumdur. *Mecâlis-i Seb'a* vaazlarından oluşan, *Fihî mâ Fih* çeşitli konularda halkı ve müritleri aydınlattığı sohbetlerini içeren, *Mektûbât* ise çeşitli şahıslara yazdığı mektupları kapsayan eserlerdir. Şiirleri ve mektupları arasında Arapça olanları bulunmakla beraber eserleri Farsçadır. Bu beş eser dışında bazı küçük risale ve manzumeler Mevlâna'ya nisbet edilmişse de bunların ona ait olmadığı ispat edilmiştir.²³

a) Mesnevî :

Mesnevî bir nazım şeklinin adı olmakla birlikte Mevlâna, kitabını bu isimle adlandırıp başka bir isim vermediğinden dolayı yazıldığı zamandan beri bu isimle ün kazanmıştır.²⁴ İçerisinde birçok ayet, hadis, ve hikayeyi barındıran yaklaşık 26.000 beyitten oluşan 6 ciltlik bir eserdir. Hemen hemen her konuda söylenmiş bu beyitlerle,

¹⁹ Sultan Veled, İbtidânâme, Çev: Abdülbâkî Gölpınarlı, Konya 2001, s.70/beyit 1449

²⁰ Karaismailođlu, a.g.m., s.27.

²¹ Gölpınarlı, a.g.e., s.129

²² Yakup Şafak, "Hz. Mevlâna'nın Eserleri", Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, Konya Valiliđi İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya 2010, s.23

²³ Şafak, a.g.m., s.35

²⁴ Şafak, a.g.m., s.27

yazıldığı günden itibaren tüm dünyada büyük ilgi görmekte; insanlara manen rehberlik ve birçok esere ilham kaynaklığı etmektedir.²⁵

Meşnevî'de tasavvufî ve ahlakî konular ayet ve hadislerle desteklenerek kıssalar ve hikayeler aracılığıyla aktarılmıştır. *Meşnevî*'de esas olan eğitici rehberlik yönü olan konu ve manadır dolayısıyla şiirsel unsurlar geri plandadır.

b) Dîvân-ı Kebîr :

Büyük Dîvân anlamına gelmektedir ve Mevlâna'nın gazel, rubâî ve terci-i bendlerinden meydana gelen çok geniş hacimli bir eserdir. Mevlâna şiirlerinde çoğunlukla mahlas olarak Şems-i Tebrîzî'nin adını kullanmış ve eser bu sebeple *Dîvân-ı Şems* veya *Külliyât-ı Şems* adıyla da anılmaktadır. Çok az sayıda manzumlarında "Selâhaddîn" ve "Hüsâmeddîn" mahlaslarını da kullanmıştır. Bunlar dışında "Hâmûş" mahlasının kullanıldığı şiirler de vardır.²⁶

Dîvân-ı Kebîr'in yazma nüshası sayıca *Meşnevî* kadar çok değildir. *Dîvân-ı Kebîr*'e gösterilen ilgi *Meşnevî* ye gösterilen ilgi kadar olmasa da üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır. İranlı alim Bedî'üzzamân Fürûzanfer 9 eski yazma nüshayı karşılaştırarak Mevlâna'ya ait olmayan şiirleri mümkün olduğunca ayıklayarak bir çalışma gerçekleştirmiş ve bu çalışma *Külliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr*²⁷ adı altında 8 cilt halinde yayınlanmıştır.²⁸

c) Fîhî Mâ Fîh :

Mevlâna'nın üç mensur eserinden biridir. "İçindeki içindedir, ondaki ondadır" manasına gelen *Fîhî mâ Fîh* muhtelif konulardaki sohbetlerinin, yakınları ve müritleri tarafından kaleme alınmasıyla kitaplaştırılmıştır. Adı eski nüshalarda geçmemekle birlikte bazı yazma nüshalarda "*Esrâru'l-Celâliyye*" olarak yazılmıştır. Çeşitli

²⁵ Şafak, a.g.m., s.31

²⁶ Şafak, a.g.m., s.25

²⁷ Bedîüzzaman Fûrûzanfer, Külliyyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr, Tahran 1336-1345 hş

²⁸ Şafak, a.g.m., s.25

bölmelerden meydana gelen eserin bölüm sayıları değişiklik göstermektedir. Bu sayı matbu olanlarda 70'ten fazladır.²⁹ Eser hem Mevlâna'nın düşüncesini hem de zamanının siyasetçileriyle ilişkisini yansıtmaya bakımından oldukça önemli bir kaynaktır.³⁰

d) Mecâlis-i Seb'a :

“Yedi Meclis” anlamına gelen bu eser Mevlâna'nın yedi vaazından oluşmaktadır. Vaazları muhtemelen müritleri tarafından not edilmiştir.

Eserin genel usulü, konulara göre seçilmiş Hadis-i Şeriflerin açıklanması, peygamber kıssalarının anlatılması ve özellikle *Dîvân-ı Kebîr*'den, *Meşnevî*'den, Senâî ve 'Attar'ın eserlerinden ilgili beyitlerin yer almasıdır.³¹

e) Mektûbât :

Kelime anlamı “Mektuplar” olan bu eser Mevlâna'nın değişik sebeplerle yakınlarına, dostlarına, dönemin alim ve devlet büyüklerine yazmış olduğu çeşitli mektupları içeren bir kitap olup, yaşadığı dönem açısından büyük önem taşımaktadır.

1.3. Nicholson'un Hayatı

Reynold Alleyne Nicholson 19 Ağustos 1868'de Yorkshire-Keighley'de doğmuş ve İlk öğrenimini Edinburg'da tamamlamıştır. Yüksek öğrenimine Aberdeen Üniversitesi'nde başlayıp Cambridge Üniversitesi Trinity College'da sürdürmüş olan Nicholson Klasik Batı Dilleri alanında üstün başarı göstermiş, daha sonra Arapça ve Farsça zengin kitap koleksiyonuna sahip olan dedesi John Nicholson'un etkisiyle Doğu Dillerine ilgi duymaya başlamıştır. Bu ilgi, İran edebiyatı uzmanı Edward G. Browne ile tanışmasının ardından daha da artmıştır.³²

²⁹ Şafak, a.g.m., s.31

³⁰ Franklin Lewis, Mevlâna Geçmiş ve şimdi Doğu ve Batı, Çev. Gül Çağalı Güven-Hamide Koyukan, Kabalcı, İstanbul 2010, s.352

³¹ Nuri Şimşekler, “Mevlâna'nın Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler”, Konya'dan Dünya'ya Mevlâna ve Mevlevîlik, İstanbul 2002, s.66

³² Süleyman Derin, “Reynold Alleyne Nicholson”, DİA, C. 33, İstanbul 2007, s.76.

1893 yılında Trinity Koleji'nde öğretim görevlisi olmuş, 1901 yılında Londra Üniversitesi Farsça Kürsüsünde çalışmaya başlamıştır. Bir yıl sonra da, Cambridge Üniversitesi Farsça Kürsüsünden Arapça Kürsüsüne geçen E. G. Browne'nin yerine Farsça Kürsüsüne tayin edilmiştir. 1926 yılına kadar bu görevini sürdürmüş, aynı yıl Browne'nin yerine Arapça Kürsüsüne geçmiş ve bu bölümde profesör olmuştur. Nicholson ailesinden kalan zengin kütüphanesini, Browne'den kendisine kalan Farsça ve Arapça eserlerle daha da zenginleştirmiştir.³³

1923 yılında British Academy'ye üye seçilmiş, 1937'de Royal Asiatic Society'den altın madalya almıştır. 1933'te emekliye ayrılan Nicholson 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlamasından dolayı Towyn kasabasına yerleşmiştir. 1944 yılında Tahran Üniversitesi tarafından fahri doktora unvanı verilmiştir. 27 Ağustos 1945'te Chester'de hayatını kaybetmiştir.³⁴ Nicholson öldüğünde, bu yüzyılın en verimli Mevlâna alimi olarak onu geride bırakan Bedî'üzzamân Fîrûzanfer, ona saygılarını dile getirmek üzere Farsça uzun bir mersiye kaleme almıştır.³⁵

1.4. Nicholson'un Eserleri

Tasavvuf tarihi araştırmalarıyla tanınan İngiliz şarkiyatçısı Nicholson tasavvufa ve tasavvuf tarihine derin bir ilgi duymuş ve bu alanda çok sayıda çalışması bulunmaktadır. Onun en önemli eseri Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sinin tahkikli neşri ve İngilizce'ye tercümesidir.

Onun kırk yılı aşkın çalışmaları neticesinde hazırlamış olduğu metin, tercüme ve şerhini kapsayan *The Mathnawi of Jalaluddin Rumi* (1925-1940, Leiden-Cambridge University Press) bugün dahi tüm dünyada kullanılmakta ve sahasındaki en önemli çalışma olma özelliğini korumaktadır. Gerek İngilizce gerekse diğer Batı dillerine yapılan *Meşnevî* çevirilerinin birçoğu Nicholson'un bu tercümesine dayanılarak yapılmaktadır. Günümüzde Amerika, İngiltere, İran, Pakistan ve Hindistan'da

³³ Derin, a.g.m., s.76.

³⁴ Derin, a.g.m., s.76.

³⁵ Lewis, a.g.e., s.598

yayınlanan bu eserin İngilizce tercüme kısmı Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından da yayınlanmıştır (İstanbul, 2004, I-VI c.).³⁶

“Nicholson Mesnevî'nin Batı'da tam olarak tercüme metin ve şerhini ortaya koyan ve bu başarılı çalışması neticesinde tüm dünyada büyük saygı ve itibar gören bir araştırmacıdır.”³⁷

Eserleri şunlardır:

1) The Mystics of Islam: London 1914, Eser Mehmet Dağ ve Ethem Ruhi Fırlalı tarafından “İslâm Sûfileri” adıyla Türkçeye çevrilmiştir, (İstanbul 1978)

2) Studies in Islamic Mysticism (London, 1921).

3) Studies in Islamic Poetry: (İslâm Şiiri Alanında Çalışmalar), (London 1921)

4) The Idea of Personality in Sufism: Tasavvuf Felsefesi ve Psikolojisinin Hristiyanlıkla Mukayesesi üzerine bir eserdir. (London 1923)

5) The Mathnawi of Jalaluddin Rumi (Celâleddîn Rumî'nin Mesnevî'si I-VIII, London (1925-1940) Nicholson'un en önemli çalışmalarından biridir. *Mesnevî*'nin tenkitli neşirini, İngilizce'ye tercümesini ve şerhini içerir.

6) Rumi Poet and Mystic: (Oxford 1966), Eser Ayten Lermioğlu tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Mevlâna Celâleddîn-î Rûmî adıyla yayınlanmıştır. (İstanbul t.s.z.)

Nicholson'un diğer önemli telif, tercüme ve neşirleri şunlardır:

Selected Poems from the Diwan-i Shamsi Tabriz (Cambridge 1898);

The Tadhkiratu'l-Awliya. (I-II, London 1905- 1907, Memoirs of the Saints);

³⁶ Nuri Şimşekler, “Mevlâna'nın Eserleri ile İlgili Yabancı Dillerde Yapılan Çalışmalar (1973-2005)”, Mevlâna Araştırmaları 1, edt. Adnan Karaismailoğlu, s.182

³⁷ Safi Arpaguş, “Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserleri Üzerine Yapılan İngilizce Çalışmalar”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2005, Y. 6, S. 14, s.782

A Literary History of the Arabs (London 1907, 1977) ;

The Don and the Dervish (London 1911);

The Kashf al-Mahjub (London 1911);

The Oldest Persian Text on Sufism (London 1911);

The Tarjuman al-Ashwaq (London 1911, İbnü'l-'Arabî'ye ait eserin neşir ve tercümesidir);

The Kitab al-Luma' (London 1914);

The Secrets of the Self (London 1920, Muḥammed İḳbal'in *Esrâr-ı Hodî* adlı eserinin tercümesidir);

The Farsname of İbnü'l-Balkhi (London 1921 , Guy le Strange ile birlikte);

The Tales of Mystic Meaning (London 1931) ;

A Persian Lyrics (London 1931;

A Persian Forerunner of Dante (Towyn-on-Sea 1944, Hâkîm Senâî'nin Seyrû'l-'ibâd ile'l-me'âd adlı eserinin özet manzum tercümesidir).

Nicholson'un ayrıca Journal of the Royal Asiatic Society, Museon, Islamica, Quest, Search gibi ilmi dergilerde makaleleri yayımlanmıştır.³⁸

1.5. Nicholson'un Meşnevî'ye Katkısı

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî hayatı, fikirleri ve eserleriyle Anadolu'da ve İslam dünyasında oldukça etkili olmuştur. O, buengin duygu ve düşüncelerini yansıttığı eşsiz eseri *Meşnevî* ile büyük kitlelere ulaştırmış ve benimsetmiştir. *Meşnevî*, yazılmaya

³⁸ Derin, a.g.m., s.77.

başlandığı andan itibaren büyük ilgi görmüş, her seviyeden insan tarafından okunmuş; birçok alim ve mutasavvıf tarafından tercüme ve şerh edilmiş, her alanda verilen eserlere kaynaklık etmiştir.³⁹

Dolayısıyla *Meşnevî*'nin hem kütüphanelerde hem de şahıslarda çok sayıda yazma nüshası bulunmakta olup çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Ayrıca *Meşnevî*'nin metni başta Türkiye olmak üzere pek çok ülkede defalarca başılmıştır. Bu alanda ilk bilimsel çalışmayı Nicholsun yapmış ve 1925-1940 yılları arasında neşretmiştir. Nicholson, *Meşnevî* metninin edisyon kritiğini yapmaya 1920'lerde karar vermiş, 8 ciltlik çalışmasının ilk cildini 1925 yılında neşretmiştir. Bu neşir edisyon-kritik yapılmış metin, tercüme ve şerhten oluşmaktadır. Bunlardan 1, 3, ve 5. Ciltler Farsça metin, 2, 4 ve 6. Ciltler tercüme ve 7, 8. Ciltler şerhtir.. Bu ilk cildin neşrinde (1. ve 2. defterler) 5 nüshanın karşılaştırmasını yapmış, daha sonra elde ettiği 4 nüshanın daha karşılaştırmasını yaparak 3. Cildin (3. ve 4. defterler) başında ek olarak yayınlamıştır.⁴⁰

Onun, bu ilk cildin neşrinde (1. ve 2. defterler) ele aldığı yazma nüshalar ve onlar için kullandığı kısaltmalar şu şekildedir;

[A] 718 (m. 1318-19) tarihli, 'Ali b. Muhammed hattı, Britanya Müzesi (British Museum Or.5602),

[B] 744 (m. 1344) tarihli, Muhammed b. el-Hâc Devletşâh b. Yûsuf eş-Şîrâzî hattı, Münih (Aumer'n Münih Staatsbibliothek Farsça Yazmalar Kataloğu Nr. 35),

[C] XIII. Yy (?), Britanya Müzesi (British Museum Or.6438),

[L] 843 (m. 1439) tarihli, Nicholson mülkiyetindeki nüshayı göstermektedir.

³⁹ Yakup Şafak, "Cumhuriyet Döneminde Yayınlanmış İlk Mesnevî Tercümesi", Yedi İklim, S. 334, s. 102.

⁴⁰ İsmail Güleç, "R. A. Nicholson'un Mesnevî Tercüme ve Şerhi Üzerine", Dîvân İlmî Araştırmalar, 20 (2006/1), s. 228-229.

Ayrıca h. 1268 tarihli Bulak baskısını **[Bul.]** kısaltmasıyla karşılaştırmalara dahil etmiş, İsmâ'îl Ankaravî'nin "*Fâtîhu'l-Ebyât*" adlı Türkçe şerhli metninden yararlanmış ve **[Fatih]** kısaltmasıyla çalışmasında göstermiştir.

Bunlar dışında çeşitli Mesnevi şerhlerinin baskılarından da yararlandığı anlaşılmaktadır. Şah Velî Muhammed Ekberâbâdî'nin 1140-1151/1727-1738 yılları arasında yazdığı şerh *Şerh-i Meşnevî* (Leknev 1312/1894) ve *Mağzenü'l-Esrâr* (Leknev 1899) adlarıyla basılmıştır. Dipnotlarda "Velî Muhammed" şeklinde geçmektedir. Türkçe şerhler arasında yer alan önemli eserlerden biri de İsmâ'îl Ankaravî'nin *Mecmûatü'l-Letâif* adlı şerhidir. Kahire (1221, 1241, 1251) ve İstanbul'da (1257, 1289) basılan eser, Şam Mevlevîlerinin talebi üzerine Çengî Yûsuf Dede tarafından "*Menhecü'l-Kavî li-Tullâbi'l-Meşnevî*" adıyla Arapça'ya çevrilmiştir (Kahire 1289). Dolayısıyla çalışmada bu eserden **[Menhec]** kısaltmasıyla söz edilmektedir. Bir diğer çalışma ise Sarı Abdullah Efendi'nin "*Cevâhir-i Bevâhir-i Meşnevî*"si olup I. cildin şerhidir (I-V, İstanbul 1287-1288). İsmâil Hakkı Bursevî'nin I. cildin ilk 738 beytini kapsayan "*Rûhu'l-Meşnevî*" adlı oldukça geniş Türkçe şerhi de Meşnevî üzerine yapılmış çalışmaların önemli bir örneğidir (I-II, İstanbul 1287).

Nicholson daha sonra İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Profesörü Helmut Ritter'in tavsiye ve yardımıyla XIII ve XIV.asırlara ait 4 yazmayı daha elde etmiş, Üçüncü Defter'den itibaren bunları karşılaştırmaya almıştır. Söz konusu nüshalar şunlardır:

[G] 677 (m. 1278) tarihli, Muhammed b. 'Abdullah el-Konevî hattı, Konya Mevlâna Müzesi,

[H] 687 (m. 1288) tarihli, Hasan b. el-Hüseyn el-Mevlevî hattı, İstanbul Zahir Efendi mülkiyeti,

[K] 768 (m. 1367)⁴¹ tarihli, Muhammed b. İsa el-Hâfiz el-Mevlevî el-Ğonevî hattı, Kahire Darü'l-Kütübi'l-Mısır Kütüphanesi Farsça Kitaplar Katalođu s. 419),

[N] 680 (m. 1281) tarihli, İsmail b. Süleymân b. Muhammed el-Hâfiz el-Ğayserî hattı, İstanbul Nafiz Paşa (İstanbul, Nafiz Paşa, 670).

Nicholson, gerek kendisini tanıyanların gerekse öğrencilerinin anlattıklarına göre bir Mevlâna aşığı olarak bilinmektedir.⁴² Nicholson'un yaşam boyu çalışmalarını Mevlâna'ya adanması, kendisini izleyen pek çok kişinin ilgisini arttırmıştır. Onun *Meşnevî* metninin Farsça edisyonu, yalnızca Batıda değil dünya çapında halen en çok okunup gönderme yapılan metindir. Ayrıca İran ve Türkiye'de daha yeni *Meşnevî* şerhleri çıkmasına rağmen, Nicholson'un yorumu, Celâleddin Aştıyânî tarafından yazılan bir giriş bölümüyle, Hasan-i Lâhûfî tarafından Farsçaya bile çevrilmiştir (Tahran: İlmi ve Ferhengi, 1374/1995). Bu çeviri 1995'te İran'da yılın en iyi edebi çeviri ödülünü kazanmış ve 1378/1999'da ikinci edisyonu yayımlanmıştır.⁴³

Hasan-i Lâhûfî, Nicholson'un düzeltme ve ek başlıkları altında verdiği bütün bilgileri metinde ve dipnotlarda yerlerine yerleştirmek suretiyle "*Âhîrîn Taşih-i Reynold A. Nicholson (Nicholson'un son tashihi)*" adıyla (Tahran 1995) yayınlamıştır. Gerçekte Nicholson'un tespit ettiği bu bilgiler yıllar sonra da olsa bulunması gereken yerleri ancak bulmuştur.⁴⁴ *Meşnevî*'nin her bir defterinde bulunan beyitler numaralandırılarak takibi kolaylaştırılmıştır.⁴⁵ Günümüzde bile birçok yazar ve çevirmen *Meşnevî* beyitlerinden yaptıkları alıntılar ve incelemelerde; metnin Nicholson edisyonunda kullanılan numaralamayı kullanmaktadırlar.⁴⁶

⁴¹ Nicholson'un çevirisinde Nicholson bu istinsah tarihi hakkında verdiği bilgiye göre 768 tarihi üzerinde oynama yapılarak 668 yapılmaya çalışılmıştır. Bkz. Reynold Alleyne Nicholson, "The Matnavî of Jalâlu'ddîn Rûmî'ye Önsöz", Çev. Ekrem Yıldız, Mevlâna Araştırmaları -II-, 2008, s.268.

⁴² Güleç, a.g.m., s. 228.

⁴³ Lewis, a.g.e., s.598 ; Adnan Karaismailođlu, "R.A. Nicholson'un Mesnevî Neşri ve Yeni Mesnevî Neşirleri", Mevlâna Araştırmaları Dergisi, Y.2007, S.1, s.26.

⁴⁴ Lewis, a.g.e., s.598 ; Adnan Karaismailođlu, "R.A. Nicholson'un Mesnevî Neşri ve Yeni Mesnevî Neşirleri", Mevlâna Araştırmaları Dergisi, Y.2007, S.1, s.26.

⁴⁵ Nicholson, a.g.m., s.252.

⁴⁶ Lewis, a.g.e., s.598

2. MEVLÂNA MÜZESİ NR. 1113'TE KAYITLI YAZMA NÜSHANIN TAVSİFİ

Çalışmamıza konu Mevlâna Müzesi nr. 1113'de kayıtlı *Meşnevî* nüshasıyla ilgili ilk detaylı tanıtım Abdülbâkî Gölpınarlı tarafından hazırlanan “*Mevlâna Müzesi Müzelik Yazma Eserler Kataloğu*”nda yayınlanmıştır.⁴⁷

2.1. KATALOG BİLGİLERİ

2.1.1 Cilt

Üzeri yeşil bez kaplı, miklepli bordo deri cilt içerisindedir. Kapaklarında ve miklebinde şemse vardır.

2.1.2. Kağıt ve Ebat

Eser sayfaları tamir görmüş, abâdi kağıda 562 x 365 mm dış, 491 x 300 mm iç ölçülerinde olup nem lekeleri mevcuttur. I+198 varaktan oluşmaktadır. Eser üzerinde daha önceden varak numaralandırması yapılmış olup numaralandırmaya zahriye sayfalarından başlandığı ve bazı varaklara numaraların yazılmadığı görülmüştür.

2.1.3. Yazı Türü

Selçuki nesih hatla yazılmıştır. Her sayfada 4 sütun, her sütunda 39 satır ve her satırda 2 beyit yer almaktadır. Tezhipli olanlar dışında sayfa kenarları kırmızı çift cetvelle çerçeve içerisine alınmış, mısra araları aralıklı çift cetvelle ayrılmıştır. Başlıkların tamamı kırmızı ve mavi mürekkeple yazılmış olup kenarlarında basit tezhipli motifler bulunmaktadır.

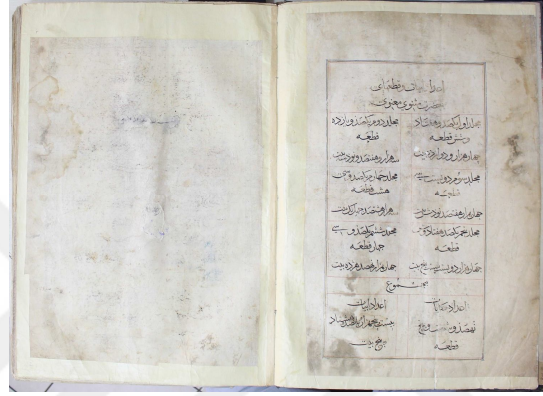
2.1.4. Tertibi

2b'de kenarı lacivert ve kırmızı çerçevesi yıldız cetvel içerisinde sülüs yazıyla “اعداد ابیات قطعهای حضرت مثنوی معنوی” başlığı altında *Meşnevî*'nin her defterindeki beyit

⁴⁷ Abdülbâkî Gölpınarlı, *Mevlâna Müzesi Müzelik Yazma Eserler Kataloğu*, TTK, Ankara 2003, s.233-236.

ve konu başlıklarının sayılarının yer aldığı bir tablo bulunmaktadır. Bu tabloya göre 1. Defterde 176 başlık ve 4012 beyit, 2. Defterde 111 başlık ve 3793 beyit, 3. Defterde 230 başlık ve 4796 beyit, 4. Defterde 138 başlık ve 3841 beyit, 5. Defterde 175 başlık ve 4265 beyit, 6. Defterde 134 başlık ve 4980 beyit olmak üzere toplamda 25585 beyit ve 965 başlık bulunduğu belirtilmektedir.

2b-3a Sayfaları

Zahriye sayfaları 3b-4a Selçukî nefis tezhipli olup sülüs hatla ve üstübeçle ilk sayfa ortasında “ ليس كمثلہ شیء ” ve ikinci sayfa ortasında “ و هو السميع البصير ” ayeti yazılıdır. Gölpınarlı kataloğunda bu ayet “ و هو السميع اعليم ” şeklindedir.⁴⁸

Zahriye Sayfaları (3b-4a)

Dibâce sayfaları 4b-5a Selçukî nefis tezhipli, ilk sayfa üst kısmında sülüs hatla ve üstübeçle “ بسم الله الرحمن الرحيم ”, alt kısımda “ لهذا و ما كنا لنهتدى ”, ikinci sayfa üst

⁴⁸ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s.233.

”و صلى الله على سيدنا محمد و على اجمعين“ ve alt kısmında ” الحمد لله الذى هدانا“ kısmında yazmaktadır. Sayfa ortalarında ise yuvarlak mülevven, kenarları kavisli daire içerisinde tahrirli hatla dîbâce metni yer almaktadır. Sayfaların kenarlarında müzehhep üçer madalyon vardır.

Dîbâce Sayfaları (4b-5a)

Serlevha başlığı 5b⁴⁹ Selçukî nefis tezhipli olup içerisinde sülüs hatla Besmele yer almaktadır. 1. defter 33a'da⁵⁰ sona ermektedir.

Son Sayfa (32b-33a)

İlk Sayfa (5b-6a)

32b'de nefis bir Selçuklu tezhibiyle 2. defterin dîbâce sayfası yer almaktadır. Üst kısmında sülüs hatla ve üstübeçle ”المجلد“ , alt kısmında ”من المثنوى“ , ibareleri

⁴⁹ Gölpınarlı kataloğunda metnin 5a'da başladığı yazılıysa da metin 5b'de başlamaktadır.

⁵⁰ Eserin bu sayfasının üst köşesinde 32 yazması nedeniyle Gölpınarlı kataloğunda da 32a'da bittiği yazılıdır. Ancak sayfa numaraları takip edildiğinde bu varak 33a'ya denk gelmektedir.

bulunmakta ve ortadaki büyük dairede 2. defterin mukaddimesi başlamaktadır. Arada bir boş yaprak mevcuttur ve karşısındaki sayfada (33a) yine üst kısımda “الثانى” ve alt kısımda “المعنى” ibareleri ve orta kısımda mukaddimenin devamı bulunmaktadır. Eser 33b-58b sayfaları arasındadır.

Eser sonuna kadar her defterin başında aynı şekilde tezhipli mukaddime kısmı bulunmakta olup her defterin başında 1. ve 2. defterlerde olduğu gibi kaçınıcı defter olduğu yazılıdır. 3. Defter 60b-92b, 4. Defter 94b-122a, 5. Defter 123b-155b, 6. Defter 157b-191b sayfalar arasında olup 191b'nin sonunda yarım sayfa tezhipli bir hatime kısmıyla son bulmaktadır. Nüshanın Selçuklu Veziri Şerefüddin Emîr Satı için hicri 773 yılı Receb ayının ilk günü (1372 m.) yazılıp tamamlandığını bildiren hatime şu şekildedir:

Eserin Hâtimesi

برسم مطالعه

دستور معظم صاحب اعظم

زیده دساتير العرب و العجم عمدة

وزراء الامم اسوه ارباب القلم قدوة

اصحاب الجود النعام ساحت اذبال المجد

الكرم محرز معالى الخير و الهمم مستجمع
مكارم

الاخلاق و محاسن الشيم كافل مصالح بنى آدم

خواجه شرف الملة و الدنيا و الدين ابو المعالى

امير ساتى المولى ادام الله توفيقه و جعل

الرشد رفيق بن المرحوم المغفور حسام الدين

حسن طاب ثراه فى غره رجب الاصم

لسنه پلاپ و سبعين و سبعمايه

حامدا لله و مصليا على نبيه محمد

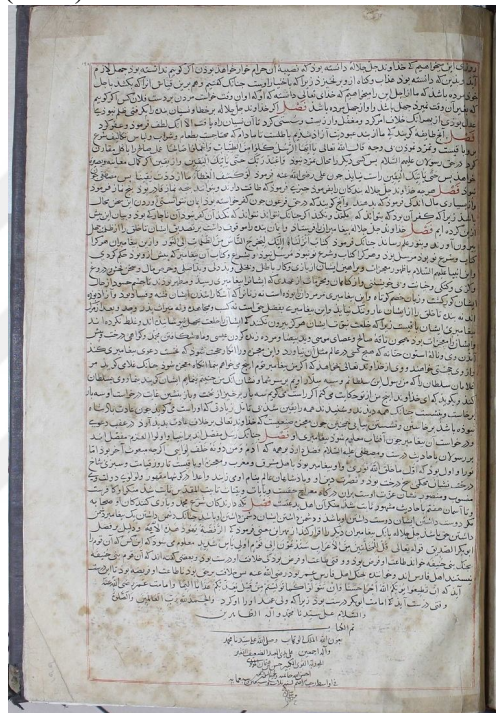
و آله

Hâtime Sayfası (191b)

Sonda hâtimeden sonra 192a'da 4 sütun halinde 45 beyitten oluşan Tetimme-i Velediyye, yine 192a-196a'da Risâletü'l-Îlâhiyye ve 196b-198a'da Allah'ın sıfatlarına dair Farsça bir risale yer almaktadır. 198a'da risalenin sonunda Mevlîvî Hasan b. 'Osmân tarafından 773 Recebinin ortalarında yazıldığı gösteren şu ketebe kaydı mevcuttur:

Ketebe Kaydı (198a)

تم الكتاب
 بعون الله الوهاب و صلى الله على سيدنا محمد
 و آله اجمعين على يدى العبد الضعيف الفقير
 الى ربه القوى الكبير حسن بن عثمان المولى
 احسن الله خاتمه و لجميع المسلمين اجمعين
 فى اواسط رجب الاصح لسنة ثلاث و سبعين و
 سبعماية

Nüşanın son yaprağı olan 198. yaprağın b yüzünde Selçuklu döneminin şikeste talik yazısıyla şu kayıt yazılmıştır:

وفات امير تيمور بك در مقام اوترار شب چهارشنبه سابع عشر شعبان المعظم لسنة سبع و ثمانيه و كاتب العبد مستجد بن ساتى المولى در اوترار بر كشتن درين حال بهم بود و نشستن بسلطنت در سمرقند حضرت خليل سلطان ميرزا و بذل كنوز و خزاین كى امير تيمور نهاده بود در ماه رمضان سنة المذكوره و اجازت كاتب العبد از سمرقند بجانب روم و ارزنجان در ماه شوال سنة المذكوره و گذشتن آب آمويه هم در ماه و رسيدن بخراسان و آمدن بارزنان مالوف خود در ماه رجب سنة ثمان ثمانمائة

Bu kayıt, Müstencid b. Satı el-Mevlevî tarafından yazılmıştır. Buradaki yazıya göre, Timur 17 Şaban 807/18 Şubat 1405 Çarşamba gününde Otrar'da öldüğünde, Müstencid de oradadır. Timur'un ölümü ve Sultan Halil'in hükümdar olmasından sonra aynı yılın Ramazan ayında Semerkand'dan Rum tarafına yola çıkar, Amuderyayı geçerek Horasan'a gelir ve Receb 808/23 Aralık-21 Ocak 1406'da, sevdiği ve ikamet ettiği yere Erzincan'a ulaşır.⁵¹

Ve aynı sayfada sülüs yazıyla Muhammed adlı birinin Siyâdet⁵² şeceresi yazılıdır.

Abdülbâkî Gölpınarlı, bu nüshanın Mevlâna Müzesi nr. 51 de kayıtlı nüshayla ve diğer sağlam nüshalarla karşılaştırılarak tashih edilmiş olduğuna dikkat çekerek buna dair şu örnekleri vermektedir:

⁵¹ Zeren Tanındı, “Mevlâna Celaeddîn Rûmî'nin ve Sultan Veled'in Konya Mevlâna Müzesindeki Eserlerinin Tezhipli ilk Örnekleri”, Mevlana Ocağı, Edt: Mehmet Bayyigit, Konya 2007, s.172 ; Zeren Tanındı, “Seçkin Bir Mevlevî'nin Tezhipli Kitapları”, M. Uğur Derman 65 Yaş Armağanı, İstanbul 2000, s. 522.

⁵² Siyâdet سيادت: Seyyidlik, efendilik.Hz. Peygamber'in soyundan olma hali, (Lugatnâme, Ferheng-i Mutavassıt-ı Dehhoda I-II, Tahran 1385/2006).

4b'de dîbâcenin başlarında, “و هو اصول اصول الدين” sözünün hizasına, hamîşe bir “اصول” daha yazılarak doğrusunun, “اصول اصول اصول الدين” olduğu belirtilmiştir. Nr. 51'deki nüshada da üstte, surhla bir “اصول” yazılarak aynı tarzda düzeltilmiştir. 6b'de⁵³ “حكايت فرستادن بادشاه رسولان را بسمرقند بأوردن زر كر” başlığını taşıyan bahsin ilk beytinin sonuna işaret konularak yanındaki iki surh cetvelin içine yukarıdan aşağıya doğru

تا سمرقند امدند ان دو امير

پيش ان زر كر ز شاهنشاه بشير

beyti yazılıp “صح” la kayıtlanmıştır. Nr. 51'deki bu beyit metindedir.

7a'da 25. satırdaki beyitin ilk mısrası

طفل می لرزد ز نیش احتجام

iken, kenara, “بچه می لرزد از ان نیش حجام” şeklinde düzeltilmiş, yanına da “صح” kaydı konmuştur. Nr. 51'de metin düzeltilen şekildedir; kenara “رینش و احتجام”, nüsha farkı olarak yazılmıştır.

7a'da 27. satırdaki⁵⁴ “بود بقالی و اورا طوطی” mısrasında, “اورا” sözünün üstüne, “ویرا” yazılmış ve “صح” la kayıtlanmıştır. Nr. 51'de de “ویرا” dır.

7a'de 32. satırdaki⁵⁵ ikinci beytin hizasına ve kenara,

می نمود ان مرغ را هر کون شکفت

تا که باشد کندر آید او بکفت

⁵³ Bu sayfa Abdülbâkî Gölpınarlı kataloğunda sehven 6a olarak verilmiştir.

⁵⁴ Bu sayfa ve satır numarası Abdülbâkî Gölpınarlı kataloğunda sehven 7b 2. satır olarak verilmiştir.

⁵⁵ Bu sayfa ve satır numarası Abdülbâkî Gölpınarlı kataloğunda sehven 7b 32. satır olarak verilmiştir.

yazılmış. Nr. 51'deki nüshada da böyledir. Yine aynı sayfada aşağıdan 5. satırdaki “جولقی سربرهنه می گذشت صح” kenara “تنگهانی جولقی می گذشت” mısraı, kenara “جولقی سربرهنه می گذشت صح” tarzında düzeltilmiş; nr. 51'de de de metin böyledir.

Bunlar dışında 7b'de kenara “ولدی” kaydıyla yazılan

ای خنک جانی که در عشق مال ترک کرد او خان و مان و ملک مال

beyti nr. 51'de yoktur. Bundan da nüshanın nr. 51'deki nüsha dışında, başka nüshalarla da karşılaştırıldığı anlaşılmaktadır.

2.2. 773 / 1372 TARİHLİ YAZMADAKİ BAZI İMLÂ ÖZELLİKLERİ

2.2.1. Farsça kelimelerdeki “د” dal harfinin, “ذ” zal olarak yazılması:

Çalışılan nr. 1113'teki bu nüshada dönemin imlâ özelliklerine uygun olarak yazılan bazı “د” harfleri “ذ” olarak gösterilmiştir. Bu farklılık Nicholson neşrinde gösterilmediği gibi bu çalışmada da gösterilmemiştir.

Örnek :

1. Beyit :

M از جداییها حکایت میکند بشنو این نی چون شکایت میکند

2. Beyit :

M در نفیرم مرد و زن نالیده‌اند کز نیستان تا مرا ببریده‌اند

4. Beyit :

M باز جوید روزگار وصل خویش هر کسی کو دور ماند از اصل خویش

2.2.2. Hâ-yı resmîyeden sonra çoğul eki :

“Hâ-yı resmîyeler”, kendisinden sonra “ ها ” çoğul eki geldiğinde yazılmamıştır.

Örnek :

11. Beyit:

نی حریف هر که از یاری برید بردهاش بردهای ما درید M

13. Beyit:

نی حدیث راه پر خون می کند قصهای عشق مجنون می کند M

2.2.3. “ که ” Ki’lerin Yazılması:

“ که ” (ki) ler çoğunlukla “ha-yı resmîyeyle” (که şeklinde), bazen de “ ye ” ile (کی şeklinde) yazılmıştır. “ که ” ve “ چه ” deki “ha-yı resmîyeler” bazen düşürülmüştür.

Örnek :

632. Beyit :

می نماید بر تو زشتی گنه می کنی نیت کی باز آیم بره M

29. Beyit :

چونک کل رفت و کلاستان در گذشت نشوی ز آن بس ز بلبل سر گذشت M

2.2.4. “ نه ” Ne’lerin Yazılması:

“ نه ” (ne) ler çoğunlukla “ha-yı resmiyeyle” (نه şeklinde), zaman zaman da “ ye ” ile (نی şeklinde) yazılmıştır.

682. Beyit :

نی غلط گفتم که نایب با منوب گر دو پنداری قبیح آید نه خوب

2.2.5. Ha-yı resmiye veya (ی) ile biten kelimelerden sonra ye :

“Ha-yı resmiye” veya (ی) ile biten kelimelerde “ya-yı vahdet” ve “ya-yı muhatap” yerine, hemze konulmuştur.

Örnek:

30. Beyit:

جمله معشوقست و عاشق یرده زنده معشوقست و عاشق مرده

1574. Beyit:

تاجری را بود کویا طوطی در قفص محبوس زیبا طوطی

2.2.6. “ به ” ön edatı :

“ به ” (be) ön edatı kelimelere bitişik olarak yazılmıştır.

Örnek:

5. Beyit :

من بهر جمعیتی نالان شدم جُفتِ بد حالان و خوش حالان شدم M

2.2.7. “ژ-ز-گ-ک-چ-ج-ب-پ” Harfleri :

“ج” çoğunlukla “ج”, “گ” genellikle “ک” şeklinde yazılmıştır.

Örnek:

12. Beyit :

همجوئی زهری و تریاقی که دید همجوئی دمساز و مشتاقی که دید M

14. Beyit :

محرم این هوش جز بیهوش نیست مر زبانرا مشتری جز کوش نیست M

959. Beyit :

کر توکل می‌کنی در کار کن کشت کن بیس تکیه بر جبار کن M

2.2.8. “ح” Harfi:

“ح” (h) harfinin altına genellikle. nokta şeklinde ayırt edici işaret konulmuştur.

2.2.9. Miş’li geçmiş zaman 3. tekil şahıs :

Miş’li geçmiş zamanın 3. tekil şahsında vezin gereği bazen “ا” (elif) düşürülmüştür.

Örnek:

383. Beyit :

M وز فنش انبار ما ويران شدست موش تا انبار ما حفره زدست

3. KARŞILAŞTIRMALI METİN VE DEĞERLENDİRME

3.1. Metin Neşre Hazırlanırken İzlenen Yöntem

Çalışmada öncelikle Mevlâna Müzesi nr. 1113'te kayıtlı nüsha metni ortaya konulmuş ve beyitler çalışmamıza konu eser esas alınarak numaralandırılmıştır. Varak numaralandırması da eser üzerindeki varak numaraları esas alınarak, metin üzerinde beyit numaraları arasında köşeli parantezle gösterilmiştir (Örnek : [5b], [6a] ... gibi). Metin neşre hazırlanırken modern Farsça yazım kuralları dikkate alınmış, bu konuda *Destûr-i Hatt-ı Fârsî*⁵⁶ adlı yayındaki yazım kuralları esas alınmıştır. Ayrıca bazı kelimelerin gerek dönemsel gerekse edebi kurallar gereği farklı yazılışlarında Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU ve Doç. Dr. Derya ÖRS tarafından neşredilen *Meşnevî-i Ma'nevî*⁵⁷ nüshasındaki yazımlar tercih edilmiştir.

Metin neşre hazırlanırken;

Asıl metinde bitişik yazılmış olan “ به ” harfi izafesi ayrı yazılmıştır.

Çoğunlukla bitişik yazılan “ است ” yardımcı fiili modern Farsça yazım kurallarına göre yazılmıştır.

Asıl metnin bazı bölümlerinde “ کی ” şeklinde yazılan “ که ” bağlacı “ که ” olarak düzeltilmiştir.

Tek noktalı yazılan “ پ ” ve “ چ ” harfleri üç noktalı olarak yazılmıştır.

“ ک ” şeklinde yazılan “ گ ” harfi “ گ ” olarak düzeltilmiştir.

⁵⁶ Ferhengistân-ı Zebân ve Edeb-i Fârsî, *Destûr-i Hatt-ı Fârsî*, Tahran 1386 hş

⁵⁷ Mevlâna Celâleddîn Muhammed, *Mesnevî-i Ma'nevî 1-2*, haz. Adnan Karaismailoğlu, Derya Örs, Akçağ Yayınları, Ankara 2007

Sonu “ ۰ ” ile biten ve “ ۶ ” harfiyle gösterilen 2.tekil şahıs ekleri ve ya-yı vahdetler “ ای ” olarak yazılmıştır.

Bazı kelimelerde “ ۛ ” ile yazılan “ د ” harfi “ ۛ ” olarak yazılmıştır.

Bazı kelimelerde altına nokta konulan “ ح ” harfi noktasız yazılmıştır.

Nicholson’un orijinal neşrinin⁵⁸ yanı sıra Hasan-i Lâhûti’nin Nicholson metni üzerine yaptığı çalışmadan da⁵⁹ sıkça istifade edilmiştir.

Metin karşılaştırması yapılırken tespit edilen tüm farklılıklar dipnot verilerek gösterilmiştir. Beyitler arasındaki yer değişiklikleri dipnotta beyit numarası kullanılmaksızın beyitlerin tırnak içerisinde aktarılmasıyla izah edilmiştir. Ancak beyitlerin tamamının yazılmaya gerek görülmediği yerlerde ilk mısranın başından birkaç kelime yazılarak araya üç nokta “...”, konulmuş ve ikinci mısranın sonundan birkaç kelime yazılmıştır. Yine karışıklık olmaması için dipnotta verilen beyitlerin mısralarını ayırmak için aralarına “ * ” kullanılmıştır. Metin neşre hazırlanırken gerek cetvelle belirlenen yazı alanı içerisinde gerekse sütun araları ve haşiyede yer alan bütün beyitler yerleri tespit edilerek metne dahil edilmiş ve numara verilmiştir.

⁵⁸ Reynold A. Nicholson, *The Mathnawi of Jalalu'ddin Rumi*, I-VIII, London, 1925-1940.

⁵⁹ Mesnevî-i Ma'nevî, (*Âhîrîn Taşîh-i Reynold A. Nicholson*, tercüme ve tahkik: Hasan Lâhûti), Tahran 1393 hş.

3.2. KARŞILAŞTIRMALI METİN

[4b]

[مقدمه مثنوی معنوی]

بسم الله الرحمن الرحيم

هذا كتاب المثنوى⁶⁰ و هو اصول اصول⁶¹ الدين في كشف اسرار الوصول واليقين و هو فقه الله الاكبر و شرع الله الازهر و برهان الله الاظهر مثل نوره كمشكاة فيها مصباح يشرق اشراقا انور من الاصباح و هو جنان الجنان ذو العيون⁶² و الاغصان منها⁶³ عين تسمى عند ابناء هذا السبيل سلسبيلا و عند اصحاب المقامات و الكرامات خير مقاما و احسن مقيلا الابرار فيه يأكلون⁶⁴ و يشربون و الاحرار منه يفرحون و يطربون و هو كنيل مصر⁶⁵ شراب للصابرين و حسرة على آل فرعون و الكافرين كما قال الله تعالى⁶⁶ يضل به كثيرا و يهدى به كثيرا⁶⁷ و انه شفاء الصدور و جلاء الاحزان و كشف القران وسعة الارزاق و تطيب⁶⁸ الاخلاق بأيدى سفرة كرام بررة تمنعون⁶⁹ ان⁷⁰ لا يمسه الا المطهرون تنزيل من رب العالمين⁷¹ لا يأتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه⁷² والله يرصده و يرقبه و هو خير حافظا⁷³ و هو ارحم الراحمين و له القاب اخر لقبه الله تعالى و اقتصرنا على هذا القليل و القليل يدل على الكثير و الجرعة تدل على الغدير و الحفنة تدل على البيدر الكبير يقول العبد الضعيف المحتاج الى رحمه الله تعالى محمد بن محمد بن الحسين البلخي تقبل الله منه اجتهدت في تطويل المنظوم المثنوى المشتمل على الغرائب و النوادر و غرر المقالات و درر الدلالات و طريقة الزهاد و حديقة العباد

[5a]

⁶⁰ CLN اين ديپاچه را حذف کرده. H پس از «بسم الله» افزوده «و ما توفيقى الا بالله». A «و لا توفى الا بالله» بجای «هذا كتاب المثنوى».

⁶¹ در GM سومین «اصول» به خط دیگری اضافه شده.

⁶² Bul. نوشته «ذوات العيون» بجای «ذو العيون»

⁶³ B نوشته «فيها» بجای «منها»

⁶⁴ K نوشته «منه يأكلون» بجای «فيه يأكلون»

⁶⁵ K «كنيل مصر» در حاشیه تصحيح شده.

⁶⁶ ABCHKLN نوشته «قال» بجای «قال الله تعالى». G «قال تعالى»

⁶⁷ Bul. و ما يضل به الا الفاسقين

⁶⁸ Bul.ABCGHKLN «تطيب»

⁶⁹ Bul.ABCGHKLN نوشته «يمنعون» بجای «تمنعون»

⁷⁰ Bul. بان. G «بان» بجای «ان»

⁷¹ ABCHLN «تنزيل من رب العالمين» را حذف کرده، و در حاشیه H نوشته شده.

⁷² در G «ولا من خلفه» در حاشیه اضافه شده.

⁷³ در متن A از کلمات «خير حافظا» تا انتهای اين ديپاچه ناخواناست

قصيرة المباني كثيرة المعاني لاستدعاء سيدي و سندی و معتمدى و مكان الروح من جسدى وذخيرہ يومى و غدى و هو الشيخ قدوة العارفين امام الهدى⁷⁴ و اليقين مغيث الورى امين القلوب و النهى وديعة الله بين خليقته و صفوته فى بريته و وصاياه لنبيه وخبيايه عند صفيه مفتاح خزائن العرش امين كنوز الفرش ابو الفضائل حسام الحق و الدين حسن ابن محمد بن الحسين⁷⁵ المعروف بابن اخى⁷⁶ ترك ابا⁷⁷ يزيد الوقت جنيد الزمان صديق ابن صديق⁷⁸ رضى الله عنه و عنهم الارموى الاصل المنتسب الشيخ المكرم بما قال امسيت كرديا و اصبحت عربيا قدس الله روحه و ارواح اخلافه فنعم السلف و نعم الخلف له نسب القت الشمس عليه رداؤها و حسب ارخت النجوم لديه عليه اذواءها لم يزل فناءهم قبلة الاقبال يتوجه⁷⁹ اليها بنو الولاة و كعبة الامال يطوف بها وفود العفاة و لا زال كذلك ما طلع نجم و ذر شارق ليكون معتصما لاولى البصائر الربانيين الروحانيين السمايين العرشيين النوريين السكوت النظار الغيب الحضار الملوك تحت الاطمار اشرف⁸⁰ القبائل افضل⁸¹ الفضائل انور⁸² الدلائل آمين يا رب العالمين⁸³ و هذا دعاء لا يرد فانه دعاء لاصناف البرية شامل والحمد لله وحده و صلى الله سيدنا و نبينا محمد و آله و عترته و حسبنا الله و نعم الوكيل⁸⁴

⁷⁴ ABCLN « امام اهل الهدى ». Bul.ABCKLN. پيش از «امام» «و» را اضافه شده

⁷⁵ Bul.G «حسن». M در بالای « حسين » نوشته «حسن».

⁷⁶ Bul. بجای « بابن اخى » نوشته « باخى »

⁷⁷ M در بالای « ابا » نوشته « ابو ».

⁷⁸ Bul. « الصديق بن الصديق ». G صديق بن صديق بن صديق. H صديق ابن الصديق ابن الصديق

⁷⁹ B توجه

⁸⁰ B اشرف

⁸¹ M در بالای « افضل » نوشته « اصحاب »

⁸² Bul.ACGKLN انوار

⁸³ B افزوده: محمد و آله اجمعين. G «وحد» بجای «رب العالمين»

⁸⁴ H «وصلى الله ...» را حذف کرده. G «سيدنا» بجای «خير خلقه». Bul.ABCHKLN پس از «واله» با کلمات «الطيبين الطاهرين» ختم کرده.

[دفتر اول مثنوی]

بسم الله الرحمن الرحيم⁸⁵

1. بشنو این نی چون شکایت ⁸⁶ می کند	از جدایی‌ها حکایت ⁸⁷ می کند
2. کز نیستان تا مرا ببریده‌اند	در نفیرم ⁸⁸ مرد و زن نالیده‌اند
3. سینه خواهم شرحه شرحه از فراق	تا بگویم شرح درد اشتیاق
4. هر کسی کو دور ماند از اصل خویش	باز جوید روزگار وصل خویش
5. من به هر جمعیتی نالان شدم	جفت بد حالان و خوش حالان شدم
6. هر کسی از ظن خود شد یار من	از درون ⁸⁹ من نجست اسرار من
7. سر من از ناله من دور نیست	لیک چشم و گوش را آن نور نیست
8. تن ز جان و جان ز تن مستور نیست	لیک کس را دید جان دستور نیست
9. آتش است این بانگ نای و نیست باد	هر که این آتش ندارد نیست باد
10. آتش عشق است کاندر نی فتاد	جوشش عشق است کاندر می فتاد

⁸⁵ Bul. GK حذف کرده. H پس از «بسم الله» «و توکل علی الله» افزوده شده است.
⁸⁶ این نی چون شکایت Sarı Abd. GHKMN و روح المثنوی : از نی چون حکایت Bul.ACL : این نی چون حکایت B Fatih Menhec
⁸⁷ از جدایی‌ها حکایت GHKMN : از جدایی‌ها شکایت Bul.ACL : کز جدایی‌ها شکایت B
⁸⁸ در نفیرم BGHKNM : از نفیرم Bul.ACL
⁸⁹ از درون Bul.ABCGHKMN : وز درون L

11. نی حریف هر که از یاری بُرید پرده‌هالش⁹⁰ پرده‌های ما درید
12. همچو نی زهری و تریاقی که دید همچو نی دمساز و مشتاقی که دید
13. نی حدیث راه پر خون می‌کند قصه‌های عشق مجنون می‌کند
14. محرم این هوش جز بی‌هوش نیست مر زبان را مشتری جز گوش نیست
15. در غم ما روزها بی‌گناه شد روزها با سوزها همراه شد
16. روزها گر رفت گو رو باک نیست تو بمان ای آنکه چون تو پاک نیست
17. هر که جز ماهی ز آبش سیر شد هر که بی‌روزی است روزش دیر شد
18. درنیابد حال پخته هیچ خام پس سخن کوتاه باید والسلام
19. بنید بگسل باش آزاد ای پسر چند باشی بنید سیم و بند زر⁹¹
20. گر بریزی بحر را در کوزه ای چند گنجد قسمت یک روزه ای
21. کوزه چشم حریصان⁹² پُر نشد تا صدف قانع نشد پُر در نشد
22. هر که را جامه ز عشقی چاک شد او ز حرص و عیب کلی⁹³ پاک شد
23. شاد باش ای عشق خوش سودای ما⁹⁴ ای طیبیب⁹⁵ جمله علت‌های ما
24. ای دوی نخوت و نماموس ما ای تو⁹⁶ افلاطون و جالینوس ما

⁹⁰ پرده‌هالش Bul.ACGHKMN : پرده‌هایش BL

⁹¹ نسخه C از اینجا شروع می‌کند.

⁹² کوزه چشم حریصان Bul.ABCGLMN : کاسه چشم حریصان H : جسم حریصان K

⁹³ ز حرص و عیب کلی Bul. GKM : ز حرص و جمله عیبی ABCHLN

⁹⁴ خوش سودای ما Bul.ACGHKLMN : پُر سودای ما B

⁹⁵ ای طیبیب Bul.ACGHKLMN : وی طیبیب B

⁹⁶ ای تو Bul.ACGHKLMN : وی تو B

25. جسم خاک از عشق بر افلاک شد / کوه در رقص آمد و چالاک شد
26. عشق جان طور آمد عاشقا / طور مست و خر موسی صعا⁹⁷
27. بال لب دمساز خود گر جفتمی / همچو نی من گفتنیها گفتمی
28. هر که او از همزبانی شد جدا / بی زبان شد گرچه دارد صد نوا
29. چون که گل رفت و گلستان در گذشت / نشنوی ز آن پس ز بلبل سر گذشت
30. جمله معشوق است و عاشق پرده ای / زنده معشوق است و عاشق مرده ای
31. چون نباشد عشق را پروای او / او چو مرغی ماند بی پر وای او
32. من چگونه هوش دارم پیش و پس / چون نباشد نور یارم پیش و پس⁹⁸
33. عشق خواهد کین سخن بیرون بود / آینه غماز نبود چون بود
34. آینه جانت از آن غماز نیست⁹⁹ / ز آنکه زنگار از رخس ممتاز نیست¹⁰⁰

حکایت عاشق شدن پادشاه بر کنیزکی و خریدن پادشاه آن کنیزک را و رنجور شدن کنیزک و تدبیر شاه در

معالجه او¹⁰¹

⁹⁷ صعا M : صاعقا Bul.ABCGHKLN
⁹⁸ پس از این بیت در نخسه L این بیت وجود دارد:
نور او در یمن و پسر و تحت و فوق * بر سر و بر گردنم چون تاج و طوق
⁹⁹ آینه جانت از آن غماز نیست M : آینهات دانی چرا غماز نیست Bul.CGN : آینه جانت از آن غماز نیست A : آینه دانی چرا
غماز نیست BL : آینه جانت از آن غماز نیست HK
¹⁰⁰ پس از این بیت در نخسه Bul. این بیت وجود دارد:
گر شدی از زنگ و آرایش جدا * می زدی برق نور خورشید خدا
¹⁰¹ CGKLN «پادشاهی» بجای «پادشاه». N «و خریدن» الخ را حذف کرده. G عاشق شدن پادشاه بر کنیزک رنجور و تدبیر کردن
در صحت او. Bul. L، و خریدن پادشاه او را و رنجور شدن کنیزک و تدبیر پادشاه در معالجه او. ABCHK «و رنجور شدن» الخ
را حذف کرده.

35. بشنوید ای دوستان این داستان
36. بود شاهی در زمانی پیش ازین
37. اُتفاَقا شاه روزی شد¹⁰³ سوار
38. یک کنیزک دید شه بر شاه راه
39. مرغ جانش در قفس چون می طپید
40. چون خرید او را و برخوردار شد
41. آن یکی خر داشت و پالانش¹⁰⁵ نبود
42. کوزه بودش آب می نامد بدست
43. شه طبیبان جمع کرد از چپ و راست
44. جان من سهلست جان جانم¹⁰⁶ اوست
45. هر که درمان کرد مَر جان مرا
46. جمله گفتندش که جانبازی کنیم
47. هر یکی از ما مسیح عالمیست
48. گر خدا خواهد نگفتند از بَطَر
- خود حقیقت نقد حال ماست آن¹⁰²
- مُلکِ دنیا بودش و هم مُلکِ دین
- با خواصّ خویش از بهر شکار
- شد غلام آن کنیزک جان شاه¹⁰⁴
- داد مال و آن کنیزک را خرید
- آن کنیزک از قضا بیمار شد
- یافت پالان گِـرگِ خـر را در ربود
- آب را چون یافت خود کوزه شکست
- گفت جان هر دو در دست شماسست
- دردمند و خستهام درمانم اوست
- برد گنج و دُر¹⁰⁷ و مرجان مرا
- فهم گرد آریم و انبازی کنیم
- هر آلم را در کف ما مرهمیست
- پس خدا بنمودشان عَجَزِ بشر

¹⁰² در Bul.ABL این بیت قبل از عنوان آمده است.

¹⁰³ روزی شد Bul.BCGHKLMN : شد روزی A

¹⁰⁴ جان شاه Bul.ABCHKLM : پادشاه GN

¹⁰⁵ و پالانش Bul. ABL : پالانش CGHKMN

¹⁰⁶ جان جانم ABCGHKLMN : و جان جانم Bul.

¹⁰⁷ گنج و دُر Bul. ABCGHKLM : گنج دُر N

49. ترکِ استثنا مُرادم قَسَوْتِیسْت نی همین گفتن که عارض حالتیست
50. ای بسا¹⁰⁸ ناورده استثنا بگفت جان او با جان استثناست جفت
51. هر چه کردند از علاج و از دوا گشت رنج افزون و حاجت ناروا
52. آن کنیزک از مرض چون موی شد چشم شه از اشک خون چون جوی شد
53. از قضا سرکنگبین صفرا فزود¹⁰⁹ روغن بادام خشکی می نمود¹¹⁰
54. از هلیله قبض شد اطلاق رفت آب آتش را مدد شد همچو نفست

ظاهر شدن عجز حکیمان از معالجه کنیزک بر پادشاه و روی آوردن پادشاه بدرگاه خدا و در خواب دیدن

پادشاه ولی را¹¹¹

55. شه چو عجز آن حکیمان را بدید پا برهنه جانب مسجد دوید
56. رفت در مسجد سوی محراب شد سجده گاه¹¹² از اشک شه پر آب شد
57. چون به خویش آمد ز عرقاب فنا خوش زبان بگشاد در مدح و ثنا¹¹³
58. کای کمینه بخششت مُلک جهان من چه گویم چون تو می دانی نهان

[6a]

¹⁰⁸ ای بسا Bul. ABGHKLMN : ای بسی C
¹⁰⁹ صفرا فزود Bul. ABGHKLMN : صفرا نمود Fatih C
¹¹⁰ خشکی می نمود Bul. ABGHKLMN : خشکی می فزود Fatih C
¹¹¹ Bul. ABCHKLN «در» را پیش از «خواب دیدن» حذف کرده. Bul. ABH. در حاشیه M، خواب دیدن پادشاه مبشّر غیبی را؛ نیز افزوده، «و یافتن طبیب الهی و حاصل شدن مراد او». G «بر پادشاه» را حذف کرده. G بدرگاه آله. G و در خواب دیدن او ولی را.
¹¹² سجده گاه Bul. ACGHKLMN : سجده گاه B
¹¹³ مدح و ثنا Bul. ACBLM ، C بالای «و ثنا» نوشته «و دعا»: مدح و دعا GHKN

59. ای همیشه حاجت ما را پناه
بار دیگر ما غلط کردیم راه
60. لیک گفتی گر چه می‌دانم سرت
فاش کو اندر دعا بر ظاهر¹¹⁴
61. چون بر آورد از میان جان خروش
اندر آمد بحر بخشایش به جوش
62. در میان گریه خوابش در رُبود
دید در خواب او که پیری رو نمود¹¹⁵
63. گفت ای شه مزده حاجاتت رواست
گر غریبی آیدت فردا ز ماست
64. چون که آید او حکیمی¹¹⁶ حاذق است
صادقش دان کو¹¹⁷ امین و صادق¹¹⁸ است
65. در علاجش سحر مطلق را ببین
در مزاجش قدرت حق را ببین
66. چون رسید آن وعده‌گاه و روز شد
آفتاب از شرق اخترسوز شد
67. بود اندر منظره شه منتظر
تا ببیند آن چه بنمودند سر
68. دید شخصی فاضلی پر مایه ای
آفتابی در میان سایه‌ای
69. می‌رسید از دور مانند هلال
نیست بود و هست بر شکل خیال
70. نیست وش باشد خیال اندر روان
تو جهانی بر خیالی بین روان
71. بر خیالی صلحشان و جنگشان
وز خیالی فخرشان و ننگشان
72. آن خیالاتی که دام اولیاست
عکس مه رویان بستان خداست

¹¹⁴ فاش کو اندر دعا بر ظاهر KM: زود هم پیدا کنش بر ظاهر Bul.ABCGHLN و در حاشیه M

¹¹⁵ رو نمود Bul.ACGHKLMN: رخ نمود B

¹¹⁶ حکیمی AGHKMN: حکیم Bul.BCL

¹¹⁷ دان کو Bul.ACGHKLMN: دانک او B

¹¹⁸ و صادق Bul.BCGHKLMN: صادق A

73. آن خیالی را که شه در خواب دید¹¹⁹ در رخ مهمان همی آمد پدید
74. شه به جای حاجبان فا پیش¹²⁰ رفت پیش آن مهمان غیب خویش رفت
75. هر دو بحری آشنا آموخته هر دو جان بی دوختن بر دوخته¹²¹
76. گفت معشوقم تو بودستی نه آن¹²² لیک کار از کار خیزد در جهان
77. ای مرا تو مصطفی من چون عمر از برای خدمتت بندم کمر¹²³
- از خداوند ولی التوفیق در خواستن توفیق رعایت ادب در همه حالها و بیان کردن وخامت ضررهای بی ادبی¹²⁴
78. از خدا جویم توفیق ادب بی ادب محروم گشت¹²⁵ از لطف رب
79. بی ادب تنهانه خود را داشت بد بلکه آتش در¹²⁶ همه آفاق زد
80. مائده از آسمان در می رسید بی صداع و بی فرخت و بی خرید¹²⁷
81. در میان قوم موسی چند کس بی ادب گفتند کو سیر و عدس
82. منقطع شد خوان و نان¹²⁸ آسمان¹²⁹ مانند رنج زرع و بیل و داسمان¹³⁰

¹¹⁹ آن خیالی را که شه در خواب دید Bul.BKLM : آن خیالی که شه اندر خواب دید ACGH : آن خیالاتی که شه در خواب دید N
¹²⁰ فا پیش GHKM : تقریبا همه چاپهای شرقی «در پیش» نوشته اند. در A «فا» و در بالای آن نوشته «در». در BC «فا» را کاملا واضح نوشته در Bul. LN «در»
¹²¹ هر دو جان بی دوختن بر دوخته Bul.BCGHKLM : هر دو جان را دوختن A در بالای «دوختن» نوشته «بی بدن». : در دوخته N
¹²² نه آن Bul.BCGHKLMN : بدان A
¹²³ در A این بیت پس از عنوان آمده.
¹²⁴ این عنوان در کهن ترین نسخ خطی حذف شده. در حاشیه C اضافه شده. در GHN در حاشیه به قلمی متاخرتر اضافه شده. در AL «ادب» را حذف کرده. در L «و رعایت»
¹²⁵ گشت AGHKLMN : شد Bul.C : ماند B
¹²⁶ در ABCGHKLMN : بر Bul.
¹²⁷ بی صداع و بی فرخت و بی خرید Bul.ABCHKLMN : بی شری و بیع و بی گفت و شنید G در حاشیه M
¹²⁸ نان و خوان C : خوان و نان Bul. ABGHKMN , و در L به همین صورت تصحیح شده.
¹²⁹ آسمان Bul. ABCHKLMN : از آسمان G
¹³⁰ و بیل و داسمان Bul.ABKLM : از بیل داسمان C : داس مان GHN

83. باز عیسی چون شفاعت کرد حق خوان فرستاد و غنیمت بر طَبَّق¹³¹
84. باز گستاخان ادب بگذاشتند چون گدایان زآله ها برداشتند
85. لایه کرده عیسی¹³² ایشان را که این دایمست و کم نگردد از زمین
86. بد گمانی کردن و حرص آوری کفر باشد پیش خوان مهتری¹³³
87. ز آن گدا رویان نادیده ز آز آن در رحمت بریشان شد فرزاز
88. ابر برنآید پی منع زکات وز زنا افتد و بنا اندر جهات
89. هر چه بر تو آید از ظلمات و غم آن ز بی‌باکی¹³⁴ و گستاخیست هم
90. هر که بی‌باکی کند¹³⁵ در راه دوست ره زن مردان شد و نامرد اوست¹³⁶
91. از ادب پر نور گشتست این فلک وز ادب معصوم و پاک آمد مَلْک
92. بد ز گستاخی کُسوف آفتاب شد عزازیلی ز جرأت ردّ باب¹³⁷

ملاقات پادشاه با آن ولی که در خوابش نموده بودند¹³⁸

¹³¹ پس از این بیت در نسخه Bul این بیت وجود دارد: مائده شد از سما پس عائره * گفت چون انزل علینا مائره

¹³² لایه کرده عیسی ABCGHKLMN : کرد عیسی لایه Bul.

¹³³ پس از این بیت در C افتادگی وجود دارد که تا بیت « شمس در خارج اگر چه هست فرد* می‌توان هم مثل او تصویر کرد » ادامه یافته است.

¹³⁴ بی‌باکی Bul.ABCGHKMN : نامردی L

¹³⁵ هر که بی‌باکی کند Bul.ABCGLMN : هر که نامردی کند HK

¹³⁶ این بیت در G خاشیه است. پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد: هر که شد در راه گستاخ طریق * آن بود در وادی حسرت غریق

¹³⁷ پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد: وقت آنکه بایش کردن بیان * ماجرای حال شاه و میهمان

¹³⁸ ملاقات پادشاه با آن ولی که در خوابش نموده بودند LMN : ملاقات پادشاه با آن طبیب الهی که در خوابش بشارت داده بودند به ملاقات او Bul.ABCHK : ملاقات پادشاه با آن ولی که در خوابش نمودند G

93. دست بگشاد و کنارانش گرفت¹³⁹ همچو عشق اندر دل و جانش گرفت
94. دست و پیشانیش بوسیدن گرفت واز¹⁴⁰ مقام و راه پرسیدن گرفت
95. پرس پرسان می کشیدش تا به صدر گفت گنجی یافتم آخر به صبر¹⁴¹
96. گفت ای هدیه حق¹⁴² و دفع حرج معنی الصبر مفتاح الفرج
97. ای لقای تو جواب هر سؤال مشکل از تو حل شود بی قیل و قال
98. ترجمانی¹⁴³ هر چه ما را در دل است دست گیری¹⁴⁴ هر که پایش در گل است
99. مَرَحَبَا يَا مُجْتَبِي يَا مُرْتَضِي إِنَّ تَعِيبَ جَاءَ الْقَضَاءِ ضَاقَ الْفَضَا
100. أَنْتَ مَوْلَى الْقَوْمِ مَنْ لَا يَشْتَهِي قَدْ رَدَى كَلًّا لَيْنُ لَمْ يَنْتَهِي¹⁴⁵

146 بردن پادشاه آن طبیب را بر سر بیمار تا حال او را ببیند

101. چون گذشت آن مجلس و خوان کرم¹⁴⁷ دست او بگرفت و برد اندر حرم¹⁴⁸
102. قصه رنجور و رنجوری بخواند بعد از آن در پیش رنجورش نشانند
103. رنگ رو و نبض و قاروره بدید هم علامتاش هم اسبابش شنید

¹³⁹ کنارانش گرفت Bul.BCGHKL MN : کنارش را گرفت A

¹⁴⁰ واز M : از Bul.ACHL : وز BGKN

¹⁴¹ پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد:

صبر اگر تلخست ولیکن عاقبت * میوه اش باشد شفا و عاقبت

¹⁴² ای هدیه حق Bul.ABCHKL MN : بالای «هدیه»، «نور» نوشته شده است HM ، ای نور حق GN

¹⁴³ ترجمانی Bul.ACGHKL MN : ترجمان B

¹⁴⁴ دست گیری Bul.ACGHKL MN : دست گیر B

¹⁴⁵ ینته ACGHKMN : ینتهی Bul. BL

¹⁴⁶ این عنوان در کهن ترین دو نسخه خطی حذف شده. در GN این عنوان به قلمی متاخرتر اضافه شده.

¹⁴⁷ مجلس و خوان کرم Bul.ABCGHKL MN : مجلس خوان و کرم L

¹⁴⁸ این بیت در Bul.BK پیش از عنوان آمده.

104. گفت هر دارو که ایشان کرده‌اند آن عمارت نیست ویران کرده‌اند
105. بی‌خبر بودند از حال درون اُسْتَعِیْذُ اللّٰه مِمَّا یَفْتَرُونَ
106. دید رنج و کشف شد بر وی نهفت لیک پنهان کرد و با سلطان نگفت
107. رنجش از صفرا و از سودا¹⁴⁹ نبود بوی هر هیزم پدید آید ز دود
108. دید از زاریش کو زار دل است تن خوشست و او گرفتار¹⁵⁰ دل است
109. عاشقی پیداست از زاری دل نیست بیماری چو بیماری دل
110. علت عاشق ز علت ها جداست عشق اصطراب¹⁵¹ اسرار خداست
111. عاشقی گر زین سر و گر ز آن سر است عاقبت ما را بدان سر¹⁵² رهبر است
112. هر چه گویم عشق را شرح و بیان چون به عشق آیم خجل باشم از آن
113. گر چه تفسیر زبان روشن‌گرسست لیک عشق بی‌زبان روشن‌ترست
114. چون قلم اندر نوشتن می‌شتافت چون به عشق آمد قلم بر خود شکافت¹⁵³
115. عقل در شرحش چو خر در گل بختفت شرح عشق و عاشقی هم عشق گفت
116. آفتاب آمد دلیل آفتاب گر دلیلت باید از وی رو متاب
117. از وی ار سایه نشانی می‌دهد شمس هر دم نور جانی می‌دهد
118. سایه خواب آرد تو را همچون سمر چون بر آید شمس اُنْشَقَّ الْقَمَر

¹⁴⁹ از صفرا و از سودا Bul. BGKMN, و به همین صورت در H تصحیح شده. : از سودا و از صفرا ACHL

¹⁵⁰ تن خوشست و او گرفتار Bul.ACGHKLMN : تن خوشست او و گرفتار B

¹⁵¹ اصطراب ABCGHKLMN : اسطراب Bul.

¹⁵² بدان سر ABCGHKLMN : بدان سو Bul.

¹⁵³ در B این بیت پس از بیت « عاشقی گر زین سر و گر ز آن سر است*عاقبت ما را بدان سر رهبر است » آمده.

119. خود غریبی در جهان چون شمس نیست
- شمس جان باقی کش امس نیست¹⁵⁴
120. شمس در خارج اگر چه هست فرد
- می‌توان هم مثل او تصویر کرد
121. لیک شمسی که از و شد هست اثر¹⁵⁵
- نبودش در ذهن و در خارج نظیر
122. در تصور ذات او را گنج کـو
- تا در آید در تصور مثل او
123. چون حدیث روی شمس الدین رسید
- شمس چارم آسمان سر در کشید
124. واجب آید چون که آمد نام او
- شرح کردن رمزی¹⁵⁶ از انعام او
125. این نفس جان دامنم بر تافتست¹⁵⁷
- بوی پیراهان یوسف یافتست
126. از برای¹⁵⁸ حق صحبت سالها
- باز گو حالی¹⁵⁹ از آن خوش حالها
127. تا زمین و آسمان خندان شود
- عقل و روح و دیده صد چندان شود

[6b]

128. لا تکلفنی فانی فی الفنا
- کلت أفهامی فلا أحصي ثنا
129. کل شیء قاله غیر المفیق
- إن تکلف أو تصلف لا یلیق
130. من چه گویم یک رگم هشیار نیست
- شرح آن یاری که او را یار نیست
131. شرح این هجران و این خون جگر
- این زمان بگذار تا وقتی¹⁶⁰ دگر

¹⁵⁴ باقی کش امس نیست M : باقی کش امس نیست GLN و در حاشیه H : باقیست او را امس نیست : ACK باقی که او را B :

باقیست کاو را Bul.

¹⁵⁵ لیک شمسی که از و شد هست اثر M و در حاشیه G : شمس جان کو خارج آمد از اثر Bul. ABCHKLN

¹⁵⁶ شرح کردن رمزی ABGHKLM , در حاشیه C : شرح رمزی گفتن : شرح کردن رمز N

¹⁵⁷ بر تافتست ABCGHKLMN : در تافتست Bul.

¹⁵⁸ از برای ABCGHKLMN : کز برای Bul.

¹⁵⁹ باز گو حالی Bul.ABCGHKMN : باز گو رمزی L

¹⁶⁰ تا وقتی Bul. ML : تا وقت ABCGHKN

132. قال أطمعني فإني جايع و اعتجل فالوقت سيف قاطع
133. باشد ابن الوقت صوفی ای رفیق¹⁶¹ نیست فردا گفتن از شرط طریق
134. تو مگر خود مرد صوفی نیستی هست¹⁶² را از نسبه خیزد نیستی
135. گفتمش پوشیده خوشتر سر یار خود تو در ضمن حکایت گوش دار
136. خوشتر آن باشد که سر دلبران گفته آید در حدیث دیگران
137. گفت مکشوف و برهنه گوی این آشکارا به که پنهان ذکر دین¹⁶³
138. پرده بردار و برهنه گو که من می نخسیم با صنم با پیرهن
139. گفتم ار عریان شود او در عیان نی تو مانی نی کنارت نی میان
140. آرزو می خواه لیک اندازه خواه بر نتابد¹⁶⁴ کوه را یک برگ کاه
141. آفتابی کز وی این عالم فروخت اندکی گر پیش آید جمله سوخت
142. فتنه و آشوب و خونریزی مجو¹⁶⁵ بیش از این از شمس تبریزی مگو¹⁶⁶
143. این ندارد آخر از آغاز گوی رو تمام این حکایت باز گوی¹⁶⁷

¹⁶¹ باشد ابن الوقت صوفی ای رفیق M : صوفی ابن الوقت باشد ای رفیق Bul.ABCGHKLN در حاشیه M

¹⁶² L در بالای «هست» نوشته «نقد».

¹⁶³ گفت مکشوف و برهنه گوی این * آشکارا به که پنهان ذکر دین BGLM : گفت مکشوف و برهنه و بی غول * بازگو دفعه مده ای بوالفضول Bul.ABCHKN و Bul.N «برهنه بی غول». در G تصحیح کننده‌ای در بالای «گوی این» نوشته «بی غول» و مصراع دوم بیت متن را در حاشیه افزوده. در L هر دو بیت هم موجود است.

¹⁶⁴ بر نتابد Bul.ABCGHKMN : می نتابد L

¹⁶⁵ مجو CM : مجوی Bul.ABGHKLN

¹⁶⁶ مگو CM : مگوی Bul.ABGHKLN

¹⁶⁷ گوی Bul.AGHLMN : گو BCK (در هر دو مصراع)

خلوت طلبیدن آن ولی از پادشاه با کنیزک جهت دریافتن رنج کنیزک¹⁶⁸

144. گفت ای شه خلوتی کن خانه را دور کن هم خویش و هم بیگانه را
145. کس ندارد گوش در دهلیزها تا بپرسم زین کنیزک¹⁶⁹ چیزها¹⁷⁰
146. خانه خالی ماند و یک دیار نی جز طیب و جز همان بیمار نی¹⁷¹
147. نرم نرمک گفت شهر تو کجاست که علاج اهل هر شهری جداست
148. و اندر آن شهر از قرابت کیستت خویشی و پیوستگی با چیستت
149. دست بر نبضش نهاد و یک به یک باز می پرسید از جور فلک
150. چون کسی را خار در پایش جهد¹⁷² پای خود را بر سر زانو نهاد
151. و¹⁷³ سر سوزن همی جوید سرش و¹⁷⁴ نیابد می کند بال¹⁷⁴ ترش
152. خار در پا شد چنین دشوار یاب خار در دل چون بود و ده جواب
153. خار دل را¹⁷⁵ گر بدیدی هر خسی دست کی بودی غمان را بر کسی
154. کس به زیر دم خر خاری نهاد خر نداند¹⁷⁶ دفع آن بر می جهد

¹⁶⁸ خلوت طلبیدن آن ولی از پادشاه با کنیزک جهت دریافتن رنج کنیزک BCLHKMN : خلوت طلبیدن آن ولی از پادشاه با کنیزک جهت در ساختن رنج کنیزک A : خلوت طلبیدن آن ولی از پادشاه جهت دریافتن رنج کنیزک G. پس از این عنوان در نسخه Bul. این بیت وجود دارد:

آن حکیم شد ازین حکمت خبیر * بود همراز شه والا سریر

¹⁶⁹ زین کنیزک Bul.ABCGHKLM : از کنیزک N

¹⁷⁰ پس از این بیت در نسخه B این بیت وجود دارد :

در زمان فرمود شه ز آنجا روند * از در و دهلیزها بیرون شوند

¹⁷¹ پس از این بیت در نسخه B این بیت وجود دارد :

بعد از آن در کار او بنیاد کرد * وز حکایتهای ماضی یاد کرد

¹⁷² جهد ACGHKLMN : خلد Bul. B

¹⁷³ و¹⁷³ M : وز Bul.ABCGHKLN

¹⁷⁴ بال Bul.ABCGHKMN : از لب L

¹⁷⁵ خار دل را Bul.BCKLM : خار در دل AGHN

¹⁷⁶ خر نداند Bul.ABCGHKMN : خر ندارد L

155. بر جهد و آن خار محکتر زند عاقلی باید که خاری بر کند
156. خرز بهر دفع خار از سوز و درد جفته می انداخت صد¹⁷⁷ جا زخم کرد
157. آن حکیم خارچین استاد بود دست می زد جا به جا می آزمود
158. ز آن کنیزک بر طریق داستان باز می پرسید حال دوستان
159. با حکیم او رازها¹⁷⁸ می گفت فاش از مقام و خاگان و شهر باش¹⁷⁹
160. سوی قصه گفتنش می داشت گوش سوی نبض و جستش می داشت هوش
161. تا که نبض از نام کی¹⁸⁰ گردد جهان او بود مقصود جانش در جهان
162. دوستان و شهر او را¹⁸¹ بر شمرد بعد از آن شهر دگر¹⁸² را نام برد
163. گفت چون بیرون شدی از شهر خویش در کدامین شهر بودستی تو بیش
164. نام شهری گفت هم ز آن¹⁸³ در گذشت رنگ رو و نبض¹⁸⁴ او دیگر نگشت
165. خواگان و شهرها را¹⁸⁵ یک به یک باز گفت از جای و از نان و نمک
166. شهر شهر و خانه خانه قصه کرد نی رگش جنبید و نی رخ گشت زرد¹⁸⁶
167. نبض او بر حال خود بد بی گزند تا بپرسید از سمرقند چو قند

¹⁷⁷ صد ABCGHKLMN : هر Bul.

¹⁷⁸ رازها M : قصهها Bul.ABCGHKLN

¹⁷⁹ خاگان و شهر باش M : خاگان شهر باش B : و شهر و باش CGHKN : و شهر هاش L : و شهر و تاش Bul.A

¹⁸⁰ تا که نبض از نام کی Bul.ABCGHKLM : تا کی نبض از نام کی N

¹⁸¹ دوستان و شهر او را Bul. AGHLMN : دوستان و شهرها را B : دوستان شهر او را CK

¹⁸² شهر دگر M : شهری دگر Bul.ABCGHKLN

¹⁸³ گفت هم ز آن M : و زان هم Bul.ACGHKLN : گفت ز آن B

¹⁸⁴ رنگ رو و نبض Bul.ACHLM : رنگ روی و نبض BGKN

¹⁸⁵ خواگان و شهرها را ABCGHKLMN : خواگان و شهرها را Bul.

¹⁸⁶ گشت زرد Bul.ACGHKLMN : کرد زرد B

168. نبض جست و روی¹⁸⁷ سرخ و زرد شد کز سمرقندی زرگر فرد شد
169. چون ز رنجور آن حکیم این راز یافت اصل آن درد¹⁸⁸ و بلا را باز یافت
170. گفت کوی او کدامست در گذر¹⁸⁹ او سر پل¹⁹⁰ گفت و کوی¹⁹¹ غاتفر
171. گفت دانستم که رنجت چیست زود در علاجت¹⁹² سحرها خواهم نمود
172. شاد باش و ایمن و فارغ¹⁹³ که من آن کنم با تو که باران با چمن
173. من غم تو می خورم تو غم مخور بر تو من مشفقترم از صد پدر
174. هان و هان¹⁹⁴ این راز را با کس مگو گر چه از تو شه کند بس جست و جو
175. چون که اسرار نهان در¹⁹⁵ دل شود آن مرادت¹⁹⁶ زودتر حاصل شود
176. گفت پیغامبر که هر که¹⁹⁷ سر نهفت زود گردد با مراد خویش جفت
177. دانه چون اندر زمین¹⁹⁸ پنهان شود سر او¹⁹⁹ سر سبزی بستان شود
178. زر و نقره گر نبودندی نهان پرورش کی یافتندی زیر کان

¹⁸⁷ روی Bul.ABCGHKMN : روش L

¹⁸⁸ آن درد ABCGHKLMN : این درد Bul.

¹⁸⁹ کدامست در گذر Bul.ACGHKMN : کدام اندر گذر B : کدامست از گذر L

¹⁹⁰ او سر پل ABCGHKLMN : بر سر پل Bul.

¹⁹¹ گفت و کوی Bul.ACGHKLMN : گفت کوی B

¹⁹² علاجت M : خلاصت Bul.ABCGHKLN

¹⁹³ ایمن و فارغ M : فارغ و ایمن Bul.ABCHKLN : آمن G

¹⁹⁴ هان و هان BCGHKLMN : هان هان Bul. A

¹⁹⁵ چون که اسرار نهان در Bul. BM ، در حاشیه A ، در حاشیه H و در حاشیه C به همین صورت تصحیح شده : گر زخانه راز تو A : گورخانه راز تو چون CGHKLN : «خانه اسرار تو» را G در حاشیه نسخه بدل داده.

¹⁹⁶ آن مرادت Bul.CGKLM : این مرادت ABHN و در H تصحیح شده.

¹⁹⁷ پیغامبر که هر که ACLM : پیغامبر که هر که Bul.GHKN : پیغامبر که هر کو B

¹⁹⁸ دانه چون اندر زمین Bul. GLM : دانه ها چون در زمین ABCHKN

¹⁹⁹ سر او Bul. AGHLM : سر آن BC : سرشان KN و در C به همین صورت تصحیح شده.

179. وعدها و لطفه‌ای آن حکیم کرد آن رنجور را ایمن²⁰⁰ ز بیم
180. وعدها²⁰¹ باشد حقیقی دل پذیر وعدها باشد مجازی تاسه‌گیر
181. وعده‌ اهل کرم گنج²⁰² روان وعده‌ ناهل شد رنج روان

دریافتن آن ولی رنج کنیزک را و عرضه داشتن²⁰³ رنج او را پیش پادشاه²⁰⁴

182. بعد از آن برخاست و عزم²⁰⁵ شاه کرد شاه را ز ان شمه‌ای آگاه کرد²⁰⁶
183. گفت تدبیر آن بود کان مرد را حاضر آریم از پی این درد را
184. مرد زرگر را بخوان زان شهر دور با زر و خلعت بده او را غرور
185. چونکه سلطان از حکیم آنرا شنید پند او را از دل و جان برگزید²⁰⁷

حکایت فرستادن پادشاه²⁰⁸ رسولان به سمرقند به آوردن زرگر

186. شه²⁰⁹ فرستاد آن طرف یک دو رسول حاذقان و کافیان بس عدول

²⁰⁰ ایمن Bul.ABCKLMN : آمن G و در حاشیه H

²⁰¹ وعدها ABCGHKLMN : وعده Bul. [در هر دو مصراع]

²⁰² گنج Bul. GKM و در BC در بالای «نقد» نوشته «گنج». : نقد ALN و در H به همین صورت تصحیح شده.

²⁰³ دریافتن آن ولی رنج کنیزک را و عرضه داشتن M : دریافتن آن ولی رنج را و عرض کردن Bul.ABCGHKLN

²⁰⁴ پس از این عنوان در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :
آن حکیم مهربان کارگر * یافت از رنج کنیزک چون خبر
: پس از این عنوان در نسخه L این بیت وجود دارد :
آن حکیم مهربان چون راز یافت * صورت رنج کنیزک باز یافت

²⁰⁵ و عزم Bul.ACGHKLMN : عزم B

²⁰⁶ پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :
گفت شه پس چیست در تدبیر این * می نماید خود خطر تأخیر این

²⁰⁷ چونکه سلطان از حکیم آن را شنید * پند او را از دل و جان برکزید BLM و در حاشیه C. و در BL و در حاشیه C به جای «برگزید» نوشته «گزید» : - Bul.AGHKN . و Bul. افزوده :
چونکه این تدبیر را شه کرد گوش * بود پندش زیور منگوش گوش

²⁰⁸ حکایت فرستادن پادشاه M : فرستادن شاه Bul.ABCGHKLN

²⁰⁹ شه ABCHKLMN : پس Bul. و در M زیر و در G بالای «شه» نوشته «پس».

187. تا سمرقند آمدند آن دو امیر
پیش آن زرگر ز شاهنشاه بشیر²¹⁰
188. کای لطیف استاد کامل²¹¹ معرفت
فاش اندر شهرها از تو صفت
189. نک فلان شه²¹² از برای زرگری
اختیارت کرد زیرا مهتری
190. اینک این خلعت بگیر و زر و سیم
چون بیایی خاص باشی و ندیم
191. مرد مال و خلعت بسیار دید
غرّه شد از شهر و فرزندان برید
192. اندر آمد شادمان در راه مرد
بی خبر کان شاه قصد جانش کرد
193. اسب تازی بر نشست و شاد تاخت
خونبهای خویش را خلعت شناخت
194. ای شده اندر سفر با صد رضا
خود به پای خویش تا سوء القضا
195. در خیالش ملک و عز و²¹³ مهتری
گفت عزرائیل رو آری ببری
196. چون رسید از راه آن مرد غریب
اندر آوردش به پیش شه طیب
197. سوی شاهنشاه بردش خوش²¹⁴ به ناز
تا بسوزد بر سر شمع طراز
198. شاه دید او را بسی تعظیم کرد
مخزن زر را بدو تسلیم کرد
- [7a]**
199. پس حکیمش گفت کای²¹⁵ سلطان مه
آن کنیزک را بدین خواجه بده

²¹⁰ تا سمرقند آمدند آن دو امیر * پیش آن زرگر ز شاهنشاه بشیر Bul.BCGHKLN و در M این بیت در حاشیه : تا سمرقند آمدند آن دو رسول * از برای زرگر شنگ فضول A و در حاشیه C.CHN «رسول» در بالای «امیر» نوشته.

²¹¹ کامل BCGLMN : و کامل Bul. AHK

²¹² شه Bul.ACGHKL MN : شاه B

²¹³ و عز و ABGHKL MN : عز و Bul. : و عز C

²¹⁴ بردش خوش M : بردنش Bul.ABCGHKL N

²¹⁵ کای ABCGHKL MN : ای Bul.

200. تا کنیزک در وصالش خوش شود آب وصلش دفع آن آتش شود
201. شه بدو بخشید آن مه روی را جفت کرد آن هر دو صحبت جوی را
202. مدت شش ماه می‌راندند کام تا بصحت آمد آن دختر تمام
203. بعد از آن از بهر او شربت بساخت تا بخورد و پیش دختر می‌گداخت
204. چون ز رنجوری جمال او نماند جان دختر در وبال او نماند²¹⁶
205. چون که زشت و ناخوش و رخ زرد شد اندک اندک در دل او سرد شد
206. عشق‌هایی کز پی رنگی بود عشق نبود عاقبت رنگی بود
207. کاشکی کان ننگ²¹⁷ بودی یک سری تا نرفتی بروی آن بد داوری
208. خون دوید از چشم همچون جوی او دشمن جان وی آمد روی او
209. دشمن طواس آمد پر او ای بسا²¹⁸ شه را بکشته فر او
210. گفت من آن آهوم²¹⁹ کز ناف من ریخت آن صیاد²²⁰ خون صاف من
211. ای من آن روباه صحرا کز کمین سر بریدندش²²¹ برای پوستین
212. ای من آن پیلی که زخم پیل‌بان ریخت خونم از برای استخوان
213. آن که کشتستم پی ما دون من²²² می‌ندانند که نخسبد²²³ خون من

²¹⁶ جان دختر در وبال او نماند Bul.ACGHKLMN : عشق دختر بر گمال او نماند B

²¹⁷ کاشکی کان ننگ M : کاش کان هم ننگ Bul.BCGHKLN : کاش کی کان ننگ A

²¹⁸ بسا Bul. BLM : بسی ACGHKN

²¹⁹ آهوم ABCGHKMN : آهوم L Bul.

²²⁰ آن صیاد CM : این صیاد Bul. ABGHKLN

²²¹ بریدندش Bul.ACGHKLMN : بریدندم B

²²² ما دون من Bul.ABGHKLMN : مانون من C

²²³ می‌ندانند که نخسبد Bul.ACGHKLMN : می‌نماند که بخسبد B

214. بر منست امروز و فردا بر ویست / خون چون من کس چنین ضایع کیست
215. گر چه دیوار افکنند سایه دراز / باز گردد سوی او آن سایه باز
216. این جهان کوهست و فعل ماندا / سوی ما آید ندهاها را صدا
217. این بگفت و رفت در دم زیر خاک / آن کنیزک شد ز عشق و رنج²²⁴ پاک
218. ز انکه عشق مردگان پاینده نیست / چونکه²²⁵ مرده سوی ما آینده نیست
219. عشق زنده در روان و در بصر / هر دمی باشد ز غنچه تازه تر
220. عشق آن زنده گزین کو باقیست / کز شراب جان فزایت²²⁶ ساقیست
221. عشق آن بگزین که جمله انبیا / یافتند از عشق او کار و کیا
222. تو مگو ما را بدان شه²²⁷ بار نیست / با کریمان کارها دشوار نیست

بیان آن که کشتن و زهر²²⁸ دادن مرد زرگر به اشارت الهی بود نه به هوای نفس و تامل فاسد

223. کشتن آن مرد²²⁹ بر دست حکیم / نی پی اومید²³⁰ بود و نی ز بیم
224. او نکشتش از برای طبع شاه / تا نیامد امر و الهام اله²³¹
225. آن پسر را کش خضر بیرید خلق / سر آن را در نیابد عام خلق²³²

²²⁴ عشق و رنج : Bul. ABGHKLMN

²²⁵ چونکه M : ز انکه Bul.ABCGHKLN

²²⁶ جان فزایت Bul.ACGHKMN : جان فزایش B : جان فزای L

²²⁷ ما را بدان شه Bul.ACGHKLMN : ما را بر شه B

²²⁸ زهر Bul.ABGHKL MN : زیان C و این عنوان در حاشیه GN

²²⁹ آن مرد Bul. ABGHKLMN : این مرد C

²³⁰ اومید Bul.ABCGHKMN : امید L

²³¹ الهام اله Bul.CGHKLMN : الهام از اله AB

²³² عام خلق Bul.BCGKLMN : علم خلق AH

226. آنکه از حق یابد او وحی و جواب هر چه فرماید بود عین صواب
227. آنکه جان بخشد اگر بکشد رواست نایبست و دست او دست خداست
228. همچو اسمعیل پیشش سر بنه شاد و خندان پیش تیغش جان بده
229. تا بماند جانست خندان تا ابد همچو جان پاک احمد با احد
230. عاشقان جام فرح آنکه کشند²³³ که بدست خویش خوبانشان کشند
231. شاه آن خون از پی شهوت نکرد تورها کن بد گمانی و نبرد
232. تو گمان بردی که کرد آلودگی در صفا غش کی هلد²³⁴ پالودگی
233. بهر آنست این ریاضت وین جفا تا بر آرد کوره از نقره جفا
234. بهر آنست امتحان نیک و بد²³⁵ تا بجوشد بر سر آرد زر زبند
235. گر نبودی کارش الهام اله او سگی بودی دراننده نه شاه²³⁶
236. پاک بود از شهوت و حرص و هوا نیک کرد او لیک نیک بد نما
237. گر خضر در بحر کشتی را شکست صد درستی در شکست خضر هست
238. وهم موسی با همه نور و هنر شد از آن محبوب تو بی پر مپر²³⁷
239. آن گل سرخست تو خونش مخوان مست عقلست او تو مجنونش مخوان

²³³ عاشقان جام فرح آنکه کشند Bul.ACKLM : عاشقان آنکه شراب جان کشند BGN و در حاشیه H
²³⁴ در صفا غش کی هلد Bul.CGHKMN : در صفاتش کی هلد B و در A بجای «کی» نوشته «کی». در L بجای «هلد» نوشته «دهد».
²³⁵ نیک و بد Bul.ABGHKLMN : نیکبد C
²³⁶ نه شاه Bul.BCGHKLMN : نی شاه A
²³⁷ تو بی پر مپر Bul.BCGHKLM : تو بی پر و پر A : و تو بی پر N

240. گَر بَدی خون مسلمان کام او کافرَم گَر بر دمی مَن نام او
241. می بلرزد عرش از مدح شقی بد گمان گردد ز مدح متقی
242. شاه بود و شاه بس آگاه بود خاص بود و خاصه الله بود
243. آن کسی را کش چنین شاهی کشد سوی بخت و بهترین جاهی کشد
244. گَر ندیدی سود او در قهر او کی شدی آن لطف مطلق قهر جو
245. طفل می لرزد ز نیش احتجام²³⁸ مادر مشفق در آن غم²³⁹ شاد کام
246. نیم جان بستاند و صد جان دهد آنچه²⁴⁰ در و همت نیاید آن دهد
247. توقیاس از خویش می گیری و لیک دور دور افتاده ای بنگر تو نیک

حکایت مرد بقال²⁴¹ و طوطی و روغن ریختن طوطی در دکان

248. بود بقالی و او²⁴² را طوطی خوش نوایی سبز و گویا²⁴³ طوطی
249. در²⁴⁴ دکان بودی نگهبان دکان نکته گفتمی با همه سودا گران
250. در خطاب آدمی ناطق بدی در نوای طوطیان حاذق بدی²⁴⁵

²³⁸ طفل می لرزد ز نیش احتجام M : بچه می لرزد از آن نیش حجام Bul.ABCGHKLN
²³⁹ غم ACHKLM : دم Bul.BGN و C « دم » را نسخه بدل داده.
²⁴⁰ آنچه LM : آنکه Bul.ABHN : آنچه GK و C « آنچه » را نسخه بدل « آنک » داده.
²⁴¹ حکایت مرد بقال Bul.ABCHKLMN : حکایت بقال G
²⁴² او Bul. ABHLM : وی CGKN
²⁴³ و گویا Bul. BGMN : گویا ACHKL
²⁴⁴ در M : بر Bul.ABCGHKLN
²⁴⁵ پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :
خواجه روزی سوی خانه رفته بود * در دکان طوطی نگهبانی نمود
گرچه برجسته ناگه در دکان * بهر موشی طوطیک از بهر جان .
نیز Bul. که «بر دکان» (در هر دو بیت) و «از بیم جان» ضبط کرده. هر دو بیت در حاشیه A و بیت دوم در حاشیه B اضافه شده. این ابیات را بعضی نساخ برای بیان سبب هراس طوطی اضافه کرده اند.

251. جست از صدر²⁴⁶ دکان سویی گریخت شیشه‌های روغن گل را بریخت
252. از سوی خانه پیامد خواجه‌اش بر دکان بنشست فارغ خواجه‌وش
253. دید پر روغن دکان و جامه چرب²⁴⁷ بر سرش زد گشت طوطی کل ز ضرب
254. روز کی چندی²⁴⁸ سخن کوتاه کرد مرد بقال از ندامت آه کرد
255. ریش بر می‌کند و می‌گفت ای دریغ کآفتاب نعمتم شد زیر میغ
256. دست من بشکسته بودی آن زمان چون²⁴⁹ زدم من بر سر آن خوش زبان
257. هدیه‌ها می‌داد هر درویش را تا بیابد نطق مرغ خویش را
258. بعد سه روز و سه شب حیران و زار بر دکان بنشسته بد نومید وار
259. می‌نمود آن مرغ را هر گون شگفت تا که باشد کاندرا آید او بگفت²⁵⁰
260. با هزاران غصه و غم کشته جفت کای عجب این مرغ کی آید بگفت²⁵¹
261. ناگهانی جولقی²⁵² می‌گذشت با سر²⁵³ بی‌مو چو پشت طاس و طشت
262. آمد اندر گشت طوطی آن زمان²⁵⁴ بانگ بر درویش زد که هی فلان²⁵⁵

²⁴⁶ صدر M : سوی Bul.ABCGHKLN
²⁴⁷ و جامه چرب Bul.ABCGHKMN : و جاش چرب L
²⁴⁸ چندی ABCGHKLMN : چندی Bul.
²⁴⁹ چون Bul.ABCKLMN : که G و H به همین نحو تصحیح شده.
²⁵⁰ Bul.L حذف کرده. در حاشیه M. GN در حاشیه « نهفت» بجای «شگفت». A «تا کی باشد اندر». GHKN «اندر آید».
²⁵¹ ABCGHKN حذف کرده.
²⁵² ناگهانی جولقی M : جولقی سر بر هنه Bul.ABCGHKLN
²⁵³ با سر Bul.BCGKLMN : با سری AH
²⁵⁴ آمد اندر گشت طوطی آن زمان GM : طوطی اندر گشت آمد در زمان CKL : طوطی اندر گشت آمد آن زمان Bul.ABN :
طوطی اندر گشت آمد ناگهان H و «آن زمان» را در بالای آن نوشته.
²⁵⁵ بانگ بر درویش زد که هی فلان CHKLM و Bul. «ای» بجای «هی» : بانگ بر وی زد بگفتش ناگهان AN : بانگ بر درویش زد چون عاقلان G و «کای» را نسخه بدل «چون» داده. : بانگ بر درویش بر زد کای فلان B

263. از چه ای کل²⁵⁶ با کلان آمیختی تو مگر از شیشه روغن ریختی
264. از قیاسش خنده آمد خلق را کوچو خود پنداشت صاحب دل را
265. کار پاکان را قیاس از خود مگیر گر چه ماند در نبشتن شیر و شیر²⁵⁷
266. جمله عالم زین سبب گمراه شد کم کسی ز ابدال حق آگاه شد
267. همسری با انبیا برداشتند اولیا را همچو خود پنداشتند
268. گفته اینک ما بشر ایشان بشر²⁵⁸ ما و ایشان بسته²⁵⁹ خوابیم و خور
269. این ندانستند ایشان از عمی هست فرقی در میان بی منتها
270. هر دو گون زنبور خوردند از محل لیک شد ز آن نیش و زین دیگر عسل²⁶⁰

[7b]

271. هر دو گون آهو گیا خوردند و آب زین یکی سرگین شد و ز آن مشک ناب
272. هر دو نی خوردند از یک آب خور این یکی²⁶¹ خالی و آن پر از شکر²⁶²
273. صد هزاران اینچنین اشباه بین فرقیان هفتاد ساله راه بین
274. این خورد گردد پلیدی زو جدا آن خورد²⁶³ گردد همه نور خدا

²⁵⁶ از چه ای کل Bul.ACHKLM : از چه کل B : کز چه ای کل GN

²⁵⁷ نبشتن شیر و شیر CGKLM : نوشتن شیر و شیر Bul. ABH : نوشتن شیر شیر N

²⁵⁸ ما بشر ایشان بشر Bul.ACGHKLMN : ما بشر و ایشان بشر B

²⁵⁹ ما و ایشان بسته Bul.BCGHKLMN : ما چو ایشان بسته A

²⁶⁰ ز آن نیش و زین دیگر عسل ABCGHKMN : زین نیش و زان دیگر عسل Bul. در L این بیت حذف شده.

²⁶¹ این یکی Bul.ACGHKLMN : آن یکی B

²⁶² و آن پر از شکر Bul.AGHKMN : Fatih. Bul. و آن دیگر شکر CL : و این پر از شکر B

²⁶³ آن خورد Bul.L : و آن خورد ABCGHKMN

275. این خورد زاید همه بخل²⁶⁴ و حسد
و آن خورد²⁶⁵ زاید همه نور احد²⁶⁶
276. این زمین پاک و آن شورست²⁶⁷ و بد
این فرشته پاک²⁶⁸ و آن دیوست و دد²⁶⁹
277. هر دو صورت گر به هم ماند رواست
آب تلخ و آب شیرین را صفاست
278. جز که صاحب ذوق کی شناسد²⁷⁰ بیاب
او شناسد آب عذب²⁷¹ از شوره آب
279. سحر را با معجزه کرده قیاس
هر دو را بر مکر پندارد²⁷² اساس
280. ساحران موسی از استتیزه را²⁷³
بر گرفته چون عصای او عصا
281. زین عصا تا آن عصا فرقیست²⁷⁴ ژرف
زین عمل تا آن عمل راهی²⁷⁵ شگرف
282. لعنة الله این عمل را در قفا
رحمه الله آن عمل را در وفا
283. کافران اندر²⁷⁶ مری²⁷⁷ بوزینه طبع
آفتی آمد درون سینه طبع
284. هر چه مردم می کند بوزینه هم
آن کند کز مرد بیند دم بدم
285. او گمان برده که من کردم چو او
فرق را کی داند آن استتیزه رو

²⁶⁴ زاید همه بخل : ABCGHKLMN : گردد همه بخل . Bul.
²⁶⁵ و آن خورد : AGHKLMN : آن خورد . Bul.BC
²⁶⁶ همه نور احد : Bul. CGHKMN : همه عشق احد ABL و در حاشیه M : نور احد H . Fatih «عشق» را نسخه بدل «نور» داده. این بیت در حاشیه C اضافه شده.
²⁶⁷ شورست : Bul.ABCHKLMN : شورست G
²⁶⁸ این فرشته پاک : Bul.BCGKLMN : وین سرشته پاک A : وین فرشته H
²⁶⁹ دیوست و دد : Bul.ACGHKLMN : دامست و دد B
²⁷⁰ ذوق کی شناسد : Bul.BCGHKMN : ذوق نشناسد AL
²⁷¹ آب عذب : M : آب خوش : Bul.ABCGHKLN
²⁷² پندارد : Bul.BCGHKLMN : پندارند A
²⁷³ استتیزه را : Bul.ABCGHKMN : استتیزها L
²⁷⁴ فرقیست : Bul.ABCGHKLMN : فرقیست N
²⁷⁵ راهی : Bul.ABCGHKLMN : راه . Bul.
²⁷⁶ کافران اندر : BCGHKLMN : کافر آمد در Bul.A
²⁷⁷ مری : BCGHKLMN : بدی : A : مرا . Bul.

286. این کند از امر و او²⁷⁸ بهر ستیز
بر سر استیزه رویان خاک ریز
287. آن منافق با موافق در نماز
از پی استیزه آید نی نیاز²⁷⁹
288. در نماز و روزه و حج و زکات
با منافق مومنان در برد و مات
289. مومنان را برد باشد عاقبت
بر منافق مات اندر آخرت
290. گر چه هر دو بر سر یک بازی‌اند
لیک²⁸⁰ با هم مروزی و رازی‌اند²⁸¹
291. هر یکی سوی مقام خود رود
هر یکی بر وفق نام خود رود
292. مومنش خوانند جانش خوش شود
ور منافق گویی پر آتش شود²⁸²
293. نام او محبوب از ذات وی است
نام این مبعوض از آفات وی است
294. میم و واو و میم و نون²⁸³ تشریف نیست
لفظ مومن جز پی تعریف نیست
295. گر منافق خوانیش این نام دون²⁸⁴
همچو کژدم²⁸⁵ می‌خلد²⁸⁶ در اندرون
296. گرنه این نام اشتقاق دوزخ است
پس چرا در وی مذاق دوزخ است
297. زشتی آن نام بد²⁸⁷ از حرف نیست
تلخی آن آب بحر از ظرف نیست
298. حرف ظرف آمد درو معنی چو آب
بحر معنی عنده²⁸⁸ ام²⁸⁹ الکتاب

²⁷⁸ امر و او Bul.BCGKLMN : امر او AH
²⁷⁹ نی نیاز Bul.ABCGHKMN : بی نیاز L
²⁸⁰ لیک M : هر دو Bul.ABCGHKLN
²⁸¹ مروزی و رازی‌اند Bul.ABCGHKLM : مرغزی و رازی‌اند N
²⁸² گویی پر آتش شود Bul.BCHKM : گوبیش آتش شود L : در GN بجای «گویی» نوشته «تیز و». و در G «گویی» در بالای آن اضافه شده. A در حاشیه «تند» را نسخه بدل «گویی» آورده.
²⁸³ میم و واو و میم و نون Bul.BGHKLMN : میم و واو و میم نون A : میم نون C
²⁸⁴ این نام دون Bul.ACGHKMN : آن نام دون B : زان نام دون L
²⁸⁵ کژدم Bul.ABCKLMN : کژدم GH
²⁸⁶ می‌خلد Bul.ABGHKLMN : می‌خزان C
²⁸⁷ آن نام بد Bul.ABCGHKLMN : این نام بد

299. بحر تلخ و بحر شیرین در جهان در میانشان بَرَزَخْ لا یبغیان
300. و انکه²⁸⁸ این هر دو ز یک اصلی روان²⁸⁹ بر گذر زین هر دو رو تا اصل آن²⁹⁰
301. زر قلب و زر نیکو در عیار بی محک هرگز ندانی ز اعتبار²⁹¹
302. هر کرا در جان خدا بنهد محک هر یقین را²⁹² باز داند او ز شک
303. در دهان²⁹³ زنده خاشاکی جهد آنگه آرامد که بیرونش نهد
304. در هزاران لقمه یک خاشاک خرد چون در آمد²⁹⁴ حس زنده پی ببرد
305. حس دنیا نردبان این جهان حس دینی²⁹⁵ نردبان آسمان
306. صحت این حس بجوید از طیب صحت آن حس بجوید از حیب²⁹⁶
307. صحت این حس ز معموری تن صحت آن حس ز تخریب بدن²⁹⁷
308. راه جان مر جسم را ویران کند بعد ویرانیش آبادان کند²⁹⁸
309. ای خنک جانی که در عشق مال ترک کرد او خان و مان و ملک مال²⁹⁹
310. کرد ویران خانه بهر گنج زر وز همان گنجش کند معمورتر

²⁸⁸ و انکه MN : دان که Bul.ABCGHK : زانک این هر دو L

²⁸⁹ اصلی روان Bul.BCGHKLMN : اصل روان A

²⁹⁰ تا اصل آن Bul.BCGHKLMN : تا اصل دان A

²⁹¹ ندانی ز اعتبار Bul.ACGHKLMN : ندانی اعتبار B

²⁹² هر یقین را BCGHKLMN : مر یقین را Bul.A

²⁹³ دهان Bul.BCGHKLMN : دهانی A

²⁹⁴ در آمد Bul.ABCGHKMN : در آید L

²⁹⁵ دینی Bul.ACGHKLMN : عقبی B

²⁹⁶ بجوید Bul. BGHKLMN (هر دو مصراع) : بجوید A (در هر دو مصراع) : بخواهید C (در مصراع دوم)

²⁹⁷ تخریب بدن Fatih Bul. GLMN , و در حاشیه C ; این ضبط وزن شعر را کامل می کند و شاید تصحیحی باشد که به همین

منظور صورت گرفته و در H نیز به همین صورت تصحیح شده. : ویرانی بدن ABK

²⁹⁸ بعد ویرانیش M : بعد از آن ویرانی Bul.ABCGHKLN

²⁹⁹ این بیت در حاشیه نوشته و ACGHKLN حذف کرده. Bul.B «بذل کرد» بجای «ترک کرد» و «ملک و مال» بجای «ملک

مال» . Bul. «خاتمان».

311. آب را ببرید و جو را پاک کرد بعد از آن در جو روان³⁰⁰ کرد آب خورد
312. پوست را بشکافت و پیکان را کشید³⁰¹ پوست تازه³⁰² بعد از آنش بردمید
313. قلعه ویران کرد و از کافر ستد بعد از آن بر ساختش صد برج و سد
314. کار بی‌چون را که کیفیت نهد³⁰³ این که گفتم این ضرورت می‌دهد³⁰⁴
315. گه چنین بنماید و گه ضد این³⁰⁵ جز که حیرانی نباشد کار دین
316. نی چنان³⁰⁶ حیران که پشتش سوی اوست بل چنین³⁰⁷ حیران و غرق³⁰⁸ و مست دوست
317. آن یکی را روی او شد سوی دوست و این³⁰⁹ یکی را روی او خود روی اوست
318. روی هر یک می‌نگر می‌دار پاس بو که گردی تو ز خدمت رو شناس
319. چون بسی ابلیس آدم روی هست پس بهر دستی نشاید داد دست
320. زآنکه صیاد آورد بانگ صفیر تا فریید مرغ را آن مرغ گیر
321. بشنود آن مرغ بانگ جنس خویش از هوا آید بیابد دام و نیش³¹⁰
322. حرف درویشان بدزدد مرد دون تا بخواند بر سلیمی ز آن فسون
323. کار مردان روشنی و گرمیست کار دونان حیل و بی‌شرمیست

³⁰⁰ در جو روان ACGHKLMN : در جورها B : جو را روان Bul. B : L «و» قبل از «پیکان» را حذف کرده.

³⁰¹ پوست را بشکافت ABCGHKMN : پوست را بگشاد Bul. B : L «و» قبل از «پیکان» را حذف کرده.

³⁰² پوست تازه Bul.ACGHKLMN : پوستی نو B

³⁰³ که کیفیت نهد Bul.BGHKMN : کی کیفیت نهد AC : که کیفیت دهد L

³⁰⁴ این ضرورت می‌دهد Bul. ABGHKMN : هم ضرورت می‌دهد C : از ضرورت می‌جهد L

³⁰⁵ گه چنین بنماید و گه ضد این ABCGHKLMN : گه چنان بنماید و گاهی چنین Bul.

³⁰⁶ چنان ABCGHKMN : چنین Bul. L

³⁰⁷ بل چنین Bul.ACGHKLMN : بل چنان B

³⁰⁸ حیران و غرق ABCGHKLMN : حیرانکه غرق Bul.

³⁰⁹ وین BLM : و آن Bul.ACGHKN

³¹⁰ دام و نیش Bul.BCGHKLMN : دام پیش A

324. شیر پشمین از برای گد کنند³¹¹ بو مسیلم را لقب احمد کنند
325. بو مسیلم را لقب کذاب مانند مر محمد را اولوا الالباب مانند
326. آن شراب حق ختامش مشک ناب باده را ختمش بود گند و عذاب

داستان آن پادشاه جهود که نصرانیان را می کشت از بهر تعصب

327. بود شاهی در جهودان ظلم ساز دشمن عیسی و نصرانی گداز
328. عهد عیسی بود و نوبت آن او جان موسی او و موسی جان او
329. شاه احوول کرد در راه خدا آن دو دمساز خدایی را جدا
330. گفت استاد احولی را کاندر آ رو برون آراز و ثلثاق آن شیشه را³¹²
331. گفت احوول ز آن دو شیشه من کدام پیش تو آرم بکن شرح تمام
332. گفت استاد آن دو شیشه نیست رو احولی بگذار و افزون بین مشو
333. گفت ای استا مرا طعنه مزن گفت استا ز آن دو یک را بر شکن³¹³
334. چون یکی بشکست هر دو شد ز چشم مرد احوول گردد از میلان و خشم³¹⁴
335. شیشه یک بود و به چشمش دو نمود چون شکست او³¹⁵ شیشه را دیگر نبود

³¹¹ گد کنند Bul.ABCHKLMN : کد کند G

³¹² پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :

چون درون رفت احوال اندر خانه زود * شیشه پیش چشم او دو می نمود

³¹³ بر شکن Bul.M : در شکن ABCGHKLN

³¹⁴ در CN جای این بیت و بیت پس از آن باهم عوض شده.

³¹⁵ او ACGHKLMN : آن Bul. B

336. خشم و شهوت مرد را احول³¹⁶ کند ز استقامت روح را مبدل کند
337. چون غرض آمد هنر پوشیده شد صد حجاب از دل بسوی دیده شد
338. چون دهد قاضی بدل رشوت قرار کی شناسد ظالم از مظلوم زار
339. شاه از حقد³¹⁷ جهودانه چنان³¹⁸ گشت احول کالامان یا رب امان
340. صد هزاران مومن مظلوم کشت که پناهیم دین موسی را و پشت

آموختن وزیر مکر پادشاه را³¹⁹

341. شه³²⁰ وزیری داشت گبر و عشوده³²¹ کو بر آب از مکر بر بستی گره
342. گفت ترسایان پناه جان کنند دین خود را از ملک پنهان کنند
343. کم کش ایشان را که کشتن سود نیست دین ندارد بوی مشک و عود نیست

[8a]

344. سر پنهانست اندر صد غلاف ظاهرش با تست و باطن بر خلاف³²²
345. شاه گفتش پس بگو تدبیر چیست چاره آن مکر و آن تزویر چیست
346. تا نماند در جهان نصرایی نی هویدا دین و نی پنهانی

³¹⁶ مرد را احول Bul.ABCGHKMN : چشم را احول L
³¹⁷ حقد Bul.BCGHKMN : جد A در حاشیه «جدد» : خشم L
³¹⁸ جهودانه چنان Bul.BCGHKLMN : جهود [جهودان] آنزمان A
³¹⁹ آموختن وزیر مکر پادشاه را ABGHKLMN : آموختن وزیر مکر پادشاه را C : آموختن وزیر مکر پادشاه جهود را Bul.
³²⁰ شه BM : او Bul.ACGHKLN در بالای «شه» نوشته «او»
³²¹ گبر و عشوده Bul.GLMN : ره زن عشوده AB : ره زن عشوده HK در H تصحیح شده : عشوده C
³²² ظاهرش با تست و باطن بر خلاف Fatih Bul. GLMN و در H به همین نحو تصحیح شده : ظاهرش با تو چو تو باطن خلاف ACK : ظاهرش با تو چو در باطن خلاف B

347. گفت ای شه گوش و دستم را ببر
بینیم³²³ بشکاف و لب در حکم مر³²⁴
348. بعد از آن در زیر دار آور مرا
تا بخواهد یک شفاعت گر مرا
349. بر منادی گاه کن این کار تو
بر سر راهی که باشد چار سو
350. آنهم از خود بران تا شهر دور
تا در اندام در ایشان شر و شور

تلبیس وزیر با نصاری³²⁵

351. پس بگویم من بسر نصرانیم
ای خدای راز دان می دانیم
352. شاه واقف گشت از ایمان من
وز تعصب کرد قصد جان من
353. خواستم تا دین ز شه پنهان کنم
آنکه دین اوست³²⁶ ظاهر آن کنم
354. شاه بویی برد از اسرار من
متهم شد پیش شه³²⁷ گفتار من
355. گفت گفت تو³²⁸ چو در نان سوزنست
از دل من تا دل تو روزنست
356. من از آن روزن بدیدم حال تو
حال تو دیدم نوشم قال تو³²⁹
357. گر نبودی جان عیسی چاره ام
او جهودانسه بکردی پاره ام
358. بهر عیسی جان سپارم سر دهم³³⁰
صد هزاران منتش بر خود نهم³³¹

³²³ بینیم M بینیم Bul.ABCGHKLN

³²⁴ بشکاف و لب در حکم مر Bul. ABGHKLMN : بشکاف اندر حکم مر C

³²⁵ تلبیس وزیر با نصاری M تلبیس وزیر با نصاری ABCGHKLN : مکر و تلبیس وزیر با نصاری Bul.

³²⁶ آنکه دین اوست Bul.ABCGHKLM : اینک دین اوست N

³²⁷ پیش شه ABCGHKLMN : پیش او Bul.

³²⁸ گفت گفت تو Bul.ABCGHKMN : گفت وعظ تو L

³²⁹ نوشم قال تو Bul.BCGHKLMN : نوشتم قال تو A

³³⁰ سر دهم Bul.ACGHKLMN : جان دهم B

³³¹ بر خود نهم Bul.ACGHKLMN : بر جان نهم B

359. جان دریغم نیست از عیسی و لیک واقفم بر علم دینش نیک نیک
360. حیف می آمد³³² مرا کان دین پاک در میان جاهلان گردد هلاک
361. شکر ایزد را و عیسی را که ما گشته ایم آن کیش³³³ حق را رهنما
362. از جهود وز جهودی رسته ایم³³⁴ تا بزناری میان را بسته ایم³³⁵
363. دور دور عیسی است ای مردمان بشنوید اسرار کیش او بجان
364. چون وزیر این مکر را بر شه شمرد از دلش اندیشه را کلی بیبرد³³⁶
365. کرد با وی شاه آن کاری که گفت خلق حیران مانده ز آن مکر نهفت³³⁷
366. رانند او را جانب نصرائیان کرد در دعوت شروع او بعد از آن

قبول کردن نصاری³³⁸ مکر وزیر را

367. صد هزاران مرد ترسا سوی او اندک اندک جمع شد در کوی او
368. او بیان می کرد با ایشان برآز سر انگلیسون و زنار و نماز
369. او بظاهر واعظ احکام بود لیک در بساطن صافی و دام بود
370. بهر این بعضی³³⁹ صحابه از رسول ملتمس بودند مکر نفس غول

³³² می آمد ABCGHKMN : Bul. L

³³³ کیش ABCGHKMN : Bul. L

³³⁴ رسته ایم Bul. ABKLMN : رسته ام CGH

³³⁵ بسته ایم Bul. ABKLMN : بسته ام CGH

³³⁶ AGHKN حذف کرده. C در حاشیه نوشته. در Bul.BCL بجای «این مکر» نوشته «آن مکر».

³³⁷ خلق حیران مانده ز آن مکر نهفت GHKMN : خلق اندر کار او مانده شگفت L : خلق حیران ماند ز آن مکر نهفت Bul. AB

و در حاشیه C

³³⁸ نصاری M نصارا Bul.ABCGHKLN

³³⁹ بعضی ABCGHKLMN بعض Bul.

371. کو چه³⁴⁰ آمیزد ز اغراض نهان در عبادتها و در اخلاص جان
372. فضل طاعت را نجستندی³⁴¹ از و عیب ظاهر را بجستندی³⁴² که کو
373. مو بمو ذره ذره³⁴³ مکر نفس می شناسیدند چون گل از کرفس
374. موشکافان صحابه جمله شان³⁴⁴ خیره گشتندی در ان وعظ و بیان³⁴⁵

متابعت کردن نصاری وزیر را³⁴⁶

375. دل بدو دادند ترسایان تمام خود چه باشد قوت تقلید عام
376. در درون سینه مهرش کاشتند نایب عیسیش می پنداشتند
377. او بسر دجال یک چشم لعین ای خدا فریاد رس نعم المعین
378. صد هزاران دام و دانه ست ای خدا ما چو مرغان حریص بی نوا
379. دم به دم ما³⁴⁷ بستۀ دام نویم³⁴⁸ هر یکی گر باز و سیمرغی شویم
380. می رهانی هر دمی ما را و باز سوی دامی می رویم ای بی نیاز
381. ما درین انبار گندم می کنیم گندم جمع آمده گم می کنیم³⁴⁹

³⁴⁰ کو چه Bul.CGKLM : گر چه AB : کز چه HN : گو چه Fatih

³⁴¹ نجستندی Bul.BCGHKLMN بجستندی A

³⁴² بجستندی Bul.CGHKMN : نجستندی ABL

³⁴³ ذره ذره M : ذره بذره C : و ذره ذره Bul. ABGHKLN

³⁴⁴ جمله شان M : هم در آن Bul. ABCGHKLN

³⁴⁵ خیره گشتندی در ان وعظ و بیان LM : وعظ ایشان خیره گشتندی به جان Bul. ABCGHKN

³⁴⁶ متابعت کردن نصاری وزیر را M : متابعت کردن نصارا وزیر را Bul.ABCHKLN : متابعت نصاری وزیر را G

³⁴⁷ ما Bul. AB : پا CGHKLMN

³⁴⁸ دام نویم Bul.CGHKMN : دام نویم ABL

³⁴⁹ B حذف کرده.

382. می‌نیندیشیم آخر ما به هوش
کین خلل در گندم است از مکر موش
383. موش تا انبار ما³⁵⁰ حفره زدست
وز فنش³⁵¹ انبار ما ویران شدست
384. اول ای جان دفع شر موش کن
وآنگهان در جمع گندم جوش³⁵² کن
385. بشنو از اخبار آن صدر صدور³⁵³
لا صلوة تمم³⁵⁴ الا بالحضور
386. گر نه موش³⁵⁵ دزد در انبار ماست
گندم اعمال چل ساله کجاست³⁵⁶
387. ریزه ریزه صدق هر روزه چرا³⁵⁷
جمع می‌ناید درین انبار ما
388. بس ستاره آتش³⁵⁸ از آهن جهید
و آن دل سوزیده پذیرفت و کشید
389. لیک در ظلمت یکی دزدی³⁵⁹ نهان
می‌نهد انگشت بر استارگان
390. می‌کشد استارگانرا یک بیک
تا که نفروزد چراغی از فلک³⁶⁰
391. گر هزاران دام باشد در قدم
چون تو با مایی نباشد هیچ غم
392. چون عنایاتت بود با ما مقیم
کی بود بیمی از آن دزد لیم³⁶¹
393. هر شبی از دام تن ارواح را
می‌رهانی می‌کنی ارواح را

³⁵⁰ موش تا انبار ما Bul.ACGHKLMN : موش در انبار ما B
³⁵¹ وز فنش Bul.ABCGKLMN : از فنش H اما در اصل «وز» بوده و به همین نحو در حاشیه تصحیح شده
³⁵² جوش ABCGHKLMN : کوش Bul.
³⁵³ صدر صدور CHKLM : صدر الصدور Bul. ABGN
³⁵⁴ صلوة تم BCGHKLMN : صلوة القلب A : تمت Bul.
³⁵⁵ موش M : موشی Bul.ABCGHKLN
³⁵⁶ در نسخه L بیت بعدی مقدم بر این بیت است.
³⁵⁷ چرا Bul.ACGHKLMN : کجا B
³⁵⁸ ستاره آتش Bul.BCGHKLMN : شراره آتش A
³⁵⁹ دزدی Bul.BCGHKLMN : روزی A در حاشیه به صورت «دزدی» تصحیح شده.
³⁶⁰ از فلک CGKLMN : بر فلک Bul. ABH
³⁶¹ این بیت در حاشیه نوشته. و ABCGHKLN حذف کرده. Bul. «گر عنایاتت» بجای « چون عنایاتت». این الحاق، نسبتاً کهن است زیرا در K نیز آمده.

394. می‌رهند ارواح هر شب زین قفص³⁶² فارغان نی حاکم و محکوم کس³⁶³
395. شب ز زندان بی‌خبر زندانیان شب ز دولت بی‌خبر سلطانیان
396. نی غم و اندیشه سود و زیان نی خیال این فلان³⁶⁴ و آن فلان
397. حال عارف این بود بی‌خواب هم گفت ایزد هُم رُقُود زین مرم
398. خفته از احوال دنیا³⁶⁵ روز و شب چون قلم در پنجه تلیب رب
399. آنک او پنجه نبیند در رقم فعل ندارد بجنبش از قلم
400. شمه زین حال عارف و نمود خلق را³⁶⁶ هم خواب حسی در ربود³⁶⁷
401. رفته در صحرای بی چون جانسان روحشان آسوده و ابدانشان³⁶⁸
402. وز صفیری باز دام اندر کشی جمله را در داد و در داور کشی
403. چونک نور صبحدم سر بر زند گر کس زرین گردون بر زند³⁶⁹
404. فَالِقُ الْإِصْبَاحِ اسرارفیل‌وار جمله را در صورت آرد ز آن دیار
405. روحهای منبسط را تن کند هر تنی را باز آستن کند

³⁶² قفص ABCLM : قفس Bul. GHKN

³⁶³ فارغان نی حاکم و محکوم کس Bul. ABGHKMN ، GHKN «نه» بجای «نی»: فارغان از حکم و گفتار و قصص C : بی حاکم K : فارغان از حرص و اکساب و حصص L

³⁶⁴ این فلان Bul.ABGHKL MN : این فلان C

³⁶⁵ از احوال دنیا Bul.ACGHKL MN : از احوال عالم B

³⁶⁶ خلق را Bul.BCKLM : عقل را GN و به همین صورت در H تصحیح شده.

³⁶⁷ این بیت در نسخه A حذف کرده.

³⁶⁸ پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :

هر یکی آسوده حرص و حصص * مرغ وش آزاده دام و قفص

³⁶⁹ این بیت اکثر نسخ خطی از جمله GN گنجانیده‌اند. این بیت الحاقی می‌نماید و زاید است چون با توجه به «فَالِقُ الْإِصْبَاحِ ... آرد ز آن دیار» نیازی به اشاره آشکار به «صبحدم» نیست؛ نیز Bul BL، نیز AC در حاشیه.

- 406 اسب جانها را کند³⁷⁰ عاری ز زین
- 407 لیک بهر آنکه روز آیند باز³⁷²
- 408 تا که روزش واگشد ز آن مرغزار
- 409 کاش چون اصحاب کهف این روح را
- 410 تا ازین طوفان³⁷⁴ بیداری و هوش
- 411 ای بسی³⁷⁵ اصحاب کهف اندر جهان
- 412 غار با او یار³⁷⁶ با او در سرود
- سر النوم اخ³⁷¹ الموتست این
- بر نهد بر پایشان بند³⁷³ دراز
- وز چراگاه آردش در زیر بار
- حفظ کردی یا چو کشتی نوح را
- وارهیدی این ضمیر و چشم و گوش
- پهلوی تو پیش تو هست این زمان
- مهر بر چشمست و بر گوشت چه سود

قصه دیدن خلیفه لیلی را

- 413 گفت لیلی را خلیفه کان توی³⁷⁷
- 414 از دگر خوبان تو افزون نیستی
- کز³⁷⁸ تو مجنون شد³⁷⁹ پریشان و غوی
- گفت خامش³⁸⁰ چون تو مجنون نیستی

[8b]

- 415 هر که بیدارست او در خوابتر
- هست بیداریش از خوابش بتر

³⁷⁰ اسب جانها را کند Bul.BGKMN : اسب جان را می کند AHL و به همین صورت در C تصحیح شده.

³⁷¹ اخ Bul.ABCGHM : اخو KLN

³⁷² بهر آنکه روز آیند باز Bul.BCGLMN : بهر آنک آید روز باز AHK ، که در H تصحیح شده.

³⁷³ بر پایشان بند دراز Bul. BGLMN : بر پاش پایند دراز ACHK

³⁷⁴ تا ازین طوفان Bul.ABGHKLMN : تا برین طوفان C

³⁷⁵ ای بسی AGHKMN و به همین صورت در C تصحیح شده : ای بسا Bul.BL

³⁷⁶ غار با او یار Bul.ABCHKLM : یار با او غار G : یار و با او N

³⁷⁷ توی ABCGHKLMN : تویی Bul.

³⁷⁸ کز ABCGHKLMN : از Bul.

³⁷⁹ مجنون شد Bul.ABCGHLM : شد مجنون KN

³⁸⁰ خامش ABCGHKLMN : خاموش Bul.

416	چون بحق بیدار نبود جان ما	هست بیداری چو دربندان ما ³⁸¹
417	جان همه روز از لگدکوب خیال	وز زیبان و سودوز خوف زوال ³⁸²
418	نی صفا می ماندش نی لطف و فر	نی بسوی آسمان راه سفر ³⁸³
419	خفته آن باشد که او از هر خیال	دارد اومید ³⁸⁴ و کند با او مقال ³⁸⁵
420	دیو را چون حور بیند او بخواب	پس ز شهوت ریزد او با دیو آب ³⁸⁶
421	چونکه تخم نسل را در ³⁸⁷ شوره ³⁸⁸ ریخت	او بخویش آمد خیال از وی گریخت
422	ضعف سر بیند از آن و تن پلید	آه از آن نقش پدید ناپدید ³⁸⁹
423	مرغ بر بالا پران و سایه اش ³⁹⁰	می دود بر خاک پران مرغوش
424	ابلهی صیاد آن سایه شود	می دود چندانکه بی مایه شود
425	بی خبر کان عکس آن مرغ هواست	بی خبر که اصل آن سایه کجاست
426	تیر اندازد بسوی سایه او	ترکشش خالی شود از جست و جو
427	ترکش عمرش تهی شد عمر رفت	از دویدن در شکار سایه تفت

381 دربندان ما ABCGHKLMN : در بند آن ما Bul.

382 خوف زوال Bul. CGHKMN : خوف و وبال A : خوف و ملال L, و در نسخه B بجای مصراع دوم این مصراع وجود دارد : دارد اومید و کند با او مقال

383 این بیت در نسخه B حذف کرده.

384 اومید ACGHKMN : امید Bul. L

385 این بیت در نسخه B حذف کرده.

386 با دیو آب ABCGHKLMN : بر دیو آب Bul.

387 نسل را در Bul. BGHKLMN در A «را» در بالای سطر افزوده شده : نسل او در C

388 شوره Bul.ABGHKLMN : شور C

389 پدید ناپدید Bul.ABGHKLMN : پدید و ناپدید C

390 مرغ بر بالا پران و سایه اش Bul. HKLM : مرغ بر بالا و زیر آن سایه اش BGN, و در C کلمات بین «مرغ» و «پران» را پاک کرده و پس از «پران» فعل «می دود» را افزوده.

428	سایه یزدان چو باشد دایه‌اش	وا رهانند از خیال و سایه‌اش ³⁹¹
429	سایه یزدان بود بنده خدا	مردۀ این عالم و زنده خدا ³⁹²
430	دامن او گیر زوتر بی‌گمان	تارهی در دامن آخر زمان
431	كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ نَقَشَ اولیاست	کو دلیل نور خورشید خداست
432	اندین وادی مرو بی‌این دلیل	لا أَجِبُ الْأَقْلِينَ گُو چون خلیل
433	روز سایه آفتابی را بیاب	دامن شه شمس تبریزی بتاب
434	ره ندانی جانب این سور و عروس ³⁹³	از ضیاء الحق حسام الدین پرس
435	ور حسد گیرد ترا در ره گلو	در حسد ابله‌ییس را باشد غلو
436	کو ز آدم ننگ دارد از حسد	با سعادت جنگ دارد از حسد
437	عقبه زین صعبت‌تر در راه نیست	ای خنک آنکش حسد ³⁹⁴ همراه نیست
438	این جسد خانه حسد آمد ³⁹⁵ بدان	کز ³⁹⁶ حسد آلوده باشد خاندان
439	گر جسد خانه حسد باشد ³⁹⁷ و لیک	آن جسد را پاک کرد الله نیک
440	طَهَّرَا بَيْتِي بِيَانِ پاکيست	گنج نورست از طلسمش خاکيست

³⁹¹ این بیت در نسخه N حذف کرده.
³⁹² مردۀ این عالم و زنده خدا Bul.ABCKLMN : مرده او زین عالم و زنده خدا G , و H «مردۀ او زین عالم» را بر صورت تصحیح آورده.
³⁹³ عروس M : عرس Bul.ABCGHKLN
³⁹⁴ آنکش حسد ABCGHKLMN : آنکش حسد Bul. , و در N بیت بعد مقدم بر این بیت است.
³⁹⁵ این جسد خانه حسد آمد Bul.BCGHKLMN : این حسد خانه حسد آمد A
³⁹⁶ کز CLM : از Bul. ABGHN
³⁹⁷ گر جسد خانه حسد باشد Bul.BCGHKLMN : گر جسد خانه حسد باشد A

441. چون کنی³⁹⁸ بر بی حسد مکر و حسد ز آن حسد دل را سیاهیها رسد³⁹⁹
442. خاک شو مردان حق را زیر پا خاک بر سر کن حسد را همچو ما

بیان حسد وزیر

443. آن وزیرک از حسد بودش نژاد تا بیاطل گوش و بینی باد داد
444. بر امید آنکه از نیش حسد زهر او در جان⁴⁰⁰ مسکینان رسد
445. هر کسی کو از حسد بینی کند خویشتن⁴⁰¹ بی گوش و بی بینی کند
446. بینی آن باشد که او بویی برد بوی او را جانب کیوی برد
447. هر که بویش نیست بی بینی بود بوی آن بویست کان دینی بود
448. چونکه بویی برد و شکر آن نکرد کفر نعمت آمد و بینیش خورد
449. شکر کن مر شاکران را بنده باش پیش ایشان مرده شو پاینده باش
450. چون وزیر از ره زنی مایه مساز خلق حق را⁴⁰² بر میاور از نماز
451. ناصح دین گشته⁴⁰³ آن کافر وزیر کرده او از مکر در لوزینه⁴⁰⁴ سیر

³⁹⁸ چون کنی ABCGHKLMN : گر کنی Bul.

³⁹⁹ در حاشیه C اضافه شده.

⁴⁰⁰ در جان Bul.ABCGHKLM : بر جان N

⁴⁰¹ خویشتن Bul.ACGHKLMN : خویش را B

⁴⁰² خلق حق را M : خلق را تو Bul.ABCGHKLN

⁴⁰³ گشته Bul.ACGHKLMN : گشت B

⁴⁰⁴ لوزینه Bul.ABCHKLMN : گوزینه G

فهم کردن حاذقان⁴⁰⁵ نصاری⁴⁰⁶ مکر وزیر را

452	هر که صاحب ذوق بود از گفت او	لذتی می‌دید و تلخی ⁴⁰⁷ جفت او
453	نکته‌ها می‌گفت او آمیخته	در جلاب ⁴⁰⁸ قند زهری ریخته ⁴⁰⁹
454	ظاهرش می‌گفت در ره چست شو	وز اثر می‌گفت جانرا سست شو
455	ظاهر نقره گر اسپیدست و نو	دست و جامه ⁴¹⁰ می سیه ⁴¹¹ گردد ازو
456	آتش از چه سرخ رویست از شرر	توز فعل او سیه کاری نگر
457	برق اگر نوری نماید در نظر	لیک هست از خاصیت دزد بصر ⁴¹²
458	هر که جز آگاه و صاحب ذوق بود	گفت او در گردن او طوق بود
459	مدت ⁴¹³ شش سال ⁴¹⁴ در هجران شاه	شد وزیر اتباع عیسی را پناه

⁴⁰⁵ حاذقان Bul.BCGHKMN صادقان AL

⁴⁰⁶ نصاری M نصارا Bul.BCGHKLN A : «نصارا» را حذف کرده

⁴⁰⁷ و تلخی Bul.ACGHKLMN : تلخی B

⁴⁰⁸ در جلاب Bul.ABCGKLMN : در جلابی H

⁴⁰⁹ پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :

هر که باشد زشت گفتش زشت دان * مرده هر چه گوید آن را نیست جان

گفت انسان پاره انسان بود * پاره از نان یقین هم نان بود

زان علی فرمود نقل جاهلان * بر مزابل همچو سبزهست ای فلان

بر چنان سبزه هر آنکس کو نشست * تو یقین میدان کو [که او] بر کو نشست

بایدش خود را بشستن زان حدث * تا نماز فرض او نبود عبث

پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :

حسن هر گفتار را غره مشو * قبح معنی دارد او با هش شنو

بد درو نان را بود گفتار بد * قلبشان مرده است نبود روح ابد

چون که انسان پاره انسان بود * پاره از نان یقین هم نان بود

شیر یزدان گفت جاهل را کلام * هست سبزه مزبله بس بی دوام

هر که را آن سبزه باشد جایگاه * لوٹ و خبشش جامه او کرد تباه

آب باید کردن پاک حدث * تا نمازش را نباشد چون عبث

⁴¹⁰ دست و جامه Bul.BCGHKLMN : دست جامه A

⁴¹¹ می سیه ABCGKLMN : مر سیه Bul.

⁴¹² دزد بصر Bul.ABCGKLMN : درد بصر L

⁴¹³ مدت BLM : مدتی Bul.ACGHKN

⁴¹⁴ شش سال Bul.ABCGKLMN : شش ماه L

460. دین و دل را کل بدو بسپرد خلق پیش امر و حکم او⁴¹⁵ می‌مرد خلق

پیغام شاه پنهان با وزیر⁴¹⁶

461. در میان شاه و او پیغامها شاه را پنهان بدو آرامها⁴¹⁷

462. آخر الامر از برای آن مراد تا دهد چون خاک ایشان را به باد⁴¹⁸

463. پیش او بنوشت⁴¹⁹ شه کای مقبلم وقت آمد زود فارغ کن دلم

464. گفت اینک اندر آن کارم شها کافکنم در دین عیسی فتنها

بیان دوازده سبط از نصاری⁴²⁰

465. قوم عیسی را بد اندر دار و گیر حاکمانشان ده امیر و دو امیر

466. هر فریقی مر امیری را تبع بنده گشته میر خود را از طمع

467. این ده و این دو امیر و قومشان⁴²¹ گشته بند آن وزیر بدنشان⁴²²

468. اعتماد جمله بر گفتار او اقتدای جمله بر رفتار او

469. پیش او در وقت و ساعت هر امیر جان بدادی گر بدو گفتمی بمیر

⁴¹⁵ امر و حکم او Bul.ACGHKLMN : امر حکم او B
⁴¹⁶ با وزیر Bul. ABGHKMN : مر وزیر را C : L این عنوان را حذف کرده
⁴¹⁷ پس از این بیت همان بیت «آخر الامر» الخ را دارد که در بالا از Bul. نقل کردیم.
⁴¹⁸ ABCGHKLN حذف کرده. در Bul. این بیت پس از بیت « دین و دل را کل بدو ... حکم او می‌مرد خلق » آمده و در M این بیت در کنار است.
⁴¹⁹ بنوشت Bul.ACGHKLMN : بنوشت B
⁴²⁰ L حذف کرده. A شطر Bul.ABCGHKN ناصر
⁴²¹ امیر و قومشان Bul.BCGHKLMN : امیر قومشان A
⁴²² بند آن وزیر بدنشان GHKMN : بنده آن وزیر بدنشان Bul.ABL : بند آن وزیر و بدنشان C

تخلیط وزیر در⁴²³ احکام انجیل

- 470 ساخت طوماری بنام هر یکی نقش هر طومار دیگر مسلکی
- 471 حکمهای هر یکی نوعی⁴²⁴ دگر این خلاف آن ز پایان تا بسر
- 472 در یکی راه ریاضت را و جوع رکن توبه کرده و شرط رجوع
- 473 در یکی گفته ریاضت سود نیست اندرین ره مخلصی جز جود نیست
- 474 در یکی گفته که جوع و جود تو شرک باشد از تو با معبود تو
- 475 جز توکل جز که تسلیم تمام در غم و راحت همه مکرست و دام
- 476 در یکی گفته که واجب خدمتست ورنه اندیشه توکل تهمتست
- 477 در یکی گفته که امر و نهیهاست بهر کردن نیست شرح عجز ماست
- 478 تا که عجز⁴²⁵ خود ببینیم اندر آن قدرت او⁴²⁶ را بدانیم آن زمان
- 479 در یکی گفته که عجز خود مبین کفر نعمت کردنت آن عجز هین
- 480 قدرت خود بین که این قدرت ازوست قدرت تو نعمت او دان که هوست
- 481 در یکی گفته کزین دو برگذرد بت بود هر چه بگنجد در نظر
- 482 در یکی گفته مکش این شمع را کین نظر چون شمع آمد جمع را
- 483 از نظر چون بگذری و از خیال کشته باشی نیمشب شمع وصال

⁴²³ Bul.C «در» را حذف کرده.

⁴²⁴ نوعی ABCGHKLMN : نوع Bul.

⁴²⁵ عجز Bul.ABGHKL MN : شر C

⁴²⁶ قدرت او Bul. ABGHKMN : قدرت حق CL

484. در یکی گفته بکش باکی مدار تا عوض بینی⁴²⁷ نظر را صد هزار

[9a]

485. که ز کشتن شمع جان افزون شود لیلیات از صبر تو مجنون شود

486. ترک دنیا هر که کرد از زهد خویش بیش آید پیش او دنیا و بیش⁴²⁸

487. در یکی گفته که آنچه⁴²⁹ داد حق بر تو شیرین کرد در ایجاد حق

488. بر تو آسان کرد⁴³⁰ خوش آنرا بگیر خویشتن را در میفکن در زحیر

489. در یکی گفته که بگذار آن خود کان قبول طبع تو ر دست و بد

490. راههای مختلف آسان شد دست هر یکی را ملتی چون جان شد دست

491. گر میسر کردن حق ره بدی هر جهود و گبر ازو آگه بدی

492. در یکی گفته میسر آن بود که حیات دل غذای جان بود

493. هر چه ذوق طبع باشد چون گذشت بر نه آرد⁴³¹ همچو شوره ریع و کشت⁴³²

494. جز پشیمانی نباشد ریع او جز خسارت بیش⁴³³ ندارد بیع او

495. آن میسر نبود اندر عاقبت نام او باشد معسر عاقبت

496. تو معسر از میسر باز دان عاقبت بنگر جمال این و آن

⁴²⁷ تا عوض بینی Bul.BCGHKL MN : با غرض بینی A

⁴²⁸ بیش آید BGHKM : بیش آمد Bul.ACL : پیش آید و دنیا و پیش N

⁴²⁹ آنچه M : آنچه Bul.ABCGHKLN

⁴³⁰ کرد خوش Bul. LM : کرد و خوش ABCGHKN

⁴³¹ نه آرد Bul. : نیارد ABCGHKL MN

⁴³² ریع و کشت ABCGHKL MN : ریع کشت Bul.

⁴³³ بیش Bul.ABHKLM : پیش Fatih CGN

497	در یکی گفته که استادی طلب	عاقبت بینی نیابی در حسب
498	عاقبت دیدند هر گون ملتی	لاجرم گشتند اسیر زلتی ⁴³⁴
499	عاقبت دیدن نباشد دست‌باف	ور نه کی بودی ز دینها ⁴³⁵ اختلاف
500	در یکی گفته که استاهم تویی	زآنکه استارا شناسا هم تویی
501	مرد باش و سخره مردان مشو	رو سر خود گیر و سر گردان مشو ⁴³⁶
502	در یکی گفته که این جمله یکی است	هر که او دو بیند احول مرد کی است
503	در یکی گفته که صد یک چون بود	این که اندیشد مگر مجنون بود ⁴³⁷
504	هر یکی قوی است و ضد ⁴³⁸ همدگر	چون یکی باشد یکی زهر و شکر
505	تا ز زهر و از شکر در نگذری	کی تواز گلزار وحدت بو بری ⁴³⁹
506	این نمط وین نوع ده طومار ⁴⁴⁰ و دو	بر نیش ⁴⁴¹ آن دین عیسی را عدو

بیان آنکه این اختلافات در صورت روش است نه در حقیقت راه⁴⁴²

⁴³⁴ زلتی ABCGHKLMN : ذلتی Bul.

⁴³⁵ ز دینها ABCGHKLMN : بدینها Bul.

⁴³⁶ رو سر خود گیر و Bul.BGHKLMN : سر خود جوی A : رو سر خود و C پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :

گفت یک را جمله تویی در نظر * در میان نبود دگر هیچ جلوه گر

⁴³⁷ پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :

هر یکی را عکس شد لاف و گداف * صورت و معنیش عین اختلاف

⁴³⁸ و ضد CM : ضد Bul.ABGHKLN

⁴³⁹ کی تواز گلزار وحدت بو بری Bul. ABGHKLMN ، نیز C در حاشیه «که ز وحدت» دارد : کی ز وحدت وز یکی بویی بری C

⁴⁴⁰ طومار Bul. ABGHKLMN : دفتر C

⁴⁴¹ بر نیش M : بر نوشت Bul.ABCGHKLN

⁴⁴² Bul. B ، صورت روشن است. A «راه» را حذف کرده. GHN در بیان. Bul.ABCLN اختلاف. H اختلافات طومار. Bul.ABCGHKLN «نی» بجای «نه»

507. او ز یک رنگی عیسی بو نداشت وز مزاج خم عیسی خو نداشت
508. جامه صد رنگ از آن خم صفا ساده و یک رنگ گشتی چون ضیا⁴⁴³
509. نیست یک رنگی کز او خیزد ملال بل مثال⁴⁴⁴ ماهی و آب زلال
510. گر چه در خشکی هزاران رنگهاست ماهیان را با بیوست جنگهاست
511. کیست ماهی چیست دریا در مثل تا بدان مانند ملک عز و جل
512. صد هزاران بحر و ماهی در وجود سجده آرد بیش آن اکرام و جود
513. چند باران عطا باران شده تا بدان آن بحر در افشان شده
514. چند خورشید کرم افروخته تا که ابر و بحر جود آموخته
515. پرتو دانش زده بر خاک و طین⁴⁴⁵ تا شده دانه⁴⁴⁶ پذیرنده⁴⁴⁷ زمین
516. خاک امین و هر چه در وی کاشتی بی خیانت جنس آن برداشتی
517. این امانت ز آن امانت یافتست کآفتاب عدل بر وی تافتست
518. تا نشان حق نیارد نو بهار خاک سرها را نکرده آشکار
519. آن جوادی که جمادی را بداد این خبرها وین امانت وین سداد
520. مر جمادی را کند فضلش خبیر عاقلان را کرده قهر او ضریر⁴⁴⁸

⁴⁴³ ضیا Bul.ABCLM : صبا Fatih GHKN
⁴⁴⁴ بل مثال Bul.ABGHKLMN : بر مثال C
⁴⁴⁵ بر خاک و طین ACGHKMN : بر ما و طین L : آب و طین Bul.B، به همین نحو در L تصحیح شده. در در بالای «خاک»
نوشته شده «آب»
⁴⁴⁶ تا شده دانه CGHM : تا که شد دانه Bul. ABL : تا کی شد دانه KN
⁴⁴⁷ پذیرنده Bul.ACGHKLMN : پذیرنده B
⁴⁴⁸ این بیت در A حذف شده.

521. جان و دل را طاقت آن جوش نیست
با که گویم⁴⁴⁹ در جهان یک گوش نیست
522. هر کجا گوشه بد از وی چشم گشت
هر کجا سنگی بد از وی یشم گشت⁴⁵⁰
523. کیمیا ساز است چه بود کیمیا
معجزه بخش است چه بود سیمیا
524. این ثنا گفتن ز من ترک ثناست
کین دلیل هستی و هستی خطاست
525. پیش هست او بیاید⁴⁵¹ نیست بود
چیست هستی پیش او کور و کبود
526. گر نبودی کور زو⁴⁵² بگداختی
گر می خورشید را بشناختی
527. ور نبودی او کبود از تعزیت
کی فسردی همچو یخ این ناحیت

بیان خسارت وزیر در این مکر

528. همچو شه نادان و غافل بد وزیر
پنجه میزد با قدیم ناگزیر
529. با چنان قادر خدایی کز عدم
صد چو عالم هست گرداند بدم
530. صد چو عالم در نظر پیدا کند
چونکه چشمت را به خود بینا کند
531. گر جهان پیشت عظیم⁴⁵³ و بی بنی است
پیش قدرت ذره ای می دان که نیست
532. این جهان خود حبس جانهای شماست⁴⁵⁴
هین روید آن سو که صحرای شماست⁴⁵⁵

⁴⁴⁹ با که گویم Bul.BCGHKLMN : با کی گویم A

⁴⁵⁰ هر کجا سنگی بد از وی یشم گشت Bul.ABCGHKMN : هر کجا کوهی بد از وی یشم گشت L

⁴⁵¹ بیاید Bul.ABCHKLMN : نباید C

⁴⁵² زو GHM : ازو Bul.ABCKLN

⁴⁵³ عظیم M : بزرگ Bul.ABCGHKLN

⁴⁵⁴ جانهای شماست Bul.ABCGHKMN : جانهای شماست L

⁴⁵⁵ صحرای شماست Bul.ABCGHKMN : صحرای خداست L

نقش و صورت پیش آن معنی سد است	533. این جهان محدود و آن خود بی حد است
میشکست ⁴⁵⁶ از موسی با یک عصا ⁴⁵⁷	534. صد هزاران نیـزه فرعون را
پیش عیسی و دمش افسوس بود	535. صد هزاران طب جالینوس بود
پیش حرف امیی اش آن ⁴⁵⁸ عار بود	536. صد هزاران دفتر اشعار بود
چون نمیرد گر نباشد او خسی	537. با چنین غالب خداوندی ⁴⁵⁹ کسی
مرغ زیرک با دو پا آویخت او	538. بس دل چون کوه را انگیخت او
جز شکسته می نگیرد فضل شاه	539. فهم و خاطر ⁴⁶⁰ تیز کردن نیست راه
کآن خیال اندیش را شد ریش گاو	540. ای بسا گنج آگنان کنج کاو ⁴⁶¹
خاک چه بود تا حشیش او شوی	541. گاو که بود تا تو ریش او شوی
مسخ کرد او را خدا ⁴⁶² و زهره کرد	542. چون زنی از کار بد شد روی زرد
آب و گل ⁴⁶³ گشتن نه مسخ است ⁴⁶⁴ ای عنود	543. عورتی را زهره کردن مسخ بود
سوی آب و گل شدی در اسفلین	544. روح می بردت سوی چرخ برین
ز آن وجودی که بد آن رشک عقول	545. خویشتن را مسخ کردی زین سفول

⁴⁵⁶ میشکست M : در شکست Bul.ABCGHKLN

⁴⁵⁷ در N این بیت پس از بیت «گر جهان پیشت عظیم و بی بنی است * پیش قدرت ذره ای می دان که نیست» آمده.

⁴⁵⁸ امیی اش آن M : امیی اش Bul.CHKN : امیی آن A : امیش BL ، در G در بالای «اش» اضافه شده «آن»

⁴⁵⁹ خداوندی Bul.BCGHKLMN : خداوند A

⁴⁶⁰ فهم و خاطر Bul.BCGHKLMN : فهم خاطر A

⁴⁶¹ کنج کاو ABCGHKLMN : و کنج کاو Bul.

⁴⁶² خدا Bul.ACGHKLMN : خدای B

⁴⁶³ آب و گل BM : خاک و گل Bul.ACGHKLN ، در M در زیر « آب » نوشته « خاک»

⁴⁶⁴ گشتن نه مسخ است Bul. ABGHKLMN : گشتن چه باشد C

546. پس ببین که⁴⁶⁵ مسخ کردن چون بود پیش آن مسخ این بغایت دون بود⁴⁶⁶
547. اسب همت سوی اختر تاختی آدم مسجود را نشناختی
548. آخر آدم زاده‌ای ای ناخلف چند پنداری تو پستی را شرف
549. چند گویی من بگیرم عالمی این جهان را پر کنم از خود همی
550. گر جهان پر برف گردد سربه سر تاب خور بگدازدش با یک نظر
551. وزر او و وزر چون او⁴⁶⁷ صد هزار نیست گرداند خدا از یک شرار
552. عین آن تخیل را حکمت کند عین آن زهر آب را شربت کند
553. آن گمان انگیز را سازد یقین مهرها رویاند از اسباب کین
554. پرورد در آتش ابراهیم را ایمنی روح سازد بسیم را⁴⁶⁸
555. از سبب سوزیش⁴⁶⁹ من سودایم در خیالاتش چو سوفسطایم

بر انگیختن وزیرمکر دیگر در اضلال قوم⁴⁷⁰

[9b]

⁴⁶⁵ که M : کین Bul.ABCGHKLN

⁴⁶⁶ در L بیت بعد مقدم بر این بیت است.

⁴⁶⁷ وزر او و وزر چون او LM : وزر او و صد وزیر و Bul.ABCGHKN و در حاشیه M

⁴⁶⁸ پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد : در خرابی گنجها پنهان کند * خار را گل جسمها را جان کند ، و در نسخه Bul این بیت وجود دارد : در خرابه گنج را پنهان کند * خار را گل جسم جان احسان کند

⁴⁶⁹ از سبب سوزیش Bul.ABCGHKMN : از سبب سازیش L

⁴⁷⁰ بر انگیختن وزیرمکر دیگر در اضلال قوم M : مکر دیگر انگیختن وزیر در اضلال قوم Bul. ، ACGHKLN «قوم نصارا» ، و B «نصارا» به قلمی متاخرتر افزوده شده.

556. مکر دیگر آن وزیر از خود بیست
وعظ را بگذاشت و⁴⁷¹ در خلوت نشست
557. در مریدان در فکند از شوق سوز
بود در خلوت چهل پنجاه روز
558. خلق دیوانه شدند از شوق او
از فراق حال و قال و ذوق او
559. لابه و زاری همی کردند و او⁴⁷²
از ریاضت گشته در خلوت دو تو
560. گفته ایشان نیست ما را بی تو نور
بی عصا کش چون بود احوال کور
561. از سر اکرام و از بهر خدا
بیش از این ما را مدار از خود جدا
562. ما چو طفلانیم و ما را دایه تو
بر سر ما گستران آن سایه تو⁴⁷³
563. گفت جانم از محبان دور نیست
لیک بیرون آمدن دستور نیست
564. آن امیران در شفاعت آمدند
و آن مریدان در شناعة آمدند
565. کین چه بدبختی است ما را ای کریم
از دل و دین مانده ما بی تو یتیم
566. تو بهانه می کنی و ما ز درد
می زنیم از سوز دل دمه های سرد
567. ما به گفتار خوشت خو کرده ایم
ما ز شیر حکمت تو خورده ایم
568. اللّٰه الله این جفا با ما مکن
لطف⁴⁷⁴ کن امروز را فردا مکن
569. می دهد دل مر ترا کین بی دلان
بی تو گردند آخر از بی حاصلان
570. جمله در خشکی چو ماهی می طپند
آب را بگشاز جو بر دار بند

⁴⁷¹ بگذاشت و ABCGLMN : بگذاشت Bul.HK
⁴⁷² کردند و او ABCGHKLMN : کردند او Bul.
⁴⁷³ آن سایه تو Bul.ABGHKL MN : و آن سایه C
⁴⁷⁴ لطف M : خیر Bul.ABCGHKLN

571. ای که چون تو در زمانه نیست کس اللّٰه اللّٰه خلق را فریاد رس

دفع گفتن⁴⁷⁵ وزیر مریدان را

572. گفت هان ای سخره گان گفت و گو وعظ گفتار⁴⁷⁶ زبان و گوش جو⁴⁷⁷
573. پنبه اندر گوش حس دون کنید بند حس از چشم خود بیرون کنید
574. پنبه آن گوش سر گوش سر است تا نگرده این کر آن باطن کر است
575. سیر بیرونی است قول و فعل ما سیر باطن هست بالای سما⁴⁷⁸
576. بی حس و بی گوش و بی فکر شوید تا خطاب ارْجعی را بشنوید⁴⁷⁹
577. تا بگفت و گوی بیداری⁴⁸⁰ دری تو ز گفت خواب بویی کی بری⁴⁸¹
578. حس خشکی دید کز خشکی بزاد عیسی جان پای بر دریا⁴⁸² نهاد
579. سیر جسم خشک بر خشکی فتاد سیر جان پا در دل دریا نهاد
580. چونکه عمر⁴⁸³ اندر ره خشکی گذشت گاه کوه و گاه دریا گاه دشت⁴⁸⁴
581. آب حیوان⁴⁸⁵ از کجا خواهی تو یافت موج دریا را کجا خواهی شکافت

⁴⁷⁵ دفع گفتن : ABCGHKLMN : دفع کردن Bul.

⁴⁷⁶ وعظ گفتار : ACHLM : وعظ و گفتار Bul. BGKN

⁴⁷⁷ زبان و گوش جو : Bul.ABGHKLMN : زبان گوش جو C

⁴⁷⁸ بجای این بیت در Bul.ABCGHKLN بیت « بی حس و بی گوش و بی فکر شویتا خطاب ارْجعی را بشنوید » آمده است.

⁴⁷⁹ بجای این بیت در Bul.ABCGHKLN بیت « تا بگفت و گوی بیداری دری* تو ز گفت خواب بویی کی بری » آمده است

⁴⁸⁰ بیداری : Bul.ABCGHKMN : و بیداری L

⁴⁸¹ بجای این بیت در Bul.ABCGHKLN بیت « سیر بیرونی است قول و فعل ما * سیر باطن هست بالای سما » آمده است.

⁴⁸² بر دریا : Bul.CGKLMN : در دریا ABH

⁴⁸³ چونک عمر : Bul.AGHKLMN : چون عمر C

⁴⁸⁴ B حذف کرده.

⁴⁸⁵ آب حیوان : Bul.ABGHKMN : باب حیوان C : آب حیوانرا L

582. موج خاکی وهم و فهم و فکر ماست
موج آبی محو و سکر است⁴⁸⁶ و فناست
583. تا در این سگری از آن سگری⁴⁸⁷ تو دور
تا از این مستی از آن جامی تو کور⁴⁸⁸
584. گفت و گوی ظاهر آمد چون غبار
مدتی خاموش خو کن هوش دار

مکرر کردن مریدان با وزیر⁴⁸⁹ که خلوت را بشکن

585. جمله گفتند ای حکیم رخنه جو
این فریب و این جفا⁴⁹⁰ با ما مگو
586. چار پارا قدر طاقت بار نه
بر ضعیفان قدر قوت⁴⁹¹ کار نه⁴⁹²
587. دانه هر مرغ اندازه⁴⁹³ وی است
طعمه هر مرغ انجیری کی است
588. طفل را گر نان دهی بر جای شیر
طفل مسکین را از آن نان مرده گیر
589. چونکه دندانها بر آرد بعد از آن
خود به خود گردد دلش جویای نان⁴⁹⁴
590. مرغ پر نارسته چون پران شود
لقمه هر گربه دران شود
591. چون بر آرد پر بپرد او به خود⁴⁹⁵
بی تکلف بی صفیر نیک و بد
592. دیو را نطق تو خامش می کند
گوش ما را گفت⁴⁹⁶ تو هوش می کند

486 سکر است Bul.BCGHKL MN : شکرست A
487 سگری از آن سگری Bul.BCGHKL MN : شگری از آن شگری A
488 جامی تو کور Bul.ABCGHK MN : جامی نفور L
489 مریدان با وزیر M : مریدان Bul.ABCGHK LN
490 و این جفا Bul.ABGHKL MN : وین جفا C
491 قوت Bul.ACGHKL MN : طاقت B
492 Bul. پس از این بیت بیت « صورت رفعت بود افلاک را* معنی رفعت روان پاک را» آمده است.
493 اندازه Bul.ABCGHK MN : ز اندازه L
494 خود بخود گردد دلش جویای نان M : هم به خود طالب شود آن طفل نان ACKL و در حاشیه M : هم بخود گردد دلش جویای نان Bul.BGN و در حاشیه H
495 چون بر آرد پر بپرد او به خود ACGHKL MN و در B «پرد» نوشته بجای «بپرد» : چون بر آرد پر بهم برتر پرد Bul.
496 گفت Bul.ABCGHK MN : لطف L

593. گوش ما هوش است چون گویا توی خشک ما بحر است چون دریا توی
594. با تو ما را خاک بهتر از فلک ای سماک⁴⁹⁷ از تو منور تا سمک
595. بی تو ما را بر فلک تاریکی است با تو ای ماه این فلک باری کی است⁴⁹⁸
596. صورت رفعت بود افلاک را معنی رفعت روان پاک را⁴⁹⁹
597. صورت رفعت برای جسمهاست جسمها در پیش معنی اسمهاست

جواب گفتن وزیر که خلوت را نمی شکنم

598. گفت حجت‌های خود کوتاه کنید پنید را در جان و در دل ره کنید
599. گر امینم متهم نبود امین گر بگویم آسمان را من زمین
600. گر کمال با کمال انکار چیست و ر نیم این زحمت و آزار چیست
601. من نخواهم شد از این خلوت برون ز آنکه مشغولم به احوال درون

لابه کردن مریدان مز وزیر را⁵⁰⁰

602. لابه کردند⁵⁰¹ ای وزیر⁵⁰² انکار نیست گفت ما چون گفتن اغیار نیست

⁴⁹⁷ سماک Bul.BCGHKLMN : سما A

⁴⁹⁸ با تو ای ماه این فلک باری کی است Bul.ABCGHKMN : بی تو ماه این فلک باری کیست L

⁴⁹⁹ Bul. این بیت بعد از بیت «چار پا را قدر طاقت بار نه* بر ضعیفان قدر قوت کار نه» آمده است.

⁵⁰⁰ لابه کردن مریدان وزیر را M و در حاشیه C نیز L : اعتراض مریدان بر خلوت وزیر Bul.BN و در AGHK «در خلوت» بجای «بر خلوت». در C این عنوان پاک شده.

⁵⁰¹ لابه کردند M : جمله گفتند Bul.ABCGHKLN و در حاشیه M

⁵⁰² وزیر Bul.BCGKLMN : حکیم AH در «وزیر» در بالا اضافه شده.

603. اشک دیده‌ست⁵⁰³ از فراق تو دوان آه آه است⁵⁰⁴ از میان جان روان
604. طفل با دایه نه استیزد و لیک گرید او گر چه نه بد داند نه نیک
605. ما چو چنگیم و تو زخمه می‌زنی زاری از ما نی⁵⁰⁵ تو زاری می‌کنی⁵⁰⁶
606. ما چو ناییم و نوا در ما ز تست ما چو کوهیم و صدا در ما ز تست
607. ما چو شطرنجیم اندر برد و مات برد و مات ما ز تست ای خوش صفات
608. ما که باشیم⁵⁰⁷ ای تو ما را جان جان تا که ما باشیم با تو در میان
609. ما عدم‌هاییم و هستیهای ما تو وجود مطلق⁵⁰⁸ فانی نما
610. ما همه شیران ولی شیر علم حمله شان⁵⁰⁹ از باد باشد دم‌به دم⁵¹⁰
611. حمله شان⁵¹¹ پیدا و ناپیداست⁵¹² باد آنکه ناپیداست از وی کم مباد⁵¹³
612. باد ما و بود ما از داد تست هستی ما جمله از ایجاد تست
613. لذت هستی نمودی نیست را عاشق خود کرده بودی نیست را
614. لذت انعام خود را وا مگیر نقل و باده و جام خود را⁵¹⁴ وا مگیر

⁵⁰³ دیده‌ست Bul.BCGHKLMN : دیدست A
⁵⁰⁴ آه آه است Bul.BGHKLMN : آه آه ست AC
⁵⁰⁵ نی Bul.BCGHKLMN : و A
⁵⁰⁶ تو زاری می‌کنی Bul.ABCGHKMN : تو پیدا میکنی L
⁵⁰⁷ ما که باشیم Bul.BGHKLMN : ما کی باشیم AC
⁵⁰⁸ مطلق M : مطلق Bul.ABCGHKLN
⁵⁰⁹ حمله شان BCGHKLMN : جمله شان Bul. A
⁵¹⁰ در N بیت بعد مقدم بر این بیت است.
⁵¹¹ حمله شان BCGHKLMN : جمله شان Bul. A
⁵¹² پیدا و ناپیداست Bul.ABCHKLMN : پیداست و ناپیداست G
⁵¹³ از وی کم مباد KM : از ما کم مباد C : هرگز کم مباد Fatih Bul. ABGHL در H در بالای آن «از وی» اضافه شده. :
هرگز کم مباد N
⁵¹⁴ باده و جام خود را ABCGHKMN : باده جام خود را Bul. L

615. ور بگیری کیت⁵¹⁵ جست و جو کند نقش با نقاش چون نیرو کند
616. منگر اندر ما مکن در ما نظر اندر اکرام و سخای خود نگر
617. ما نبودیم و تقاضامان نبود⁵¹⁶ لطف تو ناگفته ما می شنود
618. نقش باشد پیش نقاش و قلم عاجز و بسته چو کودک در شکم
619. پیش قدرت خلق جمله بارگه عاجزان چون پیش سوزن کارگه
620. گاه نقش⁵¹⁷ دیو و گه آدم کند گاه نقش⁵¹⁸ شادی و گه غم کند
621. دست نی تا دست جنباند به دفع نطق نی تا دم زند در ضر⁵¹⁹ و نفع
622. تو ز قرآن باز خوان⁵²⁰ تفسیر بیت گفت ایزد ما رمیئت اذ رمیئت
623. گر پیرانیم تیر آن نی ز ماست ما کمان و تیر اندازش خداست
624. این نه جبر این معنی جباری است ذکر جباری برای زاری است
625. زاری ما شد دلیل اضطرار خجالت ما شد دلیل اختیار

[10a]

626. گر نبودی اختیار این شرم چیست وین دریغ و خجالت و آزر⁵²¹ چیست

⁵¹⁵ کیت GHKMN : کیت Bul.ABCL

⁵¹⁶ تقاضامان نبود ABCGHKLMN : تقاضا ما نبود Bul.

⁵¹⁷ نقش Bul.ABCLM : نقش GHKN در M به همین صورت تصحیح شده.

⁵¹⁸ نقش M : نقش Bul.ABCGHKLN

⁵¹⁹ در ضر Bul. ABGHKLMN : از ضر C

⁵²⁰ باز خوان Bul.ABCGHKMN : باز جولا

⁵²¹ خجالت و آزر Bul.ABGHKLMMN : خجالت آزر C

627. زجر استادان و شاگردان⁵²² چراست خاطر از تدبیرها گردان چراست
628. ور تو گویی غافل است از جبر او ماه حق پنهان کند در ابر او⁵²³
629. هست این را خوش جواب ار بشنوی بگذری از کفر و در دین بگروی⁵²⁴
630. حسرت و زاری گه بیماری است⁵²⁵ وقت بیماری همه بیداری است
631. آن زمان که می‌شوی بیمار⁵²⁶ تو می‌کنی از جرم استغفار تو
632. می‌نماید بر تو زشتی گنه⁵²⁷ می‌کنی نیت کی⁵²⁸ باز آییم بره
633. عهد و پیمان می‌کنی که بعد از این غیر⁵²⁹ طاعت نبودم کار⁵³⁰ گزین
634. پس یقین شد⁵³¹ این که بیماری⁵³² ترا می‌بخشد هوش و⁵³³ بیداری ترا
635. پس بدان این اصل را ای اصل جو هر کرا درد است او بردست بو
636. هر که او بیدارتر پر دردتر هر که او آگاه‌تر رخ زردتر
637. گر ز جبرش آگهی زاریت⁵³⁴ کو بیانش زنجیر جباریت کو⁵³⁵

⁵²² استادان و شاگردان ABCKLMN : استادان بشاگردان Bul. : شاگردان و استادان G در H به همین صورت تصحیح شده.

⁵²³ پنهان کند در ابر او Bul.LM : پنهان شد اندر ابر او ABCH : در ابر رو GKN

⁵²⁴ در دین بگروی Bul.ABCHKLMN : در دین بگری C

⁵²⁵ گه بیماری است ABCGHKMN : که در بیماریست Bul.L

⁵²⁶ بیمار Bul.BCGHKLMN : بیدار A

⁵²⁷ زشتی گنه Bul.ABCGHKLM : زشتیها گنه N در حاشیه تصحیح شده

⁵²⁸ کی M : که Bul.ABCGHKLN

⁵²⁹ غیر M : جز که Bul.ABCGHKLN

⁵³⁰ کار Bul.ABCGHM : کاری KLN

⁵³¹ پس یقین شد MN : پس یقین گشت Bul.ABCGHKL

⁵³² بیماری Bul.BCGHKLMN : بیداری A

⁵³³ هوش و Bul.BCGHKLMN : هوش A

⁵³⁴ زاریت Bul.ABCGHKMN : شادیت L

⁵³⁵ در L این بیت پیش از دو بیت زیر آمده :

بسته در زنجیر شادی چون کند * چوب بشکسته عمادی چون کند

کی گرفتار بلا شادی کند * کی اسیر حبس آزادی کند

638. بسته در زنجیر چون شادی کند کی اسیر حبس آزادی کند⁵³⁶
639. ور تو می بینی که پایت بسته اند بر تو سرهنگان شه بنشسته اند
640. پس تو سرهنگی مکن با عاجزان ز آنکه نبود خوی و طبع⁵³⁷ عاجز آن
641. چون نمی بینی مگو از جبر او⁵³⁸ ور همی بینی نشان دید کو⁵³⁹
642. در هر آن کاری که میلسنت بدان قدرت خود را همی بینی عیان
643. و اندر آن⁵⁴⁰ کاری که میلت نیست و خواست خویش را جبری کنی⁵⁴¹ کین از خداست
644. انبیا در کار دنیا جبری اند کافران در کار عقبی جبری اند
645. انبیا را کار عقبی اختیار جاهلان را کار دنیا اختیار
646. زانکه هر مرغی بسوی جنس خویش می پرد او در پس و جان پیش پیش
647. کافران چون جنس سچین آمدند سجن دنیا را خوش آیین آمدند
648. انبیا چون جنس علیین بدند سوی علیین جان و دل⁵⁴² شدند
649. این سخن پایان ندارد لیک ما باز گوییم آن تمامی⁵⁴³ قصه را

⁵³⁶ L حذف کرده

⁵³⁷ خوی و طبع M : طبع و خوی Bul.ABCGHKLN

⁵³⁸ چون نمی بینی مگو از جبر او M : چون تو جبر او نمی بینی مگو Bul.ABCGHKLN در حاشیه M

⁵³⁹ نشان دید کو Bul.ABCGHKMN : نشان ده دیده کو L

⁵⁴⁰ و اندر آن GKM : در هر آن Bul.ABCHLN

⁵⁴¹ خویش را جبری کنی GM : اندر آن جبری شدی Bul.ABCHKLN

⁵⁴² جان و دل ABCGHKLMN : بجان و دل Bul.

⁵⁴³ تمامی Bul.ACHM : تمام BGKLN

نومید کردن وزیر مریدان را از رفض⁵⁴⁴ خلوت⁵⁴⁵

650. آن وزیبر از انـدرون آواز داد کای مریدان از من این معلوم باد
651. که مرا عیسی چنین پیغام کرد کز همه خویشان و یاران⁵⁴⁶ باش فرد
652. روی در دیوار کن تنها نشین وز وجود خویش هم خلوت گزین
653. بعد از این دستوری گفتار نیست بعد از این با گفت و گویم کار نیست
654. الوداع ای دوستان من مردهام رخت بر چارم فلک بر بردهام
655. تا بزیبر چرخ ناری چون حطب من نسوزم⁵⁴⁷ در عنا و در عطب
656. پهلووی عیسی نشینم بعد از این بر فراز آسمان چارمین

ولی عهد ساختن وزیر هر یک امیر را⁵⁴⁸ جدا جدا

657. و آنگهانی آن امیران را بخواند یک به یک تنها بهر یک حرف راند
658. گفته⁵⁴⁹ هر یک را به دین عیسوی نایب حق و خلیفه من توی
659. و آن امیران دگر اتباع تو کرد عیسی جمله را اشیاع تو
660. هر امیری کو کشد گردن بگیر یا بکش یا خود همی دارش اسیر

⁵⁴⁴ رفض Bul.BCGHKLMN : رفتن A

⁵⁴⁵ خلوت ABCGHKLMN : خلوت و دفع ایشان Bul.

⁵⁴⁶ خویشان و یاران M : یاران و خویشان Bul.ABCGHKLN

⁵⁴⁷ نسوزم BCGHKLMN : بسوزم Bul.A

⁵⁴⁸ هر یک امیر را Bul.BCGHKLMN : هر یکی را A

⁵⁴⁹ گفته M : گفت Bul.ABCGHKLN

661. لیک تا من زندهام این وا مگو⁵⁵⁰ تا نیمیرم این ریاست را مگو
662. تا نیمیرم من تو این پیدا مکن دعوی شاهی و استیلا مکن
663. اینک این طومار و احکام مسیح یک به یک بر خوان تو بر امت فصیح
664. هر امیری را چنین گفت او جدا نیست نایب⁵⁵¹ جز تو در دین خدا
665. هر یکی را کرد او یک یک عزیز هر چه آن را گفت این را گفت نیز
666. هر یکی را او یکی طومار داد هر یکی ضد دگر⁵⁵² بود المراد
667. متن آن⁵⁵³ طومارها بد مختلف همچو شکل حرفها یا تا الف⁵⁵⁴
668. حکم این طومار⁵⁵⁵ ضد حکم آن پیش از این کردیم این ضد را بیان

کشتن وزیر خویشتن را در خلوت

669. بعد از آن چل روز دیگر در بیست خویش کشت و از وجود خود برست
670. چونکه خلق از مرگ او آگاه شد بر سر گورش قیامت گاه شد
671. خلق چندان جمع شد بر گور او موکنان جامه دران در شور او
672. کآن عدد را هم خدا داند شمرد از عرب وز ترک وز رومی⁵⁵⁶ و گورد

⁵⁵⁰ این وا مگو ABCGHKLMN : این را مگو Bul.
⁵⁵¹ نایب Bul.BCGHKLMN : یا رب A
⁵⁵² ضد دگر Bul.BCGHKLMN : ضد دیگر A
⁵⁵³ متن آن Bul. BGKLMN در حاشیه H : جملگی ACH
⁵⁵⁴ همچو شکل حرفها یا تا الف Bul.ABCHKLM : چون حروف آن جمله تا یا از الف GN و پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد : ضد همدیگر ز پایان تا بسر * شرح دانستیم این را ای پسر
⁵⁵⁵ این طومار Bul.ABCGHKLM : آن طومار N
⁵⁵⁶ وز رومی Bul.ABCHKLMN : و از رومی G

673. خاک او کردند بر سرهای خویش
درد او دیدند در مان جای خویش⁵⁵⁷
674. آن خلایق بر سر گورش مهی
کرده خون را از دو چشم خود رهی
675. جمله از درد فراقش در فغان
هم شهان و هم مهان و هم کهان⁵⁵⁸

طلب کردن امت عیسی علیه السلام از امرا که ولی عهد از شما کدام است

676. بعد ماهی خلق گفتند ای مهان⁵⁵⁹
از امیران کیست بر جایش نشان
677. تا بجای او شناسیمش امام⁵⁶⁰
دست و دامن را به دست او دهیم
678. چونکه شد خورشید و ما را کرد داغ
چاره نبود بر مقام او چراغ⁵⁶¹
679. چونکه شد از پیش دیده وصل یار
نایبی باید ازو مان یادگار
680. چونکه گل بگذشت و گلشن شد خراب
بوی گل را از که یابیم⁵⁶² از گلاب
681. چون خدا اندر نیاید در عیان
نایب حقند این پیغامبران⁵⁶³
682. نی⁵⁶⁴ غلط گفتم که نایب با منوب
گر دو پنداری قبیح آید نه خوب
683. نی⁵⁶⁵ دو باشد تا توی صورت پرست
یک بر او⁵⁶⁶ گشت کز صورت پرست

⁵⁵⁷ در مان جای خویش ABCGHKLMN : در مانهای خویش Bul.

⁵⁵⁸ این بیت در ABCGHKLN وجود ندارد.

⁵⁵⁹ بعد ماهی خلق گفتند ای مهان Bul. ABGHKLMN : بعد ماهی گفت خلق ای مهتران C

⁵⁶⁰ امام ACGHKLMN : امیم Bul. B

⁵⁶¹ چاره نبود بر مقام او چراغ ABCHKM : چاره نبود بر مقامش از چراغ GLN ؛ نیز Bul. که «جز» بجای «از» دارد؛ نیز Fatih که بجای «از» ، «جز» نوشته.

⁵⁶² از که یابیم Bul.BCGHKLMN : از کی یابیم A

⁵⁶³ پیغامبران Bul. ABLM : پیغامبران CGHKN

⁵⁶⁴ نی M : نه Bul.ABCGHKLN

⁵⁶⁵ نی M : نه Bul.ABCGHKLN

⁵⁶⁶ یک بر او M : پیش او یک Bul.ABCGHKLN و در حاشیه M

684. چون به صورت بنگری چشم تو در دست⁵⁶⁷ تو بنورش در نگر کز چشم رست⁵⁶⁸
685. نور هر دو چشم نتوان فرق کرد چونکه در نورش نظر انداخت مرد

در بیان آنکه جمله پیغامبران بر حقد که لا نفرق بین احد من رسله⁵⁶⁹

686. ده چراغ ار حاضر آید در مکان هر یکی باشد به صورت غیر آن
687. فرق نتوان کرد نور هر یکی چون به نورش روی آری بی شکی
688. گر تو صد سیب و صد آبی بشمری صد نماند⁵⁷⁰ یک شود چون بفشری
689. در معانی قسمت و اعداد نیست در معانی تجزیه و افراد نیست
690. اتحاد یار با یاران⁵⁷¹ خوش است پای معنی گیر صورت⁵⁷² سرکش است
691. صورت سرکش گدازان⁵⁷³ کن به رنج تا بینی زیر او وحدت چو گنج
692. ور تو نگدازی⁵⁷⁴ عنایت‌های او خود گدازد⁵⁷⁵ ای دلم مولای او
693. او نماید هم به دلها خویش را او بدوزد⁵⁷⁶ خرقه درویش را

⁵⁶⁷ بنگری چشم تو در دست M: بنگری چشم تو دست CH و در Bul. BGKN «دوست» بجای «دست»: بنگری چشم تو است

AL

⁵⁶⁸ در نگر کز چشم رست Bul.BCGHKMN: در نگر چون در تو است A: در نگر کان یک تو است L
⁵⁶⁹ در بیان آنکه جمله پیغامبران بر حقد که لا نفرق بین احد من رسله M: در بیان آنکه لا نفرق بین احد من رسله که جمله پیغامبران حقد Bul. و این عنوان در نسخه ABCGHKLN وجود ندارد.

⁵⁷⁰ صد نماند Bul.BGHKMN: صد نماید AL، و C «نماند» به «نماید» تغییر یافته.

⁵⁷¹ یار با یاران Bul.ABCGHKMN: یار یارانرا L

⁵⁷² صورت Bul.ABGHKLMN: و صورت C

⁵⁷³ گدازان Bul.BCGHKLMN: گذاران A

⁵⁷⁴ نگدازی Bul.BCGHKMN: نگذاری AL

⁵⁷⁵ گدازد Bul.BCGHKMN: گذارد AL

⁵⁷⁶ او بدوزد Bul.ABCGHKMN: او بدزد L

694. منبسط بودیم و یک جوهر⁵⁷⁷ همه بی سر و بی پادیم⁵⁷⁸ آن سر همه
695. یک گهر بودیم همچون آفتاب بی گره بودیم و صافی همچو آب
696. چون به صورت آمد آن نور سره شد عدد چون سایه‌های کنگره
697. کنگره ویران کنیید از منجنیق تا رود فرق از میان این فریق
698. شرح این را گفتمی من از مری لیک ترسم تا نلغزد خاطری

[10b]

699. نکته‌ها چون تیغ پولاد است تیز گر نداری تو سپر واپس گریز
700. پیش این الماس بی اسپر میا کز بریدن تیغ را نبود حیا
701. زین سبب من تیغ کردم در غلاف تا که کز خوانی⁵⁷⁹ نخواند بر خلاف
702. آمدیم اندر تمامی⁵⁸⁰ داستان وز وفاداری جمع راستان
703. کز پس این پیشوا برخاستند بر مقامش نایبی می خواستند

جنگ کردن امرا در ولی عهدی و تیغ کشیدن بر همدگر⁵⁸¹

704. یک امیری ز آن امیران پیش رفت پیش آن قوم وفا اندیش رفت

⁵⁷⁷ و یک جوهر ABCGHKLMN : و یک گوهر Bul.

⁵⁷⁸ بدیم Bul.ABGHKL MN : بودیم C

⁵⁷⁹ خوانی Bul.ABCGHKMN : نخوانی L

⁵⁸⁰ تمامی Bul.ABCGHKLMN : تمام Bul.

⁵⁸¹ جنگ کردن امرا در ولی عهدی و تیغ کشیدن بر همدگر M : منازعت امرا در ولی عهدی ABCGHKLN : در ولی عهد یک ولی عهد منم دیگر نیست Bul.

705. گفت اینک نایب آن مرد من نایب عیسی منم اندر زمن
706. اینک این طومار برهان من است کین نیابت بعد از او آن من است
707. آن امیر دیگر آمد از کمین دعوی او در خلافت بد همین
708. از بغل او نیز طوماری نمود تا بر آمد هر دو را خشم جهود
709. آن امیران دگر یک یک قطار بر کشیده تیغهای آبدار
710. هر یکی را تیغ و طوماری به دست درهم افتادند چون پیلان مست
711. صد هزاران مرد ترسا کشته شد تا ز سرهای بریده پشته شد
712. خون روان شد همچو سیل از چپ و راست کوه کوه اندر هوا⁵⁸² زین گرد خاست
713. تخمهای فتنه‌ها کو کشته بود آفت سرهای ایشان گشته بود
714. جوزه‌ها بشکست و آن⁵⁸³ کآن مغز داشت بعد کشتن روح پاک نغز داشت
715. کشتن و مردن که بر نقش تن است چون انار و سیب را بشکستن است
716. آنچه شیرین است⁵⁸⁴ او شد نار دانگ⁵⁸⁵ و آنچه⁵⁸⁶ پوسیده‌ست نبود غیر بانگ
717. آنچه با معنی است و خوش⁵⁸⁷ پیدا شود و آنچه پوسیده‌ست او⁵⁸⁸ رسوا⁵⁸⁹ شود

⁵⁸² کوه کوه اندر هوا Bul.BCGHKLMN : کوه بکوه اندر هوا A

⁵⁸³ و آن ABCGHKLMN : آن Bul.

⁵⁸⁴ آنچه شیرین است ABCGHKLMN : آنکه شیرینست Bul.

⁵⁸⁵ او شد نار دانگ Bul. AGHKLMN : آن شد نار دانگ C : باشد نار دانگ B

⁵⁸⁶ و آنچه M : و آنکه Bul.ABCGHKLN

⁵⁸⁷ و خوش M : خود Bul.ABCGHKLN و در حاشیه M

⁵⁸⁸ و آنچه پوسیده‌ست او M : و آنچه پوسیده‌ست آن ABCGHKLN : و آنکه پوسیده‌ست آن Bul.

⁵⁸⁹ او رسوا Bul. BGHKLMN : آن رسوا C : خود رسوا A

718. رو به معنی کوش ای صورت پرست زآنکه معنی بر تن⁵⁹⁰ صورت پرست
719. همنشین اهل معنی باش تا هم عطا یابی و هم باشی فتا
720. جان بی معنی درین تن بی خلاف هست همچون تیغ چوبین در غلاف
721. تا غلاف اندر بود با قیمت است چون برون شد سوختن را آلت است
722. تیغ چوبین را مبر در کارزار بنگر اول تا نگرده کارزار
723. گر بود چوبین برو دیگر طلب ور بود الماس⁵⁹¹ پیش آ با طرب
724. تیغ در زرادخانه اولیاست دیدن ایشان شما را کیمیاست
725. جمله دانایان همین گفته همین هست دانایان رَحْمَةً للعالمین
726. گر اناری می خری خندان بخر تا دهد خنده ز دانۀ او خبر
727. ای مبارک خنده اش کو از دهان می نماید دل چو در از درج جان
728. نامبارک خنده آن لاله بود کز دهان او سواد⁵⁹² دل نمود
729. نار خندان باغ را خندان کند صحبت مردانت از مردان کند⁵⁹³
730. گر تو سنگ صخره و مرمر شوی چون به صاحب دل رسی گوهر شوی
731. مهر پاکان در میان جان نشان دل مده الا به مهر دلخوشان
732. کوی نومیدی مرو امیدهاست⁵⁹⁴ سوی تاریکی مرو خورشیدهاست

⁵⁹⁰ تن ABCGHKLMN : سر Bul.

⁵⁹¹ ور بود الماس Bul.BCGHKLMN : گر بود الماس A

⁵⁹² سواد M : سیاهی Bul.ABCGHKLN

⁵⁹³ پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد : بی گمان از صحبت مرد خدا * فتح باشد تقوی خیر بقا

⁵⁹⁴ امیدهاست Bul. M : او امیدهاست ABCGHKN : کامیدهاست L

733. دل ترا در کوی اهل دل کشد تن ترا در حبس آب و گل کشد
734. رو⁵⁹⁵ غذای دل بده از همدلی رو بجو اقبال را از مقبل⁵⁹⁶

تعظیم نعت مصطفی صلوات الله علیه⁵⁹⁷ که مذکور بود در انجیل

735. بود در انجیل نام مصطفی آن سر پیغامبران⁵⁹⁸ بحر صفا
736. بود ذکر حلیه‌ها و شکل او بود ذکر غزو و صوم و اکل او
737. طایفه نصرانیان بهر ثواب چون رسیدندی بدان نام و خطاب⁵⁹⁹
738. بوسه دادندی بر آن نام⁶⁰⁰ شریف رو نهادندی بران نام⁶⁰¹ لطیف
739. اندرین فتنه که گفتیم⁶⁰² آن گروه ایمن از فتنه بدنند و از شکوه
740. ایمن از شر امیران و وزیر در پناه نام احمد مستجیر
741. نسل ایشان نیز هم بسیار شد نور احمد ناصر آمد یار شد
742. و آن گروه⁶⁰³ دیگر از نصرانیان نام احمد داشتندی مستهان⁶⁰⁴

⁵⁹⁵ رو M : هین Bul.ABCGHKLN و در حاشیه M

⁵⁹⁶ پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :

پاش دامنگیر اهل دل که تا * همتش بخشد ترا عز و علا

⁵⁹⁷ مصطفی صلوات الله علیه M : مصطفی علیه السلام Bul.ABCKLN : مصطفی صلی الله علیه و اله وسلم GH

⁵⁹⁸ پیغامبران ABCLM : پیغامبران Bul.GHKN

⁵⁹⁹ چون رسیدندی بدان نام و خطاب Bul.ABCHKLMN : روی نهادندی بدان نام و خطاب C ، در حاشیه تصحیح شده

⁶⁰⁰ بران نام Bul.ACGHKLMN : بدان نام B

⁶⁰¹ بران نام M : بدان وصف Bul.ACKL : بر آن وصف BGHN

⁶⁰² که گفتیم Bul.ABCHKLMN : کی گفتیم C

⁶⁰³ و آن گروه ABCGHKLMN : آن گروه Bul.

⁶⁰⁴ نام احمد داشتندی مستهان Bul.ABCGHKLMN : از پی طومارهای کژ بیان L و پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود

دارد : نام احمد داشتندی مستهان * هم مخبط دینشان و حکمشان

743. خوار و بی مقدار گشتند⁶⁰⁵ از فتن از وزیر شوم رای شوم فن⁶⁰⁶
744. هم مخطب دینشان و حکمشان از پی طومارهای کژ بیان⁶⁰⁷
745. نام احمد این چنین یاری کند تا که نورش چون نگهداری کند⁶⁰⁸
746. نام احمد چون حصاری شد حصین تا چه باشد ذات آن روح الامین⁶⁰⁹
747. بعد از این خونریز درمان ناپذیر اندر⁶¹⁰ افتاد از بالای آن وزیر

حکایت پادشاه جهود دیگر که در هلاک دین عیسی علیه السلام سعی نمود⁶¹¹

748. یک شه دیگر ز نسل آن جهود در هلاک قوم عیسی رو نمود
749. گر خبر خواهی از این دیگر خروج سوره بر خوان والسما ذات البروج
750. سُنَّتْ بد کز شه اول بزاد این شه دیگر⁶¹² قدم بر وی نهاد⁶¹³
751. هر که او بنهاد ناخوش سنتی سوی او نفرین رود هر ساعتی
752. نیکوان رفتند و سنتها بماند وز لئیمان ظلم و لعنتها بماند
753. تا قیامت هر که جنس آن بدان⁶¹⁴ در وجود آید بود رویش بدان

⁶⁰⁵ خوار و بی مقدار گشتند M : مستهان و خوار گشتند Bul.ACGHKLN : مستهان و خوار گشته B

⁶⁰⁶ شوم فن ABCGHKMN : و شوم فن Bul. و در L جای این دو مصراع با هم عوض شده.

⁶⁰⁷ L حذف کرده.

⁶⁰⁸ C در حاشیه اضافه شده.

⁶⁰⁹ روح الامین Bul.CGHKLM : روح امین ABN

⁶¹⁰ اندر ABMN : کاندل Bul.CGKL : که اندر H

⁶¹¹ هلاک دین عیسی علیه السلام سعی نمود M : هلاک کردن قوم عیسی سعی می نمود A : هلاک دین عیسی سعی نمود GHN :

هلاک دین عیسی سعی می نمود Bul.BCKL

⁶¹² این شه دیگر Bul.BCGHKLMN : آن شه دیگر A

⁶¹³ بر وی نهاد Bul.BGHKMN : در وی نهاد ACL

⁶¹⁴ جنس آن بدان Bul.ACGHKLMN : جنس این بدان B

754. رگ رگ است این آب شیرین و آب شور⁶¹⁵ در خلایق می‌رود تا نفخ⁶¹⁶ صورت
755. نیکوان را هست میراث از خوشاب آن چه میراث است اورثنا الکتاب
756. شد نیاز طالبان از بنگری شعله‌ها از گوهر پیغامبری⁶¹⁷
757. شعله‌ها با گوهران گردان بود شعله آن جانب رود هم کان بود
758. نور روزن گردد خانه می‌دود زانکه خور برجی به برجی می‌رود
759. هر که را با اختری پیوستگی است مر ورا با اختر خود⁶¹⁸ هم تگی است
760. طالعش گر زهره باشد در طرب میل کلی دارد و عشق و طلب
761. ور بود مریخی خونریز خو⁶¹⁹ جنگ و بهتان و خصومت جوید او
762. اخترانند از ورای اختران که احتراق و نحس⁶²⁰ نبود اندر آن
763. سایران در آسمانهای دگر غیر این هفت آسمان مشتهر⁶²¹
764. راسخان در تاب انوار خدا نی به هم پیوسته نی از هم جدا
765. هر که باشد طالع او زان⁶²² نجوم نفس او کفار سوزد در رجوم
766. خشم مریخی⁶²³ نباشد خشم او منقلب رو غالب و مغلوب خو⁶²⁴

⁶¹⁵ شیرین و آب شور BCGHKLMN : شیرین آب شور Bul. A
⁶¹⁶ نفخ Bul. ABCHKLMN : نفخ G
⁶¹⁷ پیغامبری BCM : پیغامبری Bul.AGHKLN
⁶¹⁸ با اختر خود Bul.ABGHKLMN : با اختران خود C
⁶¹⁹ خو Bul. BCGHKLMN : جو A
⁶²⁰ که احتراق و نحس BCGHKLMN : کاختران نحس A : کاختراق Bul.
⁶²¹ هفت آسمان مشتهر ACHLM : هفت آسمان نامور Fatih Bul.BK : هفت آسمان معتبر GN و «مشتهر» را در حاشیه نسخه بدل داده.
⁶²² طالع او زان Bul.AGKMN و به همین صورت در H تصحیح شده. : طالع او آن BCHL
⁶²³ خشم مریخی Bul. BCGHKLMN : چشم مریخی A
⁶²⁴ مغلوب خو Bul. BCGHKLMN : مغلوب جو A

767. نور غالب ایمن از نقص و غسق⁶²⁵ در میان اصبعین نور حق
768. حق فشاند آن نور را بر جانها مقبلان برداشسته دامانها
769. و آن نثار نور را وا یافته⁶²⁶ روی از غیر خدا بر تافته
770. هر که را دامان عشقی نابده زان نثار نور بی بهره شده
771. جزوها را رویها سوی کل است بلبلان را عشق بازی با گل است⁶²⁷
772. گاو را رنگ از برون و مرد را از درون جو⁶²⁸ رنگ سرخ و زرد را
773. رنگهای نیک از خم صفاست رنگ زشتان از سیاهابه جفاست

[11a]

774. صِبْغَةَ اللَّهِ نَمِ آن رنگ لطیف لَعْنَةُ اللَّهِ بوی این رنگ⁶²⁹ کثیف
775. آنچه از دریا⁶³⁰ به دریا می رود از همانجا کآمد آنجا می رود
776. از سر که سیلهای تیزرو وز تن ما جان عشق آمیز رو⁶³¹

آتش کردن پادشاه جهود و بت نهادن پهلوی آتش که هر که این بت را سجود کرد⁶³² از آتش برست

⁶²⁵ نقص و غسق : ABCGHKLMN : Bul. ناقص غسق

⁶²⁶ وا یافته CGHMN : او یافته Bul.ABKL

⁶²⁷ بلبلان را عشق بازی با گل است : Bul.ABCHKLMN : بلبلان را عشق با روی گلست G و به همین صورت در H تصحیح شده.

⁶²⁸ جو ABCGHKMN : جون L : دان Bul.

⁶²⁹ بوی این رنگ Bul.BGHKMN : بوی آن رنگ ACL

⁶³⁰ آنچه از دریا ABCGHKLMN : آنچه این دریا Bul.

⁶³¹ وز تن ما جان عشق آمیز رو Bul.ABCGHKMN : وز تن ما جانهای خوب نو L

⁶³² بت را سجود کرد Bul.ABCHLM : بت را سجود کند GKN

777. آن جهود سگ ببين چه رای کرد / پهلوی آتش بتی بر پای کرد
778. کانکه این بت را سجد آرد برست / ور نیارد در دل آتش نشست⁶³³
779. چون سزای این بت نفس او نداد⁶³⁴ / از بت نفسش بتی دیگر⁶³⁵ بزاد
780. مادر بتهها بت نفس شماسست / زآنکه آن بت مار و این بت اژدهاست⁶³⁶
781. آهن و سنگ است نفس و بت شرار⁶³⁷ / آن شرار از آب می‌گیرد قرار
782. سنگ و آهن ز آب کی ساکن شود / آدمی با این دو کی ایمن بود
783. سنگ و آهن در درون دارند نار / آبرا بر نارشان نبود گذار⁶³⁸
784. آب چو نار برونین را کشد / در درون سنگ و آهن کی رود⁶³⁹
785. سنگ و آهن چشمه نارند دود / فطرهاشان کفر ترسا و جهود⁶⁴⁰
786. آب و خم و کوزه گر فانی شود / آب چشمه تازه و باقی بود⁶⁴¹
787. بت سیاه‌به‌ست⁶⁴² در کوزه نهان⁶⁴³ / نفس مر آب سیه را چشمه دان⁶⁴⁴

⁶³³ ور نیارد در دل آتش نشست Bul.BCGHKLMN : و ر نه از دود دل آتش نرست A

⁶³⁴ نداد ABCGHKLMN : بداد Bul. Menhec ve Sarı Abd.

⁶³⁵ بتی دیگر Bul.BCGHKLMN : بت دیگر A

⁶³⁶ و این بت اژدهاست Bul.ABGHKLMN : و این نفس اژدهاست C و در بالای «نفس» نوشته «بت»

⁶³⁷ نفس و بت شرار Bul.BCGHKLMN : و نفس بت شرار A

⁶³⁸ ABCGHKN این بیت را حذف کرده . جای دو بیت اول L بعد از بیت « آهن و سنگ است... می‌گیرد قرار» آمده. Bul.L بجای « تازه و باقی بود » نوشته «تا ابد باقی بود».

⁶³⁹ این بیت در حاشیه نوشته.

⁶⁴⁰ این بیت در حاشیه نوشته.

⁶⁴¹ این بیت در حاشیه نوشته.

⁶⁴² سیاه‌به‌ست ABCGHKMN : سیاه آبست Bul.L

⁶⁴³ در کوزه نهان Bul.ABGHKMN در حاشیه C : اندر کوزه‌ای CL

⁶⁴⁴ چشمه دان Bul.ABGHKMN در حاشیه C : چشمه‌ای CL

788. آن بت منحوت چون سیل سیاه⁶⁴⁵ نفس بتگر چشمه دان بر آب راه⁶⁴⁶
789. صد سبو را بشکند یک پاره سنگ و آب چشمه می‌زھاند⁶⁴⁷ بی‌درنگ
790. بت شکستن سهل باشد نیک سهل سهل دیدن نفس را جهل است جهل⁶⁴⁸
791. صورت نفس از بجوی ای پسر قصه دوزخ بخوان با هفت در
792. هر نفس مگری و در هر مکر ز آن⁶⁴⁹ غرقه صد فرعون با فرعونیان
793. در خدای موسی و موسی گریز آب ایمان را ز فرعون می‌ریز
794. دست را اندر احد و احمد بزن ای برادر واره از بو جهل تن

آوردن آن پادشاه جهود زنی با طفل و انداختن آن طفل را در آتش و به سخن آمدن طفل و تحریض کردن خلق را در افتادن به آتش⁶⁵⁰

795. یک زنی با طفل آورد آن جهود پیش آن بت⁶⁵¹ و آتش اندر شعله بود⁶⁵²

⁶⁴⁵ سیاه Bul.ABCGHKLMN : سیا Nich.
⁶⁴⁶ بر آب راه BGHKMN و H «شاه» را نسخه بدل «آب» داده. : پر آب و را Nich. : پر آب و راه A : بر شاه راه Bul.CL
 و C چنین ضبط کرده : بت درون کوزه چون آب سیا * نفس شومت چشمه آن آب را بیستی که در متن آمده در حاشیه C ضبط شده. و Bul. بعد از این بیت ، بیستی را افزوده که در C آمده؛ Bul. «آب سیا» و «آن آب راه» ضبط کرده.
⁶⁴⁷ می‌زھاند Bul.BCGHKMN : می‌رھاند AL
⁶⁴⁸ جهل است جهل ABCGHKLMN : جهل است و جهل Bul.
⁶⁴⁹ هر نفس مگری و در هر مکر ز آن Bul.BCGHKLMN : هر نفس مگری و هر مگری از آن A، اما در اصل «هر مکر از آن»
⁶⁵⁰ آوردن آن پادشاه جهود زنی با طفل و انداختن آن طفل را در آتش و به سخن آمدن طفل و تحریض کردن خلق را در افتادن به آتش
 M : به سخن آمدن طفل در میان آتش و تحریض کردن خلق را در افتادن به آتش CG : طفل کوچک ABHKN : تحریض A : آوردن پادشاه جهود زنی با طفل کوچک و انداختن آن طفل را در آتش و به سخن آمدن آن طفل و تحریض کردن خلق را در افتادن به آتش Bul.L
⁶⁵¹ پیش آن بت Bul.BCGHKLMN : پیش این بت A
⁶⁵² و آتش اندر شعله بود Bul.ACGHLMN : و آتش و افروغ و دود BK و در حاشیه H. پس از این بیت در نسخه L این بیتها وجود دارد :
 گفت ای زن پیش این بت سجده کن * ورنه در آتش بسوزی بی سخن
 بود آن زن پاک دین مومنه * سجده بت می نکرد آن موقنه
 پس از این بیت در نسخه Bul. این بیتها وجود دارد :
 گفت در پیش صنم باش سجده بر * تا ترا ناید ز آتش هیچ ضرر
 بود زن ز اصحاب ایمان و یقین * کرد اعراض از سجود آن همین

796. طفل از او بستد در آتش در فکند⁶⁵³ زن بترسید و دل از ایمان بکنند
797. خواست تا زن⁶⁵⁴ سجده آرد پیش بت بانگ زد آن طفل اینی⁶⁵⁵ لم اومت
798. اندر آ ای مادر اینجا من خوشم گر چه در صورت میان آتشم
799. چشم‌بند است آتش از بهر حجاب⁶⁵⁶ رحمت است این سر بر آورده ز جیب
800. اندر آ مادر ببین برهان حق تا ببینی عشرت خاصان حق
801. اندر آ و آب ببین آتش مثال از جهانی کآتش است آتش مثال⁶⁵⁷
802. اندر آ اسرار ابراهیم ببین⁶⁵⁸ کو در آتش یافت سرو و یاسمین
803. مرگ می‌دیدم گه زادن ز تو سخت خوفم بود افتادن ز تو
804. چون بزادم رستم از زندان تنگ در جهان⁶⁵⁹ خوش هوای خوب رنگ
805. من جهان را⁶⁶⁰ چون رحم دیدم کنون چون درین آتش بدیدم این سکون
806. اندر این آتش بدیدم عالمی ذره ذره اندر او عیسی دمی
807. نک⁶⁶¹ جهان نیست شکل هست ذات و آن جهان هست شکل بی‌ثبات
808. اندر آ مادر به حق مادری بین که این آذر ندارد آذری⁶⁶²

⁶⁵³ بستد در آتش در فکند Bul.BCGHKLMN : بستاند و در آتش فگند A

⁶⁵⁴ تا زن M : تا او Bul.ABCGHKLN

⁶⁵⁵ اینی Bul.ABGHKLMN : کانی C

⁶⁵⁶ حجاب ACGHKLMN : حجاب Bul.B

⁶⁵⁷ کآتش است آتش مثال Bul.ABCGHKMN : کآتشست از وی مثال L

⁶⁵⁸ بین ABCGHKLMN : بین Bul.

⁶⁵⁹ در جهان Bul.ABGHM : در جهانی CKLN

⁶⁶⁰ من جهان را ACGHKLMN : این جهان را Bul.B ، نیز C در اصل

⁶⁶¹ نک ACGHKLMN : یک Bul. B

⁶⁶² در جای این بیت و بیت پس از آن با هم عوض شده. کهن‌ترین نسخ خطی «مانر» و «مانری» ضبط کرده‌اند

809. اندر آ مادر که اقبال آمدست اندر آ مادر مده دولت ز دست
810. قدرت آن سگ بدیدی اندر آ تا بینی قدرت و لطف⁶⁶³ خدا
811. من ز رحمت می کشانم⁶⁶⁴ پای تو کز طرب خود نیستم پروای⁶⁶⁵ تو
812. اندر آ و دیگران را هم بخوان⁶⁶⁶ کاندر آتش شاه بنهادست خوان
813. اندر آییید ای مسلمانان همه غیر عذب دین⁶⁶⁷ عذاب است آن همه
814. اندر آییید ای همه پروانه وار اندر این بهره⁶⁶⁸ که دارد صد بهار⁶⁶⁹
815. بانگ می زد در میان آن گروه پر همی شد جان خلقان از شکوه
816. خلق خود را بعد از آن⁶⁷⁰ بی خویشتن می فکندند اندر آتش مرد و زن
817. بی موکل بی کشش از عشق دوست زآنکه شیرین کردن هر تلخ از اوست
818. تا چنان شد کآن عوانان خلق را منع می کردند کآتش در میا
819. آن یهودی⁶⁷¹ شد سیه روی⁶⁷² و خجل شد پشیمان زین سبب بیمار دل
820. کاندر ایمان خلق عاشق تر شدند در فنای جسم صادق تر شدند
821. در فنای جسم صادق تر شدند دیو هم خود را⁶⁷³ سیه رو دید شکر

⁶⁶³ قدرت و لطف Bul.AGHKLMN : قدرت لطف BC

⁶⁶⁴ می کشانم Bul.BCGHKMN : می کشانم AL

⁶⁶⁵ پروای Bul.BCGHKLMN : بر بای A

⁶⁶⁶ بخوان Bul.BCGHKLMN : مخوان A

⁶⁶⁷ غیر عذب دین Bul.ABGHKLMN در حاشیه C : غیر این عذبی C

⁶⁶⁸ اندر این بهره Bul.ABCGHKMN اندر این آتش L

⁶⁶⁹ صد بهار Bul.ABGHKLMN صد هزار C

⁶⁷⁰ بعد از آن Bul.BCGHKLMN بعد ازین A

⁶⁷¹ آن یهودی Bul.ABCGHKMN آن جهودک L

⁶⁷² سیه روی M : سیه رو Bul.BCGHKLN : سیه روز A

⁶⁷³ دیو هم خود را Bul.BCGKMN : دیو خود را هم AHL

822. آنچه می‌مالید در روی کسان جمع شد در چهره آن ناکس آن⁶⁷⁴
823. آنکه می‌درید جامه خلق چست شد دریده آن او ایشان⁶⁷⁵ درست

کژ ماندن دهان آن مرد که نام محمد را علیه السلام به تسخر بخواند⁶⁷⁶

824. آن دهان کژ کرد و از تسخر بخواند نام احمد را دهانش⁶⁷⁷ کژ بماند
825. باز آمد کای محمد عفو کن ای ترا الطاف و علم⁶⁷⁸ مین لَدَن
826. من ترا افسوس می‌کردم ز جهل من بدم افسوس را منسوب و اهل
827. چون خدا خواهد که پرده کس درد میلش اندر طعنه پاکان برد⁶⁷⁹
828. و خدا⁶⁸⁰ خواهد که پوشد عیب کس کم زند در عیب معیوبان نفس
829. چون خدا خواهد که مان یاری کند میل ما را جانب زاری کند
830. ای خنک چشمی که آن گریان اوست وای همایون⁶⁸¹ دل که آن بریان اوست
831. آخر هر گریه آخر خنده‌ایست مرد آخر بین مبارک بنده‌ایست⁶⁸²
832. هر کجا آب روان سبزه بود⁶⁸³ هر کجا اشک روان⁶⁸⁴ رحمت شود

⁶⁷⁴ ناکس آن Bul.ABCGHKMN : ناکسان L
⁶⁷⁵ او ایشان Bul.ACGHKMN : و ایشان B : و آنها L
⁶⁷⁶ محمد را علیه السلام به تسخر بخواند M : محمد را علیه السلام به تسخر خواند Bul.ABGHKLN : محمد را صلی الله علیه و آله و سلم به تسخر خواند C
⁶⁷⁷ نام احمد را دهانش CM : مر محمد را دهانش Bul.ABGHKLN ؛ به همین صورت در C تصحیح شده.
⁶⁷⁸ الطاف و علم BGM ، به همین صورت در H تصحیح شده. : الطاف علم Bul.ACHKLN
⁶⁷⁹ CL در حاشیه : دست اندر طعنه پاکان زند
⁶⁸⁰ و خدا Bul.ABGHKLNM و به همین صورت در C تصحیح شده. : چون خدا C
⁶⁸¹ وای همایون M : ای همایون ABCGHKLN : وی همایون Bul.
⁶⁸² A «است» بجای «ایست» ، در هر دو مصراع.
⁶⁸³ هر کجا آب روان سبزه بود Bul.BCGHKLNM : هر کجا آن رو و آن سیرت بود A
⁶⁸⁴ اشک روان Bul.ABGHKMN : اشکی روان CL

833. باش چون دولاب نالان چشم تر تا ز صحن جانت بر روید خضر⁶⁸⁵
834. اشک⁶⁸⁶ خواهی رحم کن⁶⁸⁷ بر اشکبار رحم خواهی بر ضعیفان رحم آر

عتاب کردن آن پادشاه جهود مر آتش را⁶⁸⁸

835. رو به آتش کرد شه کای تندخو⁶⁸⁹ آن جهان سوز طبیعی⁶⁹⁰ خوت کو
836. چون نمی سوزی چه شد خاصیتت یا ز بخت ما دگر شد نیتت
837. می نبخشایی تو بر آتش پرست آنکه نپرستد ترا او چون برست⁶⁹¹
838. هرگز ای آتش تو صابر نیستی چون نسوزی چیست قادر نیستی
839. چشم بند است این عجب یا هوش بند چون نسوزاند چنین شعله⁶⁹² بلند
840. جادوی⁶⁹³ کردت کسی یا سیمیاست یا خلاف طبع تو از بخت ماست
841. گفت آتش من همانم ای شمن⁶⁹⁴ اندر آ تا تو ببینی تاب من⁶⁹⁵
842. طبع من دیگر نگشت و عنصرم تیغ حقم هم بدستوری برم

⁶⁸⁵ پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :
مرحمت فرمود سید عفو کرد * پس ز جرأت توبه کرد آن روی زرد

⁶⁸⁶ اشک Bul.ABCGHKMN : رحم L

⁶⁸⁷ رحم کن Bul.ABCGHKMN : لطف کن L

⁶⁸⁸ عتاب کردن آن پادشاه جهود مر آتش را M : عتاب کردن آتش را آن پادشاه جهود Bul.ABCGHKLN

⁶⁸⁹ شه کای تندخو Bul.ABCGHKMN : شاه تندخو L

⁶⁹⁰ آن جهان سوز طبیعی Bul. CGHKM : ای جهان سوز و طبیعی A ؛ نیز L که «و» را حذف کرده. : وی جهان سوز B : ای جهان سوز H ، در بالا تصحیح کرده : وای N

⁶⁹¹ C در حاشیه : «آنک او نپرستد ترا او چون برست»

⁶⁹² چون نسوزاند چنین شعله Bul.ABGHKLMN و در حاشیه C : چون نسوزد آتش افروز C

⁶⁹³ جادوی ABCGHKLMN جادویی Bul.

⁶⁹⁴ ای شمن Bul.ABGKMN به همین نحو در H تصحیح شده : آتشم CHL

⁶⁹⁵ تا تو ببینی تاب من Bul.ABGKMN : تا تو ببینی تابم CH : تو تا به ببینی L

843. بر در خرگه سگان ترکمان چاپلوسی کرده پیش میهمان
844. ور بخرگه بگذرد بیگانسه رو حمله بیند از سگان شیرانه او
845. من ز سگ کم نیستم در بندگی کم ز ترکی نیست حق در زندگی
846. آتش طبعت اگر غمگین کند سوزش از امر ملیک دین کند⁶⁹⁶
847. آتش طبعت اگر شادی دهد اندر او شادی ملیک دین نهد⁶⁹⁷
848. چونکه غم بینی تو استغفار کن غم به امر خالق آمد کار کن

[11b]

849. چون بخواهد عین غم شادی شود عین بند پای آزادی شود
850. باد و خاک و آب و آتش بندهاند با من و تو مرده با حق زندهاند
851. پیش حق آتش همیشه در قیام همچو عاشق روز و شب پیچان⁶⁹⁸ مدام
852. سنگ بر آهن زنی بیرون جهد هم به امر حق قدم بیرون نهد
853. آهن و سنگ ستم بر هم مزن⁶⁹⁹ کین دو می‌زاینند همچون⁷⁰⁰ مرد و زن
854. سنگ و آهن خود سبب آمد و لیک تو به بالاتر نگر ای مرد نیک
855. کین سبب را آن سبب⁷⁰¹ آورد پیش بی‌سبب کی شد سبب هرگز ز خویش

⁶⁹⁶ B حذف کند.

⁶⁹⁷ ملیک دین نهد Bul.ABCGHKMN : ز شاه دین جهد L

⁶⁹⁸ پیچان GHKMN همچنانکه در متن است؛ این کلمه در A بی نقطه است و ضبط BC نیز مشکوک است : بی جان L : بیجان

Menhec Fatih Bul.

⁶⁹⁹ آهن و سنگ ستم بر هم مزن CGLMN : آهن نفس و هوا بر هم مزن Bul.ABHK و G «هوا» را در حاشیه نسخه بدل داده.

⁷⁰⁰ همچون Bul. BCGHKLMN : همچو A

⁷⁰¹ کین سبب را آن سبب Bul. CGHKLMN : کین سبب را آن سبب AB

856. و آن سببها کانبیها را رهبرند⁷⁰² آن سببها زین سببها برترند⁷⁰³
857. این سبب را آن سبب عامل کند باز گاهی بی‌بر و⁷⁰⁴ عاطل کند⁷⁰⁵
858. این سبب را محرم آمد عقلها و آن سببها راست محرم انبیا
859. این سبب چه بود به تازی گو رسن اندر این چه این رسن آمد بفن
860. گردش چرخه⁷⁰⁶ رسن را علت است چرخه⁷⁰⁷ گردان را ندیدن زلت است⁷⁰⁸
861. این رسنهای سببها در جهان هان و هان⁷⁰⁹ زین⁷¹⁰ چرخ سر گردان مدان
862. تا نمائی صفر و سر گردان چو چرخ تا نسوزی تو ز بی‌مغزی چو مرخ
863. باد آتش می‌شود⁷¹¹ از امر حق هر دو سرمست آمدند از خمر حق
864. آب حلیم و آتش خشم ای پسر هم ز حق بینی چو بگشایی بصر
865. گر نبودی واقف از حق جان باد فرق کی کردی میان قوم عاد

قصه باد که در عهد هود علیه السلام قوم عاد را هلاک کرد⁷¹²

866. هود گرد مومنان خطی کشید نرم می‌شد باد کانبجا می‌رسید

⁷⁰² رهبرند Bul.ABGMK در H به همین صورت تصحیح شده : رهبرست CHLN

⁷⁰³ برترند Bul.ABGMK در H به همین صورت تصحیح شده : برترست CHLN

⁷⁰⁴ بی‌بر و ABCGHKMN : بی‌بر و L : میبرد Bul.

⁷⁰⁵ در Bul. بیت «این سبب را محرم... محرم انبیا» مقدم بر بیت «این سبب را ان سبب... عاطل کند» است.

⁷⁰⁶ چرخه Bul.ABCGHKMN : چرخ L

⁷⁰⁷ چرخه Bul.ABCGHKMN : چرخ L

⁷⁰⁸ زلت است ABCGHKLMN : ذلت است Bul.

⁷⁰⁹ هان و هان ABCGHKLMN : هان هان Bul.

⁷¹⁰ زین Bul.BCGHKLMN : این A

⁷¹¹ باد آتش می‌شود Bul. ABCHKLMN : باد آتش می‌خورد G ، در حاشیه تصحیح شده

⁷¹² GN حذف کرده و این عنوان در حاشیه C اضافه شده. HK هود پیغمبر

867. هر که بیرون بود زآن خط جمله را پاره پاره می‌گسست⁷¹³ اندر هوا
868. همچنین⁷¹⁴ شیبان راعی می‌کشید گرد بر گرد رمه خطی پدید
869. چون به جمعه می‌شد او وقت⁷¹⁵ نماز تا نیارد گرگ آنجا ترک تاز⁷¹⁶
870. هیچ گرگی در نرفتگی⁷¹⁷ اندر آن گوسفندی هم نگشتی زآن نشان
871. باد حرص گرگ و حرص گوسفند دایره مرد خدا را بود بند
872. همچنین باد اجل با عارفان نرم و خوش همچون نسیم گلستان⁷¹⁸
873. آتش اب‌راهیم را دندان نزد چون گزیده حق بود چو نوش گزد
874. ز آتش شهوت نسوزد⁷¹⁹ اهل دین باقیان را برده تا قعر زمین
875. موج دریا چون به امر حق بتاخت⁷²⁰ اهل موسی را ز قبطنی و اشناخت⁷²¹
876. خاک قارون را چو فرمان در رسید با زر و تختش به قعر خود کشید
877. آب و گل چون از دم عیسی چرید بال و پر بگشاد مرغی شد پرید⁷²²
878. هست تسبیحت بخار آب و گل مرغ جنت شد ز نفخ⁷²³ صدق دل
879. کوه طور از نور موسی شد به رقص صوفی کامل شد و رست او ز نقص

⁷¹³ می‌گسست ABGHLMN : می‌سگست CK : می شکست Bul.

⁷¹⁴ همچنین ABGHKLMN : همچنان Bul.C

⁷¹⁵ می‌شد او وقت BCGHKL MN : می‌شد از وقت A

⁷¹⁶ ترک تاز BCGHKL MN : گرگ تاز A : ترک و تاز Bul.

⁷¹⁷ نرفتگی Bul.ABGHKMN : در C قرانت اصلی «نیامد» است. اما در بالای آن «نرفتگی» نوشته. : نیامد L

⁷¹⁸ گلستان LM : بوسغان ABCGHKN : بوستان Bul.

⁷¹⁹ نسوزد Bul.ABKLMN : نزورید GH: نروزید C ، و در حاشیه «نسوزید»

⁷²⁰ به امر حق بتاخت Bul.ABGHKL MN : بامر حق بتافت C

⁷²¹ و اشناخت Bul.ABGHKL MN : و اشناقت C

⁷²² مرغی شد پرید Bul. CGHKL MN : و مرغی شد بدید A : و مرغی شد برید B

⁷²³ ز نفخ Bul.ABKLMN : زنفخ CGH

880. چه عجب گر کوه صوفی شد عزیز / جسم موسی از کلوخی بود نیز

طنز و انکار کردن پادشاه جهود و قبول ناکردن نصیحت ناصحان خویش⁷²⁴

881. این عجایب دید آن شاه جهود / جز که طنز و جز که انکارش نبود

882. ناصحان گفتند از حد مگذران / مرکب استتیزه را چندین مران

883. ناصحان را دست بست و بند کرد / ظلم را پیوندد در پیوندد کرد

884. بانگ آمد کار چون اینجا رسید / پای دار ای سگ که قهر ما رسید

885. بعد از آن آتش چهل گز بر فروخت / حلقه گشت و آن جهودان را بسوخت

886. اصل ایشان بود آتش ز ابتدا⁷²⁵ / سوی اصل خویش رفتند انتها

887. هم ز آتش زاده بودند آن فریق / جزوها را سوی کل باشد طریق⁷²⁶

888. آتشی بودند مومن سوز و بس⁷²⁷ / سوخت خود را آتش ایشان⁷²⁸ چو خس

889. آنک بودست امه الهاویه / هاویه آمد مر او را زاویه⁷²⁹

890. مادر فرزندی جویان وی است / اصلها مر فرعهها را در پی است

⁷²⁴ C «جهود» را حذف کرده. «جهود» در G اضافه شده. L «ناصحان خویش»؛ KLN «ناصحان و خاصان». این عنوان در B پس از بیت «این عجایب دید... انکارش نبود» آمده. در C پس از بیت «بانگ آمد... ما رسید» ضبط شده، اما این اشتباه در حاشیه رفع شده؛ این عنوان در N پس از بیت «بانگ آمد... ما رسید» آمده.

⁷²⁵ آتش ز ابتدا GHKMN: ز آتش ابتدا C: بود آتش Bul.ABL
⁷²⁶ باشد طریق ABGHLKLMN و در C به همین نحو تصحیح شده: آمد طریق Bul.C

⁷²⁷ و بس Bul.ABCGHKMN: و پس L

⁷²⁸ سوخت خود را آتش ایشان Bul.ABCGHKMN: سوخت خود آتش مرایشانرا L

⁷²⁹ در CL جای مصراع اول و دوم این بیت با هم عوض شده، اما در حاشیه C تصحیح شده.

891	آب اندر حوض ⁷³⁰ اگر زندانی است	باد نشفش می کند کار کانی است ⁷³¹
892	می زهاند ⁷³² می برد تا معدنش	اندرک اندک تا نبینی بردنش
893	وین نفس جانهای ما را همچنان	اندرک اندک دزدد از حبس جهان
894	تا إليه یصعد ⁷³³ أطياب الكلم	صاعدا منا إلی حیث علم
895	ترتقی ⁷³⁴ أنفاسنا بالمنتقی	متحفا منا إلی دار البقا ⁷³⁵
896	ثم تاتینا مكافات المقال	ضعف ذاک رحمة من ذی الجلال
897	ثم یلجینا الی امثالها	کی ینال العبد مما نالها
898	هكذا ⁷³⁶ تعرج و تنزل دایما	ذا فلا زلت علیه قایما
899	پارسی گویم یعنی این کشش	ز آن طرف آید که آمد این ⁷³⁷ چشش
900	چشم هر قومی به سویی مانده است	کآن طرف یک روز ذوقی رانده است
901	ذوق جنس از جنس خود باشد یقین ⁷³⁸	ذوق جزو از کل خود باشد بین
902	یا مگر ⁷³⁹ آن قابل جنسی بود	چون بدو پیوست جنس او ⁷⁴⁰ شود
903	همچو آب و نان که جنس ما نبود	گشت جنس ما و اندر ما فزود

⁷³⁰ آب اندر حوض CM : آنها در حوض Bul.ABGHKLN نیز C در حاشیه
⁷³¹ باد نشفش می کند کار کانی است Bul.BCGHKMN : باد نیستش می کند کان کانیت A : کان گانیست L
⁷³² می زهاند M : می راند Bul.ABCGHKLN
⁷³³ یصعد Bul.ABCGKLMN : تصعد H
⁷³⁴ ترتقی Bul.ABCGHKMN : يرتقی L
⁷³⁵ دار البقا Bul.ABGHKLNMN : دار الفنا C ، در حاشیه تصحیح شده
⁷³⁶ هكذا Bul.ABGHKLNMN : هکذی C ، در حاشیه تصحیح شده
⁷³⁷ این M : آن Bul.ABCGHKLN
⁷³⁸ خود باشد یقین Bul.ACGHKLM : باشد خود یقین BN
⁷³⁹ یا مگر Bul.BCGHKLMN : تا مگر A
⁷⁴⁰ جنس او Bul.BCGHKLMN : جنسی او A

904. نقش جنسیت ندارد آب و نان ز اعتبار آخر آن را جنس دان
905. ور ز غیر جنس⁷⁴¹ باشد ذوق ما آن مگر مانند باشد جنس را
906. آن که مانندست⁷⁴² باشد⁷⁴³ عاریت عاریت باقی نماند عاقبت
907. مرغ را گر ذوق آید از صفیر چونکه جنس خود نیابد شد نفیر
908. تشنه را گر ذوق آید از سراب چون رسد در وی⁷⁴⁴ گریزد جوید آب
909. مفلسان گر⁷⁴⁵ خوش شوند از زر قلب لیک آن رسوا شود در دار ضرب
910. تا زر اندودیت از ره ننگند⁷⁴⁶ تا خیال کژ ترا چه ننگند⁷⁴⁷
911. از کلیله باز خوان آن⁷⁴⁸ قصه را و اندر آن قصه طلب کن حصه را

بیان توکل و ترک جهد گفتن نخچیران به شیر⁷⁴⁹

912. طایفه نخچیر در وادی خوش بودشان از شیر دایم⁷⁵⁰ کش مکش
913. بس که آن شیر از کمین درمی‌ربود⁷⁵¹ آن چرا بر جمله ناخوش گشته بود
914. حیلہ کردند آمدند ایشان به شیر کز وظیفه ما ترا داریم سیر

⁷⁴¹ ز غیر جنس Bul.BCGHKMN : ز بهر جنس A : بغیر جنس L

⁷⁴² مانندست Bul.ACGHKLMN : مانندست B

⁷⁴³ باشد Bul.BCGHKLMN : و باشد A

⁷⁴⁴ چون رسد در وی Bul.ABGHKLMN : چون بدید از وی C ، در حاشیه تصحیح شده

⁷⁴⁵ گر Bul.ACHLM : هم BGKN

⁷⁴⁶ ننگند Bul.ABCHKLMN : ننگند G

⁷⁴⁷ ننگند Bul.ABCHKLMN : ننگند G

⁷⁴⁸ خوان آن Bul.M : جو آن ACGHKLN : بازگو B

⁷⁴⁹ در Bul. این عنوان مقدم بر بیت «از کلیله باز...حصه را» است

⁷⁵⁰ بودشان از شیر ABGHKLMN : دایم بوده اند از شیر اندر Bul.C

⁷⁵¹ درمی‌ربود Bul.CM : می در ربود ABGHKLN

915. جز وظیفه در پی صیدی میا⁷⁵² تا نگردد تلخ بر ما این گیا

جواب گفتن شیر⁷⁵³ نخچیران را و فایدهٔ جهد گفتن

916. گفت آری گر وفا بینم نه مکر مکرها بس دیده‌ام از زید و بکر

917. من هلاک فعل و مکر مردم من گزیده زخم مار و کزدم⁷⁵⁴

918. مردم نفس از درونم در کمین از همه مردم بتر در مکر و کین

919. گوش من لا یلدغ المؤمن شنید قول پیغامبر⁷⁵⁵ بجان و دل گزید

ترجیح نهادن نخچیران توکل را بر جهد و اکتساب

920. جمله گفتند ای حکیم با خبر الحذر دع لیس یغنی عن قدر

921. در حذر شوریدن شور و شر است رو توکل کن توکل بهتر است

[12a]

922. با قضا پنجه مزن ای تند و تیز تا نگیرد هم قضا با تو ستیز

923. مرده باید بود پیش حکم حق⁷⁵⁶ تا نیاید زخم از رب الفلق

⁷⁵² جز وظیفه در پی صیدی میا Bul.ABCHKLMN : بعد ازین اندر پی صیدی میا G

⁷⁵³ جواب گفتن شیر Bul.ABGHKLMN : جواب شیر C

⁷⁵⁴ کزدم GM: کزدم Bul.ABCHKLN

⁷⁵⁵ پیغامبر ABCLM: پیغمبر Bul. GHKN

⁷⁵⁶ پیش حکم حق Bul.ACGHKLMN: پیش امر حق B

ترجیح نهادن شیر جهد و اکتساب را بر توکل و تسلیم⁷⁵⁷

924. گفت آری گر توکل رهبر است این سبب هم سنت پیغامبر است⁷⁵⁸
925. گفت پیغامبر⁷⁵⁹ با آواز بلند با توکل زانوی اشتر بنند
926. رمز الکاسب حبیب اللّٰه شنو از توکل در سبب کاهل مشو

ترجیح نهادن نخچیران توکل را بر اجتهاد

927. قوم گفتندش که کسب از ضعف⁷⁶⁰ خلق لقمه تزویر دان⁷⁶¹ بر قدر حلق
928. نیست کسبی⁷⁶² از توکل خوبتر چیست از تسلیم خود محبوبتر
929. بس گریزند از بلا سوی بلا بس جهند از مار سوی اژدها
930. حيله کرد انسان و حيله‌ش دام بود آنکه جان پنداشت خون آشام بود
931. در بیست و دشمن اندر خانه بود حيله فرعون زمین افسانه بود
932. صد هزاران طفل کشت آن کینه کش و آنکه او می‌جست اندر خانه‌اش
933. دیده ما چون بسی علت در اوست رو فنا کن دید خود در دید دوست

⁷⁵⁷ اکتساب را بر توکل و تسلیم Bul.ACGHKLMN: جهد را بر توکل B
⁷⁵⁸ پیغامبر است BCM: پیغمبرست Bul. AGHKLN و پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :
 در توکل جهد و کسب اولیترست * تا حبیب حق شوی وین بهترست
 از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :
 در توکل جهد و کسب خوبتر عیان * که حبیب حق شوی تو بیگمان
⁷⁵⁹ پیغامبر ABCM: پیغمبر Bul. GHKLN
⁷⁶⁰ کسب از ضعف Bul.ABCGHKMN: سبب از ضعف L
⁷⁶¹ لقمه تزویر دان Bul.ABCGHKMN: لقمه هر شخص L
⁷⁶² کسبی Bul.ABCGKLMN: کسبی H

934. دید ما را دید او⁷⁶³ نعم العوض هست⁷⁶⁴ اندر دید او کل غرض⁷⁶⁵
935. طفل تا گیرا و تا پویا نبود مرکبش جز گردن بابا نبود
936. چون فضولی گشت و دست⁷⁶⁶ و پا نمود در عنا افتاد و در کور و کبود
937. جانهای خلق پیش از دست و پا می پریدند از وفا سوی صفا⁷⁶⁷
938. چون به امر اهبطوا بندی شدند حبس خشم و حرص و خرسندی شدند
939. ما عیال حضرتیم و شیر خواه گفست الخلق عیال لاله
940. آنکه او از آسمان باران دهد هم تواند کو ز رحمت نان دهد

ترجیح⁷⁶⁸ نهادن شیر جهد را بر توکل

941. گفست شیر آری ولی رب العباد نردبانی پیش پای ما نهاد
942. پایه پایه رفت باید سوی بام هست جبری بودن اینجا طمع خام
943. پای داری چون کنی خود را تو لنگ دست داری چون کنی پنهان تو چنگ
944. خواجه چون بیلی به دست بنده داد بی زبان معلوم شد او را مراد
945. دست همچون بیل اشارتهای اوست آخر اندیشی عبارتهای اوست
946. چون اشارتهاش را بر جان نهی در وفای آن اشارت جان دهی

⁷⁶³ دید ما را دید او Bul.ABCGHKMN: دید ما را کرد او L

⁷⁶⁴ هست M: یابی Bul.ABCGHKLN

⁷⁶⁵ کل غرض ABCGHKLMN: کلی غرض Bul.

⁷⁶⁶ گشت و دست ABCGHKLMN: گشت دست Bul.

⁷⁶⁷ سوی صفا Bul.M: اندر صفا ABCGHKLN

⁷⁶⁸ ترجیح Bul.ABGHKMN: باز ترجیح CL

947. بس 769 اشارتهای اسرار دهد بار بر دارد ز تو کارت دهد
948. حاملی محمول گرداند ترا قاپلی مقبول گرداند ترا
949. قابل امر ویی قایل شوی 770 وصل جویی بعد از آن واصل شوی
950. سعی شکر نعمتش 771 قدرت بود جبر تو انکار آن نعمت بود
951. شکر قدرت قدرت افزون کند جبر نعمت از کفت بیرون کند
952. جبر تو خفتن بود در ره مخسب 772 تا نینیی آن در و درگه مخسب 773
953. هین 774 مخسب 775 ای جبری 776 بی اعتبار جز به زیر آن درخت میوه دار
954. تا که شاخ افشان کند هر لحظه باد بر سرت دایم بریزد 777 نقل و زاد 778
955. جبر و خفتن 779 در میان ره زنان مرغ بی هنگام کی یابد امان
956. و اشارتهاش را بینیی زنی مرد پنداری و چون بینیی زنی
957. این قدر عقلی که داری گم شود سر که عقل از وی بپرد 780 دم شود
958. زآنکه بی شکری بود شوم و شنار می برد بی شکر را در قعر نار 781

769 بس Bul.ABCKLMN : پس GH
770 قایل شوی Bul. CGHKLMN : قابل شوی AB
771 سعی شکر نعمتش Bul. ACGHKLMN : سعی شکر نعمت B : شکر نعمت قدرت، Fatih , Menhec ve Sarı Abd.
772 مخسب Bul.ABCGHKLMN : مخسب Nich.
773 مخسب Bul.ABCGHKLMN : مخسب Nich.
774 هین M : هان Bul.ABCGHKLN
775 مخسب Bul.ABCGHKLMN : مخسب Nich.
776 جبری Bul.BCM : کاهل AGHKLN و در حاشیه C، و G «جبری» را نسخه بدل داده.
777 بر سرت دایم بریزد Bul.LM : بر سر خفته بریزد ABCGHK : بر سر خفته‌ات بریزد N
778 نقل و زاد Bul. BCGHKLMN : نقل و ناد A
779 جبر و خفتن ABGHKMN : جبر خفتن Bul.CL
780 پرد GHLMN و B با ضمه ضبط کرده، همانطور که در متن است. پرد ACK Bul.
781 در قعر نار Bul. BCGHKLMN : ناقع نار B ، و در C به همین صورت تصحیح شده.

959. گر توکل می‌کنی در کار کن کشت کن بس⁷⁸² تکیه بر جبار کن

باز ترجیح نهادن نخچیران توکل را بر جهد

960. جمله با وی بانگها برداشتند کآن حریشان که سببها کاشتند

961. صد هزار اندر هزار از مرد و زن⁷⁸³ پس چرا محروم ماندند از زمن

962. صد هزاران قرن ز آغاز جهان همچو اژدها گشاده صد دهان

963. مکرها کردند آن دانا گروه که ز بن بر کنده شد ز آن مکر کوه

964. کرد وصف مکرهاشان ذو الجلال لتزول منه اقلال الجبال

965. غیر⁷⁸⁴ آن قسمت که رفت اندر ازل روی ننمود از شکار⁷⁸⁵ و از عمل

966. جمله افتادند از تدبیر و کار ماند کار و حکمهای کردگار⁷⁸⁶

967. کسب⁷⁸⁷ جز نامی مدان⁷⁸⁸ ای نامدار جهد جز وهمی میندار ای عیار⁷⁸⁹

⁷⁸² بس M : Bul.ABCGHKLN

⁷⁸³ هزار از مرد و زن Bul.BCGHKMN : هزاران مرد و زن AL

⁷⁸⁴ غیر M : جز که Bul.BCGHKLN : چونک A

⁷⁸⁵ شکار Bul.ABCGHKMN : شکل L

⁷⁸⁶ B بجای مصراع دوم این بیت مصراع دوم بیت بعد را ضبط کرده.

⁷⁸⁷ کسب Bul.ACHKLMN : کسب G

⁷⁸⁸ مدان ACGHKLMN : مدار Bul.

⁷⁸⁹ B حذف کرده.

نگریستن⁷⁹⁰ عزرائیل بر مردی و گریختن آن مرد در سرای سلیمان علیه السلام⁷⁹¹ و تقریر ترجیح⁷⁹² توکل بر جهد و

قلت فایده جهد

968. زاد مردی⁷⁹³ چاشتیگاهی در رسید در سرا⁷⁹⁴ عدل سلیمان در دوید
969. رویش از غم زرد⁷⁹⁵ و هر دو لب کبود پس سلیمان گفتش⁷⁹⁶ ای خواجه چه بود
970. گفت عزرائیل در من این چنین یک نظر انداخت پر از خشم و کین
971. گفت هین اکنون چه می خواهی بخواه گفت فرما باد را ای جان پناه
972. تا مرا زینجا به هندستان برد بوکه بنده کآن طرف شد جان برد
973. نک ز درویشی گریزانند خلق لقمه حرص و امل ز آنند خلق
974. ترس درویشی مثال آن هراس حرص و کوشش را تو هندستان شناس
975. باد را فرمود تا او را شتاب برد سوی خاک⁷⁹⁷ هندستان بر آب
976. روز دیگر وقت دیوان و لقا پس سلیمان گفت عزرائیل را⁷⁹⁸
977. کآن مسلمان را به خشم از بهر آن⁷⁹⁹ بنگریدی تا شد آواره ز خان⁸⁰⁰

⁷⁹⁰ نگریستن CGHKLMN : نگرستن Bul.AB

⁷⁹¹ سلیمان علیه السلام M : سلیمان Bul.ABCGHKLN

⁷⁹² ترجیح Bul.ACGHKLMN : ترجیح نهادن B

⁷⁹³ زاد مردی ABCGMN : رادمردی HK : ساده مردی Bul.L

⁷⁹⁴ سرا Bul.ABCGHKMN : سرای L

⁷⁹⁵ رویش از غم زرد Bul.ABCGHKMN : رویش از غم زرد L

⁷⁹⁶ گفتش Bul.M : گفت ABCGHKLN

⁷⁹⁷ سوی خاک M : سوی قعر Bul.ABCGHKLN

⁷⁹⁸ و پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :

کان مسلمانرا نگاه پر سنیز * غربتی شد از دیارش بس عزیز

⁷⁹⁹ به خشم از بهر آن Bul.ABCGHKMN : بخشم از چه سبب L

⁸⁰⁰ بنگریدی تا شد آواره ز خان ABCGHKMN : بنگریدی بازگو ای پیک رب L : بنگریدی تا شد آواره ز جان Bul.

978. ای عجب این کرده باشی بهر آن
979. گفتش ای شاه جهان بی زوال
980. گفت من از خشم⁸⁰³ کی کردم نظر
981. که مرا فرمود حق کامروز⁸⁰⁵ هان
982. از عجب گفتم گر او را صد پر است
983. تو همه کار جهان را همچنین
984. از که⁸¹⁰ بگریزیم از خود ای محال⁸¹¹
- تاشود آواره او از خان و مان⁸⁰¹
- فهم کژ کرد و نمود او را خیال⁸⁰²
- از تعجب دیدمش بر رهگذر⁸⁰⁴
- جان او را تو⁸⁰⁶ به هندستان⁸⁰⁷ ستان
- او به هندستان⁸⁰⁸ شدن دور اندر است⁸⁰⁹
- کن قیاس و چشم بگشا و بین
- از که⁸¹² برباییم از حق⁸¹³ ای وبال⁸¹⁴

باز ترجیح نهادن شیر جهد را بر توکل و فواید جهد را بیان کردن

985. شیر گفت آری و لیکن هم بین
986. حق تعالی جهدشان⁸¹⁵ را راست کرد
- جهدهای انبیا و مومنین
- آنچه دیدند از جفا و گرم و سرد

⁸⁰¹ این بیت در ABCGHKLN وجود ندارد. در Bul. بجای «خان و مان» نوشته «خانمان».

⁸⁰² این بیت در ABCGHKN وجود ندارد. در Bul. بجای «بی زوال» نوشته «بی مثال».

⁸⁰³ من از خشم Bul.ABCGHKMN : من درو از خشم L

⁸⁰⁴ بر رهگذر M : در رهگذر Bul.ABCGHKLN

⁸⁰⁵ کامروز Bul. BLM : که امروز ACGHKN

⁸⁰⁶ تو ABCGHKLMN : رو Bul.

⁸⁰⁷ به هندستان Bul.BCGHKLMN : بهندستان A

⁸⁰⁸ به هندستان Bul.BCGHKLMN : بهندستان A

⁸⁰⁹ و پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :

چون بامر حق بهندستان شدم * دیدمش آنجا و جانش بستدم

و در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :

چون شدم با امر حق هند را روان * قبض جانش کردم اندر آن مکان

از که Bul. BKLM : از کی ACGHN

⁸¹¹ ای محال Bul.ABCGHKMN : این محال L

⁸¹² از که Bul. BKLM : از کی ACGHN

⁸¹³ برباییم از حق Bul.CGHKMN : برتاییم از حق ABL

⁸¹⁴ ای وبال Bul.ABCGHKMN : این وبال L

⁸¹⁵ جهدشان Bul. CGHKLMN : جهدهاشان AB ؛ نیز H که در بالا تصحیح کرده.

987. حيله‌هاشان جمله حال⁸¹⁶ آمد لطيف كل شيء من ظريف هو ظريف
988. دامهاشان مرغ گردونى گرفت نقصهاشان جمله افزونى گرفت
989. جهد مى‌كن تا توانى اى كيا در طريق انبىا و اولىا
990. با قضا پنجه زدن نبود جهاد زآنكه اين را هم قضا بر ما نهاد
991. كافر من گر زيان كردست كس در ره ايمان و طاعت يك نفس
992. سر شكسته نيست اين سر را⁸¹⁷ ميند چند روزى⁸¹⁸ جهد كن باقى بخند
993. بد محالى جست كو دنيا بجست نيك حالى جست كو عقبى بجست
994. مكرها در كسب دنيا باردار است مكرها در ترك دنيا وارد است
995. مكر آن باشد كه زندان حفره كرد آنكه حفره بست آن مكرى است سرد⁸¹⁹
996. اين جهان زندان و ما زندانيان حفره كن زندان و خود را و رهان
- [12b]**
997. چيست دنيا از خدا غافل بدن نى قماش و نقره و ميزان و زن⁸²⁰
998. مال را كز بهر دين باشى حمول نعم مال صالح خواندش رسول
999. آب در كشتى هلاك كشتى است آب اندر زير كشتى پشتمى است
1000. چونكه مال و ملك را از دل براند ز آن سلیمان خویش جز مسكين نخواند

⁸¹⁶ حال Bul.ABCGHKMN : خوب L

⁸¹⁷ سر شكسته نيست اين سر را ABCGHKLMN : سر شكسته نيستى سر را Bul.

⁸¹⁸ چند روزى M : يك دو روزى BCK : يك دو روزك GN : يك دو روزه Bul.AL و H «روز» را به صورت «روزك» تصحيح کرده.

⁸¹⁹ مكرى است سرد Bul.BCGHKLMN : مكرست سرد A

⁸²⁰ ميزان و زن ABCGHKLMN : فرزند و زن Bul، در كلمه «فرزند» به قلمى جديدتر در بالای «ميزان» نوشته شده.

1001. ب کوزه سر بسته اندر آب زفت⁸²¹ از دل پسر باد فوق آب رفت
1002. باد درویشی چو در باطن بود بر سر آب جهان ساکن شود⁸²²
1003. گر چه این جمله جهان⁸²³ ملک وی است ملک در چشم دل او لاشی است
1004. پس دهان دل ببند و مهر کن پُر کنش از باد کبر من لدن⁸²⁴
1005. جهد حق است و دوا حق است و درد منکر اندر نفی جهدش⁸²⁵ جهد کرد

مقرر شدن ترجیح جهد بر توکل

1006. زین نمط بسیار برهان گفت شیر کز جواب آن جبریان گشتند سیر
1007. روبه و آهو و خرگوش و شگال⁸²⁶ جبر را بگذاشتند و قیل و قال
1008. عهدها کردند با شیر زیان کاندین⁸²⁷ بیعت نیفتد در زیان
1009. قسم هر روزش بیاید بی جگر⁸²⁸ حاجتش نبود تقاضای دگر
1010. قرعه بر هر کو فتادی⁸²⁹ روز روز سوی آن شیر او دویدی همچو یوز
1011. چون بخرگوش آمد این ساغر بدور بانگ زد خرگوش کاخر⁸³⁰ چند جور

⁸²¹ اندر آب زفت BCGHKMN : اندر آب رفت Bul.AL

⁸²² ساکن شود M : ساکن بود Bul.ABCGHKLN

⁸²³ این جمله جهان N : جمله این جهان Bul.ABCGHKLN

⁸²⁴ باد کبر من لدن GKMN : بادگیر من لدن Bul.ABCL یاد مهر من لدن H، «علم من لدن» را نسخه بدل داده.

⁸²⁵ نفی جهدش Fatih Bul.ABGHKLMN و در حاشیه C : جهد جهدش C

⁸²⁶ خرگوش و شگال MN : خرگوش و شغال Bul.ABCGHKL

⁸²⁷ کاندین Bul.BCGHKLMN : کاندین A

⁸²⁸ بی جگر Bul.ABCGHKMN : بی ضرر L

⁸²⁹ بر هر کو فتادی M : بر هر که فتادی Bul.ABCGHKLN : بر هر که فتادی G

⁸³⁰ کاخر ABGHKLMN : آخر Bul.C

انکار کردن نخچیران بر خرگوش در تاخیر رفتن بر شیر

1012. قوم گفتندش که چندین گاه ما جان فدا کردیم در عهد و وفا⁸³¹
1013. تو مجو بد نامی ما ای عنود تا نرنجد شیر رو رو زود زود

جواب دادن خرگوش ایشان را⁸³²

1014. گفت ای یاران مرا مهلت دهید تا به مکرم از بلا بیرون جهید
1015. تا امان یابد به مکرم جانتان مانند این میثرات فرزندانان
1016. هر پیمبر امتان را در جهان⁸³³ همچنین تا مخلصی می خواندشان
1017. کز فلک⁸³⁴ راه برون شو دیده بود⁸³⁵ در نظر چون مردمک پیچیده بود⁸³⁶
1018. مردمش چون مردمک دیدند خرد در بزرگی مردمک کس ره نبرد

اعتراض نخچیران بر سخن خرگوش⁸³⁷

1019. قوم گفتندش که ای خر گوش دار خویش را اندازه خرگوش دار
1020. هین چه لاف است این که از تو بهتران در نیاوردند اندر خاطر آن
1021. معجبی یا خود قضامان⁸³⁸ در پی است و نه این دم لایق چون تو کی است

⁸³¹ عهد و وفا : Bul.ABCGHKLM N

⁸³² جواب دادن خرگوش ایشان را M و در Bul.ABGHKN بجای «دادن» نوشته «گفتن» : جواب خرگوش نخچیران را CL

⁸³³ امتان را در جهان Fatih Bul.ABGHKLMN : در میان امتان C

⁸³⁴ کز فلک Bul.ABCGHKLM : از فلک N

⁸³⁵ دیده بود ABCGHKLMN : دیده اند Bul.

⁸³⁶ پیچیده بود ABCGHKLMN : پیچیده اند Bul.

⁸³⁷ Bul. حذف کرده.

⁸³⁸ قضامان Bul.ABCGHKMN : قضاتان L

جواب⁸³⁹ خرگوش نخچیران را

1022. گفت ای یاران حقم الهام داد مر ضعیفی را قوی رایبی فتاد
1023. آن چه حق آموخت مر زنبور را نبود آن در شیر و بیل و اژدها⁸⁴⁰
1024. خانه‌ها سازد پر از حلوای تر حق بر او آن علم را بگشاد در
1025. آن چه حق آموخت کرم پبله را هیچ پبلی داند آن گون حبله را
1026. آدم خاکی ز حق آموخت علم تا به هفتم آسمان فروخت علم
1027. نام و ناموس ملک را در شکست کوری آن کس که با حق⁸⁴¹ در شک است
1028. زاهد شصت⁸⁴² هزاران ساله را پوز بندی ساخت آن گوساله را
1029. تا نتاند⁸⁴³ شیر علم دین⁸⁴⁴ کشید تا نگردد گرد آن قصر مشید
1030. علمهای اهل حس شد پوز بند تا نگیرد شیر ز آن علم بلند
1031. قطره دل را یکی گوهر فتاد کان به دریاها و گردونه‌ها نداد
1032. چند صورت آخر ای صورت پرست جان بی‌معنیت⁸⁴⁵ از صورت نرست
1033. گر به صورت آدمی انسان بدی احمد و بو جهل خود یکسان بدی

⁸³⁹ جواب CGKLMN : باز جواب Bul.ABH

⁸⁴⁰ نبود آن در شیر و بیل و اژدها M : آن نباشد شیر را و گور را Bul.ABCGHKLN

⁸⁴¹ با حق M : در حق Bul.ABCGHKLN

⁸⁴² شصت M : چندین C : شصت Bul.ABGHKLN و در C به همین صورت تصحیح شده.

⁸⁴³ تا نتاند Bul.BGHKLMN و در C به همین صورت تصحیح شده. : تا نتواند A : نداد C

⁸⁴⁴ علم دین Bul.ABCGHKMN : علم و دین L

⁸⁴⁵ جان بی‌معنیت Bul. BCGHKL MN : جان که بی‌معنیت A اما «که» در بالای این مصراع به قلم فردی نوشته شده که «بی‌معنیت» قرانت کرده.

1034. نقش بر دیوار مثل آدم است⁸⁴⁶ بنگر از صورت چه چیز او⁸⁴⁷ کم است⁸⁴⁸
1035. جان کم است آن صورت با تاب را⁸⁴⁹ رو بچو آن گـوهر کمیـاب را
1036. شد سر شیران عالم جمله پست چون سگ اصحاب را دادند دست
1037. چه زیانستش از آن نقش نفور چون که جانش غرق شد در بحر نور
1038. وصف صورت نیست اندر خامه‌ها عالم و عادل بود در نامه‌ها⁸⁵⁰
1039. عالم و عادل همه معنی است بس⁸⁵¹ کش نیایی در مکان و پیش و پس⁸⁵²
1040. می‌زند بر تن ز سوی لامکان می‌نگجد در فلک خورشید جان

ذکر دانش خرگوش و بیان فضیلت و منافع دانستن⁸⁵³

1041. این سخن پایان ندارد هوش دار گوش⁸⁵⁴ سوی قصه خرگوش دار
1042. گوش خر بفروش و دیگر⁸⁵⁵ گوش خر کین سخن را در نیابد گوش خر
1043. رو تو روبه بازی خرگوش بین مکر و شیر اندازی⁸⁵⁶ خرگوش بین
1044. خاتم ملک سلیمان است علم جمله عالم صورت و جان است علم

⁸⁴⁶ نقش بر دیوار مثل آدم است Bul.ABCGHKMN : نقش بر دیوار نقش آدمست L
⁸⁴⁷ او ACGHKLMN او را Bul.B
⁸⁴⁸ بنگر از صورت چه چیز او کم است Bul.ABCGHKMN : بنگر اندر صورت او چه کمست L
⁸⁴⁹ با تاب را Bul.ACGHKLMN : نا یاب را B
⁸⁵⁰ L حذف کرده.
⁸⁵¹ معنی است بس GM : معنی است و بس Bul.ABCHKN
⁸⁵² L حذف کرده.
⁸⁵³ منافع دانستن AGHM : منافع دانش Bul.BCKLN
⁸⁵⁴ گوش CLM و در K تصحیح شده. : هوش Fatih Bul.ABGHKN
⁸⁵⁵ و دیگر Bul.ABCGHKLM : دیگر N
⁸⁵⁶ مکر و شیر اندازی ABGHKLMN و در حاشیه C و Bul. که «و» را حذف کرده: شیر گیری سازی C. ترکیب استثنایی « شیر گیری سازی» تنها در C آمده.

1045. آدمی را زین هنر بیچاره گشت خلق دریاها و خلق کوه و دشت
1046. زو پلنگ و شیر ترسان همچو موش زو شده پنهان بدشت و که و خوش⁸⁵⁷
1047. زو پری و دیو ساحلها گرفت هر یکی در جای پنهان جا گرفت
1048. آدمی را دشمن پنهان بسی است آدمی با حذر عاقل کسی است
1049. خلق زشت و خوب هست از ما نهان⁸⁵⁸ میزند بر دل⁸⁵⁹ به هر دم کوبشان
1050. بهر غسل از روی در جویبار⁸⁶⁰ بر تو آسیبی زند در آب خار
1051. گر چه پنهان خار در آب است پست چون که در تو می خلد⁸⁶¹ دانی که هست
1052. خار خار وحیلهها⁸⁶² و وسوسه از هزاران کس بود نی یک کسه
1053. باش تا حسهای تو مبدل شود تا ببینیشان و مشکل حل شود
1054. تا سخنها کیان رد کردهای تا کیان را سرور خود کردهای

باز طلبیدن نخچیران از خرگوش سر اندیشه او را

1055. بعد از آن گفتند کای⁸⁶³ خرگوش چست در میان نه آن چه⁸⁶⁴ در ادراک تست
1056. ای که با شیری تو در پیچیدههای باز گو رایبی⁸⁶⁵ که اندیشههای

⁸⁵⁷ زو شده پنهان بدشت و که و خوش M : زو نهنگ بحر در صفرا و جوش Bul.CK و در ABGHLN «نهنگ و بحر»

⁸⁵⁸ خلق زشت و خوب هست از ما نهان M : خلق پنهان زشتشان و خوبشان Bul.ABCGHKLN و در حاشیه M

⁸⁵⁹ بر دل Bul.ABCHKMN : در دل GL

⁸⁶⁰ در جویبار ABCGHKLMN : بر جویبار Bul.

⁸⁶¹ در تو می خلد ABCGHKLMN : بر تو می خلد Bul.

⁸⁶² خار خار وحیلهها LM : خار خار وحیلهها Bul.ABCGHKN

⁸⁶³ کای ABCGHKLMN : ای Bul.

⁸⁶⁴ در میان نه آن چه M : در میان از آن چه Bul.ABCGHKLN

⁸⁶⁵ باز گو رایبی Bul.ABCGHKMN : باز گو رازی L

1057. مشورت ادراک و هشویاری دهد عقلها مر عقل را یاری دهد
1058. گفت پیغامبر⁸⁶⁶ بکن ای رای زن مشورت کالمستشار مومتن

منع کردن خرگوش از راز ایشان را⁸⁶⁷

1059. گفت هر رازی نشاید باز گفت جفت طاق آید گهی گه طاق جفت
1060. از صفا گر دم زنی با آینه تیره گردد زود با ما آینه
1061. در بیان این سه⁸⁶⁸ کم جنبان لبث از ذهب و از ذهب وز مذهب
1062. کین سه را بسیار خصمست⁸⁶⁹ و عدو در کمینت ایستد چون داند او
1063. ور بگویی با یکی دو الوداع کل سر جاوز الاثنین شاع
1064. گر دو سه پرنده را بندی به هم بر زمین مانند محبوس از الم
1065. مشورت دارند سرپوشیده خوب در کنایت با غلط افکن مشوب
1066. مشورت کردی پیمبر بسته سر گفته ایشان جواب و بی خبر

[13a]

1067. در مثال⁸⁷⁰ بسته گفتی رای را تانداند خصم از سر پای را

⁸⁶⁶ پیغامبر ABCLM : پیغامبر Bul.GHKN
⁸⁶⁷ از راز ایشان را Bul.ABGHMN : راز را از ایشان KCL
⁸⁶⁸ در بیان این سه Bul. BGHKL MN : در میان این سه AC
⁸⁶⁹ بسیار خصمست Bul.M : خصمست بسیار ABCGHKLN
⁸⁷⁰ در مثال AM : در مثالی Bul.BCGHKL N

1068. او جواب خویش بگرفتگی از او وز سؤالش می‌نبردی غیر بو⁸⁷¹

قصه مکر خرگوش

1069. ساعتی تاخیر کرد اندر شدن بعد از آن شد پیش شیر پنجه زن

1070. ز آن سبب کاندر شدن او ماند دیر خاک را می‌کند و می‌گرید شیر

1071. گفت من گفتم که عهد آن خسان خام باشد خام سست⁸⁷² و نارسان

1072. دمدمه ایشان مرا از خر فگند چند بفریبد مرا این دهر چند

1073. سخت درماند امیر سست ریش چون نه پس بیند⁸⁷³ نه پیش از احمقیش

1074. راه هموار است و زیرش⁸⁷⁴ دامها قحط معنی در میان نامها

1075. لفظها و نامها چون دامهاست لفظ شیرین ریگ آب عمر ماست

1076. آن یکی ریگی که جوشد آب ازو سخت کمیاب است رو آن را بجو

1077. منبع حکمت شود حکمت طلب فارغ آید از تحصیل و سبب⁸⁷⁵

1078. هست آن ریگ ای پسر مرد خدا کو به حق پیوست وز خود شد جدا⁸⁷⁶

1079. آب عذب دین همی جوشد از او طالبان را زآن حیات است و نمو

⁸⁷¹ و پس از این بیت در نسخه Bul. این بیتها وجود دارند :
نیست پایان این سخن را کن رجوع * شیر را خرگوش کرد در درد جوع
ما حاصل خرگوش کرد مکرش نهان * قومرا اندیشه‌اش ناپید عیان
⁸⁷² سست CM : دست A : و سست Bul.BGHKLN
⁸⁷³ بیند Bul.ABCGKLMN : داند H ، که در بالا آن را تصحیح کرده.
⁸⁷⁴ و زیرش ABCCHKLMN : زیرش Bul.G
⁸⁷⁵ ز تحصیل و سبب ABCGHKLMN : ز تحصیل ادب Bul.
⁸⁷⁶ ABCGHLN این بیت و سه بیت بعد از آن را حذف کرده . این چهار بیت در حاشیه M نوشته . در Bul.K این چهار بیت پس از
بیت « آن یکی ریگی که جوشد آب ازو * سخت کمیاب است رو آن را بجو » آمده.

1080. غیر مرد حق چو ریگ خشک دان
1081. طالب حکمت شو از مرد حکیم
1082. لوح حافظ لوح محفوظی شود
1083. چون معلم بود عقلش ز ابتدا⁸⁷⁷
1084. عقل چون جبریل گوید احمدا
1085. تو مرا بگذار زین پس پیش ران
1086. هر که ماند از کاهلی بی شکر و صبر
1087. هر که جبر آورد خود رنجور کرد
1088. گفت پیغامبر⁸⁷⁹ که رنجوری به لاغ
1089. جبر چه بود بستن اشکسته را
1090. چون در این ره پای خود نشکسته‌ای
1091. و آن که پایش در ره کوشش شکست
1092. حامل دین بود او محمول⁸⁸³ شد
- کآب عمرت را خورد او هر زمان
- تا از او گردی تو بینا و علیم
- عقل او از روح محظوظی شود
- بعد از آن⁸⁷⁸ شد عقل شاگردی و را
- گر یکی گامی نهم سوزد مرا
- حد من این بود ای سلطان جان
- او همین داند که گیرد پای جبر
- تا همان رنجوریش در گور کرد
- رنج آرد تا بمیرد چون چراغ
- یا بیوسستن رگ⁸⁸⁰ بگسسته را
- بر که⁸⁸¹ می خندی چه پا را⁸⁸² بسته‌ای
- در رسید او را براق و بر نشست
- قابل فرمان بد او مقبول شد

⁸⁷⁷ عقلش ز ابتدا GKLMN و در حاشیه C و به همین نحو در H تصحیح شده : عقلش مرد را Bul.ABCH

⁸⁷⁸ بعد از آن M : بعد از این Bul.ABCGHKLN

⁸⁷⁹ پیغامبر BCLM : پیغامبر Bul.AGHKN

⁸⁸⁰ رگ Bul.M : رگی ABCGHKLN

⁸⁸¹ بر که Bul.BKLM : بر کی ACGHN

⁸⁸² چه پا را Bul.ABCGHKMN : چو پا را L

⁸⁸³ او محمول Bul.BCGHKMN : و او محمول AL

1093. تا کنون فرمان پذیرفتی ز شاه
بعد از این فرمان رساند⁸⁸⁴ بر سپاه⁸⁸⁵
1094. تا کنون اختر اثر کردی در او
بعد از این باشد امیر اختر او
1095. گر ترا اشکال آید در نظر
پس تو شک داری در اُنْشَقَّ القمر
1096. تازه کن ایمان نه از گفت زبان
ای هوا را تازه کرده در نهان
1097. تا هوا تازه ست ایمان⁸⁸⁶ تازه نیست
کین هوا جز قفل آن دروازه نیست
1098. کرده‌ای تاویل حرف بکر را
خویش⁸⁸⁷ را تاویل کن نی ذکر را
1099. بر هوا تاویل قرآن می کنی
پست و کژ شد از تو معنی سنی

زبافت تاویل رکیک مگس

1100. ماند احوالت بدان طرفه مگس
کو همی پنداشت خود را هست کس⁸⁸⁸
1101. از خود او سرمست گشته بی شراب
ذره خود را بدیده آفتاب⁸⁸⁹
1102. وصف بازان را شنیده در بیان
گفته من عنقای وقتم بی گمان⁸⁹⁰
1103. آن مگس⁸⁹¹ بر برگ گاه و بول خر
همچو کشتی بان همی افراشت سر

⁸⁸⁴ رساند ABCGHKLMN : رسانده Bul.

⁸⁸⁵ پس از این بیت افتدگی دارد که تا بیت «در ره آمد...یک دو راز» ادامه یافته.

⁸⁸⁶ ایمان Bul.BCGHKL MN : و ایمان A

⁸⁸⁷ خویش Bul.ABCGHKMN : خویشتن L

⁸⁸⁸ در حاشیه نوشته. ABCGHKN این بیت را حذف کرده. L بجای «کو همی» نوشته «که همین (همی)».

⁸⁸⁹ در حاشیه نوشته. ABCGHKN این بیت را حذف کرده. این بیت در Bul. به این صورت ضبط شده: «مست پر جوش بود بی

کیف شراب * درّه دانش بدید چون آفتاب»

⁸⁹⁰ در حاشیه نوشته. ABCGHKN این بیت را حذف کرده. L بجای «بی گمان» نوشته «در زمان». این بیت در Bul. به این

صورت ضبط شده: «گوش کرد او وصف شهبازان همان * گفت من عنقای وقتم بیگمان»

⁸⁹¹ آن مگس Bul.ABCGHKMN : کان مگس L

1104. گفت من دریا و کشتی خوانده‌ام مدتی در فکر آن می‌مانده‌ام
1105. اینک این دریا و این کشتی و من مرد کشتیبان و اهل و رایزن
1106. بر سر دریا همی‌راند او عمد می‌نمودش آن قدر بیرون ز حد
1107. بود بی‌حد آن چمین نسبت بدو آن نظر کو بیند آن را راست کو
1108. عالمش چندان بود کش بینش است چشم چندین بحر هم چندینش است
1109. صاحب تاویل باطل چون مگس وهم او⁸⁹² بول خر و تصویر خس
1110. گر مگس تاویل بگذارد به رای آن مگس را بخت گرداند همای
1111. آن مگس نبود کش این عبرت بود⁸⁹³ روح او نی در خور صورت بود

رنجیدن⁸⁹⁴ شیر از دیر آمدن خرگوش

1112. همچو آن خرگوش کو بر شیر زد روح او کی بود اندر خورد قد
1113. شیر می‌گفت از سر تیزی و خشم⁸⁹⁵ کز ره گوشم عدو بر بست چشم
1114. مکرهای جبری‌انم بسته کرد تیغ چوبینشان تنم را خسته کرد
1115. زین سپس⁸⁹⁶ من نشنوم⁸⁹⁷ آن دمدمه بانگ دیوان است و غولان آن همه⁸⁹⁸

⁸⁹² وهم او Bul.ABCGHKMN : فهم او L
⁸⁹³ کش این عبرت بود Bul.ABCGHKMN : کش این غیرت بود L
⁸⁹⁴ رنجیدن M : تولید Bul.ABCGHKLN
⁸⁹⁵ و خشم Bul.BCGHKL MN : زخشم A
⁸⁹⁶ زین سپس Bul.BCGHKL MN : زین سبب A
⁸⁹⁷ نشنوم Bul.ABCGHKMN : بشنوم L
⁸⁹⁸ و غولان آن همه ABCGHKL MN : و غولانست همه Bul.

1116. بردران ای دل تو ایشان را مه‌ایست⁸⁹⁹ پوستشان بر کن کشان جز پوست نیست
1117. پوست چه بود گفته‌های رنگ رنگ چون زره بر آب کش نبود درنگ
1118. این سخن چون پوست و معنی مغز دان این سخن چون نقش و معنی⁹⁰⁰ همچو جان
1119. پوست باشد مغز بد را عیب پوش مغز نیکو را ز غیرت غیب پوش
1120. چون ز بادستت قلم⁹⁰¹ دفتر ز آب هر چه بنویسی⁹⁰² فنا گردد شتاب
1121. نقش آب است از وفا جویی از آن باز گردی دستهای خود گزان
1122. باد در مردم هوا و آرزوست چون هوا بگذاشتی پیغام هوست
1123. خوش بود پیغام‌های کردگار کان⁹⁰³ ز سر تا پای باشد پایدار
1124. خطبه شاهان بگردد و آن کیا جز کیا و خطبه‌های انبیا
1125. زانکه فر⁹⁰⁴ پادشاهان از هواست بار نامه انبیا از کبریاست
1126. از درمهان نام شاهان بر کنند نام احمد تا ابد بر می‌زنند
1127. نام احمد نام جمله انبیاست چونکه صد آمد نود هم پیش ماست⁹⁰⁵

هم در بیان مکر خرگوش⁹⁰⁶

⁸⁹⁹ مه‌ایست ABCGHKLMN : مایست Bul.
⁹⁰⁰ چون نقش و معنی Bul.BCGHKLMN : چون نقش معنی A
⁹⁰¹ چون ز بادستت قلم M : چون قلم از باد بد Bul.ABCGHKLN
⁹⁰² بنویسی Bul.ABCGHKMN : بنوشتی L
⁹⁰³ کان M : کو Bul.ABCGHKLN و در M بعدا در بالای «کان» نوشته «کو»
⁹⁰⁴ زانکه فر M : ز آنکه بوش Bul.ABCGHKLN
⁹⁰⁵ و پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :
ایم سخن پایان ندارد ای پسر * قصه خرگوش گو و شیر نر ، و نیز Bul. که «شیر و خرگوش بود قصه سرپسر» ضبط کرده.
⁹⁰⁶ هم در بیان مکر خرگوش ABCGHKLMN : هم در بیان مکر خرگوش و تاخیر کردن در رفتن Bul.

1128. در شدن خرگوش بس تاخیر کرد مکر را⁹⁰⁷ با خویشتن تقریر کرد⁹⁰⁸
1129. در ره آمد بعد تاخیر دراز⁹⁰⁹ تا به گوش شیر گوید یک دو راز
1130. تا چه عالمهاست در سودای عقل تا چه با پهناست این دریای عقل⁹¹⁰
1131. صورت ما اندر این بحر عذاب می دود⁹¹¹ چون کاسه ها بر روی آب⁹¹²
1132. تا نشد پر بر سر دریا ست⁹¹³ طشت چونکه پر شد طشت در وی غرق گشت
1133. عقل پنهان است و ظاهر عالمی صورت ما موج و یا⁹¹⁴ از وی نمی
1134. هر چه صورت می وسیت سازدش ز آن وسیت بحر دور اندازدش
1135. تا نبیند دل دهندۀ راز را تا نبیند تیر⁹¹⁵ دورانداز را⁹¹⁶
1136. اسب خود را یاوه دانند وز ستیز⁹¹⁷ می دوانند اسب خود در راه تیز⁹¹⁸
1137. اسب خود را یاوه دانند آن جواد و اسب⁹¹⁹ خود او را کشان کرده چو باد
1138. در فغان و جست و جو⁹²⁰ آن خیره سر هر طرف جویان و پرسیان⁹²¹ در به در

⁹⁰⁷ مکر را GHKMN : مکر ها Bul.ABCL
⁹⁰⁸ تقریر کرد Bul.BCGHKLMN : تقدیر کرد A
⁹⁰⁹ در ره آمد بعد تاخیر دراز Bul.ABCGHKMN : بعد از آن شد بعد تاخیر دراز L
⁹¹⁰ و پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :
بود بحر بیکران عقل بشر * باید آن یم را چو غواص ای پسر
⁹¹¹ می دود ABCGHKLMN : می رود Bul.
⁹¹² بر روی آب ABCGHKLMN : در روی آب Bul.
⁹¹³ دریا ست M : دریا چو Bul.ABCGHKLN
⁹¹⁴ موج و یا CM : موج یا Bul.ABGHKLN
⁹¹⁵ تیر Bul.BCGHKLMN : نیز A
⁹¹⁶ در L پس از این بیت بلافاصله بیت «در فغان و جست...جویان دریدر» آمده.
⁹¹⁷ وز ستیز Bul.BCGHKLMN : و ستیز A
⁹¹⁸ در L جای این بیت و بیت پس از آن با هم عوض شده.
⁹¹⁹ و اسب ABCHKLMN : و اسب G : اسب Bul.
⁹²⁰ در فغان و جست و جو Bul.BCGHKL : در فغان جست جو A : در فغان و جست جو N
⁹²¹ جویان و پرسیان MN : پرسیان و جویان Bul.ABCGHKL

1139. کآنکه دزدید⁹²² اسب ما را کو و کیست این که زیر ران تست ای خواجه چیست⁹²³
1140. آری این اسب است لیک این اسب⁹²⁴ کو با خود آ⁹²⁵ ای شهسوار اسب جو
1141. جان ز پیدایی و نزدیکی است گم چون شکم پر آب و لب خشکی چو خم
1142. کی ببینی سرخ و زرد⁹²⁶ و فور را⁹²⁷ تا نبینی پیش از این سه نور را
1143. لیک چون در رنگ گم شد هوش تو شد ز نور آن رنگها رو پوش تو
1144. چونکه شب⁹²⁸ آن رنگها مستور بود پس بدیدی دید رنگ از نور بود
1145. نیست دید رنگ بی نور برون همچنین رنگ خیال اندرون
1146. این برون از آفتاب و از سها و اندرون از عکس انوار علا⁹²⁹
1147. نور نور چشم خود نور دل است نور چشم از نور دلها حاصل است

[13b]

1148. باز نور نور دل نور خداست کو ز نور عقل و حس پاک و جداست
1149. شب نبد نور و ندیدی رنگها⁹³⁰ پس به ضد نور پیدا شد ترا
1150. دیدن نور است و آنکه⁹³¹ دید رنگ وین به ضد نور دانی بی درنگ

⁹²² کآنکه دزدید : Bul.BCGHKLMN : آنک دزدید A

⁹²³ چیست : Bul.BCGHKLMN : کیست A

⁹²⁴ لیک این اسب : ABGHKMN : لیکن اسب Bul.CL

⁹²⁵ با خود آ : Bul.CGHKMN : با خود ای ABL

⁹²⁶ کی ببینی سرخ و زرد M : کی ببینی سرخ و سبز : Bul.BCGHKLN : که ببینی سرخ سبز A

⁹²⁷ فور را : Bul.ACGHKLMN : بورا B

⁹²⁸ شب : Bul.BCGHKLMN : شد A

⁹²⁹ علا M : علی : Bul.ABCGHKLN

⁹³⁰ نور و ندیدی رنگها Bul.ABGHKLMN و در حاشیه C «رنگها» : نوری ندیدی رنگ را C

⁹³¹ و آنکه AM : آنکه : Bul.BCGHKLN

1151. رنج و غم را حق پی آن آفرید
1152. پس نهانها⁹³² به ضد پیدا شود
1153. که نظر⁹³³ بر نور بود آنکه به رنگ
1154. پس به ضد نور دانستی تو نور
1155. نور حق را نیست ضدی در وجود
1156. لاجرم ابصارما⁹³⁴ لا تدرک که
1157. صورت از معنی چو شیر از بیشه دان
1158. این سخن و آواز از اندیشه خاست
1159. لیک چون موج سخن دیدی لطیف
1160. چون ز دانش موج اندیشه بتاخت
1161. از سخن صورت بزاد و باز مرد
1162. صورت از بی صورتی آمد برون
1163. پس ترا⁹³⁹ هر لحظه مرگ و رجعتی است
1164. فکر ما تیری است از هو در هوا
- تا بدین ضد خوش دلی آید پدید
- چونکه حق را نیست ضد پنهان بود
- ضد به ضد پیدا بود چون روم و زنگ
- ضد ضد را می نماید در صدور
- تا به ضد او را توان پیدا نمود
- و هو یدرک بین تو از موسی و که
- یا چو آواز و سخن⁹³⁵ ز اندیشه دان
- تو ندانی بحر اندیشه کجاست
- بحر آن دانی که باشد هم شریف
- از سخن و آواز او صورت بساخت
- موج خود را⁹³⁶ باز اندر بحر برد
- باز شد کانا⁹³⁷ الیه راجعون⁹³⁸
- مصطفی فرمود دنیا ساعتی است
- در هوا کی پاید آید تا خدا

⁹³² پس نهانها : Bul.ABCGHKMN : بس نهانها L

⁹³³ که نظر : Bul.ABCGHKMN : گر نظر L

⁹³⁴ ابصارما : GHMN : ابصارنا Bul.ABCKL

⁹³⁵ و سخن : CGHKLMN : سخن Bul.AB

⁹³⁶ خود را : Bul.BCGHKLMN : خون را A

⁹³⁷ کانا : Bul.ABM : که انا CGHKLN

⁹³⁸ الیه راجعون : Bul.ABGHKLMN : الینا راجعون C

⁹³⁹ پس ترا : Bul.ABCGHKMN : که ترا L

1165. هر نفس نو می‌شود دنیا و ما بی‌خبر از نو شدن اندر بقا
1166. عمر همچون جوی نو می‌رسد مستمری می‌نماید در جسد
1167. آن ز تیزی مستمر شکل آمده‌ست چون شرر کش تیز جنبانی به دست
1168. شاخ آتش را بجنبانی بساز در نظر آتش نماید بس دراز
1169. این درازی مدت⁹⁴⁰ از تیزی صنع می‌نماید سرعت انگیزی صنع⁹⁴¹
1170. طالب این سر اگر علامه ایست نک حسام الدین که سامی نامه است
- آمدن خرگوش نزد شیر⁹⁴² و خشم شیر بر وی**
1171. شیر اندر آتش و در خشم و شور⁹⁴³ دید کان خرگوش می‌آید⁹⁴⁴ ز دور
1172. می‌دود بی‌دهشت و گستاخ او خشمگین و تند و تیز⁹⁴⁵ و ترش رو
1173. کز شکسته آمدن تهمت بود وز دلیری دفع هر ریبت بود
1174. چون رسید او پیشتر نزدیک صف بانگ بر زد شیرهای⁹⁴⁶ ای ناخلف⁹⁴⁷
1175. من که گاوآن را⁹⁴⁸ ز هم بدریده‌ام من که گوش شیر نر⁹⁴⁹ مالیده‌ام

⁹⁴⁰ این درازی مدت ABCGHKLMN : این دراز و مدت Bul.

⁹⁴¹ Fatih در اینجا دو بیت زیر را گنجائیده که در هیچ یک از نسخ خطی من نیامده، Sarı Abd. و Menhec نیز این دو بیت را حذف کرده :

جمله عالم می‌شود هر دم فنا * باز پیدا می‌نماید در بقا
هست عالم دانا در سیر و جلس * نیست خالی یک نفس از خلق و بس

⁹⁴² آمدن خرگوش نزد شیر CM : رسیدن خرگوش بشیر Bul.ABGHKLN ، و آنچه در پی و در نسخه C آمده حذف کرده.

⁹⁴³ در خشم و شور Bul.BCGHKLMN : در خشم شور A

⁹⁴⁴ می‌آید Bul.ABCGHKMN : می‌آمد L

⁹⁴⁵ تند و تیز Bul.BCGHKLMN : تند تیز A

⁹⁴⁶ های Bul.ABCGHKMN : هان L

⁹⁴⁷ ای ناخلف Bul.ABGHKLMN : ناخلف C

⁹⁴⁸ گاوآن را ABCKMN : پیلانرا Bul.GHL

⁹⁴⁹ شیر نر Bul.ABGHKLMN و در C به همین نحو تصحیح شده : پیل نر C

1176. نیم خرگوشی که باشد کو⁹⁵⁰ چنین امر ما را افگند او بر زمین⁹⁵¹
1177. ترک خواب و⁹⁵² غفلت خرگوش کن غره این شیر ای خرگوش کن

عذر گفتن خرگوش و لابه کردن مر شیر را⁹⁵³

1178. گفت خرگوش الامان عذریم هست گر دهد عفو⁹⁵⁴ خداوندیت دست
1179. گفت چه عذر ای قصور ابلهان این زمان آیند در پیش شهان
1180. مرغ بی وقتی سرت باید برید عذر احمق را نمی شاید شنید
1181. عذر احمق بدتر از جرمش بود⁹⁵⁵ عذر نادان زهر هر دانش شود⁹⁵⁶
1182. عذرت ای خرگوش از دانش تهی من نه خرگوشم⁹⁵⁷ که در گوشم نهی
1183. گفت ای شه ناکسی را کس شمار عذر استم دیده‌ای را گوش دار
1184. خاص⁹⁵⁸ از بهر زکات⁹⁵⁹ جاه خود گمراهی را تو مران از راه خود
1185. بحر کو آبی به هر جو می‌دهد⁹⁶⁰ هر خسی را بر سر و رو⁹⁶¹ می‌نهد
1186. کم نخواهد گشت دریا زین کرم از کرم دریا نگردد بیش و کم

⁹⁵⁰ کو Bul.ABCHKLMN : که G

⁹⁵¹ او بر زمین Bul.ABGHKLMN : اندر زمین C

⁹⁵² خواب و Bul.ABCHKLMN : خواب G

⁹⁵³ عذر گفتن خرگوش و لابه کردن مر شیر را Bul.M و در حاشیه C : عذر گفتن خرگوش ABCGHKLN

⁹⁵⁴ عفو Bul.ABCGHKLMN : عذر L

⁹⁵⁵ عذر احمق بدتر از جرمش بود Bul.M : عذر احمق بتر از جرمش بود ABCGHKN : عذر احمق نیز از حمقش بود L

⁹⁵⁶ زهر هر دانش شود M : زهر هر دانش بود Bul.ABGHKLN : زهر دانش کش بود C

⁹⁵⁷ نه خرگوشم Fatih Bul.ABKMN نیز در حاشیه C : چه خرگوشم CGHL

⁹⁵⁸ خاص Bul.ABGHKLMN : خاصه C

⁹⁵⁹ زکات Bul.ABM : زکوة CGHKLN

⁹⁶⁰ به هر جو می‌دهد Bul.ABCGHKLMN : بهر جونی دهد L

⁹⁶¹ سر و رو Bul. BCGHKLMN : سر و رو A

1187. گفت دارم من کرم بر جای او جامه هر کس برم بالای او
1188. گفت بشنو گر نباشم جای لطف سر نهادم پیش از درهای عنف
1189. من به وقت چاشت در راه آمدم با رفیق خود سوی شاه آمدم
1190. با من از بهر تو خرگوشی⁹⁶² دگر جفت و⁹⁶³ همره کرده بودند آن نفر⁹⁶⁴
1191. شیری اندر راه قصد بنده کرد قصد هر دو همره آینده کرد⁹⁶⁵
1192. گفتمش ما بنده شاهنشاهییم خواجه تاشان که آن درگهیم⁹⁶⁶
1193. گفت شاهنشاه که باشد⁹⁶⁷ شرم دار پیش من تو یاد هر ناکس میار⁹⁶⁸
1194. هم ترا و هم شهت را بر درم گر تو با یارت بگردید از درم
1195. گفتمش بگذار تا بار دگر روی شه بیستم برم از تو خبر
1196. گفت همره را گروه⁹⁶⁹ پیش من ورنه قربانی تو اندر کیش من
1197. لایه کردیمش بسی سودی نکرد یار من بستد مرا بگذاشت فرد
1198. یارم از زفتی سه چندان⁹⁷⁰ بد که من هم به لطف و هم به خوبی هم به تن
1199. بعد از این ز آن شیر این ره بسته شد حال ما این بود با تو گفته شد⁹⁷¹

⁹⁶² خرگوشی GHKM : Bul.ABCLN خرگوش

⁹⁶³ جفت و Bul.ABCHKLMN : جفت C

⁹⁶⁴ در حاشیه A اضافه شده.

⁹⁶⁵ در حاشیه A اضافه شده.

⁹⁶⁶ که آن درگهیم Bul. BCGHKLMN : و که آن درگهیم A

⁹⁶⁷ که باشد Bul. BCKLMN : کی باشد AGH

⁹⁶⁸ میار Bul.CGKMN : مه آر ABHL

⁹⁶⁹ نه Bul. ABCGHKLM : کن

⁹⁷⁰ سه چندان Bul.ABCHKMN : دو چندان، GL و به همین نحو در H تصحیح شده.

⁹⁷¹ حال ما این بود با تو گفته شد Bul.AHLM، نیز C در حاشیه و همچنین است BGN که پیش از «با» «و» گنجانده : حال ما این

بود بر تو K : رشته ایمان ما بگسسته شد C.

1200. از وظیفه بعد از این اومید⁹⁷² بر حق همی گویم⁹⁷³ ترا و الحق مر
1201. گر وظیفه بایدت ره پاک کن هین بیا⁹⁷⁴ و دفع آن بی پاک⁹⁷⁵ کن

جواب گفتن شیر خرگوش را و روان شدن با او

1202. گفت بسم الله بیا تا او کجاست پیش در شو⁹⁷⁶ گر همی گویی تو راست
1203. تا سزای او و صد چون او دهم ور دروغ است این سزای تو دهم
1204. اندر آمد چون قلاووزی به پیش تا برد او را به سوی دام خویش
1205. سوی چاهی کو نشانش کرده بود چاه مغ را دام جاننش کرده بود
1206. می شدند این هر دو تا نزدیک چاه اینت خرگوشی چو آبی زیر گاه
1207. آب گاهی را به هامون می برد آب⁹⁷⁷ کوهی را عجب چون می برد
1208. دام مکر او کمند شیر بود⁹⁷⁸ طرفه خرگوشی که شیری می ربود
1209. موسی فرعون را با رود نیل⁹⁷⁹ می کشد با لشکر⁹⁸⁰ جمع ثقیل
1210. پشهای نمروود را با نیم پر می شکافد بی محابا درز سر⁹⁸¹

⁹⁷² Bul.L امید : ABCGHKMN

⁹⁷³ همی گویم : ABGHKLMN Bul.C

⁹⁷⁴ هین بیا : Bul. BCGHKLMN هم بیا A

⁹⁷⁵ آن بی پاک : Bul. BCGHKLMN این بی پاک AL

⁹⁷⁶ پیش در شو : ABCGHKLMN پیشتر شو Bul.

⁹⁷⁷ آب Bul.ABGHKLMN ، و در C به همین نحو تصحیح شده : گاه C

⁹⁷⁸ دام مکر او کمند شیر بود : ABCGHKLMN مکر او دام کمند شیر بود Bul.

⁹⁷⁹ با رود نیل : ABCGHKLMN : تا رود نیل Bul. : در رود نیل L

⁹⁸⁰ با لشکر M : با لشکر و Bul.ABCGHKLN

⁹⁸¹ می شکافد بی محابا درز سر Bul.BCGHKMN : می شکافد می رود در مغز سر A نیز L که بجای «در» «تا» ضبط کرده.

1211. حال ان کو قول دشمن را شنود
 بین جزای آنکه شد یار حسود
1212. حال فرعون⁹⁸² که هامان را شنود⁹⁸³
 حال نمرودی که شیطان را شنود⁹⁸⁴
1213. دشمن ار چه دوستانه گویدت
 دام دان گر چه ز دانه گویدت
1214. گر ترا قندی دهد آن زهر دان
 گر به تن لطفی کند آن قهر دان
1215. چون قضا آید نبینی غیر پوست
 دشمنان را باز شناسی ز دوست
1216. چون چنین شد ابتهال آغاز کن
 ناله و تسبیح و روزه ساز کن
1217. ناله می کن کای تو علام الغیوب
 زیر سنگ مکر بد ما را مکوب⁹⁸⁵
1218. گر سگی کردیم ای شیر آفرین
 شیر را مگمار بر ما زین کمین⁹⁸⁶
1219. آب خشوش را صورت آتش مده
 اندر آتش صورت آبی منه⁹⁸⁷
1220. از شراب قهر⁹⁸⁸ چون مستی دهی
 نیستها را صورت هستی دهی⁹⁸⁹
1221. چیست مستی بند چشم از دید چشم
 تا نماید سنگ گوهر پشم پشم⁹⁹⁰
1222. چیست مستی حسها مبدل شدن
 چوب گز⁹⁹¹ اندر نظر صندل شدن

[14a]

⁹⁸² حال فرعونى Bul.ACGHKLMN : حال فرعونى B
⁹⁸³ شنود Bul.ABCGHKMN : ستود L
⁹⁸⁴ شنود Bul.ABCGHKMN : ستود L
⁹⁸⁵ زیر سنگ مکر بد ما را مکوب ABCGHKMN و در Bul. « امتحان » بجای « مکر بد » : انتقام از ما مکش اندر ذنوب L
⁹⁸⁶ و پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :
 با کریم العفو و ستار العیوب * انتقام از ما مکش اندر ذنوب
⁹⁸⁷ در حاشیه A اضافه شده.
⁹⁸⁸ قهر Bul.ACGHKLMN : حق B
⁹⁸⁹ در حاشیه A اضافه شده.
⁹⁹⁰ سنگ گوهر پشم پشم Bul. ABCGHKLM : سنگ و گوهر پشم و پشم N
⁹⁹¹ چوب گز ABCGHKLMN : چوب گز Bul.

قصه هدهد و سلیمان در بیان آن که چون قضا آید چشمهای روشن بسته شود⁹⁹²

1223. چون سلیمان را سرپرده زدند جمله مرغانش به خدمت آمدند⁹⁹³
1224. هم زبان و محرم خود یافتند پیش او یک یک به جان بشتافتند
1225. جمله مرغان ترک کرده چیک چیک⁹⁹⁴ با سلیمان گشته افصح من اخیک
1226. هم زبانی خویشی و پیوندی است مرد با نامحرمان چون⁹⁹⁵ بندی است
1227. ای بسا هندو و ترک هم زبان و ای بسا⁹⁹⁶ دو ترک چون بیگانگان
1228. پس زبان محرمی خود دیگر است هم دلی از هم زبانی بهتر است
1229. غیر نطق و غیر ایما و سَجَل صد هزاران ترجمان خیزد ز دل⁹⁹⁷
1230. جمله مرغان هر یکی اسرار خود از هنر از⁹⁹⁸ دانش و از کار خود
1231. با سلیمان یک به یک وامی نمود و از⁹⁹⁹ برای عرضه¹⁰⁰⁰ خود را می ستود
1232. از تکبر نی و از هستی خویش بهر آن تاره دهد او را به پیش
1233. چون بیاید برده را از خواجه ای¹⁰⁰¹ عرضه دارد از هنر دیباجه ای
1234. چونکه دارد از خریداریش ننگ خود کند بیمار و کر و شل¹⁰⁰² و لنگ

⁹⁹² روشن بسته شود Bul.BCGHKLMN : تاریخ شود A

⁹⁹³ جمله مرغانش به خدمت آمدند AGHKM : پیش او مرغان به خدمت آمدند Bul.BCN : جمله مرغان پیش او می آمدند L

⁹⁹⁴ چیک چیک Bul.GHKLMN : چیک چیک ABC

⁹⁹⁵ در M «چون» بعدا با قلم قرمز نوشته

⁹⁹⁶ و ای بسا M : ای بسا Bul.ABCGHKLN

⁹⁹⁷ در C این بیت پس از بیت « جمله مرغان ترک... من احیک» آمده.

⁹⁹⁸ از هنر از M : از هنر و Bul.ABCGHKLN

⁹⁹⁹ و از M : از Bul.ABCGHKLN

¹⁰⁰⁰ عرضه Bul.ABCHKLMN : عرض C

¹⁰⁰¹ چون بیاید برده را از خواجه ای Bul.BCGHKLMN : چو بیاید برده راه از خواجه A

¹⁰⁰² بیمار و کر و شل Bul.ABKM : بیمار و شل و کر CGHKLN

1235. نوبت هدهد رسید و پیشه‌اش
و آن بیان صنعت و اندیشه‌اش¹⁰⁰³
1236. گفت ای شه یک هنر کان کهتر است
باز گویم گفت کوتاه بهتر است
1237. گفت بر گو تا کدام است آن هنر
گفت من آن گه که باشم اوج بر¹⁰⁰⁴
1238. بنگرم از اوج با چشم یقین
من ببینم¹⁰⁰⁵ آب در قعر زمین
1239. تا کجای است¹⁰⁰⁶ و چه عمقشستش چه رنگ¹⁰⁰⁷
از چه می‌جوشد ز خاکی یا ز سنگ
1240. ای سلیمان بهر لشکرگاه را
در سفر می‌دار این آگاه را
1241. پس سلیمان گفت ای نیکو رفیق
در بیابانهای بی‌آب عمیق¹⁰⁰⁸
1242. تا بیابای بهر لشکر آب را
در سفر سقا شوی اصحاب را¹⁰⁰⁹

طعنه زاع در دعوی هدهد

1243. زاع چون بشنود آمد از حسد¹⁰¹⁰
با سلیمان گفت کو کز گفت و بد
1244. از ادب نبود به پیش شه مقال
خاصه خود لاف دروغین و محال
1245. گر مر او را این نظر بودی مدام
چون ندیدی زیر مشتی خاک دام
1246. چون گرفتار آمدی در دام او
چون قفص¹⁰¹¹ اندر شدی ناکام او

¹⁰⁰³ صنعت و اندیشه‌اش : Bul.ABCHKLMN : صنعت اندیشه‌اش C

¹⁰⁰⁴ اوج بر Bul.ACGHKLMN : اوج در B

¹⁰⁰⁵ من ببینم Bul.ABCGHKMN : من می بینم L

¹⁰⁰⁶ تا کجای است GHKMN : تا کجا است Bul.ABCL

¹⁰⁰⁷ و چه عمقشستش چه رنگ ABCGHKLM : و چه عمقست و چه رنگ Bul.N

¹⁰⁰⁸ بی‌آب عمیق ABCGHKLMN : بی‌آب و عمیق Bul.

¹⁰⁰⁹ این بیت در ABCGHKN وجود ندارد.

¹⁰¹⁰ از حسد Bul. BCGHKLMN : در حسد A

¹⁰¹¹ قفص ABCGHKLMN : قفس Bul.

1247. پس سلیمان گفت کای¹⁰¹² هدهد رواست کز تو در اول¹⁰¹³ قدح این درد خاست
1248. چون نمایی مستی ای خورده تو دوغ پیش من لافی زنی آنگه¹⁰¹⁴ دروغ¹⁰¹⁵

جواب گفتن هدهد طعنه زاغ را

1249. گفت ای شه بر من عور¹⁰¹⁶ گدای¹⁰¹⁷ قول دشمن مشنواز بهر خدای¹⁰¹⁸
1250. گر به بطلان است دعوی کردنم¹⁰¹⁹ نک نهادم¹⁰²⁰ سر بیراین گردنم
1251. زاغ کو حکم قضا را منکر است گر هزاران¹⁰²¹ عقل دارد کافر است
1252. در تو تا کافی بود¹⁰²² از کافران جای گند و شهوتی¹⁰²³ چون کاف ران
1253. من بیینم دام را اندر هوا گر نپوشد چشم و عقلم را¹⁰²⁴ قضا
1254. چون قضا آید شود دانش به خواب مه سیه گردد بگیرد آفتاب
1255. از قضا این تعبیه کی نادر است از قضا دان کو قضا را منکر است

قصه آدم علیه السلام و بستن قضا نظر او را از مراعات صریح نهی و ترک تاویل

¹⁰¹² کای M : ای Bul.ABCGHKLN
¹⁰¹³ در اول Bul.ABCGHKLM : از اول N
¹⁰¹⁴ آن گه Bul.ACGHKLM : و آنگه BN
¹⁰¹⁵ این بیت در حاشیه M است.
¹⁰¹⁶ بر من عور Bul.BCGHKLMN : بر من ای عور A
¹⁰¹⁷ گدای Bul.ABGHKMN : گدا CL
¹⁰¹⁸ خدای Bul.ABGHKMN : خدا CL
¹⁰¹⁹ گر به بطلان است دعوی کردنم Bul.ABGHKM : گر نباشد اینکه دعوی می کنم CLN
¹⁰²⁰ نک نهادم M : من نهادم Bul.BCGHKLN : پس نهادم A
¹⁰²¹ هزاران Bul. BCGHKLMN : هزارش A
¹⁰²² تا کافی بود Bul. BCGHKLMN : تا کامی بود A
¹⁰²³ شهوتی Bul. BCGHKLMN : شهوت A
¹⁰²⁴ چشم و عقلم را CKMN : چشم عقلم را Bul.ABGHL

1256.	بو البشر کو علم الاسما بگ است ¹⁰²⁵	صد هزاران علمش اندر هر رگ است
1257.	اسم هر چیزی ¹⁰²⁶ چنان کان چیز هست	تا به پایان جان او را داد دست
1258.	هر لقب کو داد آن مبدل نشد	آن که چستش خواند او کاهل نشد
1259.	هر که آخر مومن است اول بدید	هر که آخر کافر او را شد پدید
1260.	اسم هر چیزی تو از دانا شنو	سر رمز علم الاسما شنو
1261.	اسم هر چیزی بر ما ظاهرش	اسم هر چیزی بر خالق سرش
1262.	نزد موسی نام چوبش بد عصا	نزد خالق بود نامش اژدها
1263.	بد عمر را نام اینجا ¹⁰²⁷ بت پرست	لیک نامش بود مومن ¹⁰²⁸ در الست
1264.	آن که بد نزدیک ما نامش منی	پیش حق این نقش بد که با منی ¹⁰²⁹
1265.	صورتی ¹⁰³⁰ بود ¹⁰³¹ این منی اندر عدم	پیش حق موجود نه بیش و نه کم ¹⁰³²
1266.	حاصل آن آمد ¹⁰³³ حقیقت نام ما	پیش حضرت کان بود انجام ما
1267.	مرد را بر عاقبت نامی نهد	نی بر آن کو عاریت نامی نهد ¹⁰³⁴

¹⁰²⁵ بگ است Bul.ABCGHKMN : بدست L
¹⁰²⁶ اسم هر چیزی Bul. ABCGHKMN : علم هر چیزی L
¹⁰²⁷ اینجا Bul.ABCGHKLMN : اول Fatih
¹⁰²⁸ لیک نامش بود مومن M : لیک مومن بود نامش Bul.ABCGHKLN
¹⁰²⁹ پیش حق این نقش بد که با منی Fatih Bul.GLM و Sari Abd. ve Menhec ، و در حاشیه H : پیش حق بودی تو کین دم با منی ABK، و در C «که این» بجای «کین»؛ و «تو» در بالا اضافه شده : این بد پیش حق تو با منی N و «تو» را در بالای مصراع نوشته است.
¹⁰³⁰ صورتی Bul.ABCGHKMN : صورتش L
¹⁰³¹ بود Bul.B : ACGHKLMN
¹⁰³² در حاشیه CN اضافه شده.
¹⁰³³ آن آمد Bul.ABCGHKMN : آمد آن L
¹⁰³⁴ نامی نهد Bul.ACGHKLMN : کامی نهد B

1268. چشم آدم چون به نور پاک دید جان و سر نامها گشتش پدید
1269. چون ملک انوار حق بر وی ¹⁰³⁵ بیافت ¹⁰³⁶ در سجود افتاد و در خدمت شتافت
1270. چون ملایک نور حق دیدند ازو جمله افتادند در سجده برو ¹⁰³⁷
1271. این چنین آدم که نامش می‌برم این چنین است تا قیامت قاصرم ¹⁰³⁸
1272. این همه دانست و ¹⁰³⁹ چون آمد قضا ¹⁰⁴⁰ دانش یک نهی شد بر وی خطا
1273. کای عجب نهی از پی تحریم بود یا به تاویلی ¹⁰⁴¹ بد و توهیم بود
1274. در دلش تاویل چون ترجیح یافت طبع در حیرت سوی گندم شتافت
1275. باغبان را خار چون بر پای ¹⁰⁴² رفت دزد فرصت یافت کالا ¹⁰⁴³ برد تفت
1276. چون ز حیرت رست باز آمد به راه ¹⁰⁴⁴ دیدد برده دزد رخت از کارگاه
1277. ربنا اننا ظلمنا گفت و آه یعنی آمد ظلمت و گم گشت راه
1278. پس قضا ¹⁰⁴⁵ ابری بود خورشید پوش شیر و اژدرها شود زو همچو موش
1279. من اگر دامی نبینم گاه حکم من نه تنها ¹⁰⁴⁶ جاهلم در راه حکم

¹⁰³⁵ بر وی AM : در وی Bul.BCGHKLN

¹⁰³⁶ بیافت Bul.ABKGHKL MN : بتافت C

¹⁰³⁷ این بیت در نسخ دیگر وجود ندارد.

¹⁰³⁸ Fatih Bul.ABKG «مدح این آدم که نامش می‌برم * قاصرم گر تا قیامت بشمرم»، نیز H در مصراع اول. در مصراع دوم، همان ضبط متن را دارد، اما ضبط Bul.ABKG را در حاشیه آورده.

¹⁰³⁹ دانست و BCGHKL MN : دانست Bul.A

¹⁰⁴⁰ چون آمد قضا ABCGHKL MN : آمد چون قضا Bul.

¹⁰⁴¹ یا به تاویلی Bul.ABKGHKL MN : تا بتاویلی L

¹⁰⁴² بر پای M : در پای Bul.ABKGHKL MN

¹⁰⁴³ یافت کالا Bul.ABKGHKL MN : یافت و کالا CH

¹⁰⁴⁴ ز حیرت رست باز آمد به راه Bul.ABKGHKL MN : ز حیرت باز آمد شد برای L

¹⁰⁴⁵ پس قضا Bul.AGHMN : این قضا BCKL ، که در G تصحیح شده و در حاشیه M نوشته «این»

¹⁰⁴⁶ من نه تنها Bul.BCGHKL MN : من بتنها A

1280. ای خنک آن کو نکو کاری گرفت زور را بگذاشتت او زاری گرفتت
1281. گر قضا پوشد سیه همچون شبت هم قضا دستت بگیرد عاقبت
1282. گر قضا صد بار قصد جان کند هم قضا جانست دهد درمان کند
1283. این قضا صد بار اگر راهت زند بر فراز چرخ¹⁰⁴⁷ خرگاهت زند
1284. از کرم دان این که می ترساندت تا به ملک ایمنی بنشاندت
1285. این سخن پایان ندارد گشت دیر گوش کن تو قصه خرگوش و شیر

پا واپس کشیدن¹⁰⁴⁸ خرگوش از شیر چون نزدیک چاه رسید

1286. چونکه نزد چاه آمد شیر دید کز ره آن خرگوش پا واپس کشید¹⁰⁴⁹
1287. گفت پا واپس کشیدی تو چرا پای را واپس مکش پیش اندر آ
1288. گفت کو پایم که دست و پای رفت جان من لرزید و دل از جای¹⁰⁵⁰ رفت
1289. رنگ رویم را نمی بینی چو زر ز اندرون خود می دهد رنگم خبر
1290. حق چو سیما را معرف خوانده است چشم عارف سوی سیما مانده است
1291. رنگ و بو غماز¹⁰⁵¹ آمد چون جرس از فرس آگه کند بانگ فرس
1292. بانگ هر چیزی رساند زو خبر تا بدانی بانگ خر از بانگ در¹⁰⁵²

¹⁰⁴⁷ بر فراز چرخ Bul.ABGHKLMN : بر فراز بخت C ، در حاشیه تصحیح شده، نیز N که در زیر تصحیح شده

¹⁰⁴⁸ پا واپس کشیدن Bul.ABCGHKLM : پای بر کشیدن N

¹⁰⁴⁹ پا واپس کشید M : ماند و پا کشید Bul.ABCGHKLN

¹⁰⁵⁰ جای Bul.BCGHKLMN : پای A

¹⁰⁵¹ رنگ و بو غماز CGHKLMN : رنگ رو غماز Bul.AB

¹⁰⁵² بانگ خر از بانگ در Bul.ABGHKLMN : بانگ در از بانگ خر C ، در بالا تصحیح شده

1293. گفت پیغامبر¹⁰⁵³ به تمییز کسان
مرء مخفی لدی طی اللسان¹⁰⁵⁴
1294. رنگ رو از حال دل دارد نشان¹⁰⁵⁵
رحمت کن مهر من در دل نشان
1295. رنگ روی سرخ دارد بانگ شکر
بانگ روی زرد¹⁰⁵⁶ دارد¹⁰⁵⁷ صبر و نکر

[14b]

1296. در من آمد آن که دست و پا برد
رنگ رو¹⁰⁵⁸ و قوت و سیما¹⁰⁵⁹ برد
1297. آنکه¹⁰⁶⁰ در هر چه در آید بشکند
هر درخت از بیخ و از بن¹⁰⁶¹ بر کند
1298. در من آمد آنکه از وی گشت مات
آدمی و جانور جامد نبات
1299. این خود اجزای کلیات¹⁰⁶² ازو
زرد کرده رنگ و فاسد کرده بو
1300. تا جهان گه صابرست و گه شکور
بوستان گه حله پوشد گاه عور
1301. آفتابی کو بر آید نارگون
ساعتی دیگر شود او سر نگون
1302. اخترانی¹⁰⁶³ تافته بر چار طاق
لحظه لحظه مبتلای احتراق
1303. ماه کو افزود ز اختر¹⁰⁶⁴ در جمال
شد ز رنج دق او همچون خیال¹⁰⁶⁵

¹⁰⁵³ پیغامبر BCM : پیغامبر Bul.AGHKLN

¹⁰⁵⁴ اللسان Bul.ABCGHKMN : لسان L

¹⁰⁵⁵ رنگ رو از حال دل دارد نشان Bul.BCGHKLMN : رنگ رو از جان دارد صد نشان A

¹⁰⁵⁶ بانگ روی زرد Bul.ABCGHKMN : رنگ روی زرد L

¹⁰⁵⁷ دارد Bul.ABGKLM و به همین نحو در C تصحیح شده : باشد CHN

¹⁰⁵⁸ رنگ رو ABCGHKLMN : رنگ روی Bul.

¹⁰⁵⁹ قوت و سیما Bul.BCGHKMN : قوت سیما AL

¹⁰⁶⁰ آنکه ABCGHKLMN : آنچه Bul.

¹⁰⁶¹ و از بن M : و بن او Bul.ABCGHKLN

¹⁰⁶² کلیات Bul.ACGHKLMN : و کلیات B

¹⁰⁶³ اخترانی Bul.ABCHKLMN : اختران G

¹⁰⁶⁴ ز اختر Bul.ABGHKLMN : اختر C

¹⁰⁶⁵ دق او همچون خیال GKLM ، و به همین صورت در H تصحیح شده: دق مانند خیال Bul.C : دق او همچون خیال ABHN

1304. این زمین با سکون با ادب¹⁰⁶⁶ اندر آرد زلزلهش در لرزو تب¹⁰⁶⁷
1305. ای بسا که زین بلای مردریگ¹⁰⁶⁸ گشته است اندر جهان او خرد و ریگ
1306. این هوا با روح آمد مقترن چون قضا آید¹⁰⁶⁹ و با گشت¹⁰⁷⁰ و عفن
1307. آب خوش کو روح را¹⁰⁷¹ همشیره شد در غدیری زرد و تلخ و تیهره شد
1308. آتشی کو باد دارد در بروت هم یکی بادی برو خواند یموت
1309. حال دریا ز¹⁰⁷² اضطراب و جوش او فهم کن تبدیلهای هوش او
1310. چرخ سرگردان که اندر جست و جوست حال او چون حال فرزندان¹⁰⁷³ اوست
1311. گه حضیض و گه میانه گاه اوج¹⁰⁷⁴ اندر او از سعد و نحسی فوج فوج
1312. از خود ای جزوی ز کلهها مختلط فهم می کن حالت هر منبسط¹⁰⁷⁵
1313. چون که کلیات را رنجست و درد جزو ایشان چون نباشد روی زرد
1314. خاصه جزوی کو ز اضدادست جمع ز آب و خاک و آتش و بادست جمع
1315. این عجب نبود که میش از گرگ جست این عجب کین میش دل در گرگ¹⁰⁷⁶ بست

Bul.A با ادب BCGHKLMN : و با ادب Bul.A¹⁰⁶⁶
 لرزو تب ABKMN : لرزو تب Bul.CGHL¹⁰⁶⁷
 مردریگ ABCGHKLMN : مردریگ Bul.¹⁰⁶⁸
 چون قضا آید ABCGHKLMN : چون قضا آمد Bul.¹⁰⁶⁹
 و با گشت Bul.ABGHKLMN : شود زشت C¹⁰⁷⁰
 کو روح را Bul.ABCGHKLM : گر روح را N. و «کن» را نسخه بدل داده.¹⁰⁷¹
 دریا ز Bul.BCGHKLMN : دریا و ز A¹⁰⁷²
 چون حال فرزندان Bul.ABCGHKMN : همچون که فرزندان L¹⁰⁷³
 گه حضیض و گه میانه گاه اوج Bul.ABGHKLMN که به همین صورت در C تصحیح شده : گه حضیض و گاه اوسط گاه اوج¹⁰⁷⁴
 C¹⁰⁷⁵
 فهم می کن حالت هر منبسط Bul.ABCGKLMN و در حاشیه تصحیح شده : فهم می کن جزو هلی منبسط H
 دل در گرگ Bul.ABCGHKLM : دل بر گرگ N¹⁰⁷⁶

1316. زندگانی آشتی¹⁰⁷⁷ ضدهاست مرگ آن کاند¹⁰⁷⁸ میانشان¹⁰⁷⁹ جنگ خاست
1317. لطف حق این شیر را¹⁰⁸⁰ و گور را الف دادست این دو ضد دور را
1318. چون جهان رنجور و¹⁰⁸¹ زندانی بود چه عجب رنجور اگر فانی بود
1319. خواند بر شیر او ازین رو پندها گفت من پس ماندهام زین بندها

پرسیدن شیر بحد از سبب پای واپس کشیدن خرگوش¹⁰⁸²

1320. شیر گفتش تو ز اسباب مرض این سبب گو خاص کاینستم¹⁰⁸³ غرض¹⁰⁸⁴
1321. گفت آن شیر اندر این چه ساکن است اندر این قلعه ز آفات ایمن است
1322. قعر چه بگزید هر کو¹⁰⁸⁵ عاقل است ز آن که در خلوت صفاهای دل است
1323. ظلمت چه به که ظلمتهای خلق سر نبرد آن کس که گیرد پای خلق
1324. گفت پیش آ زخم او را قاهر است تو بین کان شیر¹⁰⁸⁶ در چه حاضر است
1325. گفت من سوزیدهام ز آن آتشی تو مگر اندر بر خویشم کشی
1326. تا به پشت تو من ای کان کرم چشم بگشایم به چه در بنگرم

¹⁰⁷⁷ زندگانی آشتی : CGKMN : زندگانی ز آشتی Bul.ABHL
¹⁰⁷⁸ مرگ آن کاند : ACGHKLMN : مرگ ز آنکه اندر B : مرگ دان کاند Bul.
¹⁰⁷⁹ کاند میانشان : Bul.CKLMN : کاند میانش ABGH
¹⁰⁸⁰ لطف حق این شیر را Bul.BCGHKLMN : لطف حق چون شیر را A
¹⁰⁸¹ رنجور و Bul.BCGHKLMN : رنجور A
¹⁰⁸² پرسیدن شیر بحد از سبب پای واپس کشیدن خرگوش M این عنوان در حاشیه M : پرسیدن شیر از سبب پا واپس کشیدن خرگوش Bul.ABCGHKLN : پای GH : A «باز» بجای «واپس». در Bul. این عنوان پس از بیت «چون جهان رنجور...اگر فانی بود» آمده.
¹⁰⁸³ کاینستم Bul.ABGHLM : که اینستم CKN
¹⁰⁸⁴ و پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :
پای را واپس کشیدی تو چرا * میدهی بازچه ای داهی مرا
¹⁰⁸⁵ هر کو Bul.ALM : هر که BCGHKN
¹⁰⁸⁶ کان شیر ABCGHKLMN : آن شیر Bul.

نظر کردن شیر در چاه و دیدن عکس خود را¹⁰⁸⁷ و آن خرگوش را¹⁰⁸⁸

1327. چونکه شیر اندر بر خویشش کشید در پناه شیر تا چه می‌دوید
1328. چونکه در چه بنگریدند اندر آب اندر آب از شیر و او در تافت تاب
1329. شیر عکس خویش دید از آب تفت شکل شیری در برش خرگوش زفت
1330. چونکه خصم خویش را در آب دید مر و را بگذاشت و اندر چه چهید
1331. در فتاد اندر چهی کو کنده بود ز آنکه ظلمش بر سرش¹⁰⁸⁹ آینده بود
1332. چاه مظلوم گشت ظلم ظالمان این چنین گفتند جمله عالمان
1333. هر که ظالم‌تر چش با هول‌تر عدل فرمودست بدتر را¹⁰⁹⁰ بتر
1334. ای که تو از ظلم چاهی می‌کنی از برای خویش دامی می‌کنی¹⁰⁹¹
1335. گرد خود چون کرم پيله بر متن¹⁰⁹² بهر خود چه می‌کنی اندازه کن
1336. مر ضعیفان را تو بی‌خصمی میدان از نبی‌ذا¹⁰⁹³ جاء نصر اللّه خوان¹⁰⁹⁴

¹⁰⁸⁷ عکس خود را Bul.ABCGHKLM : عکس خرگوش را N

¹⁰⁸⁸ آن خرگوش را Bul.ABKGHLMN : آن خرگوش را در آب C

¹⁰⁸⁹ بر سرش LM : در سرش Bul.ABCGHKN

¹⁰⁹⁰ بدتر را Bul.AKLMN : بتر را BCGH

¹⁰⁹¹ قرائت اصلی C، «ای که تو از ظلم چاهی می‌کنی»، و در مصراع دوم «چاهی می‌کنی»؛ KN نیز همین قرائت را دارد؛ «ای که تو از چاه ظلمی می‌کنی»؛ و به همین نحو در C تصحیح شده؛ Bul. «چاهی» بجای «دامی»؛ G در مصراع اول، «ای که تو از چاه ظلمی می‌کنی»، و به همین صورت در H تصحیح شده، چنین بنظر می‌رسد که کلمات «چاه ظلمی» در نسخه G تغییر پذیرفته؛ G در مصراع دوم، «دانک بهر خویش چاهی می‌کنی»، دارد؛ و به همین نحو در H تصحیح شده؛ H چنین ضبط کرده : ای که تو از ظلم چاهی می‌کنی * از برای خویش دامی می‌کنی. در حاشیه H «دانک اندر قعر چاه بی بنی» به صورت نسخه بدل مصراع دوم آمده. نسخه خطی HN با متن مصحح موافق اند اما G چنین نوشته است : ای که تو از چاه ظلمی می‌کنی * دانک بهر خویش چاهی می‌کنی. Fatih همین مصراع نخستین G را نوشته و در مصراع دوم با قرار دادن «چاهی» بجای «دامی» با متن اختلاف پیدا کرده و به این ترتیب جناس (چاه - چاه) را که در G آمده حفظ کرده. این بیت خارج از قاعده است.

¹⁰⁹² بر متن Bul.ABCGHKMN : در متن L

¹⁰⁹³ ذا Bul.BCGHLMN : اذ A

¹⁰⁹⁴ خوان ABCGHKMN : بخوان Bul.L

1337. گر تو پیلی خصم تو از تو رمید
نک جزا طیرا ابابلیت رسید
1338. گر ضعیفی در زمین خواهد امان
غلغل افتد در سپاه آسمان
1339. گر بدنانش گزی پر خون کنی
درد دندانت بگیرد چون کنی
1340. شیر خود را دید در چه وز غلو¹⁰⁹⁵
خویش را نشناخت آن دم از عدو
1341. عکس خود را او عدو خویش دید
لا جرم بر خویش شمشیری کشید
1342. ای بسا¹⁰⁹⁶ ظلمی که بینی در کسان
خوی تو باشد در ایشان ای فلان
1343. اندر ایشان تافته هستی تو
از نفاق و ظلم¹⁰⁹⁷ و بد مستی تو
1344. آن تویی و آن زخم بر خود می زنی
بر خود آن دم تار لعنت می تنی¹⁰⁹⁸
1345. در خود آن بد را نمی بینی عیان
ور نه دشمن بودی¹⁰⁹⁹ خود را به جان
1346. حمله بر خود می کنی ای ساده مرد
همچو آن شیری که بر خود حمله کرد
1347. چون به قعر خوی خود اندر رسی
پس بدانی کز تو بود¹¹⁰⁰ آن ناکسی
1348. شیر را در قعر پیدا شد که بود
نقش او¹¹⁰¹ آن کش دگر کس می نمود
1349. هر که دندان ضعیفی می کند
کار آن شیر غلط بین می کند

¹⁰⁹⁵ وز غلو Bul.BCGHKL MN : از غلو A
¹⁰⁹⁶ ای بسا Bul.ABGHLMN : ای بسی CK
¹⁰⁹⁷ نفاق و ظلم Bul.BCGHKL MN : نفاق ظلم A
¹⁰⁹⁸ بر خود آن دم تار لعنت می تنی Bul.GM ، و به همین صورت در H تصحیح شده و نیز B بجای «تار» نوشته «بار» : بر خود
آن ساعت تو لعنت می کنی ACHKL N
¹⁰⁹⁹ بودی AGHKL MN : بودی C : بودی B : بودی Bul.
¹¹⁰⁰ بود Bul.ABCGHKL M : بد N
¹¹⁰¹ نقش او Bul.ABCGHKL M : نفس او N

1350. ای بدیده خال¹¹⁰² بد بر روی عم¹¹⁰³ عکس خال تست آن از عم مرم¹¹⁰⁴
1351. مومنان آییننه همدیگرند¹¹⁰⁵ این خیر نی¹¹⁰⁶ از پیمبر آورند
1352. پیش چشمت داشتی شیشه کبود ز آن سبب عالم کبودت می نمود¹¹⁰⁷
1353. گر نه کوری این کبودی¹¹⁰⁸ دان ز خویش خویش را بد گو مگو کس را تو بیش
1354. مومن ار بنظر بنور الله نبود غیب¹¹⁰⁹ مومن را برهنه چون نمود
1355. چون که تو بنظر بنار الله¹¹¹⁰ بدی نیکوی را و اندیدی از بدی¹¹¹¹
1356. اندک اندک نور را بر نار زن¹¹¹² تا شود نار تو نور ای بو الحزن¹¹¹³
1357. هم تو زن یارب از آن¹¹¹⁴ آب طهور تا شود این نار عالم جمله نور
1358. آب دریا¹¹¹⁵ جمله در فرمان تست آب و آتش ای خداوند آن تست
1359. گر تو خواهی آتش آب خوش شود ور نخواهی آب هم آتش شود

¹¹⁰² ای بدیده خال Bul.ABHKM : ای بدیده عکس CGLN
¹¹⁰³ بر روی عم Bul.ABCGHKLM : در روی عم N
¹¹⁰⁴ عکس خال تست آن از عم مرم Bul.AHKM ، و نیز BL که «حال تست» دارد و در L در هر دو مصراع «غم» بجای «عم»
: بدنه عم است آن تویی از خود مرم CGN
¹¹⁰⁵ همدیگرند ABCGHKLMN : یکدیگرند Bul.
¹¹⁰⁶ نی M : می Bul.ABCGHKLN
¹¹⁰⁷ ABH بجای این بیت، بیت زیر را ضبط کرده : جام روزن ساختی شیشه کبود * نور خورشیدی کیبوت می نمود. در حاشیه C به همین نحو تصحیح شده ولی بجای «ساختی»، «داشتی» ضبط شده؛ بیتی که در متن آمده در حاشیه اضافه شده، اما بجای «ساختی»، «داشتی» ضبط کرده. و پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :
روزنت را جام باشد گر کبود * ندو مهر آنرا همان تابع نمود
¹¹⁰⁸ این کبودی ABCGHKLMN : آن کبودی Bul.
¹¹⁰⁹ غیب Bul.BCGHKMN : عیب AL
¹¹¹⁰ پُناَر الله Bul.ABGHKLMN پُناَر الله C
¹¹¹¹ نیکوی را و اندیدی از بدی Bul.ABGHKLMN : در بدی از نیکوی غافل شدی C
¹¹¹² اندک اندک نور را بر نار زن Bul.ABHKM Menhec ve Sarı Abd., Fatih ، و به همین صورت در C تصحیح شده :
اندک اندک آب بر آتش بزَن GLN
¹¹¹³ پس از این بیت در Bul. و در حاشیه CM ، عنوان «مناجات» را افزوده اند.
¹¹¹⁴ هم تو زن یارب از آن Bul.ABHKM ، نیز C در حاشیه : تو بزَن یاربنا CGLN
¹¹¹⁵ آب دریا Bul.ABGHKLMN : آب و دریا C

1360. این طلب در ماهم از ایجاد تست
 رستن از بی داد یا رب داد تست
1361. بی طلب تو این طلبمان¹¹¹⁶ داده‌ای
 بی شمار و حد عطاها داده‌ای¹¹¹⁷

مژده بردن خرگوش سوی نخچیران که شیر در چاه افتاد

1362. چونکه خرگوش از رهایی شاد گشت
 سوی نخچیران دوان¹¹¹⁸ شد تا به دشت¹¹¹⁹
1363. شیر را چون دید در چه کشته زار
 چرخ می زد شادمان تا مرغزار
1364. دست می زد چون رهید از دست مرگ
 سبز و رقصان در هوا چون شاخ و برگ
1365. شاخ و برگ از حبس خاک آزاد شد
 سر بر آورد و حریف باد شد
1366. برگها چون شاخ را¹¹²⁰ بشکافتند
 تا به بالای درخت اشتافتند
1367. با زبان شطاه شکر خدا
 می سراید هر بر و برگی جدا
1368. که پرورد اصل ما را ذو العطا¹¹²¹
 تا درخت استغلاظ آمد و استوی
1369. جانهای بسته اندر آب و گل
 چون رهند از آب و گلها¹¹²² شاد دل
1370. در هوای عشق حق رقصان شوند
 همچو قرص بدر بی نقصان شوند
1371. جسمشان¹¹²³ در رقص¹¹²⁴ و جانها خود می‌رس
 و آنکه گردد¹¹²⁵ جان از آنها خود می‌رس

¹¹¹⁶ این طلبمان Bul.ABCGHKMN : این طلب را L
¹¹¹⁷ بی شمار و حد عطاها داده‌ای CKM : گنج احسان بر همه بگشاده Bul.BGKN ، که در حاشیه AC نیز اضافه شده و در H تصحیح شده.
¹¹¹⁸ دوان Bul.BCGHKLMN : روان A
¹¹¹⁹ و پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :
 شیر را چون دید کشته ظلم خود * می دوید او شادمان و بار شد
¹¹²⁰ شاخ را ABCGHKLMN : شاخها Bul.
¹¹²¹ ذو العطا Bul.BCGHKLMN : ذا العطا A
¹¹²² آب و گلها Bul.BCGHKLMN : آب گلها A
¹¹²³ جسمشان Bul.BCGHKLMN : چشمشان A
¹¹²⁴ در رقص Bul.ABCHKLMN : رقصان C
¹¹²⁵ گردد Fatih Bul. : گد ABCGHKN : شاد Bul. : گیرد Fatih

[15a]

1372. شیر را خرگوش در زندان نشانند ننگ شیری کو ز خرگوشی بماند
1373. در چنین ننگی¹¹²⁶ و آنگه این عجب فخر دین خواهد که گویندش لقب
1374. ای تو شیری¹¹²⁷ در تک این چاه فرد نفس چون خرگوش خونت ریخت و خورد¹¹²⁸
1375. نفس خرگوشت به صحرا در چرا تو به قعر این چه چون و چرا
1376. سوی نخچیران دوید آن شیر گیر کابشروا یا قوم إذ جاء البشیر
1377. مژده مژده ای گروه عیش‌ساز کان سگ دوزخ به دوزخ رفت باز
1378. مژده مژده کان عدو جانها کند قهر خالقش دندانها¹¹²⁹
1379. آن که از پنجه بسی سرها بکوفت همچو خس جاروب مرگش هم برفت¹¹³⁰

جمع شدن نخچیران پیش¹¹³¹ خرگوش و ثنا گفتن او را¹¹³²

1380. جمع گشتند آن زمان جمله وحوش شاد و خندان خوش ببوسید بدرو¹¹³³
1381. حلقه کردند او چو شمعی در میان سجده کردندش همه صحرایبان¹¹³⁴

¹¹²⁶ چنین ننگی M : چنان ننگی Bul.ABCGHKL : چنین ننگی N

¹¹²⁷ ای تو شیری Bul.ACGHKLMN : ای چو شیری B

¹¹²⁸ ریخت و خورد Bul.ABCGHKLM : ریخت خورد N

¹¹²⁹ و پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :

مژده مژده کز قضا ظالم بچاه * اوفتاد از عدل و لطف پادشاه

¹¹³⁰ و پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :

آنک جز ظلمش دگر کاری نبود * آه مظلومش گرفت و سوخت زود پ

گردنش بشکست و مغزش بر درید * جان ما از قید محنت وار رهید

¹¹³¹ پیش M : گرد Bul.ABCGHKL : بر N

¹¹³² گفتن او را Bul.ABCGHKLM : گفتن نخچیران خرگوش را N

¹¹³³ خوش ببوسید بدرو M : از طرب در ذوق و جوش Bul.BCGHKLN ، و در حاشیه M : از طرب در ذوق جوش A

¹¹³⁴ سجده کردندش همه صحرایبان CM : سجده آوردند و گفتندش که هان Bul.ABGHLN و نیز K «و» را حذف کرده

1382. تو فرشته آسمانی یا پری نی تو عزرائیل شیران نری¹¹³⁵
1383. هر چه هستی جان ما قربان تست دست بردی دست و بازویت¹¹³⁶ درست
1384. راند حق این آب را در جوی تو آفرین بر دست و بر بازوی تو
1385. باز گو تا چون سگالیدی به مکر آن عوان را چون بمالیدی¹¹³⁷ به مکر
1386. باز گو تا قصه درمانها شود باز گو تا مرهم جانها شود
1387. باز گو کز ظلم آن استم نما صد هزاران زخم دارد جان ما¹¹³⁸
1388. گفت تایید خدا بود¹¹³⁹ ای مهان ور نه خرگوشی که باشد در جهان
1389. قوتم بخشید و دل را نور داد نور دل مر دست و پا را زور داد
1390. از بر حق می رسد تفضیلهای باز هم از حق رسد تبدیلهای

پند دادن خرگوش نخچیران را که بدین شاد مشوید¹¹⁴⁰

1391. حق به دور و نوبت¹¹⁴¹ این تایید را می نماید اهل ظن و دید را¹¹⁴²
1392. هین به ملک نوبتی شادی مکن ای تو بسسته نوبت آزادی مکن

¹¹³⁵ شیران نری : Bul.ABCGHKMN : شیران نری L
¹¹³⁶ دست و بازویت : Bul.BCGHKL MN : دست بازویت A
¹¹³⁷ آن عوان را چون بمالیدی : Bul.ABCGHKLM : گوش او را چون بمالیدی N
¹¹³⁸ و پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :
بازگو آن قصه کوشادی فراست * روح ما را قوت و دل را جان فراست
¹¹³⁹ بود : Bul.G : ABCHKLMN
¹¹⁴⁰ و این عنوان در MN اینجا وجود می دارد. و این عنوان Bul.ABGHKL و همه نسخ چاپی پس از بیت « حق به دور و نوبت...
ظن و دید را» آمده. در پس از «میشود» چنین آمده : «که آن مجرد عون حقست نه از قدرت ما».
¹¹⁴¹ و نوبت : Bul.ABCGKLM : نوبت NH
¹¹⁴² و پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :
چونکه با نوبت شده دولت ترا * پس چیبست در نفس خود عجب و ربا

1393. آنکه ملکش برتر از نوبت تنند¹¹⁴³ برتر از هفت انجمش نوبت زنند
1394. برتر از نوبت ملوک باقینند دور دایم روحها را ساقینند¹¹⁴⁴
1395. ترک این شرب ار بگویی یک دو روز در کنی اندر شراب خلد پوز¹¹⁴⁵

تفسیر رجعنا من الجهاد¹¹⁴⁶ الاصغر الی الجهاد¹¹⁴⁷ الاکبر

1396. ای شهان کشتیم ما خصم برون مانند خصمی زو بتتر در اندرون
1397. کشتن این کار عقل و هوش نیست شیر باطن سخره خرگوش نیست
1398. دوزخ است این نفیس و دوزخ اژدهاست کوبه دریاها نگردهد کم و کاست
1399. هفت دریا را در آشامد هنوز کم نگردهد سوزش آن خلق سوز
1400. سنگها و کافران سنگدل اندر آیند اندر او زار و خجل
1401. هم نگردهد ساکن از چندین غذا¹¹⁴⁸ تاز حق آید مر او را این ندا
1402. سیر گشتی سیر گوید نی هنوز اینت آتش اینت تابش اینت سوز

¹¹⁴³ برتر از نوبت تنند Bul.ABCGHKMN : برتر از نوبت زنند L

¹¹⁴⁴ روحها را ساقینند Bul.ABCGHKMN : روحها با ساقینند L

¹¹⁴⁵ و پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :

یک دو روز چه که دنیا ساعتست * هر که ترکش کرد اندر راحتست

معنی الترحک راحة گوش کن * بعد ازین جام بقا را نوش کن

بر سگان بگذار این مردار را * خرد بشکن شیشه پندار را.

و پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :

دانکه این دنیا دون یکساعتست * ترک آن کردن همیشه راحتست

ترک راحت بودنی را گوش کن * بعد از آن جام بقا را نوش کن

جیفه دنیا بکن بخش کلاب * جام پندار را بکن کسر و خراب

¹¹⁴⁶ الجهاد Bul.ABLM : جهاد CGHKN

¹¹⁴⁷ الجهاد Bul.ABLM : جهاد CGHKN

¹¹⁴⁸ غذا Menhec, Fatih Bul.AM : غذا BCGHKLN

1403. عالمی را لقمه کرد و در کشید
1404. حق قدم بر وی نهد از لا مکان
1405. چونکه جزو دوزخ است این نفس ما
1406. این قدم حق را بود کو را کشد
1407. در کمان ننهند الا تیر راست
1408. راست شو چون تیر و¹¹⁵¹ وا ره از کمان
1409. چونکه واگشتم ز بیکار¹¹⁵⁴ برون
1410. قد رجعنا من جهاد الاصغریم
1411. قوت از حق خواهم و توفیق و لاف¹¹⁵⁶
1412. سهل شیری دان که صفها بشکند
1413. در بیان این شنو یک قصه
- معددهاش نعره زنان هل من مزید
- آن گه او ساکن شود از کن فکان
- طبع کل دارند دایم جزوها¹¹⁴⁹
- غیر حق خود کی کمان¹¹⁵⁰ او کشد
- این کمان را بازگون کژ تیرهاست
- کز کمان هر¹¹⁵² راست بجهد¹¹⁵³ بی گمان
- روی آوردم به بیکار¹¹⁵⁵ درون
- با نبی اندر جهاد اکبریم
- تابه سوزن بر کنم این کوه قاف
- شیر آن است آن که خود را بشکند
- تاری از سر گفتم حصه¹¹⁵⁷

آمدن رسول روم تا امیر¹¹⁵⁸ المومنین عمر رضی الله عنه و دیدن او کرامات عمر را¹¹⁵⁹ رضی الله عنه

¹¹⁴⁹ دارند دایم جزوها MN در H به همین صورت اضافه شده و در حاشیه C «دایم» نوشته بجای «جمله». دارند جمله جزوها C : دارد همیشه جزوها Bul.ABHGKL
¹¹⁵⁰ کی کمان ACGHKMN : که کمان Bul.BL
¹¹⁵¹ تیر و ABCGHKLMN : تیر Bul.
¹¹⁵² هر ABCGHKLMN : جز Bul.
¹¹⁵³ بجهد BCGHKLMN : نهج Bul.A
¹¹⁵⁴ بیکار M : بیکار Bul.ABCGHKLN
¹¹⁵⁵ به بیکار M : به بیکار Bul.ABCGHKLN
¹¹⁵⁶ توفیق و لاف Bul. BCGHKLMN : توفیق لاف A
¹¹⁵⁷ این بیت در M حاشیه است. و در Bul. بعد از عنوان نوشته شده. این بیت در Fatih و دیگر چاپهای شرقی نیز در K آمده.
¹¹⁵⁸ تا امیر ABCGHKLM : بامیر Bul.N
¹¹⁵⁹ کرامات عمر را Bul.ABCKLMN : کرامات عمر را GH

1414. تا عمر¹¹⁶⁰ آمد ز قیصر یک رسول در مدینه از بیابان نغول
1415. گفت کو قصر خلیفه ای چشم تا من اسب و رخت را آنجا کشم
1416. قوم گفتندش که او را قصر نیست مر عمر را قصر جان روشنیست
1417. گرچه از میبری و را آوازه ایست همچو درویشان مر او را کازه ایست
1418. ای برادر چون ببینی قصر او چونکه در چشم دلت رستست مو
1419. چشم دل از مو و علت پاک آر و آنگهان¹¹⁶¹ دیدار قصرش چشم دار
1420. هر که راهست¹¹⁶² از هوسها جان پاک زود بیند حضرت و¹¹⁶³ ایوان پاک
1421. چون محمد پاک شد زین نار و دود¹¹⁶⁴ هر کجا رو کرد وجه الله بود
1422. چون رفیقی وسوسه بد خواه را کی بدانی ثم وجه الله را
1423. هر که را باشد ز سینه فتح باب بیند او بر جرخ دل صد آفتاب¹¹⁶⁵
1424. حق پدید است از میان دیگران همچو ماه اندر میان اختران
1425. دو سر انگشت بر دو چشم¹¹⁶⁶ نه هیچ بینی از جهان انصاف ده
1426. ورنبینی¹¹⁶⁷ این جهان معدوم نیست عیب جز ز انگشت¹¹⁶⁸ نفس شوم نیست

¹¹⁶⁰ تا عمر : Bul.CGHKLMN : با عمر AB
¹¹⁶¹ و آنگهان : Bul.ABHKM : و آنگه ان CGLN
¹¹⁶² هست : Bul.ABCGHKMN : رست L
¹¹⁶³ حضرت و : Bul.ABCGHKMN : حضرت L
¹¹⁶⁴ نار و دود : Bul.ABGHKLMN : نار دود C
¹¹⁶⁵ بیند او بر جرخ دل صد آفتاب M : او ز هر شهری بیند آفتاب Bul.ABCGHKLN در Bul. بجای «شهری» نوشته «ذره».
¹¹⁶⁶ انگشت بر دو چشم : Bul.ABCGHKMN : انگشت را بر چشم L
¹¹⁶⁷ ورنبینی MN : گر نبینی Bul.ABCGHKL
¹¹⁶⁸ جز ز انگشت : Bul.BCGHKLMN : جز انگشت A

1427. توز چشم انگشت را بر دار هین و آنگهانی هرچه می‌خواهی ببین
1428. نوح را گفتند امت کو ثواب گفت او ز آن سوی و استغشوا ثیاب
1429. رو و سر در جامه‌ها پیچیده‌اید¹¹⁶⁹ لا جرم با دیده و نادیده‌اید¹¹⁷⁰
1430. آدمی دید است و باقی پوست است دید آن است¹¹⁷¹ آن که دید دوست است
1431. چونکه دید دوست نبود کور به دوست کو باقی نباشد دور¹¹⁷² به¹¹⁷³
1432. چون رسول روم این الفاظ تر در سماع آورد شد¹¹⁷⁴ مشتاق تر
1433. دیده را بر جستن عمر گماشت رخت را و اسب را ضایع گذاشت
1434. هر طرف اندر پی آن مرد کار می‌شدی پرسان او دیوانه‌وار
1435. کین چنین مردی بود اندر جهان وز جهان مانند جان باشد نهان
1436. جست او را تا ز جان بنده شود¹¹⁷⁵ لا جرم جوینده یابنده بود¹¹⁷⁶
1437. دید اعرابی زنی او را دخیل گفت عمر نک به زیر آن نخیل

یافتن رسول روم¹¹⁷⁷ امیر المومنین عمر را رضی الله عنه خفته به زیر درخت¹¹⁷⁸

¹¹⁶⁹ پیچیده‌اید Bul.ABCGHKM : پیچیده‌اند L : پیچیده‌ایت N
¹¹⁷⁰ نادیده‌اید Bul.ABCGHKM : نادیده‌اند L : نادیده‌ایت N
¹¹⁷¹ دید آن است ACGHKL MN : دیده آنست Bul.B
¹¹⁷² دور Bul.BCGHKL MN : کور A
¹¹⁷³ در M در حاشیه این مصراع «گر سلیمانست از وی مور به» نوشته شده.
¹¹⁷⁴ آورد شد ABCGHKL MN : آورد و شد Bul.
¹¹⁷⁵ تا ز جان بنده شود M : تا ش چون بنده بود Bul.ABCGHKL N
¹¹⁷⁶ بود ABCGHKL MN : شود Bul.
¹¹⁷⁷ رسول روم Bul.ABCGHKL M : رسول N
¹¹⁷⁸ به زیر درخت HM : زیر درخت GN : در زیر نخل Bul.ABCKL

1438. زیر خرما بن ز خلقان او جدا
 1439. آمد او آنجا و از دور ایستاد
 1440. هیبتی ز آن خفته آمد بر رسول
 1441. مهر و هیبت هست ضد همدگر
 1442. گفت با خود من شهان را دیده‌ام
 1443. از شهانم هیبت و ترسی نبود
 1444. رفته‌ام در بیشه شیر و پلنگ
- زیر سایه خفته بین سایه خدا¹¹⁷⁹
 مر عمر را دید و در لرز افتاد¹¹⁸⁰
 حالتی خوش کرد بر جان¹¹⁸¹ نزول
 این دو ضد را دید جمع اندر جگر
 پیش سلطانان مه و بگزیده‌ام¹¹⁸²
 هیبت این مرد هوشم را ربود
 روی من زیشان نگردانید رنگ

[15b]

1445. بس شدستم¹¹⁸³ در مصاف و کارزار
 1446. بس که خوردم بس زدم زخم گران
 1447. بی‌سلاح¹¹⁸⁴ این مرد خفته بر زمین
 1448. هیبت حق است این از خلق نیست
 1449. هر که ترسید از حق و تقوی گزید
 1450. اندر این فکرت به حرمت دست بست
- همچو شیر آن دم که باشد کارزار
 دل قوی‌تر بوده‌ام از دیگران
 من به هفت اندام لرزان چیست این
 هیبت این مرد صاحب دل نیست
 ترسد از وی جن و انس و هر که دید
 بعد یک ساعت عمر از خواب جست

¹¹⁷⁹ در Bul.ABCGHL این بیت پس از عنوان آمده. و در N جای دو مصراع با هم عوض شده، اما این اشتباه مشخص شده.

¹¹⁸⁰ افتاد M : اوفتاد Bul.ABCGHKLN

¹¹⁸¹ بر جان Bul.ABCHKLMN و در CN به همین نحو تصحیح شده: در جان C

¹¹⁸² مه و بگزیده‌ام Bul.BCGHKLMN: و مه بگزیده‌ام A

¹¹⁸³ بس شدستم Bul.ABCGHKMN: پس شدستم L

¹¹⁸⁴ بی‌سلاح Bul.AGKMN ، و در H به همین صورت تصحیح شده: بی‌سلیح BCHL

سلام کردن رسول روم به امیر المومنین عمر رضی الله عنه¹¹⁸⁵

1451. کرد خدمت مر عمر را و سلام گفت بیغامبر¹¹⁸⁶ سلام انگه کلام
1452. پس علیکش گفت و او را¹¹⁸⁷ پیش خواند ایمنش کرد و به پیش خود نشاند
1453. لا تخافوا هست نزل خایفان هست در خور از برای خایف آن¹¹⁸⁸
1454. هر که ترسد مر و را ایمن کنند مر دل ترسنده را ساکن کنند
1455. آن دل از جا رفته را دلشاد کرد خاطر ویرانش را آباد کرد¹¹⁸⁹
1456. بعد از آن گفتش سخنهاى دقیق وز صفات پاک حق نعم الرفیق
1457. وز نوازشهای حق ابـدال را تا بدانند او مقام و حال را
1458. حال چون جلوه‌ست ز آن زیبا عروس خلوت اندر شاه باشد با عروس¹¹⁹⁰
1459. جلوه بیند شاه و غیر شاه نیز وقت خلوت نیست جز شاه عزیز¹¹⁹¹
1460. جلوه کرده عام و خاصان را¹¹⁹² عروس وین مقام آن خلوت آمد¹¹⁹³ با عروس
1461. هست بسیار اهل حال از صوفیان¹¹⁹⁴ نادر است اهل مقام اندر میان

¹¹⁸⁵ GL حذف کرده. روم به امیرالمومنین عمر رضی الله عنه M: به امیر المومنین را رضی الله عنه HN: امیر المومنین را

رضی الله عنه Bul.ABCK

¹¹⁸⁶ بیغامبر ABCM: بیغامبر Bul.GHKLN

¹¹⁸⁷ گفت و او را Bul.ABM: گفت او را CGHKLN

¹¹⁸⁸ در N جای این بیت و بیت پس از آن با هم عوض شده.

¹¹⁸⁹ Bul.ABCGHKLN جای این بیت و بیت « آن که خوفش نیست چون گویی مترس * درس چه دهی نیست او محتاج درس » با هم عوض شده.

¹¹⁹⁰ Bul.ABCGHKLN جای این مصراع و مصراع « وین مقام آن خلوت آمد با عروس » با هم عوض شده.

¹¹⁹¹ شاه عزیز Bul.BCGHKLNM: شاه و عزیز A

¹¹⁹² عام و خاصان را CLMN: خاص و عامان را Bul.ABGHK

¹¹⁹³ آمد Bul.ACGHKLNM: افتد B

¹¹⁹⁴ حال از صوفیان Bul.ABCGHKMN: حال صوفیان L

1462. از منازللهای جانش یاد داد
وز سفرهای روانش یاد داد
1463. وز زمانی کز زمان خالی بدست
وز مقام قدس که اجلالی¹¹⁹⁵ بدست
1464. وز هوایی کاندرد او سیمرغ روح
پیش از این دیدست پرواز و فتوح¹¹⁹⁶
1465. هر یکی پروازش از آفاق بیش
وز امید و نهمت مشتاق¹¹⁹⁷ بیش
1466. چون عمر اغیار رو را یار یافت
جان او را طالب اسرار یافت
1467. شیخ کامل بود و طالب مشتهی
مرد چابک بود و مرکب درگهی
1468. دید آن مرشد که او ارشاد داشت
تخم پاک اندر زمین پاک کاشت
1469. آن که خوفش¹¹⁹⁸ نیست چون گویی مترس
درس چه دهی نیست او محتاج درس¹¹⁹⁹

سؤال کردن رسول روم از امیر المومنین عمر رضی الله عنه¹²⁰⁰

1470. مرد گفتش کای امیر¹²⁰¹ المؤمنین
جان ز بالا چون در آمد¹²⁰² در زمین
1471. مرغ بی اندازه چون شد در قفص
گفت حق بر جان فسون خواند و قصص
1472. بر عدمها کان ندارد چشم و گوش
چون فسون خواند همی آید به جوش
1473. از فسون او عدمها زود زود
خوش معلق میزند سوی وجود

¹¹⁹⁵ که اجلالی : Bul.CGHKMN : کاجلالی ABL
¹¹⁹⁶ پرواز و فتوح : BCGHKLMN : پرواز فتوح Bul.A
¹¹⁹⁷ نهمت مشتاق : Bul.ABCGHKMN : نهمت مشتاق L
¹¹⁹⁸ آن که خوفش : ABCGHKLMN : هر که خوفش Bul.
¹¹⁹⁹ محتاج درس : Bul.BCGHKLMN : محتاج ترس A ، و در بالای کلمه «درس» اول مصراع دوم نوشته «ترس».
¹²⁰⁰ از امیر المومنین عمر رضی الله عنه M : از امیر المومنین رضی الله عنه Bul.ABCGHKLN
¹²⁰¹ کای امیر : BuL.ABGHKLMN : ای امیر C
¹²⁰² چون در آمد : BuL.ABGHKLMN : چون بیامد C

1474. باز بر موجود افسونی چو خواند زو دو اسپه¹²⁰³ در عدم موجود راند
1475. گفت در گوش گل و خندان¹²⁰⁴ کرد گفت با سنگ و عقیق کانش¹²⁰⁵ کرد
1476. گفت با جسم آیتی تا جان شد او گفت با خورشید تا رخشان شد او
1477. باز در گوشش دمدم¹²⁰⁶ نکتۀ مخوف در رخ خورشید افتد صد کسوف
1478. تا به گوش ابر آن گویا چه خواند کو چو مشک از دیدۀ خود اشک راند
1479. تا به گوش خاک حق چه خوانده است کو مراقب گشت و خامش مانده است
1480. در تردد هر که او آشفته است حق به گوش او معما¹²⁰⁷ گفته است
1481. تا کند محبوسش اندر دو گمان آن کنم کو¹²⁰⁸ گفت یا خود ضد آن
1482. هم ز حق ترجیح یابد یک طرف ز آن دو یک را بر گزیند ز آن کشف
1483. گر نخواهی در تردد هوش جان وحی چه بود گفتنی از حس نهان¹²⁰⁹
1484. تا کنی فهم آن معماهاش را تا کنی ادراک رمز و فاش را¹²¹⁰
1485. پس محل وحی گردد گوش جان کم فشار آن پنبه¹²¹¹ اندر گوش جان
1486. گوش جان و چشم جان¹²¹² جز این حس است گوش عقل و گوش حس¹²¹³ زین مفلس است

¹²⁰³ زو دو اسپه M : زود اسپه Bul. : زو دو اسپه ABCGHKLN

¹²⁰⁴ گل و خندان BuL.BCGHKLMN : و گل خندان A

¹²⁰⁵ و عقیق کانش BuL.BCGHKLM : و عقیق و کانش A : عقیق و کانش N

¹²⁰⁶ در گوشش دمدم GHKMN : در گوشش دهد Bul.ABC : در گوشش زند L

¹²⁰⁷ معما Bul.ABM : معمی CGHKLN

¹²⁰⁸ آن کنم کو CKLMN : آن کنم کو Bul.ABC و در C حاشیه «آن» بجای «کو» : آن کنم آن G : آن کنم او H

¹²⁰⁹ Bul.ABCGHKLN جای این مصراع و مصراع «کم فشار آن پنبه اندر گوش جان» با هم عوض شده.

¹²¹⁰ رمز و فاش را Bul.ABCGHKMN : رمز فاش را L

¹²¹¹ آن پنبه M : این پنبه Bul.ABCGHKLN

¹²¹² جان و چشم جان Bul.ABGHKMN : جان و چشم و جان C : و حس جان L

¹²¹³ گوش حس Bul.ABHKM و در حاشیه C : گوش ظن CGLN

1487. لفظ جبرم عشق را بی‌صبر کرد و آن که¹²¹⁴ عاشق نیست حبس جبر¹²¹⁵ کرد
1488. این معیت با حق است و جبر نیست این تجلی مه است این ابر نیست
1489. ور بود این جبر جبر عامه نیست جبر آن اماره خودکامه نیست
1490. جبر را ایشان شناسند ای بسر¹²¹⁶ که خدا بگشادشان در دل بصر
1491. غیب و آینده¹²¹⁷ بر ایشان گشت فاش ذکر ماضی بیش¹²¹⁸ ایشان گشت لاش
1492. اختیار و جبر ایشان دیگر است قطره‌ها اندر صدفها گوهر است¹²¹⁹
1493. هست بیرون قطره خرد و بزرگ در صدف آن در¹²²⁰ خردست و سترگ
1494. طبع ناف آهوست آن قوم را از برون خون و درونشان¹²²¹ مشکها
1495. تو مگو کین نافه¹²²² بیرون خون بود چون رود در ناف مشکي چون شود¹²²³
1496. تو مگو کین مس برون بد محقر در دل اکسیر چون گیرد گهر¹²²⁴
1497. اختیار و جبر در تو بد خیال چون دریشان رفت شد نور جلال
1498. نان چو در سفره‌ست باشد آن جماد¹²²⁵ در تن مردم شود آن روح¹²²⁶ شاد

¹²¹⁴ و آن که ABCGHKLMN : هر که Bul.
¹²¹⁵ حبس جبر Bul.ABGHKLMN : حبس جبر C
¹²¹⁶ ای بسر M : ای بسر Bul.ABCGHKLN
¹²¹⁷ غیب و آینده Bul.ABGHKLMN : غیب آینده C
¹²¹⁸ بیش M : بیش Bul.ABCGHKLN
¹²¹⁹ صدفها گوهر است Bul.BCGHKLMN : صدفها دیگرست A
¹²²⁰ آن در CGLMN و در حاشیه H : درها Bul.ABHK
¹²²¹ از برون خون و درونشان Bul.ABGHKMN : از برون خود و درونشان C : از برون خون وز درونشان L
¹²²² کین نافه M : کین مایه Bul.ABCGHKLN
¹²²³ مشکي چون شود ABCGHKLMN : مشکي چون بود Bul.
¹²²⁴ چون گیرد گهر ABCGHKMN : چون گشتست زر Bul.L
¹²²⁵ باشد آن جماد CGKM : باشد او جماد Bul.ABHLN
¹²²⁶ آن روح M : او روح Bul.ABCGHKLN

1499. در دل سفره نگردهد مستحیل مستحیلش جان کند از سلسبیل
1500. قوت جان است این ای راست خوان تا چه باشد قوت آن جان جان
1501. گوشت پاره آدمی از زور جان¹²²⁷ می شکافد کوه را با بحر و کان
1502. زور جان کوه کن شق حجر¹²²⁸ زور جان جان در انشق القمر
1503. گر گشاید دل سر انبان راز جان به سوی عرش سازد¹²²⁹ ترک تاز¹²³⁰

اضافت کردن آدم علیه السلم¹²³¹ آن زلت را به خویشتن که رَبَّنَا ظَلَمْنَاوِ اضافت کردن ابلیس گناه خود به خدا¹²³² که

بِمَا أُغْوَيْتَنِي

1504. کرد حق و کرد ما¹²³³ هر دو ببین کرد ما را هست دان¹²³⁴ پیداست این¹²³⁵
1505. گر نباشد فعل خلق اندر میان پس مگو کس را چرا کردی چنان
1506. خلق حق افعال ما را موجد است فعل ما آثار خلق ایزد است
1507. زانک ناطق حرف¹²³⁶ بیند یا عرض¹²³⁷ کی شود یک دم محیط دو غرض¹²³⁸

¹²²⁷ آدمی از زور جان Bul.ABHKLM : آدمی با عقل و جان CGN و در H تصحیح شده

¹²²⁸ شق حجر Bul.ABCGHKLM : شق الحجر N

¹²²⁹ سازد Bul.ABGHKL MN : آرد C

¹²³⁰ و پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :

گر زبان گوید ز اسرار نهان * آتش افروزد بسوزد این جهان

و پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :

گر بگفتار آمده سر نهان * دانکه میسوزد از آن بیشک جهان

¹²³¹ آدم علیه السلم M : آدم Bul.ABCGHKLN

¹²³² خود به خدا M : خود را بخدا Bul.ABCHKLN : خود را بخدای تعالی G

¹²³³ کرد حق و کرد ما Bul.ABGHKL MN : کرد ما و کرد حق C

¹²³⁴ هست دان Bul.ABCGHKMN : نیست دان L

¹²³⁵ Fatih در تمامی ایت بجای «کرد» نوشته «فعل».

¹²³⁶ زانک ناطق حرف AHKM ، و در حاشیه C : ناطقی یا حرف Bul.BCGLN

¹²³⁷ یا عرض ACLM : یا عرض Bul.BGHKN

¹²³⁸ دو غرض Fatih CLM : دو غرض Bul.ABGHKN

1508. گر به معنی رفت شد غافل¹²³⁹ ز حرف پیش و پس یک دم نبیند هیچ طرف
1509. آن زمان که پیش بینی آن زمان تو پس خود کی بینی این بدان
1510. چون محیط حرف و معنی نیست جان چون بود جان خالق این هر دوان¹²⁴⁰
1511. حق محیط جمله¹²⁴¹ آمد ای پسر و آن دارد کارش از کار دگر
1512. گفت شیطان که بما اُغویتني کرد فعل خود نهان دیو دنی¹²⁴²
1513. گفت آدم که ظلمنا نفسنا او ز فعل حق¹²⁴³ نبد غافل چو ما
1514. در گنه¹²⁴⁴ او از ادب پنهانش کرد ز آن گنه بر خود زدن او بر بخورد
1515. بعد توبه گفتش ای آدم نه من آفریدم در تو آن جرم و محن
1516. نی که¹²⁴⁵ تقدیر و قضای من بد آن چون به وقت عذر کردی آن نهان
1517. گفت ترسیدم ادب نگذاشتم گفت من هم¹²⁴⁶ پاس آنت داشتم
1518. هر که آرد حرمت او حرمت برد هر که آرد قند لوزینه خورد

[16a]

1519. طببات از بهر کی¹²⁴⁷ للطیبین یار را خوش کن¹²⁴⁸ برنجان و ببین¹²⁴⁹

¹²³⁹ رفت شد غافل : BCGHKLMN : رفت غافل A : غافل شد Bul.

¹²⁴⁰ هر دوان : ABGHKLMN : هر دوان Fatih Bul.C

¹²⁴¹ حق محیط جمله Bul. BCGHKLMN و در C به همین نحو تصحیح شده : چون محیط جمله A : حق محیط هر دو C

¹²⁴² نهان دیو دنی Bul.BCGHKLMN : نهان در بودنی A

¹²⁴³ ز فعل حق Bul.ACGHKLMN : ز فعل خود B

¹²⁴⁴ در گنه Bul.BCGHKLMN : در گناه A

¹²⁴⁵ نی که M : نه که Bul.ABCGHKLN

¹²⁴⁶ گفت من هم ACHKLMN : گفت هم من Bul.BG

¹²⁴⁷ بهر کی AGHKMN : بهر که Bul.BCL

¹²⁴⁸ یار را خوش کن Bul.ABGHKLMN نیز در حاشیه C : یار را برکش

¹²⁴⁹ برنجان و ببین Bul.ABCGHKLM : بیزار و ببین N

1520. یک مثال¹²⁵⁰ ای دل پی فرقی بیار تا ببدانی جبر را از اختیار
1521. دست کان لرزان بود¹²⁵¹ از ارتعاش وآنکه دستی را تو لرزانی¹²⁵² ز جاش
1522. هر دو جنبش آفریده حق شناس لیک نتوان کرد این با آن قیاس
1523. زآن پشیمانی¹²⁵³ که لرزانیدیش¹²⁵⁴ مرتعش را کی پشیمان دیدیش¹²⁵⁵
1524. بحث عقل است¹²⁵⁶ این چه بحث آن حيله گر¹²⁵⁷ تا ضعیفی ره برد آنجا مگر
1525. بحث عقلی گر در و مرجان بود آن دگر باشد که بحث جان بود
1526. بحث جان¹²⁵⁸ اندر مقامی¹²⁵⁹ دیگر است باده جان را قوامی دیگر است
1527. آن زمان که بحث عقلی ساز بود این عمر با بو الحکم همراز بود
1528. چون عمر از عقل آمد سوی جان بو الحکم بو جهل شد در بحث¹²⁶⁰ آن
1529. سوی حس و سوی عقل او کامل است گر چه او¹²⁶¹ نسبت به جان او جاهل است
1530. بحث عقل و حس اثر دان یا سبب بحث جانی یا عجب یا بو العجب

¹²⁵⁰ یک مثال Bul.ABCGHKLM : یک مثل N
¹²⁵¹ دست کان لرزان بود Bul.ABCGHKLM : دست کو لرزان بود N
¹²⁵² دستی را تو لرزانی Bul.ABCKLMN : دستی تو بلرزانی G : دستی را تو بلرزانی H
¹²⁵³ زان پشیمانی Bul.ABGHKL M : زین پشیمانی CN
¹²⁵⁴ که لرزانیدیش Bul.ACGHLMN : که دادی لرزه اش BK، و در حاشیه A و در H همین صورت تصحیح شده؛ اما N قرانت B را نسخه بدل داده.
¹²⁵⁵ مرتعش را کی پشیمان دیدیش GM : مرتعش را چون پشیمان دیدیش Bul.L : چون پشیمان نیست مرد مرتعش ABCHKN
¹²⁵⁶ بحث عقل است Bul.ABGHKL M : بحث عقلش C
¹²⁵⁷ این چه بحث آن حيله گر M : این چه بحث ای حيله گر C : این چه عقل آن حيله گر Bul.ABGHKL N
¹²⁵⁸ بحث جان Bul.CGHL M N : بحث عقل AB نیز در H حاشیه تصحیح شده
¹²⁵⁹ مقامی Bul.BGHKL M N : مقام AC
¹²⁶⁰ بحث Bul.ABCHKL M N : حکم G که نسخه بدل داده
¹²⁶¹ گر چه او M : گر چه خود Bul.ABCGHKL N

1531. ضوء جان آمد¹²⁶² نماند ای¹²⁶³ مستضی لازم و ملزوم و نافی¹²⁶⁴ مقتضی
1532. ز آنکه بینایی¹²⁶⁵ که نورش بارغ است از دلایش چون عصابس فارغ است¹²⁶⁶

تفسیر وَ هُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ

1533. بار دیگر ما به قصه آمدیم ما از آن قصه برون خود کی شدیم
1534. گر به جهل آییم آن زندان ماست¹²⁶⁷ ور به علم آییم آن ایوان ماست¹²⁶⁸
1535. گر به خواب آییم¹²⁶⁹ مستان وییم ور به بیداری به دستان وییم
1536. گر بگرییم¹²⁷⁰ ابر پر زرق¹²⁷¹ وییم¹²⁷² ور بخریدیم آن زمان برق وییم¹²⁷³
1537. گر به خشم¹²⁷⁴ و جنگ عکس قهر هوست¹²⁷⁵ ور به صلح و عذر عکس مهر اوست
1538. ما کییم اندر جهان پیچ پیچ چون الف او خود ندارد¹²⁷⁶ هیچ هیچ

سؤال کردن رسول روم از عمر¹²⁷⁷ رضی لله عنه از سبب ابتلای ارواح با این آب و گل¹²⁷⁸ جسم

¹²⁶² ضوء جان آمد Bul.ABCGHKMN : نوق جان آمد L
¹²⁶³ ای Bul.ABCGHKLM : این N
¹²⁶⁴ ملزوم و نافی Bul.CGKMN : ملزوم نافی H : ملزوم باقی L : ملزوم و نافی AB
¹²⁶⁵ ز آنکه بینایی Bul.ABGHM : ز آنکه بینا را CKLN
¹²⁶⁶ از دلایش چون عصابس فارغ است BCGHKM : از دلیل و از عصا کش فارغست Fatih Bul.AN : از عصابس و از عصا کش L
¹²⁶⁷ ماست MN : اوست Bul.ABCGHKL و در M در بالای «ماست» نوشته «اوست»
¹²⁶⁸ ماست MN : اوست Bul.ABCGHKL و در M در بالای «ماست» نوشته «اوست»
¹²⁶⁹ گر به خواب آییم M : گر به خواب آییم Bul. : ور به خواب آییم ABCGHKLN
¹²⁷⁰ گر بگرییم M : ور بگرییم Bul.ABCGHKLN
¹²⁷¹ پر زرق GHKLM : پر زرق Bul.ABCN
¹²⁷² وییم M : وییم Bul.ABCGHKLN
¹²⁷³ وییم M : وییم Bul.ABCGHKLN
¹²⁷⁴ گر به خشم M : ور به خشم Bul.ABCGHKLN
¹²⁷⁵ قهر هوست BLMN : قهر اوست Bul.ACGHK
¹²⁷⁶ او خود ندارد Bul.M : او خود چه دارد ABCGHKLN : ندارد Fatih
¹²⁷⁷ رسول روم از عمر KM در H به همین صورت تصحیح شده : رسول از عمر Bul.ABCGHLN
¹²⁷⁸ ارواح با این آب و گل ABGHKLMN در C کلمه پس از «گل» ناخواناست : روح باین آب و گل Bul.

1539. از عمر چون آن رسول این را شنید¹²⁷⁹ روشنی¹²⁸⁰ در دلش آمد بدید¹²⁸¹
1540. محو شد پیشش سوال و هم جواب¹²⁸² گشت فارغ از خطا و از صواب¹²⁸²
1541. اصل را در یافت بگذشت از شروع¹²⁸³ بهر حکمت کرد در پرسش شروع¹²⁸³
1542. با عمر گفت او¹²⁸⁴ چه حکمت بود و سر¹²⁸⁵ حبس آن صافی¹²⁸⁵ درین جای کدر
1543. آب صافی در گلی¹²⁸⁶ پنهان شده¹²⁸⁶ جان صافی بستۀ ابدان شده
1544. گفت تو بحثی¹²⁸⁷ شگرفی می کنی¹²⁸⁷ معنی را بند حرفی می کنی
1545. حبس کردی معنی آزاد را¹²⁸⁸ بند حرفی کرده تو باد را¹²⁸⁸
1546. از برای فایده این کرده ای¹²⁸⁹ تو که خود از فایده در پرده ای
1547. آنکه از وی فایده زاینده¹²⁸⁹ شد¹²⁸⁹ چون نبیند آنچه¹²⁹⁰ ما را دیده شد
1548. صد هزاران فایده ست و هر یکی¹²⁹⁰ صد هزاران پیش آن یک اندکی
1549. آن دم نطقت که جزو جزوه است¹²⁹¹ فایده شد کل کل خالی چراست
1550. تو که جزوی کار تو با فایده ست¹²⁹² پس چرا در طعن کل آری تو دست

¹²⁷⁹ از عمر چون آن رسول این را شنید M : چون ز عمر آن رسول آنرا شنید Bul.

¹²⁸⁰ روشنی M : روشنی L

¹²⁸¹ این بیت در ABCGHKN وجود ندارد. در Fatih پیش از عنوان آمده.

¹²⁸² این بیت در ABCGHKN وجود ندارد. در Fatih پیش از عنوان آمده.

¹²⁸³ این بیت در ABCGHKN وجود ندارد. در Fatih پیش از عنوان آمده.

¹²⁸⁴ با عمر گفت او M : گفت یا عمر Bul.ABCGHKLN

¹²⁸⁵ آن صافی Bul.ABCGHKMN : این صافی L

¹²⁸⁶ گلی Bul.ABCGHKMN : گلش L

¹²⁸⁷ بحثی CGHKL MN : بحث Bul.AB

¹²⁸⁸ کرده تو باد را Bul.ABCHKLMN : کرده تو یاد را G

¹²⁸⁹ زاینده M : زاینده Bul.ABCGHKLN

¹²⁹⁰ آنچه ABCGHKLMN : آنکه Bul.

1551. گفت را گر فایده نبود مگو ور بود هل اعتراض و شکر جو
1552. شکر یزدان طوق هر گردن بود¹²⁹¹ نی جدال و رو ترش کردن بود
1553. گر ترش رو بودن آمد شکر و بس¹²⁹² پس چو سرکه¹²⁹³ شکر گویی نیست کس
1554. سرکه را گر راه باید در جگر گو برو¹²⁹⁴ سرکنگبین شو او¹²⁹⁵ از شکر
1555. معنی اندر شعر جز با خبط نیست چون قلاسنک است¹²⁹⁶ و اندر ضبط¹²⁹⁷ نیست

در معنی آنکه¹²⁹⁸ من أراد أن يجلس مع الله فليجلس مع أهل التصوف

1556. آن رسول از خود بشد زین یک دو جام نی رسالت یاد ماندش نی پیام¹²⁹⁹
1557. واله اندر قدرت الله شد آن رسول اینجا رسید¹³⁰⁰ و شاه شد
1558. سیل چون آمد به دریا بحر گشت دانه چون آمد به مزرع گشت کشت¹³⁰¹
1559. چون تعلق یافت نان با بوالبشر¹³⁰² نان مرده زنده گشت و با خبر¹³⁰³
1560. موم و هیزم چون فدای نار شد ذات ظلمانی او انوار شد

¹²⁹¹ شکر یزدان طوق هر گردن بود Bul.ABCGHKLM : شکر طوق حق درین گردن بود N

¹²⁹² شکر و بس Bul.ABCGHKLM : شکر بس N

¹²⁹³ پس چو سرکه Bul.ABCGHKLM : همچو سرکه N

¹²⁹⁴ گو برو Bul.M : گو بشو ABCGHLN : در C حاشیه «تا شود» بجای «گو بشو».

¹²⁹⁵ سرکنگبین شو او Bul.M : سرکنگبین او ABCGHKLN

¹²⁹⁶ چون قلاسنک است GHM : چون فلاسنک است Bul.ABCKLN

¹²⁹⁷ و اندر ضبط MN : اندر ضبط Bul.ABCGHKL

¹²⁹⁸ در معنی آنکه Bul.ABGHKMN : در سر آنکه CL و در C بالای «سر» نوشته شده «بیان».

¹²⁹⁹ نی پیام M : نه پیام Bul.ABCGHKLN

¹³⁰⁰ اینجا رسید Bul.ABCGHKMN : آنجا رسید L

¹³⁰¹ به مزرع گشت کشت Bul.ACGKM : به مزرع کشت کشت BL : بخاک او کشت گشت N : به مزرع کشت کشت H

¹³⁰² با بوالبشر Bul.ABCGHKLMN ، و به همین صورت در C تصحیح شده : با جانور C

¹³⁰³ زنده گشت و با خبر Bul.ABCGHKLM : گشت زنده و با خبر N ، در زیر تصحیح شده.

1561. سنگ¹³⁰⁴ سرمه چونکه شد در دیدگان گشت بینایی شد¹³⁰⁵ آنجا دیدبان
1562. ای خنک آن مرد کز خود رسته شد در وجود زنده‌ای پیوسته شد
1563. وای آن زنده که با مرده نشست مرده گشت و زندگی از وی بجست
1564. چون تو¹³⁰⁶ در قرآن حق بگریختی با روان انبیا آمیختی
1565. هست قرآن حاله‌های انبیا ماهیان پاک بحر¹³⁰⁷ کبریا¹³⁰⁸
1566. ور بخوانی و نه‌ای¹³⁰⁹ قرآن پذیر انبیا و اولیا را دیده گیر
1567. ور پذیرایی چو بر خوانی قصص مرغ جانست تنگ آید در قفص
1568. مرغ کو اندر قفص زندانی است می‌نجوید رستن از نادانی است
1569. روحه‌هایی کز قفصها رسته‌اند انبیا‌ی رهبر شایسته‌اند
1570. از برون آوازشان آید ز دین که ره رستن ترا این است این¹³¹⁰
1571. ما ب‌دین¹³¹¹ رستیم زین تنگین قفص¹³¹² غیر این¹³¹³ ره نیست چاره این قفص
1572. خویش را رنجور سازی زار زار تا ترا بیرون کنند از اشتهار

¹³⁰⁴ G «سنگ»، و «معا» در بالای آن.
¹³⁰⁵ گشت بینایی شد Bul.ABHGKLMN : سنگ بینایی شد C ، و در بالا تصحیح شده.
¹³⁰⁶ چون تو Bul.ABHGKMN ، و به همین صورت در C تصحیح شده : چون که CL
¹³⁰⁷ پاک بحر M : بحر پاک Bul.ABCGHKLN
¹³⁰⁸ در N جای این بیت و بیت پس از آن با هم عوض شده.
¹³⁰⁹ و نه‌ای ABCGHKLMN : ورنه Bul.
¹³¹⁰ این است این CGHKLM : این است و این Bul.ABN
¹³¹¹ ما ب‌دین GHKLMN : ما به دین Bul.ABC
¹³¹² تنگین قفص Bul.ABCGKLM : تنگین قفص HN
¹³¹³ غیر این M : جز که این Bul.ABCGHKLN

1573. کاشتهار¹³¹⁴ خلق بند محکم است در ره این از بند آهن کی کم است¹³¹⁵

قصه بازرگان که طوطی محبوس او بود و او را¹³¹⁶ پیغام داد به طوطیان هندوستان هنگام رفتن به تجارت

1574. تاجری را بود کویا طوطی¹³¹⁷ در قفس محبوس زیبا¹³¹⁸ طوطی

1575. چونکه بازرگان سفر را ساز کرد سوی هندستان شدن آغاز کرد

1576. هر غلام و هر کنیزک را ز جود گفت بهر تو چه آرم گوی زود

1577. هر یکی از وی مرادی خواست کرد جمله را وعده بداد آن نیک مرد

1578. گفت طوطی را چه خواهی ارمغان کارمست از خطه هندوستان

1579. گفتش¹³¹⁹ آن طوطی که آنجا¹³²⁰ طوطیان چون بینی کن ز حال من بیان

1580. کآن فلان طوطی که مشتاق شماست از قضای آسمان در حبس ماست

1581. بر شما کرد او سلام و داد خواست وز شما چاره و ره ارشاد خواست

1582. گفت می‌شاید که من در اشتیاق جان دهم اینجا بمیرم در فراق

1583. این روا باشد که من در بند سخت گه شما بر سبزه گاهی بر درخت

¹³¹⁴ کاشتهار Bul.CGHKMN : کاشتهار ABL

¹³¹⁵ پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :

یک حکایت بشنو ای زیبا رفیق * تا بدانی شرط این بحر عمیق

و پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :

گوشداری این حکایت ای رفیق * پس بیاموزد ترا رمز دقیق

¹³¹⁶ طوطی محبوس او بود و او را M : طوطی محبوس او او را Bul.ABGHN : طوطی او را CKL

¹³¹⁷ تاجری را بود کویا طوطی M : بود بازرگان و او را طوطی Bul.ABCGHKLN

¹³¹⁸ محبوس زیبا Bul.ABCGHKLM : محبوس و زیبا N

¹³¹⁹ گفتش Bul.ABGHKMN : گفت CL

¹³²⁰ که آنجا Bul.BCGHKLMN : کانجا A

1584. این چنین باشد وفای دوستان¹³²¹ من در این حبس و شما در گلستان
1585. یاد آرید¹³²² ای مهان زین مرغ زار یک صبحی در میان مرغزار
1586. یاد یاران یار را میمون بود خاصه کان لیلی و این مجنون بود
1587. ای حریفان بت موزون¹³²³ خود من قدحها می خورم پر خون ز خود¹³²⁴
1588. یک قدح می نوش کن بر یاد من گر نمی خواهی¹³²⁵ که بدهی داد من
1589. یا به یاد این فتاده خاک بیز چونکه خوردی جرعه‌ای بر خاک ریز
1590. ای عجب آن عهد و آن سوگند کو وعده‌های آن لب چون قند کو

[16b]

1591. گر فراق بنده از بد بندگی ست چون تو با بد بد کنی پس فرق چیست
1592. ای بدی که تو کنی در خشم و جنگ با طرب‌تر از سماع و بانگ چنگ
1593. ای جفای تو ز دولت خوب‌تر و انتقام تو ز جان محبوب‌تر
1594. نار تو این است نورت¹³²⁶ چون بود ماتم این تا خود که سورت چون بود¹³²⁷
1595. از حلاوت‌ها که دارد جور تو وز لطافت کس نیابد غور تو
1596. نالم و ترسم که او باور کند وز کرم آن جور را کمتر کند

¹³²¹ در C بخش اعظم مصراع اول محو شده.
¹³²² یاد آرید Bul.ABCGHKMN : یاد دارید L
¹³²³ بت موزون Bul.BCGHKLMN : با بت موزون A
¹³²⁴ پر خون ز خود M : پر خون خود Bul.ABCGHKLN
¹³²⁵ نمی خواهی AGHLM : همی خواهی Bul.BCKN
¹³²⁶ نورت Bul.BCGHKLMN : و نورت A
¹³²⁷ در Bul. جای ابیات این و پس از آن با هم عوض شده.

1597. عاشقم بر لطف و بر قهرش¹³²⁸ به جد
 بو العجب¹³²⁹ من عاشق این هر دو ضد
1598. و الله ار زین خار در بستان شوم
 همچو بلبل زین سبب نالان شوم
1599. این عجب بلبل که بگشاید دهان
 تا خورد او خار را با گلستان
1600. این چه بلبل این نهنگ آتشی است¹³³⁰
 جمله ناخوشها ز عشق او را خوشی است¹³³¹
1601. عاشق کل است خود کل است او
 عاشق خویش است و عشق خویش جو

صفت اجنحة طیور عقول الہی

1602. قصه طوطی جان زین سان بود
 کو کسی کو محرم مرغان بود¹³³²
1603. کو یکی مرغی ضعیفی¹³³³ بی گناه¹³³⁴
 و اندرون او سلیمان با سپاه
1604. چون بنالد از بی شکر¹³³⁵ و گله
 در زمین و چرخ افتد زلزله¹³³⁶
1605. هر دمش صد نامه صد پیک از خدا
 یا ربی زو شصت لبیک از خدا
1606. زلت¹³³⁷ او به ز طاعت نزد حق
 پیش کفرش جمله ایمانها خلق¹³³⁸
1607. هر دمی او را یکی معراج خاص
 بر سر تاجش نهد صد تاج خاص

¹³²⁸ عاشقم بر لطف و بر قهرش M عاشقم بر قهر و بر لطفش Bul.ABCGHKLN
¹³²⁹ بو العجب Bul.ABCGHKMN : و العجب L
¹³³⁰ آتشی است BCGHKLMN : آتشت Bul.A
¹³³¹ خوشی است BCGHKMN : خوشست Bul.A : او خوشیست L
¹³³² در Bul. این بیت مقدم بر عنوان آمده.
¹³³³ مرغی ضعیفی ABCGHKLMN : مرغ ضعیف Bul.
¹³³⁴ بی گناه Bul.ABCGHKMN : بی گناه L
¹³³⁵ بنالد از بی شکر M : بنالد زار بی شکر Bul.ABCGHKN : بنالد از بی شکر L
¹³³⁶ در زمین و چرخ افتد زلزله M : افتد اندر هفت گردون غلغله Bul.ABCGHKLN
¹³³⁷ زلت ABCGHKLMN : ذلت Bul.
¹³³⁸ ایمانها خلق BCGKLMN : ایمانهای خلق Bul.AH

1608. صورتش بر خاک و جان بر لامکان
لامکانی فوق وهم سالکان
1609. لامکانی نی که در فهم آیدت
هر دمی از¹³³⁹ وی خیالی زایدت
1610. بل مکان و لامکان در حکم او
همچو در حکم بهشتی چارجو
1611. شرح این کوله کن و رخ زین بتاب
دم مزن و الله اعلم بالصواب
1612. باز می‌گردیم ازین¹³⁴⁰ ای دوستان
سوی مرغ و تاجر و هندوستان¹³⁴¹
1613. مرد بازرگان پذیرفت این پیام
کو رساند سوی جنس از وی سلام¹³⁴²

دیدن خواجه طوطیان هندوستان را در دشت و پیغام رسانیدن از آن طوطی

1614. چونکه تا¹³⁴³ اقصای هندستان رسید
در بیابان طوطی چندی بدید
1615. مرکب استانید پس آواز داد
آن سلام و آن امانت باز داد
1616. طوطی ز آن طوطیان لرزید و بس¹³⁴⁴
اوفتاد و مرد و بگسشتش¹³⁴⁵ نفس
1617. شد پشیمان خواجه از گفت خبر
گفت رفتم در هلاک جانور
1618. این مگر خویش است با آن طوطیک
این مگر دو جسم بود و روح یک
1619. این چرا کردم چرا دادم پیام
سوختم بی‌چاره را زین گفت خام

¹³³⁹ هر دمی از Bul.M : هر دمی در ABCGHKLN

¹³⁴⁰ ازین CMN : ما Bul.ABGHKL و به همین صورت در C تصحیح شده.

¹³⁴¹ تاجر و هندوستان ABCGHKLMN : تاجر هندوستان Bul.

¹³⁴² جنس از وی سلام Bul.ABGKLMN ، H «او» را نسخه بدل «از وی» داده : جنس خود سلام C ، در بالا تصحیح شده.

¹³⁴³ تا Bul.ACGHKMN : با BL

¹³⁴⁴ لرزید و بس Bul.ABCGHKLM : لرزید پس N

¹³⁴⁵ مرد و بگسشتش Bul.ABCGHKLM : مرد بگسشتش N

1620. این زبان چون سنگ¹³⁴⁶ و هم آهن¹³⁴⁷ وش است و آنچه بجهد از زبان چون آتش است
1621. سنگ و آهن را مزن بر هم گزاف گه ز روی نقل¹³⁴⁸ و گاه از روی لاف¹³⁴⁹
1622. ز آنکه تاریک است و هر سو پنبه زار در میان پنبه چون باشد شرار
1623. ظالم آن قومی که چشمان دوختند ز آن سخنها عالمی را سوختند
1624. عالمی را یک سخن ویران کند روبه‌مان مرده را شیران کند
1625. جانها در اصل خود عیسی دمنند¹³⁵⁰ یک زمان زخمند و گاهی مرهمند¹³⁵¹
1626. گر حجاب از جانها برخاستی گفت هر جانی مسیح آساستی
1627. گر سخن خواهی که گویی چون شکر صبر کن از حرص و این حلوا مخور
1628. صبر باشد مشتهای زیرکان هستت حلوا آرزوی کودکان
1629. هر که صبر آورد گردون بر رود هر که حلوا خورد واپس تر رود¹³⁵²

تفسیر¹³⁵³ قول فرید الدین عطار¹³⁵⁴ قدس الله روحه¹³⁵⁵

تو صاحب نفسی ای غافل میان خاک خون می‌خور که صاحب دل اگر زهری خورد آن انگبین باشد

¹³⁴⁶ این زبان چون سنگ Bul.ABCGHKLM : این زبان هم سنگ N

¹³⁴⁷ و هم آهن GHLMN : و هم آتش Bul.ABCK

¹³⁴⁸ گه ز روی نقل Bul.ABCGHKMN : گه ز روی نقل L

¹³⁴⁹ و گاه از روی لاف CKMN : و گاه از روی لاف Bul.ABGFH L

¹³⁵⁰ عیسی دمنند Bul.ABGFHKMN ، و به همین نحو در C تصحیح شده. : عیسی دمست CL

¹³⁵¹ یک زمان زخمند و گاهی مرهمند Bul.ABGFHKMN ، نیز C در حاشیه. : یک دمش زخم است و دیگر مرهم است CL

¹³⁵² واپس‌تر رود Bul.ABGFHKLMN : واپس‌تر شود C

¹³⁵³ تفسیر Bul.ABL : تقریر CGHKMN

¹³⁵⁴ فرید الدین عطار GHM : فرید الدین العطار Bul. ABCKL : العطار N

¹³⁵⁵ الله روحه GHM سره Bul.ABCKLN

1630. صاحب دل را ندارد آن زیبان گر خورد¹³⁵⁶ او زهر قاتل را عیان
1631. ز آنکه صحت یافت و از پرهیز رست طالب مسکین میان تب در است
1632. گفت پیغامبر¹³⁵⁷ که ای مرد جری¹³⁵⁸ هین مکن¹³⁵⁹ با هیچ مطلوبی مری
1633. در تو نمرودی است آتش در مرو¹³⁶⁰ رفت خواهی اول ابراهیم شو
1634. چون نه‌ای سباح و نی دریایی در میفکن خویش از خود رایبی
1635. او ز آتشش ورد احمد¹³⁶¹ آورد از زیانها سود بر سر آورد¹³⁶²
1636. کاملی گر خاک گیرد زر شود ناقص از زر برد خاکستر شود
1637. چون قبول حق بود آن مرد راست دست او در کارها دست خداست
1638. دست ناقص دست شیطان است و دیو ز آنکه اندر دام تکلیف است و ریو
1639. جهل آید پیش او¹³⁶³ دانش شود جهل شد علمی که در ناقص¹³⁶⁴ رود
1640. هرچه گیرد علتی علت شود کفر گیرد کاملی ملت شود¹³⁶⁵
1641. ای مری کرده پیاده با سوار سر نخواهی برد اکنون پای دار

¹³⁵⁶ گر خورد Bul.BCGHKLMN : که خورد A

¹³⁵⁷ پیغامبر ABCLM : پیغمبر Bul.GHKN

¹³⁵⁸ مرد جری GMN ، در H به همین نحو تصحیح شده. : مردی جری A : طالب جری Bul.BCHKL

¹³⁵⁹ هین مکن M : هان مکن Bul.ABCGHKLN

¹³⁶⁰ آتش در مرو ABCGHKLMN : در آتش مرو Bul.

¹³⁶¹ او ز آتش ورد احمد Bul.ABGKM ، در H به همین صورت تصحیح شده. : او ز قعر بحر گوهر CHL ، H «سینه» بجای «بحر»، در بالا تصحیح شده.

¹³⁶² از زیانها سود بر سر آورد ABCGHKLMN : او ز قعر بحر گوهر آورد Bul.

¹³⁶³ او Bul.ABCGHKLM : آن N

¹³⁶⁴ ناقص Bul.ABHKLMN بُنکر CG ؛ G «ناقص» را در بالا افزوده. H «منکر» را نسخه بدل داده.

¹³⁶⁵ در L این بیت بلافاصله پس از بیت «چون قبول حق بود ... کارها دست خداست» آمده.

تعظیم ساحران مر موسی¹³⁶⁶ را علیه السلام که چه فرمایی اول تو اندازی عصا¹³⁶⁷

1642. ساحران در عهد فرعون لعین چون مری کردند با موسی به کین
1643. لیک موسی را مقدم داشتند ساحران او را مکرم داشتند
1644. ز آنکه گفتندش که فرمان آن تست گر همی خواهی عصا¹³⁶⁸ تو فکن¹³⁶⁹ نخست
1645. گفت نی اول شما ای ساحران افکنید آن مکرها را در میان
1646. این قدر تعظیم دینشان را خرید کز مری¹³⁷⁰ آن دست و پاهایشان برید
1647. ساحران چون حق او بشناختند دست و پا در جرم آن¹³⁷¹ درباختند
1648. لقمه و نکته است کامل را حلال تو نه ای کامل مخور می باش لال
1649. چون تو گوشی او زبان نی جنس تو گوشها را حق بفرمود اَنْصِتُوا
1650. کودک اول چون بزاید¹³⁷² شیر نوش مدتی خامش بود او¹³⁷³ جمله گوش
1651. مدتی می بایددش لب دوختن از سخن تا او سخن آموختن
1652. و ندارد¹³⁷⁴ گوش تی تی¹³⁷⁵ می کند خویشتن را گنگ گیتی می کند

¹³⁶⁶ ساحران مر موسی Bul.ABCGHKLM : ساحران موسی N
¹³⁶⁷ عصا GM : عصا یا ما Bul.ABCHKLN، C بعد از «یاما» در حاشیه افزوده «موسی گفت اول شما». Bul. «موسی علیه السلام گفت نی اول شما».

¹³⁶⁸ گر همی خواهی عصا Bul.ABGMN : خواهی اول آن عصا CHK : خواهی اول تو عصا L
¹³⁶⁹ تو فکن ABCGHKMN : افکن L : بفکن Bul.
¹³⁷⁰ کز مری Bul.ABCGHKMN : گر مری L
¹³⁷¹ در جرم آن Bul.ABCGHKMN : در جرم او L
¹³⁷² چون بزاید Bul.ABCGHKMN : چون برآید L
¹³⁷³ خامش بود او Bul.ABGHKL MN : خاموش باشد C
¹³⁷⁴ و ندارد ABHM، در C ندارد در بالا نوشته شده : و نداشت Bul.CGKLN
¹³⁷⁵ گوش تی تی Bul.M : گوش و تی تی ABCGHKLN

1653. کر اصلی کش نبود¹³⁷⁶ آغاز گوش لال باشد کی¹³⁷⁷ کند در نطق جوش¹³⁷⁸
1654. ز آنکه اول سمع باید نطق را سوی منطق از ره سمع¹³⁷⁹ اندر آ
1655. وادخلوا¹³⁸⁰ الأبيات من أبوابها و اطلبوا الاغراض¹³⁸¹ في أسبابها
1656. مبدع است او تابع استاد نی¹³⁸² مسند¹³⁸³ جمله و را اسناد نی¹³⁸⁴
1657. نطق کان موقوف راه سمع نیست جز که نطق خالق بی طمع نیست
1658. باقیان هم در حرف هم در مقال تابع¹³⁸⁵ استاد و محتاج مثال
1659. زین سخن گر نیستی¹³⁸⁶ بیگانه‌ای دلق و اشکی گیر در ویرانه‌ای
1660. ز آنکه آدم ز آن عتاب از اشک رست اشک تر باشد دم توبه پرست
1661. بهر گریه آمد آدم¹³⁸⁷ بر زمین تا بود گریان و نالان و حزین¹³⁸⁸
1662. آدم از فردوس و از بالای هفت پای ماچان از برای عذر رفت
1663. گر ز پشت آدمی وز صلب او در طلب می‌باش هم¹³⁸⁹ در طلب او

[17a]

¹³⁷⁶ نبود Bul.ABCHKLMN : نید G و در H به همین صورت اصلاح شده
¹³⁷⁷ کی Bul.BCGHKLMN : که A
¹³⁷⁸ در نطق جوش Bul.ACGHKLMN : در نطق نوش B
¹³⁷⁹ از ره سمع Bul.ABCGKLMN : از ره گوش H ، در بالا تصحیح شده
¹³⁸⁰ وادخلوا Bul.ABGHKLM : ادخلوا CN
¹³⁸¹ الاغراض Bul.ABCGHKMN : الاعراض L
¹³⁸² نی ABCGHKLMN : نسبت Bul. در هر دو مصراع
¹³⁸³ مسند Bul.ABGHKLMN : مستند C
¹³⁸⁴ در Bul.ABCGHKLN جای ابیات این و پس از آن باهم عوض شده.
¹³⁸⁵ در A بالای «تابع» نوشته «طالب».
¹³⁸⁶ Fatih، «گر نیستی» را جایز می‌داند که قافیه را معیوب و مفهوم را پر تکلف می‌کند.
¹³⁸⁷ آمد آمد Bul.BCGHKMN : اندم آمد AL
¹³⁸⁸ در L این بیت بعد از بیت « ز آتش دل و آب... خورشید است باز » آمده.
¹³⁸⁹ می‌باش هم Bul.ABCGHLM : می‌باش و هم KN

1664. ز آتش دل و آب دیده نقل ساز
بوستان از ابر و خورشید است باز¹³⁹⁰
1665. تو چه دانی ذوق¹³⁹¹ آب دیدگان
عاشق نانی تو چون نادیدگان
1666. گر تو این انبان ز نان¹³⁹² خالی کنی
پر ز گوهرهای اجلالی کنی
1667. طفل جان از شیر شیطان باز کن
بعد از آنش با ملک انباز کن
1668. تا تو تاریک و ملول و تیره‌ای
دان که با دیو لعین همشیره‌ای
1669. لقمه‌ای کو¹³⁹³ نور افزود و کمال
آن بود آورده از کسب¹³⁹⁴ حلال
1670. علم و حکمت زاید از لقمه حلال
عشق و رقت زاید¹³⁹⁵ از لقمه حلال¹³⁹⁶
1671. روغنی کاید چراغ ما کشد
آب خوانش چون¹³⁹⁷ چراغی را کشد
1672. چون ز لقمه تو حسد بینی و دام
جهل و غفلت زاید آن را دان حرام
1673. هیچ گندم کاری و جو بر دهد
دیده‌ای اسپ¹³⁹⁸ که کره خر دهد
1674. لقمه تخم است و برش اندیشه‌ها
لقمه بحر و گوهرش اندیشه‌ها
1675. زاید از لقمه حلال اندر دهان
میل خدمت¹³⁹⁹ عزم رفتن آن جهان¹⁴⁰⁰

¹³⁹⁰ خورشید است باز Bul.BCGHKLMN : خورشید است تاز A
¹³⁹¹ در G در بالای «ذوق» کلمه «قدر» اضافه شده.
¹³⁹² انبان ز نان Bul.BCGHKLMN : انبان نان A
¹³⁹³ کو Bul.ABGHKMN : کن CL
¹³⁹⁴ کسب Bul.ABCGKLMN : کسپ H
¹³⁹⁵ زاید Bul.M : آید ABCGHKLN
¹³⁹⁶ در Bul.ABCGHKLN جای ابیات این و پس از ان باهم عوض شده.
¹³⁹⁷ چون Bul.ABCGHKLM : کو N
¹³⁹⁸ اسپ M : اسپ Bul.ABCGHKLN
¹³⁹⁹ میل خدمت ABCGHKLMN : میل و خدمت Bul.
¹⁴⁰⁰ پس از این بیت در Bul. این بیت وجود دارد :
این سخنرا نیست پایان کن همان * بحث بازرگان و طوطی را بیان

باز گفتن بازرگان با طوطی آنچه دید از طوطیان هندوستان

1676. کرد بازرگان تجارت را تمام باز آمد سوی منزل دوستکام¹⁴⁰¹
1677. هر غلامی را بیاورد ارمغان هر کنیزک را ببخشید¹⁴⁰² او نشان
1678. گفت طوطی ارمغان بنده کو آن چه دیدی و آن چه گفتی¹⁴⁰³ باز گو
1679. گفت نی من خود پشیمانم از آن دست خود خایان و انگشتان گزان
1680. من چرا¹⁴⁰⁴ پیغام خامی از گزاف بردم از بی‌دانشی و از نشاف¹⁴⁰⁵
1681. گفت ای خواجه پشیمانی ز چیست چیست آن کین خشم و غم را مقتضی ست
1682. گفت گفتم آن شکایت‌های تو با گروهی¹⁴⁰⁶ طوطیان همتای تو
1683. آن یکی طوطی ز دردت بوی برد زهره‌اش بدرید و لرزید و بمرد
1684. من پشیمان گشتم این گفتن چه بود لیک چون گفتم پشیمانی چه سود¹⁴⁰⁷
1685. نکته‌ای کان جست ناگه از زبان همچو تیری دان که جست آن¹⁴⁰⁸ از کمان
1686. وانگردد از ره آن تیر ای پسر بند باید کرد سیلی را ز سر
1687. چون گذشت از سر جهانی را گرفت گر جهان ویران کند نبود شگفت

¹⁴⁰¹ دوستکام Bul.ABCHKLMN، و در C به همین نحو تصحیح شده: شادکام C

¹⁴⁰² ببخشید Bul.ABCGHKLM : ببخشود N

¹⁴⁰³ آن چه دیدی و آن چه گفتی Bul.ABCHKLMN : آن چه گفتی و آن چه دیدی C

¹⁴⁰⁴ من چرا Bul.ABCHKLMN : من که چرا N

¹⁴⁰⁵ نشاف Bul.ABCHKLMN : نژاف N، در حاشیه تصحیح شده.

¹⁴⁰⁶ گروهی ABCGHKLMN : گروه Bul.

¹⁴⁰⁷ در C جای ابیات این و پس از آن باهم عوض شده.

¹⁴⁰⁸ که جست آن ABCHKLMN : که جست او Bul. : که آن جست G

1688. فعل را در غیب اثرها زادنی است و آن موالیدش به حکم¹⁴⁰⁹ خلق نیست
1689. بی‌شریکی جمله مخلوق خداست آن موالید ار چه نسبتشان به ماست
1690. زید پرانید تیری سوی عمرو¹⁴¹⁰ عمر را¹⁴¹¹ بگرفت تیرش همچو نمر
1691. مدت¹⁴¹² سالی همی‌زاید¹⁴¹³ درد دردها را آفریند حق نه مرد¹⁴¹⁴
1692. زید رامی آن دم ار مرد از وجل دردها می‌زاید آنجا تا اجل
1693. ز آن موالید وجع چون مرد او زید را ز اول سبب¹⁴¹⁵ قتال گو
1694. آن وجهها را بدو منسوب دار گر چه هست آن جمله صنع کردگار
1695. همچنین کسب¹⁴¹⁶ و دم و دام و جماع آن موالید است حق را مستطاع
1696. اولیا را هست قدرت از الهه تیر جسته باز آرنش¹⁴¹⁷ ز راه
1697. بسته درهای موالید از سبب چون پشیمان شد ولی از دست¹⁴¹⁸ رب¹⁴¹⁹
1698. گفته ناگفته کند از فتح باب تا از آن¹⁴²⁰ نی سیخ سوزد نی کباب

1409 به حکم Bul.ABCHKMN : ز حکم L
 1410 عمرو Bul.M : عمر ABCGHKLN
 1411 عمر را ABCGHKLMN : عمرو را Bul.
 1412 مدت BGHKM : مدتی Bul.ACLN
 1413 زاید M : زایید Bul.ABCGHKLN
 1414 نه مرد Bul.BCGHKLMN : نمرد A. در N ابیات « مدت سالی... آفریند حق نه مرد » - « همچنین کسب و دم ... حق را مستطاع » پس از بیت « پشه‌ها و خلقها همچون ... روز رستخیز » ضبط شده، و جای ابیات با هم عوض شده.
 1415 زید را ز اول سبب Bul.ABCHKLMN ؛ به همین نحو در C تصحیح شده : زید رامی زین سبب C
 1416 همچنین کسب M : همچنین کشت Bul.ABCGHKLN
 1417 باز آرنش ABCGHKLMN : باز گرداند Bul.
 1418 از دست M : ز آن دست Bul.ABCGHKLN
 1419 در N این بیت پس از بیت « چون به نسیان... ور باشد هنر » آمده.
 1420 تا از آن ABCGHKLMN : که از آن Bul.

1699. از همه دلها که آن نکته شنید
- آن سخن را کرد محو و نابدید¹⁴²¹
1700. گرت برهان باید و حجت مها
- باز خوانِ مِنْ آيَةِ اَوْ نَسْهًا
1701. آیت اَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي بخوان
- قدرت نسیان نهادنشان بدان
1702. چون به تذکیر و به نسیان قادرند
- بر همه دلهای خلقان قاهرند
1703. چون به نسیان بست او راه نظر
- کار نتوان کرد و باشد هنر
1704. خلتماوا¹⁴²² سخریه اهل السمو
- از نبی خوانید¹⁴²³ تا اَنْسَوْكُمْ
1705. صاحب ده پادشاه جسمهاست
- صاحب دل شاه دلهای شماست
1706. فرع دید آمد عمل بی هیچ شک
- پس نباشد مردم الا مردمک¹⁴²⁴
1707. من تمام این نیارم گفت از آن
- منع می آید ز صاحب مرکز¹⁴²⁵
1708. چون فراموشی خلق و یادشان
- با وی است و او رسد فریادشان
1709. صد هزاران نیک و بد را آن بهی¹⁴²⁶
- می کند هر شب ز دلهاشان تهی
1710. روز دلها را از آن پر می کند
- آن صدفها را پر از دُر می کند¹⁴²⁷
1711. آن همه اندیشه پیشانها
- می شناسد¹⁴²⁸ از هدایت جانها¹⁴²⁹

¹⁴²¹ نابدید M : نابدید Bul.ABCGHKLN

¹⁴²² خلتماوا Bul.LM ، و در حاشیه N اضافه شده. Veli Muhammed ، «خَدْتَمُوا» ضبط کرده که تردید ندارم حق با اوست. : خلتما ABCGHKN

¹⁴²³ از نبی خوانید Bul.BM : از نبی بر خوان تو ACHLN : از نبی خوانید تو GK ، و در H به همین صورت تصحیح شده.

¹⁴²⁴ در حاشیه A اضافه شده

¹⁴²⁵ در حاشیه A اضافه شده

¹⁴²⁶ آن بهی ACGHKMN : آن مهی B : از بهی Bul.L

¹⁴²⁷ در حاشیه A اضافه شده. H «دلهاشان»، در حاشیه تصحیح شده.

¹⁴²⁸ می شناسد Bul.ABCLM : می شناسند GHKN

¹⁴²⁹ در حاشیه A اضافه شده.

1712. پیشه و فرهنگ تو آید به تو تا در اسباب بگشاید به تو
1713. پیشه زرگر به آنگر نشد خوی این خوشخو¹⁴³⁰ بدان¹⁴³¹ منکر نشد
1714. پیشه‌ها و خلقها همچون جهاز¹⁴³² سوی خصم آیند روز¹⁴³³ رستخیز¹⁴³⁴
1715. پیشه‌ها و خلقها¹⁴³⁵ از بعد خواب واپس آید هم به خصم خود شتاب
1716. پیشه‌ها و اندیشه‌ها در وقت صبح هم بدانجا¹⁴³⁶ شد که بد آن حسن و قبح¹⁴³⁷
1717. چون¹⁴³⁸ کبوترهای پیک از شهرها سوی شهر خویش آرد بهره‌ها¹⁴³⁹

شنیدن آن طوطی حرکت آن طوطیان و مردن آن طوطی در قفس و نوحه¹⁴⁴⁰ خواجه بر وی

1718. چون شنید آن مرغ کان طوطی چه کرد هم بلرزید¹⁴⁴¹ اوفتاد¹⁴⁴² و گشت سرد¹⁴⁴³
1719. خواجه چون دیدش فتاده همچنین بر جهید و زد کله را بر زمین
1720. چون بدین رنگ و بدین حالش بدید خواجه بر جست¹⁴⁴⁴ و گریبان¹⁴⁴⁵ را درید

¹⁴³⁰ این خوشخو Bul.ABGHLM : آن خوشخو CKN
¹⁴³¹ بدان M ، بعدا نوشته شده : به آن Bul.ABCHKLN : با آن G
¹⁴³² جهاز ACGHKMN : جهیز Bul.BL
¹⁴³³ آیند روز Bul.ABCGHKLM : آیند چو روز N
¹⁴³⁴ در حاشیه C اضافه شده.
¹⁴³⁵ پیشه‌ها و خلقها ABCGHKLMN : پیشها و اندیشهها Bul.
¹⁴³⁶ هم بدانجا Bul.ABCGHKMN : هم از آنجا L
¹⁴³⁷ که بد آن حسن و قبح Bul. BCGHKLMN : که بود آن وقت قبح A
¹⁴³⁸ چون Bul.ACGHKLMN : چو B
¹⁴³⁹ پس از این بیت در نسخه Bul.L این بیت وجود دارد :
هر چه بینی سوی اصل خود رود * جزو سوی کل خود راجع شود
¹⁴⁴⁰ و نوحه Bul.ABCGHKLM : و نوحه کردن N
¹⁴⁴¹ هم بلرزید Bul.ABHKLM : پس بلرزید CN ؛ به همین صورت در H تصحیح شده.
¹⁴⁴² اوفتاد ABCGHKLMN : و فتاد Bul.
¹⁴⁴³ گشت سرد Bul.BCGHKLMN : گشت زرد A
¹⁴⁴⁴ بر جست Bul.ABGHKM : در جست CLN
¹⁴⁴⁵ گریبان Bul.ACGHKLMN : گریبانش B

1721. گفت ای طوطی خوب خوش حنین¹⁴⁴⁶ این چه بودت¹⁴⁴⁷ این چرا گشتی¹⁴⁴⁸ چنین
1722. ای دریغنا مرغ خوش آواز من ای دریغنا هم دم و هم راز من
1723. ای دریغنا مرغ خوش الحان من راح روح و روضه و ریحان من¹⁴⁴⁹
1724. گر سلیمان را چنین مرغی بدی کی خود او مشغول آن مرغان شدی
1725. ای دریغنا مرغ کارزان یافتم زود روی از روی او بـــــر تـــــافتم
1726. ای زبان تو بس زیبانی مر مرا¹⁴⁵⁰ چون توی گویا چه گویم مر ترا¹⁴⁵¹
1727. ای زبان هم آتش و هم خرمنی چند این آتش در این خرمن زنی
1728. در نهان جان¹⁴⁵² از تو افغان می کند گرچه هر چه گویش آن می کند
1729. ای زبان هم گنج بی پایان توی ای زبان هم رنج بی درمان توی
1730. هم صفیر و خدعه مرغان توی هم انیس وحشت هجران¹⁴⁵³ توی¹⁴⁵⁴
1731. چند امانم می دهی ای بی امان ای تو زه کرده به کین من¹⁴⁵⁵ کمان
1732. نک پیرانیده ای مرغ مرا در چراگاه ستم کم کن چرا

¹⁴⁴⁶ خوش حنین ABCGHKLMN : و خوش حنین Bul.

¹⁴⁴⁷ بودت Bul.ABCGHKLM : بودست N

¹⁴⁴⁸ این چرا گشتی Bul.ABCGHKMN : این چرا کردی L

¹⁴⁴⁹ روضه و ریحان من ABCGHKLMN : روضه ریحان من Bul.

¹⁴⁵⁰ زیبانی مر مرا Bul.ABHKLMN : زیبانی مر دری C : زیبانی بر وری G

¹⁴⁵¹ چه گویم مر ترا ABHKLMN : چه گویم من ترا Bul.CG

¹⁴⁵² در نهان جان Bul.BCGHKLMN : در زمان جان A

¹⁴⁵³ وحشت هجران Bul.ABCGHKMN : وحشت و هجران L

¹⁴⁵⁴ پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :

آدمیرا ظلمت و کفران تویی * هم دلیل و رهبر یاران تویی

¹⁴⁵⁵ به کین من Bul.ABGHKLMN : بکین ما C

1733. یا جواب من بگو¹⁴⁵⁶ یا داد ده
 یا مرا ز اسباب¹⁴⁵⁷ شادی یاد ده
1734. ای دریغا صبح¹⁴⁵⁸ ظلمت سوز من
 ای دریغا صبح نور افروز¹⁴⁵⁹ من
1735. ای دریغا مرغ خوش پرواز من
 ز انتها پریده تا آغاز من
1736. عاشق رنج است نادان تا ابد
 خیز لا افسیم بخوان تا فی کبد
1737. از کبد فارغ بدم با روی تو
 وز زبد صافی بدم در جوی تو¹⁴⁶⁰
1738. این دریغاها¹⁴⁶¹ خیال دیدن است
 وز وجود نقد خود ببردن است

[17b]

1739. غیرت حق بود و با حق¹⁴⁶² چاره نیست
 کو دلی کز عشق حق¹⁴⁶³ صد پاره نیست
1740. غیرت آن باشد¹⁴⁶⁴ که او غیر¹⁴⁶⁵ همه است
 آن که افزون از بیان و دمدمه است
1741. ای دریغا اشک من دریا بدی
 تا نثار دلبر¹⁴⁶⁶ زیبا بدی
1742. طوطی من مرغ زیرکسار من
 ترجمان فکرت و اسرار¹⁴⁶⁷ من
1743. هرچه روزی داد و نداد آیدم
 او ز اول گفته تا یاد آیدم

¹⁴⁵⁶ بگو Bul.ACGHKLMN : بده B
¹⁴⁵⁷ ز اسباب Bul.ABGHKLMN : اسباب C
¹⁴⁵⁸ صبح Bul.ABCHKLMN : نور G ، نیز H در حاشیه.
¹⁴⁵⁹ صبح نور افروز LM : نور روز افروز Bul.CN : صبح افروز ABGHK ؛ H «روز» نسخه بدل داده.
¹⁴⁶⁰ در C جای ابیات این، پس از آن بیت با هم عوض شده.
¹⁴⁶¹ این دریغاها Bul.ABCGHKLM : این دریغ من N
¹⁴⁶² بود و با حق ABCGHKLMN : بود با حق Bul.
¹⁴⁶³ کز عشق حق CGKLM : کز حکم حق Bul.AB ، و به همین صورت در C تصحیح شده : حکم حق HN ، و به همین صورت
¹⁴⁶⁴ در G تصحیح شده : عشق او H به صورت نسخه بدل آمده.
¹⁴⁶⁴ غیرت آن باشد Bul.BCGKLMN : غیرت آن بود A : غیرت آن بود کاو غیر همه ست H ، در حاشیه تصحیح شده
¹⁴⁶⁵ که او غیر Bul.ABCGHKMN : که آن غیر L
¹⁴⁶⁶ دلبر Bul.ABGHKLMN : دلبری C
¹⁴⁶⁷ فکرت و اسرار Bul.CGHKLMN : فکرت اسرار AB

1744.	طوطی کایید ز و حوی آواز او	می‌پذیری ظلم را چون داد از او ¹⁴⁶⁸
1745.	اندرون تست آن طوطی ¹⁴⁶⁹ نهان	عکس او را دیده تو بر ¹⁴⁷⁰ این و آن
1746.	می‌برد شادیت را تو شاد از او	پیش از آغاز وجود آغاز او
1747.	ای که جان را ¹⁴⁷¹ بهر تن می‌سوختی	سوختی جان را و تن فروختی
1748.	سوختم من سوخته خواهد کسی	تا ز من آتش زند اندر کسی
1749.	سوخته چون قابل آتش بود	سوخته بستان که آتش کش بود
1750.	ای دریغای ای دریغای ای دریغ	کانچنان ماهی نهان شد زیر میغ
1751.	چون زخم دم کآتش دل تیز شد	شیر هجر آشفته و خون ریز شد
1752.	آنکه او هشیار خود تند است و مست	چون بود چون او ¹⁴⁷² قدح گیرد به دست
1753.	شیر مستی کز صفت بیرون بود	از بسیط مرغزار ¹⁴⁷³ افزون بود
1754.	قافیه اندیشم و دلدار من	گویدم مندیش جز دیدار من ¹⁴⁷⁴
1755.	خوش نشین ای قافیه اندیش من	قافیه دولت توی در پیش من ¹⁴⁷⁵
1756.	حرف چه بود تا تو اندیشی از آن	حرف چه بود خار دیوار رزان
1757.	حرف و صوت و گفت را بر هم زخم	تا که بی‌این هر سه با تو دم زخم

¹⁴⁶⁸ Bul.ABCGHKLN جای این مصراع و مصراع « پیش از آغاز وجود آغاز او » با هم عوض شده.

¹⁴⁶⁹ آن طوطی Bul.BCGHKL MN : ای طوطی A

¹⁴⁷⁰ دیده تو بر Bul.ABCGHK MN : دیده بر تو L

¹⁴⁷¹ ای که جان را Bul.AB GHK LMN : آنکه جان را C، در حاشیه تصحیح شده.

¹⁴⁷² چون بود چون او Bul.ABCGHK LM : چون بود او چون H : N «او» را نسخه بدل «خود» داده.

¹⁴⁷³ مرغزار Bul.ABCGHK MN : و مرغزار L

¹⁴⁷⁴ و دیدار من Bul.BCGHKL MN : جز دیدار من A

¹⁴⁷⁵ در حاشیه C اضافه شده.

1758. آن دمی کز آدمش کردم نهان با تو گویم ای تو اسرار جهان
1759. آن دمی را که نگفتم با خلیل و آن غمی را که¹⁴⁷⁶ ندانند جبرئیل
1760. آن دمی کز وی مسیحا دم نزد حق ز غیرت نیز بی‌ما هم نزد
1761. ما چه باشد در لغت اثبات و نفی من نه اثباتم منم بی‌ذات و نفی¹⁴⁷⁷
1762. من کسی در ناکسی دریافتم¹⁴⁷⁸ پس¹⁴⁷⁹ کسی در ناکسی دریافتم¹⁴⁸⁰
1763. جمله شاهان پست پست¹⁴⁸¹ خویش را جمله خلقان مست مست خویش را¹⁴⁸²
1764. جمله خلقان¹⁴⁸³ بنده بنده خودند جمله خلقان مرده مرده خودند¹⁴⁸⁴
1765. می‌شود صیاد مرغان را شکار تا کند ناگاه ایشان را شکار¹⁴⁸⁵
1766. بی‌دلان را دلبران جسته به جان¹⁴⁸⁶ جمله معشوقان شکار عاشقان
1767. هر که عاشق دیدش معشوق دان کو به نسبت هست هم این و هم آن
1768. تشنگان گر آب جویند از جهان آب هم جوید¹⁴⁸⁷ به عالم تشنگان
1769. چونکه عاشق اوست تو خاموش باش او چو گوشت می‌کشد تو گوش باش

¹⁴⁷⁶ و آن غمی را که CGHKLMN : و آن دمی را که Bul.AB

¹⁴⁷⁷ بی‌ذات و نفی BCGHKLMN : بی‌ذات نفی Bul.A

¹⁴⁷⁸ دریافتم Bul.ABCGKLMN : دریافتم H

¹⁴⁷⁹ پس Bul.ABCGHKMN : پس L

¹⁴⁸⁰ دریافتم ABCGKMN : دریافتم Bul.HL

¹⁴⁸¹ پست پست Bul.ABCGHKMN : پست پست L

¹⁴⁸² در Bul.BCHKN جای این بیت و بیت پس از آن باهم عوض شده. در حاشیه G اضافه شده.

¹⁴⁸³ جمله خلقان M : جمله شاهان Bul.ABCGHKLN

¹⁴⁸⁴ در حاشیه CN اضافه شده.

¹⁴⁸⁵ در حاشیه N اضافه شده.

¹⁴⁸⁶ بی‌دلان را دلبران جسته به جان Bul.ABGHKM ، و به همین صورت در حاشیه C. : دلبران را دل اسیر بی‌دلان CLN

¹⁴⁸⁷ آب هم جوید MN : آب جوید هم Bul.ABCGHKL

1770. بند کن چون سیل سیلانی کند
ور نه رسوایی و ویرانی کند
1771. من چه غم دارم که ویرانی بود
زیر ویران گنج سلطانی بود
1772. غرق حق خواهد که باشد غرق تر
همچو موج بحر جان زیر و زیر
1773. زیر دریا خوشتر آید یا زیر
تیر او دلکش تر آید یا سپر
1774. پاره کرده و سوسه باشد دلا¹⁴⁸⁸
گر طرب را باز دانی از بلا
1775. گر مرادت را مذاق¹⁴⁸⁹ شکر است
بی مرادی نی مراد دلبر است
1776. هر ستارهش خونبهای صد هلال
خون عالم ریختن او را حلال
1777. ما بها و خونبها را¹⁴⁹⁰ یافتیم
جانب جان باختن بش تافتیم
1778. ای حیات عاشقان در مردگی
دل نیابی جز که در دل بردگی
1779. من دلش جسته¹⁴⁹¹ به صد ناز و دلال
او بهانه کرده¹⁴⁹² با من از ملال
1780. گفتم آخر غرق تست این عقل و جان
گفت رو رو بر من این افسون مخوان
1781. من ندانم آنچه اندیشیده‌ای
ای دو دیده دوست را چون دیده‌ای
1782. ای گران جان خوار دیدستی ورا¹⁴⁹³
ز آنکه بس ارزان خریدستی ورا¹⁴⁹⁴
1783. هر که او ارزان خرد ارزان دهد
گوهری طفلی به قرصی نان دهد

¹⁴⁸⁸ پاره کرده و سوسه باشد دلا M : پاره کرده و سوسه باشی دلا Bul.ABCGHKN : بس زبون و سوسه گردی دلا L

¹⁴⁸⁹ مذاق Bul.ABHGKLMN : مذاقی C

¹⁴⁹⁰ ما بها و خونبها را Bul.ABCGHKMN : ما بهای خون بها را L

¹⁴⁹¹ جسته ABCGHKLMN : جستم Bul.

¹⁴⁹² بهانه کرده Bul.BCGHKLMN : بهانه کرد A

¹⁴⁹³ ورا Bul.ABHGKLMN : مرا C

¹⁴⁹⁴ ورا Bul.ABHGKLMN : مرا C

1784. غرق عشقی‌ام که غرقند اندرین¹⁴⁹⁵ عشقهای اولسین و آخسین
1785. مجملش گفتم نکردم ز آن بیان¹⁴⁹⁶ ورنه هم افهام سوزد هم زبان
1786. من چو لب گویم لب دریا بود من چو لا گویم مراد الا بود
1787. من ز شیرینی نشستم رو ترش من ز بسیاری سخن باشم خمش¹⁴⁹⁷
1788. تاکه شیرینی ما از دو جهان در حجاب رو ترش¹⁴⁹⁸ باشد نهان
1789. تاکه در هر گوش ناید این سخن یکی همی گویم ز صد سر لدن¹⁴⁹⁹

تفسیر قول حکیم¹⁵⁰⁰

به هر چه از راه وامانی چه کفر آن نقش¹⁵⁰¹ و چه ایمان
 به هر چه از دوست دور آفتی چه زشت
 آن نقش و چه زیبا¹⁵⁰²

در معنی قوله علیه¹⁵⁰³ السلم إن سعدا لغيور و أنا أغیر من سعد و اللّٰه أغیر منی و من غیرته حرم الفواحش ما ظهّر منّها
 و ما بطنّ

1790. جمله عالم ز آن غیور آمد که حق برد در غیرت بر این عالم سبق

¹⁴⁹⁵ غرقند اندرین MN : غرق است اندرین Bul.ABCGHKL
¹⁴⁹⁶ نکردم ز آن بیان GHKMN : نگفتم ز آن بیان C : نکردم آن بیان Bul.ABL ، و به همین صورت در C تصحیح شده.
¹⁴⁹⁷ من ز بسیاری سخن باشم خمش AHLMN ، و به همین صورت در CH تصحیح شده. : من ز پری سخن باشم خمش C : من ز بسیاری گفتارم خمش Bul.BGK ، بسیاری سخن
¹⁴⁹⁸ حجاب رو ترش Bul.ABGHKL MN : حجاب و رو ترش C
¹⁴⁹⁹ ز صد سر لدن Bul.ABCGHKM : ز سر من لدن L . در حاشیه N اضافه شده.
¹⁵⁰⁰ حکیم ABCGHKLMN : حکیم سنایی رحمة الله علیه Bul.
¹⁵⁰¹ آن نقش M : آن حرف Bul.ABCGHKLN
¹⁵⁰² L این بیت را حذف کرده.
¹⁵⁰³ در معنی قوله علیه CGLM : و در معنی قوله علیه Bul.ABK ، و در H اضافه شده. : کلمات «و در معنی الخ» در حاشیه N اضافه شده.

1791. او چو جان است و جهان¹⁵⁰⁴ چون کالبد کالبد از جان پذیرد نیک و بد¹⁵⁰⁵
1792. هر که محراب نمازش گشت عین سوی ایمان رفتنش می‌دان تو شین
1793. هر که شد مر شاه را او جامه‌دار هست خسران بهر شاهش اتجار
1794. هر که با سلطان شود او¹⁵⁰⁶ همنشین بر درش شستن بود حیف¹⁵⁰⁷ و غبین
1795. دست‌بوسش چون رسید¹⁵⁰⁸ از پادشاه گر گزیند بوس پا باشد گناه
1796. گر چه سر بر پا نهادن خدمت است پیش آن خدمت خطا و زلت است¹⁵⁰⁹
1797. شاه را غیرت بود بر هر که او بو گزیند¹⁵¹⁰ بعد از آن که دید رو
1798. غیرت حق بر مثل گندم بود کاه خرمن غیرت مردم بود
1799. اصل غیرتها بدانید از الهه آن خلقان فرع حق بی‌اشتباه
1800. شرح این بگذارم و گیرم گله از جفای آن نگار ده دل¹⁵¹¹
1801. نالم ایرا ناله‌ها خوش آیدش از دو عالم ناله و غم بایدش
1802. چون نالم تلخ از دستان او چون نیم در حلقه مسستان او
1803. چون نباشم¹⁵¹² همچو شب بی‌روز او بی‌وصال روی روز افروز او

¹⁵⁰⁴ و جهان ABCGHKLMN : دو جهان. Bul.
¹⁵⁰⁵ در L جای این بیت و بیت پس از آن باهم عوض شده.
¹⁵⁰⁶ با سلطان شود او Bul.BCGKLMN : با سلطان بود او AH
¹⁵⁰⁷ شستن بود حیف Bul.ABLM، نیز C در حاشیه : بودن بود عیب C: شستن و حیف و غبین GHKN
¹⁵⁰⁸ رسید ABCGKLMN : رسد Bul.H
¹⁵⁰⁹ زلت است ABCGHKLMN : نلتست Bul.
¹⁵¹⁰ بو گزیند ABCGHKLMN : پا گزیند Bul.
¹⁵¹¹ N از بیت « شرح این بگذارم و گیرم گله * از جفای آن نگار ده دل » تا بیت « دل همی‌گوید ازو رنجیده‌ام * وز نفاق سست می‌خندیده‌ام » را که در حاشیه اضافه شده، بجز بیت « عاشقم بر رنج خویش و درد خویش * بهر خشنودی شاه فرد خویش »، حذف کرده.
¹⁵¹² چون نباشم Bul.ABGHKM : چون نالم CLN

1804. ناخوش او خوش بود در جان من
جان فدای یار دل رنجان من
1805. عاشقم بر رنج خویش و درد خویش
بهر خشنودی شاه فرد خویش
1806. خاک غم را سرمه سازم بهر چشم
تا ز گوهر پر شود دو بحر چشم
1807. اشک کآن از بهر او بارند خلق
گوهر است و اشک پندارند خلق
1808. من ز جان جان شکایت می‌کنم
من نیم شاکی روایت می‌کنم
1809. دل همی‌گوید ازو¹⁵¹³ رنجیده‌ام
وز نفاق سست¹⁵¹⁴ می‌خندیده‌ام
1810. راستی کن ای تو فخر راستان
ای تو صدر و من درت را آستان
1811. آستانه¹⁵¹⁵ و صدر در معنی کجاست
ما و من کو آن طرف کان¹⁵¹⁶ یار ماست

[18a]

1812. ای رهیده جان تو از ما و من
ای لطیفه روح اندر مرد و زن
1813. مرد و زن چون یک شود¹⁵¹⁷ آن یک توی
چونکه یکها محو شد آنک¹⁵¹⁸ توی
1814. این من و ما بهر آن بر ساختی
تا تو با خود نرد خدمت باختی¹⁵¹⁹
1815. تا من و توها¹⁵²⁰ همه یک جان¹⁵²¹ شوند
عاقبت مستغرق جانان شوند

¹⁵¹³ ازو Bul.BCKLMN : کزو AGH
¹⁵¹⁴ سست Bul.BCGHKLMN : پست A
¹⁵¹⁵ آستانه ABGHKMN : آستان Bul.CL
¹⁵¹⁶ کان ABCGHKLMN : که Bul.
¹⁵¹⁷ یک شود Bul.ABCGHKLM : یک شوند N
¹⁵¹⁸ آنک Bul.BCGHKMN : آن یک AL
¹⁵¹⁹ پس از این بیت در نسخه L این بیت افزوده:
تا تو با ما و تو یک جوهر شوی * عاقبت محو چنان دلبر شوی
¹⁵²⁰ تا من و توها Bul.ABCGHKMN : این من و توها L
¹⁵²¹ یک جان ABCGHKLMN : یکسان Fatih Bul.

1816. این همه هست و بیا ای امر کن ای منزه از بیا¹⁵²² و از سخن
1817. جسم جسمانه تواند دیدنت در خیال آرد غم و خندیدنت
1818. دل که او بسته غم¹⁵²³ و خندیدن است تو مگو کو لایق آن دیدن است
1819. آنکه او بسته غم و خنده بود او بدین دو عاریت زنده بود
1820. باغ سبز عشق کو بی منتهاست جز غم و شادی درو بس¹⁵²⁴ میوه هاست
1821. عاشقی زین هر دو حالت برتر است بی بهار و بی خزان سیز و تر است
1822. ده زکات روی خوب ای خوب رو¹⁵²⁵ شرح جان شرحه شرحه باز گو
1823. کز کرشم¹⁵²⁶ غمزه ای غمازه ای بر دلم بنهاد داغی¹⁵²⁷ تازه ای¹⁵²⁸
1824. من حلالش کردم ار خونم بریخت من همی گفتم حلال او می گریخت
1825. چون گریزانی ز ناله خاکیان غم چه ریزی بر دل غمناکیان
1826. ای که هر صبحی که از مشرق بتافت همچو چشمه مشرقت در جوش یافت
1827. چون بهانه دادی این شیدات را ای بهانه شکرین لبهات¹⁵²⁹ را
1828. ای جهان کهنه را تو جان نو از تن بی جان و دل افغان شنو

¹⁵²² منزه از بیا Bul.ABCGHKMN : منزه از بیان L ، در K بالای الف آخر کلمه «بیا» حرف «ن» نوشته شده. و در A به همین صورت تصحیح شده. هیچ نسخه معتبری وجود ندارد که به استناد آن «بیان» خوانیم.

¹⁵²³ بسته غم Bul.ABCGHKMN : پست غم L ، که در بالای آن «بند» نوشته شده.
¹⁵²⁴ درو بس Bul.ABCHKLMN : درو بش G، نقطه ای هم روی حرف ما قبل آخر آن است: درونش.

¹⁵²⁵ ای خوب رو Bul.ABGHKL MN : ای خوب روی C

¹⁵²⁶ کرشم ABCGHKMN : کرشمه Bul.L

¹⁵²⁷ داغی ACGHKL MN : داغ Bul.B

¹⁵²⁸ C بعد از این بیت افتادگی دارد که تا بیت «گفت طوطی کو به فعلم پند داد* که رها کن لطف آواز و گشاد» ادامه یافت.

¹⁵²⁹ شکرین لبهات KL MN : شکرین لبهات Bul.ABCGH

1829. شرح گل بگذار از بهر خدا شرح بلبل گو که شد از گل جدا
1830. از غم و شادی نباشد جوش ما با خیال و وهم نبود هوش ما
1831. حالتی دیگر بود کآن نادر است تو مشو منکر که حق بس قادر است
1832. تو قیاس از حالت انسان مکن منزل اندر جور و در احسان مکن
1833. جور و احسان رنج و شادی حادث است حادثان میرند و حقشان¹⁵³⁰ وارث است
1834. صبح شد ای صبح را پشت و پناه¹⁵³¹ عذر مخدومی حسام الدین بخواه
1835. عذر خواهی¹⁵³² عقل کل و جان¹⁵³³ توی جان جان و تابش مرجان توی
1836. تافت نور صبح و ما¹⁵³⁴ از نور تو در صبوحی با می¹⁵³⁵ منصور تو
1837. داده تو چون چنین دارد مرا باده کی بود¹⁵³⁶ کو طرب آرد مرا
1838. باده در جوشش گدای جوش ما چرخ در گردش گدای هوش ما¹⁵³⁷
1839. باده از ما مست شد نی ما از او قالب از ما هست شد نی ما از او
1840. ما چو زنبوریم و قالبها چو موم خانه خانه کرده قالب را چو موم
1841. بس دراز است این حدیث خواجه¹⁵³⁸ گو تا چه شد احوال آن مرد نکو¹⁵³⁹

¹⁵³⁰ و حقشان Bul.BGHKLMN : حقشان AC
¹⁵³¹ پشت و پناه Bul.ABCKLM : صبح و پناه GHN، در H تصحیح شده.
¹⁵³² خواهی M : خواه Bul.ABCGHKLN
¹⁵³³ عقل کل و جان Bul.ABCGKLMN : عقل و کل جان H
¹⁵³⁴ تافت نور صبح و ما Bul.ABCGHKM : نور صبح آمد و ما LN
¹⁵³⁵ با می Bul.BCGHKLMN : باقی A
¹⁵³⁶ کی بود ACGHKMN : که بود Bul.BL
¹⁵³⁷ در G مصححی بعد از «ما» در هر دو مصراع، «ست» افزوده.
¹⁵³⁸ حدیث خواجه Bul.ABCGHKMN : حدیث ای خواجه L
¹⁵³⁹ H در حاشیه «تا شود پیدا که چون شد حال او». و در Bul.ABCGKLN این بیت بعد از عنوان آمده. در H جای این بیت با بیت پس از آن با هم عوض شده، اما این اشتباه تصحیح شده.

رجوع به حکایت خواجه تاجر¹⁵⁴⁰

1842. خواجه اندر آتش و درد و حنین¹⁵⁴¹ صد پراکنده همی گفت این چنین
1843. گه تناقض گاه ناز و گه نیاز گاه سودای حقیقت گه مجاز
1844. مرد غرقه گشته جانی می کند دست را در هر گیاهی¹⁵⁴² می زند
1845. تا کدامش دست گیرد در خطر دست و پای می زند از بیم سر
1846. دوست دارد یار این آشفستگی کوشش بیهوده به از خفتگی
1847. آنکه او شاه است او بی کار نیست ناله از وی طرفه کو بیمار نیست
1848. بهر این فرمود رحمان ای پسر کَلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَانِ اِي پسر
1849. اندر این ره می تراش و می خراش تا دم آخر دمی فارغ مباش
1850. تا دم آخر دمی آخر بود که عنایت با تو صاحب سر بود
1851. هر چه کوشد جان که در مرد و زن است¹⁵⁴³ گوش و چشم شاه جان بر روزن است¹⁵⁴⁴

بیرون انداختن مرد تاجر طوطی را از قفس و پریدن طوطی مرده¹⁵⁴⁵

1852. بعد از آنش از قفس بیرون فکند طوطیک پرید تا شاخ بلند

¹⁵⁴⁰ در N اضافه شده.

¹⁵⁴¹ درد و حنین Bul.ABCGHKLM : درد و غبین N

¹⁵⁴² در هر گیاهی Bul.ABCGHKMN : بر هر گیاهی L

¹⁵⁴³ هر چه کوشد جان که در مرد و زن است Bul.ABCHKLM : هر چه می کوشند اگر مرد و زنست GN ، و به همین صورت در حاشیه H.

¹⁵⁴⁴ بر روزن است ABCGHKLMN : در روزنست Bul. و این بیت در M مکرر نوشته.

¹⁵⁴⁵ بیرون انداختن M : برون انداختن مرد تاجر طوطی را از قفس و پریدن طوطی مرده Bul.ABCGHKL : برون افکندن خواجه طوطی مرده را از قفس N

1853. طوطی مرده چنان پرواز کرد کافتاب از شرق تروک¹⁵⁴⁶ تاز کرد
1854. خواجه حیران گشت اندر کار مرغ بی‌خبر ناگه بدید¹⁵⁴⁷ اسرار مرغ
1855. روی بالا کرد و گفت ای عندلیب از بیان حال خودمان ده نصیب
1856. او چه کرد آنجا که تو آموختی ساختی مکری و ما را سوختی
1857. گفت طوطی کو به معلم پند داد که رها کن لطف آواز و گشاد¹⁵⁴⁸
1858. ز آنکه آواز ترا¹⁵⁴⁹ در بند کرد خویشتن مرده پی این پند کرد
1859. یعنی ای مطرب شده با عام و خاص مرده شو چون من که تا یابی خلاص
1860. دانه باشی مرغکانت بر چنند غنچه باشی کودکانت بر کنند
1861. دانه پنهان کن به کلی دام شو غنچه پنهان کن گیاه بام¹⁵⁵⁰ شو
1862. هر که داد او حسن خود را در مزاد صد قضای بد سوی او رو نهاد
1863. چشمها و خشمها¹⁵⁵¹ و رشکها بر سرش ریزد چو آب از مشکها¹⁵⁵²
1864. دشمنان او را ز غیرت می‌درند دوستان هم روزگارش می‌برند
1865. آنکه غافل بود از کشت و بهار¹⁵⁵³ او چه داند قیمت این روزگار

¹⁵⁴⁶ از شرق تروک M : شرق ترکی ABCGHKLN ، «از چرخ» در G بالای «شرق» افزوده شده. : ترک و Bul.
¹⁵⁴⁷ ناگه بدید ABCGHKLMN : تا که بدید Bul.
¹⁵⁴⁸ لطف آواز و گشاد KMN ، و به همین صورت در GH تصحیح شده : لطف آواز و وداد ABCGHL : لطف و آواز گشاد Bul.
 : آواز گشاد Fatih
¹⁵⁴⁹ آواز ترا Bul.BCGHKLMN : آواز ترا A
¹⁵⁵⁰ گیاه بام Bul.ABCGHKMN : گیاه نام L
¹⁵⁵¹ چشمها و خشمها Bul.ABGHKLMN : حیلها و خشمها C
¹⁵⁵² بر سرش ریزد چو آب از مشکها Bul.BCGHKLMN : بر سرش ریزان شده چون مشکها A
¹⁵⁵³ کشت و بهار ABCGHKLMN : کشت بهار Bul.

1866. در پناه لطف حق باید گریخت
 کو هزاران لطف بر ارواح ریخت
1867. تا پناهی یابی آن گه چون پناه
 آب و آتش مر ترا گردد سپاه
1868. نوح و موسی را نه دریا یار شد
 نی بر اعداشان¹⁵⁵⁴ به کین قهار شد
1869. آتش ابراهیم را نی قلعه بود
 تا بر آورد از دل نم رود دود
1870. کوه یحیی را نه سوی خویش خواند
 قاصدانش را به زخم سنگ راند
1871. گفت ای یحیی بیا در من گریز
 تا پناهت باشم از شمشیر تیز

وداع کردن طوطی خواجه را و پریدن¹⁵⁵⁵

1872. یک دو پندش داد طوطی پر مذاق¹⁵⁵⁶
 بعد از آن گفتش سلام الفراق¹⁵⁵⁷
1873. خواجه گفتش فی امان الله برو
 مر مرا اکنون نمودی راه نو
1874. خواجه با خود گفت کین پند من است
 راه او گیرم که این ره روشن است
1875. جان من کمتر ز طوطی کی بود
 جان چنین باید که¹⁵⁵⁸ نیکو پی بود

مضرت تعظیم خلق و انگشت نمای شدن

1876. تن قفص شکل است تن شد¹⁵⁵⁹ خار جان
 در فریب داخلان و خارجان

¹⁵⁵⁴ نی بر اعداشان M : نه بر اعداشان Bul. ABCGHKN : تا بر اعداشان L
¹⁵⁵⁵ و پریدن Bul. ABCGHKLM : و بر پریدن N
¹⁵⁵⁶ طوطی پر مذاق Bul. ABCHKLM : طوطی بی نفاق GN، و به همین صورت در H تصحیح شده. «پر مذاق» در G به صورت نسخه بدل آمده.
¹⁵⁵⁷ سلام الفراق ABCGHKMN : سلام و الفراق Bul. L و پس از این بیت در نسخه Bul. L این بیت وجود دارد اما در Bul. جای آنها را باهم عوض شده. الوداع ای خواجه کردی مرحمت * کردی آزادم ز قید مظلمت الوداع ای خواجه رفتم با وطن * هم شوی آزاد روزی همچو من.
¹⁵⁵⁸ باید که Bul. BCGHKLMN : باید کی A
¹⁵⁵⁹ تن شد ABCGHKLMN : و تن شد Bul.

1877. اینش گوید من شوم همراز تو و آتش گوید نی منم انباز تو¹⁵⁶⁰
1878. اینش گوید نیست چون تو در وجود در جمال و فضل و در احسان و جود
1879. آتش گوید هر دو عالم آن تست جمله جانها مان طفیل جان تست¹⁵⁶¹
1880. او چو بیند خلق را سرمست خویش از تکبر می رود از دست خویش
1881. او نداند که هزاران را چو او دیو افکنندست اندر آب چو
1882. لطف و سالوس¹⁵⁶² جهان خوش لقمه ایست کمترش خور کان پر آتش لقمه ایست
1883. آتشش پنهان و ذوقش آشکار دود او ظاهر شود پایان کار
1884. تو مگو آن مدح را من کی خورم¹⁵⁶³ از طمع می گوید او پی¹⁵⁶⁴ می برم

[18b]

1885. مادحت گر هجو گوید بر ملا روزها سوز¹⁵⁶⁵ دلت ز آن سوزها¹⁵⁶⁶
1886. گر چه دانی کوز حرمان گفت آن کان طمع که داشت از تو شد زیان
1887. آن اثر می ماندت در اندرون در مدیح این حالتت هست آزمون
1888. آن اثر هم روزها باقی بود مایه کبر و خداع¹⁵⁶⁷ جان شود

¹⁵⁶⁰ منم انباز تو Bul.ABCGHKLM : منم همباز تو N
¹⁵⁶¹ پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد.:
 آتش خواند گاه عیش و خرمی * اینش گوید گاه نوش و مرهمی
 و پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد.:
 اینش خواند گاه نوش و خرمی * آتش خواند گاه عیش و همدمی
¹⁵⁶² لطف و سالوس ABCGHKLMN : لطف سالوس Bul.
¹⁵⁶³ من کی خورم ABCGHKLMN : من کی خرم Bul.
¹⁵⁶⁴ پی Bul.BCGHKLMN : نی A
¹⁵⁶⁵ سوز M : سوزد Bul.ABCGHKLN
¹⁵⁶⁶ ز آن ABCGHKLMN : آن Bul.
¹⁵⁶⁷ کبر و خداع Bul.ACGHKLMN : کبل و خداع B

1889. لیک ننماید چو شیرین است مدح بد نماید ز آنکه تلخ افتاد قدح
1890. همچو مطبوخ است و حب کان را خوری تا به دیری شورش و رنج اندری
1891. ور خوری حلوا بود ذوقش دمی این اثر چون آن نمی‌پاید همی¹⁵⁶⁸
1892. چون نمی‌پاید همی‌پاید نهان¹⁵⁶⁹ هر ضدی را تو به ضد او بدان
1893. چون شکر پاید همی¹⁵⁷⁰ تاثیر او بعد حینی¹⁵⁷¹ دمل آرد¹⁵⁷² نیش جو¹⁵⁷³
1894. نفس از بس مدحها¹⁵⁷⁴ فرعون شد کن ذلیل النفس هونالا تسد
1895. تا توانی بنده شو سلطان مباح زخم کش چون گوی شو چوگان مباح
1896. ور نه چون لطفتم نماند وین جمال¹⁵⁷⁵ از تو آید آن حریفان را ملال
1897. آن جماعت کت¹⁵⁷⁶ همی‌دادند ریو چون بینندت بگویندت که دیو
1898. جمله گویندت چو بینندت به در مرده‌ای از گور خود بر کرد سر
1899. همچو امرد که خدا نامش کنند تا بدین سالوس بد نامش¹⁵⁷⁷ کنند
1900. چونکه در بد نامی آمد ریش او دیو را ننگ آید از تفتیش او
1901. دیو سوی آدمی شد بهر شر سوی تو ناید که از دیوی بتر

¹⁵⁶⁸ این اثر چون آن نمی‌پاید همی Bul.ABCGHKMN : این اثر چون شد نمی‌ماند همی L
¹⁵⁶⁹ همی‌پاید نهان Bul.ABCGHKMN : نمی‌ماند نهان L
¹⁵⁷⁰ پاید همی ACGHLM : پاید نهان Bul.BKN ، در GH به همین صورت تصحیح شده.
¹⁵⁷¹ حینی ABCGHKLMN : چندین Bul.
¹⁵⁷² دمل آرد Bul.ABCGHM : دنیل آرد KLN
¹⁵⁷³ پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد.:
و رجب و مطبوخ خوردی ای ظریف * اندرون شد پاک ز اخلاط کثیف
¹⁵⁷⁴ نفس از بس مدحها Bul.BGKMN ، نیز A در حاشیه : از وفور مدحها ACHL
¹⁵⁷⁵ وین جمال BLM : و این جمال Bul.ACGHKN
¹⁵⁷⁶ کت ABCGHKLMN : که Bul.
¹⁵⁷⁷ بد نامش Bul.BCLMN : در دامش AGHK ، که در A در بالا تصحیح شده، این ضبط قافیه را اصلاح می‌کند.

1902. تا تو بودی آدمی دیو از پیت می‌دوید و می‌چشانید او میت
1903. چون شدی در خوی دیوی استوار می‌گریزد از تو دیوای¹⁵⁷⁸ نابکار¹⁵⁷⁹
1904. آنکه اندر¹⁵⁸⁰ دامن آویخت او¹⁵⁸¹ چون چنین گشتی همه بگریخت او¹⁵⁸²

تفسیر ما شاء الله کان¹⁵⁸³

1905. این همه گفتیم لیک اندر بسیج بی‌عنایات خدا هیچیم هیچ¹⁵⁸⁴
1906. بی‌عنایات حق و خاصان حق گر ملک باشد سیاهستش ورق
1907. ای خدا ای فضل تو حاجت روا با تو یاد هیچ کس نبود روا
1908. این قدر ارشاد تو بخشیده‌ای¹⁵⁸⁵ تا بدین¹⁵⁸⁶ بس عیب ما پوشیده‌ای
1909. قطره‌ای دانش که بخشیدی ز پیش متصل گردان به دریا‌های خویش
1910. قطره‌ای علم است اندر جان من وارہانش از هوا وز خاک تن
1911. پیش از آن کین خاکها خسفش کنند¹⁵⁸⁷ پیش از آن کاین باده‌ها نشفش¹⁵⁸⁸ کنند¹⁵⁸⁹
1912. گر چه چون کردند نشفش¹⁵⁹⁰ قادری کش از ایشان واسستانی واخبری

¹⁵⁷⁸ تو دیو ای Bul. KMN : تو ای C : تو دیو ABGHL، در A ای به قلمی متاخر تر اضافه شده.

¹⁵⁷⁹ در C جای این بیت و بعد از آن بیت باهم عوض شده.

¹⁵⁸⁰ آنکه اندر ABCGHKMN : آنکه اندر Bul.L

¹⁵⁸¹ آویخت او ABGHM : آویختند Bul.CKLN

¹⁵⁸² بگریخت او ABM : بگریختند CLN : ز تو بگریخت او GH : ز تو بگریختند Bul.K

¹⁵⁸³ تفسیر ما شاء الله کان Bul.ABCGHKLM تفسیر ما شاء الله کان و مالم پشاه لم یکن N

¹⁵⁸⁴ هیچیم هیچ Bul.ABGHKL MN : هیچیم و هیچ C

¹⁵⁸⁵ ارشاد تو بخشیده‌ای Bul.BCGHKL MN : ارشاد را بخشیده‌ای A

¹⁵⁸⁶ تا بدین ABCGHKL MN : که بدین Bul.

¹⁵⁸⁷ کنند Bul.GKM : کند ABCHLN

¹⁵⁸⁸ نشفش Bul.BGKL MN : نشفش ACHN

¹⁵⁸⁹ کنند Bul.GKM : کند ABCHLN

¹⁵⁹⁰ کردند نشفش M : نشفش کند تو ACN : نشفش کند تو Bul.BGHKL

1913. قطره‌ای کان در هوا شد یا که ریخت¹⁵⁹¹ از خزینۀ قدرت تو کی گریخت
1914. گر در آید در عدم یا صد¹⁵⁹² عدم چون بخوانیش او کند از سر قدم
1915. صد هزاران ضد ضد را می‌کشد بازشان حکم تو بیرون می‌کشد
1916. از عدمها سوی هستی هر زمان هست یا رب کاروان در کاروان
1917. خاصه هر شب جمله افکار و عقول نیست گردد غرق در بحر¹⁵⁹³ نغول
1918. باز وقت صبح آن اللهیان¹⁵⁹⁴ بر زنند از بحر سر چون ماهیان
1919. در خزان آن صد هزاران شاخ و برگ از هزیمت¹⁵⁹⁵ رفته در دریای مرگ
1920. زاغ¹⁵⁹⁶ پوشیده سیه چون نوحه‌گر در گلستان نوحه کرده بر خضر
1921. باز فرمان آید از سالار ده مر عدم را کآنچه خوردی باز ده
1922. آنچه خوردی وا ده ای مرگ سیاه از نبات و دارو¹⁵⁹⁷ و برگ گیاه¹⁵⁹⁸
1923. ای برادر عقل یک دم با خود آر دم به دم در تو خزان است¹⁵⁹⁹ و بهار
1924. باغ دل را سبز و تر¹⁶⁰⁰ و تازه بین پر ز غنچه و ورد و سرو¹⁶⁰¹ و یاسمین

¹⁵⁹¹ کان در هوا شد یا که ریخت M : کو در هوا شد یا بریخت CN : کو در هوا شد تا که ریخت AL : کو در هوا شد یا که ریخت

Bul.BGHK

¹⁵⁹² یا صد ABCGHKLMN : با صد Bul.

¹⁵⁹³ گردد غرق در بحر Bul.ABCGHKLM : غرق می‌گردند در بحر N

¹⁵⁹⁴ آن اللهیان Bul.ABGHKLMN : چون اللهیان C

¹⁵⁹⁵ از هزیمت Bul.ABGHKLM : در هزیمت CN

¹⁵⁹⁶ زاغ Bul.ABGHKLMN : زاغ C

¹⁵⁹⁷ نبات و دارو Bul.BCGHKLMN : نبات دارو A

¹⁵⁹⁸ برگ گیاه Bul.AM : برگ و گیاه BCGHKLN

¹⁵⁹⁹ دم به دم در تو خزان است Bul.BCGHKLMN : دم به دم باد خزانست A

¹⁶⁰⁰ سبز و تر Bul.BCGHKLMN : سبز تر A

¹⁶⁰¹ غنچه و ورد و سرو Bul.BGHKMN : غنچه ورد و سرو AL : غنچه و سرو و ورد C

1925. ز انبهی برگ پنهان گشته شاخ
 1926. این سخنهایی¹⁶⁰² که از عقل کل است
 1927. بوی گل دیدی که آنجا گل نبود
 1928. بو قلاووز است و رهبر مر ترا
 1929. بو دوی چشم باشد نور ساز
 1930. بوی بد مر دیده را تازی کند
 1931. تو که یوسف نیستی یعقوب باش
 1932. بشنو این پند از حکیم غزنوی
 1933. ناز را رویی بیاید¹⁶⁰⁷ همچو ورد
 1934. زشت باشد روی نازیبا و ناز¹⁶⁰⁸
 1935. پیش یوسف نازش و خوبی مکن
 1936. معنی مردن ز طوطی بد نیاز
 1937. تا دم عیسی ترا زنده کند
- ز انبهی گل نهان صحرا و کاخ
 بوی آن گلزار و سرو¹⁶⁰³ و سنبل است
 جوش مل دیدی که آنجا مل نبود
 می‌برد تا خلد¹⁶⁰⁴ و کوثر مر ترا
 شد ز بویی دیده یعقوب باز
 بوی یوسف دیده را یاری کند
 همچو او با گریه¹⁶⁰⁵ و آشوب باش¹⁶⁰⁶
 تا بیایی در تن کهنه نوی
 چون نداری گرد بد خوبی مگرد
 زشت¹⁶⁰⁹ باشد چشم نابینا و درد¹⁶¹⁰
 جز نیاز و آه یعقوبی مکن
 در نیاز و فقر خود را مرده ساز
 همچو خویشت خوب و فرخنده کند

¹⁶⁰² این سخنهایی Bul.ABGHKLMN : آن سخنهایی C

¹⁶⁰³ گلزار و سرو Bul.BCGHKLMN : گلزار سرو A

¹⁶⁰⁴ تا خلد Bul.ABCGHKLMN : در خلد L

¹⁶⁰⁵ با گریه ABCGHKLMN : در گریه Bul.

¹⁶⁰⁶ پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد.:

چو تو شیرین نیستی فرهاد باش * چون نه لیلی چو مجنون گرد فاش

¹⁶⁰⁷ ناز را رویی بیاید Bul.ABGHKLMN : ناز را رویی نباید C

¹⁶⁰⁸ نازیبا و ناز ABGHKLMN : نازیبا و زرد C ، در بالا تصحیح شده. : نازیبا و سرد Bul.

¹⁶⁰⁹ زشت M ، در بالا نوشته «سخت»: سخت Bul.ABCGHKLN

¹⁶¹⁰ نابینا و درد Bul.BCGHKLM : نابینا و ناز A : نابینا و آز N و در H «زرد» به صورت نسخه بدل «درد» ضبط شده.

1938. از بهاران کی شود سر سبز سنگ
 خاک شو تا گل برویی¹⁶¹¹ رنگ رنگ
1939. سالها تو سنگ بودی دل خراش
 آزمون¹⁶¹² را یک زمانی خاک باش

داستان پیر چنگی که در عهد عمر رضی الله عنه از بهر خدا روز بی‌نوایی چنگی زد میان گورستان¹⁶¹³

1940. آن شنیدستی که در عهد عمر
 بود چنگی مطربی با کر و فر
1941. بلبل از آواز او بی‌خود شدی
 یک طرب ز آواز خوبش صد شدی
1942. مجلس و مجمع دمش آراستی
 وز نوای او قیامت خاستی
1943. همچو اسرافیل کاوازش به فن
 مردگان را جان در آرد در بدن
1944. یار سایل¹⁶¹⁴ بود اسرافیل را
 کز سماعش پر برستی فیل را
1945. سازد اسرافیل روزی ناله را
 جان دهد پوسیده صد ساله را
1946. انبیا را در درون هم نغمه‌هاست
 طالبان را ز آن حیات بی‌بهاست
1947. نشنود آن نغمه‌ها را گوش حس
 کز ستمها گوش حس باشد نجس
1948. نشنود نغمه پیری را آدمی
 کز بود ز اسرار پریان اعجمی
1949. گرچه هم نغمه پیری¹⁶¹⁵ زین عالم است
 نغمه دل برتر از هر دو دم است

¹⁶¹¹ تا گل برویی ABCHKLM : تا گل بروید. Bul. : تا گل نمایی GN ، در G «برویی» به صورت نسخه بدل آمده.

¹⁶¹² آزمون ABGHKLMN : آزمون کن. Bul.

¹⁶¹³ Bul.ABCGHKLN چنگ زد. N از «در عهد» را تا «عنه» حذف کرده. Bul.AB «روزی نوای چنگ زد». N «روزی ز بی‌نوایی». N «در میان». L «گورستان مدینه».

¹⁶¹⁴ یار سایل Bul.ABCHKMN : یار سیلی GL ، که L در حاشیه تصحیح کرده.

¹⁶¹⁵ گرچه هم نغمه پیری Bul.ABCGHKMN : گرچه نغمه از پیری L

1950. که پری¹⁶¹⁶ و آدمی زندانیند هر دو در زندان این نادانیند
1951. معشر الجن سورة رحمان بخوان تستطیعوا تنفذوا را باز دان
1952. نغمه‌های اندرون اولیا اولا گوید که ای اجزای لا¹⁶¹⁷
1953. هین ز لای نفس¹⁶¹⁸ سرها بر زیند زمین خیال و وهم سر بیرون کنید¹⁶¹⁹
1954. ای همه پوسیده در کون و فساد جان باقیتمان نویسد و نژاد
1955. گر بگویم شمه‌ای ز آن نغمه‌ها¹⁶²⁰ جانها سر بر زیند از دخمه‌ها
1956. گوش را نزدیک کن کان دور نیست لیک نقل آن به تو دستور نیست
1957. هین¹⁶²¹ که اسرافیل وقتند اولیا مرده را زیشان حیات است و نما¹⁶²²
1958. جانهای مرده اندر گور تن¹⁶²³ بر جهد ز آوازشان اندر کفن
1959. گوید این آواز¹⁶²⁴ ز آواها جداست¹⁶²⁵ زنده کردن کار آواز خداست

[19a]

1960. ما بمردیم و به کلی کاستیم بانگ حق آمد همه بر خاستیم

¹⁶¹⁶ که پری ACGHKMN : گر پری BL، نیز در حاشیه. : هم پری Bul.

¹⁶¹⁷ که ای اجزای لا Bul.BCGHKMN : کای اجزای لا AL

¹⁶¹⁸ نفس MN، در M در بالای «نفس» نوشته « نفی » : نفی Bul.ABCGHKL

¹⁶¹⁹ زمین خیال و وهم سر بیرون کنید MN : این خیال و وهم یکسو افکنید Bul.GBK، که به همین صورت در H تصحیح شده و در حاشیه A نیز به همین صورت آمده ولی به جای «این»، «زین» ضبط شده. : سرها بر کنید L

¹⁶²⁰ ز آن نغمه‌ها CGHKLMN : ز آن زخمها Bul.AB

¹⁶²¹ هین Bul.BCGHKLMN : این A

¹⁶²² حیات است و نما Bul.BKLMN، نیز ACH در حاشیه. : حیات است و حیا ACGH

¹⁶²³ جانهای مرده اندر گور تن Bul.ACHLM : جان هر یک مرده از گور تن BGKN، نیز در حاشیه H.

¹⁶²⁴ این آواز ACHLM : این آوا B

¹⁶²⁵ ز آواها جداست ABCGHKM : ز آواها جداست Bul. : ز آنها خود جداست L : این آواها از وی جداست N

1961. بانگ حق اندر حجاب و بی حجاب¹⁶²⁶ آن دهد کدو داد مریم را ز جیب
1962. ای فنانان نیست کرده¹⁶²⁷ زیر پوست باز گردید از عدم ز آواز دوست
1963. مطلق آن آواز خود از شه بود گرچه از حلقوم عبد الله بود
1964. گفته او را من زبان و چشم تو من حواس و من رضا و خشم تو
1965. رو که بی یسمع و بی بصر توی سر توی چه جای صاحب سر توی
1966. چون شدی من کان الله از وله من ترا باشم که کان الله له
1967. گه توی گویم ترا گاهی منم هر چه گویم آفتاب روشنم
1968. هر کجا تا بم ز مشکات¹⁶²⁸ دمی حل شد آنجا مشکلات عالمی
1969. ظلمتی را کفتابش بر نداشت از دم ما گردد آن ظلمت چو چاشت¹⁶²⁹
1970. آدمی را او به خویش اسما نمود دیگران را ز آدم اسما می گشود
1971. خواه از آدم¹⁶³⁰ گیر نورش خواه از او خواه از خم گیر می خواه از کدو
1972. کین کدو با خم پیوستست¹⁶³¹ سخت نی چو تو شاد آن¹⁶³² کدوی نیکبخت¹⁶³³

¹⁶²⁶ بی حجاب ABCGHKLMN : بی حجب Bul.
¹⁶²⁷ ای فنانان نیست کرده Bul.BGKLMN ، نیز ACH در حاشیه : ای فنا پسندگان ACH
¹⁶²⁸ ز مشکات Bul.ABCGHKMN : ز مشکاتی L نیز Fatih و Menhec
¹⁶²⁹ L (و به همین نحو Bul.) بعد از این بیت افزوده:
هر کجا تاریکی آمد ناسزا * از فروغ ما شود شمس الضحی
¹⁶³⁰ خواه از آدم ACHKLM : خواه ز آدم Bul.BGN
¹⁶³¹ با خم پیوستست ACKLMN : با خم پیوستست Bul. : با خنب پیوستست B : خنب GH
¹⁶³² شاد آن GHM : شاد آن Bul.ABCKLN
¹⁶³³ پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :
آب خواه از جو بجو خواه از سیو * کین سیو را هم مدد باشد ز جو
نور خواه از مه بجو خواهی ز خور * نور مه هم ز آفتابست ای پسر
Bul. همین ابیات را دارد و بیت سومی هم افزوده:
مقتبس شو زود چون یابی نجوم * گفت پیغمبر که اصحابی نجوم

1973. گفت طوبی من رآنی مصطفی و الذی یبصر¹⁶³⁴ لمن وجهی رأی¹⁶³⁵
1974. چون چراغی نور شمعی را کشید هر که دید آن را¹⁶³⁶ یقین آن شمع دید¹⁶³⁷
1975. همچنین تا صد چراغ از نقل شد دیدن آخر¹⁶³⁸ لقای اصل شد
1976. خواه از نور پسین بستان تو آن¹⁶³⁹ هیچ فرقی نیست خواه از شمع جان¹⁶⁴⁰
1977. خواه بین نور از چراغ آخرین خواه بین نورش ز شمع غابریں¹⁶⁴¹

در بیان این حدیث که **إن لربکم فی آیام دهرکم نفحات ألا فتعرضوا لها**¹⁶⁴²

1978. گفت پیغامبر¹⁶⁴³ که نفحتهای حق اندر این ایام می آرد سبق
1979. گوش و هوش دارید این اوقات را در ربایید این چنین نفحات را
1980. نفحه¹⁶⁴⁴ آمد مر شما را دید و رفت هر که را می خواست جان بخشید و رفت
1981. نفحه¹⁶⁴⁵ دیگر رسید آگاه باش تا از این هم وانمانی¹⁶⁴⁶ خواجه تاش

¹⁶³⁴ ببصر Bul.BCGHKLMN : ينصر A
¹⁶³⁵ پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :
گفت پیغمبر زهی عزت ورا * دید آن صحب مرا یا خود مرا
¹⁶³⁶ آن را Bul.ABCGHKLM : او را N
¹⁶³⁷ پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :
گر فروزند یک چراغی از دگر * لمعه دارد هر کسی زان در نظر
¹⁶³⁸ دیدن آخر ABCGHKLMN : دید آن آخر Bul.
¹⁶³⁹ تو آن Bul.ABGKLMN : به جان CH
¹⁶⁴⁰ شمع جان Bul.ABGKLMN ، که در H به همین صورت تصحیح شده : شمع دان CH
¹⁶⁴¹ غابریں Bul.ABGHKLMN : غابریں C
¹⁶⁴² N تفسیر حدیث پیغامبر علیه السلم ان الخ. A نفحات
¹⁶⁴³ پیغامبر ABCM : پیغمبر Bul.GHKLN
¹⁶⁴⁴ نفحه CGHKLMN : نفحه Bul.AB
¹⁶⁴⁵ نفحه CGHKLMN : نفحه Bul.AB
¹⁶⁴⁶ از این هم وانمانی Bul.BCGHKLMN : از این هم ره نمائی A

1982. جان ناری¹⁶⁴⁷ یافت زو آتش کشی جان مرده یافت از وی¹⁶⁴⁸ جنبشی¹⁶⁴⁹
1983. جان ناری یافت از وی انطفنا مرده پوشید از بقای او قبلا¹⁶⁵⁰
1984. تازگی¹⁶⁵¹ و جنبش طوبی است این همچو جنبشهای خلقان¹⁶⁵² نیست این
1985. گر در افتد در زمین و آسمان زهرهاشان آب گردد در زمان
1986. خود ز بیم این دم بی منتهها باز خوان قَابِیْنُ أَنْ یَحْمَلْنَهَا
1987. و نه خود أَشَقَّقْنَ مِنْهَا چون بدی¹⁶⁵³ گرنه از بیمش دل که خون شدی
1988. دوش دیگر لون¹⁶⁵⁴ این می داد دست لقمه چندی در آمده بهست
1989. بهر لقمه گشته¹⁶⁵⁵ لقمانی گرو وقت لقمان است¹⁶⁵⁶ ای لقمه برو¹⁶⁵⁷
1990. از هوای¹⁶⁵⁸ لقمه این¹⁶⁵⁹ خار خار از کف لقمان برون آرید خار¹⁶⁶⁰
1991. در کف او خار و سایهش نیز نیست¹⁶⁶¹ لیکتان از حرص آن تمییز نیست
1992. خار دان آن را که خرما دیدهای ز آنکه بس نان کور و بس نادیدهای

¹⁶⁴⁷ جان ناری Bul.BMN : جان آتش ACGHKL
¹⁶⁴⁸ از وی Bul.LM : در خود ABCGHKN
¹⁶⁴⁹ در حاشیه AGH اضافه شده.
¹⁶⁵⁰ GH این بیت را بجای « جان ناری یافت زو آتش کشی*جان مرده یافت از وی جنبشی » ضبط کرده . L بجای «قبلا»، «بقا» ضبط کرده، CN این بیت را حذف کرده.
¹⁶⁵¹ تازگی ABCGHKLMN : نازکی Bul.
¹⁶⁵² جنبشهای خلقان Bul.ABHKMN ، و به همین صورت در G اضافه شده : جنبشهای حیوان CGL
¹⁶⁵³ چون بدی ABCGHKLMN : کی بدی Bul.
¹⁶⁵⁴ دیگر لون Bul.ABCGHKM : دیگر گون LN
¹⁶⁵⁵ گشته Bul.ABCGKLMN : گشت H، در بالا تصحیح شده
¹⁶⁵⁶ وقت لقمان است ABCGHKLM : وقت لقمانیست Bul.N
¹⁶⁵⁷ در حاشیه C اضافه شده
¹⁶⁵⁸ از هوای Bul.GHMM، که در H تصحیح شده : از برای ABCKL
¹⁶⁵⁹ لقمه این Bul.ABCGHKLM : لقمه و این N
¹⁶⁶⁰ برون آرید خار Bul.ABCKLM : همی جوید خار GHN، که در H تصحیح شده
¹⁶⁶¹ و سایهش نیز نیست ABCGKLMN : و سایش نیز نیست Bul. : و سایهش نیز نیست Fatih H

1993. جان لقمان که¹⁶⁶² گلستان خداست
1994. اشتر آمد این وجود خار خوار
1995. اشتر تنگ گلی¹⁶⁶⁴ بر پشت تست
1996. میل تو سوی مغیلان است و ریگ
1997. ای بگشته زین طلب از کو به کو
1998. پیش از آن کین¹⁶⁶⁶ خار پا بیرون کنی
1999. آدمی کو می ننگجد در جهان
2000. مصطفی آمد که سازد هم دمی
2001. ای حمیرا آتش اندر نه تو نعل
2002. این حمیرا لفظ تانیث است و جان
2003. لیک از تانیث جان را باک نیست
2004. از مونث وز مذکر برتر است
2005. این نه آن جان است کافزاید ز نان
2006. خوش کننده ست و خوش و عین خوشی
2007. چون تو شیرین از شکر باشی بود
- پای جانش خسته خاری چراست
- مصطفی زادی برین¹⁶⁶³ اشتر سوار
- کز نسیمش در تو صد گلزار رست
- تا چه گل چینی ز خار مردریگ
- چند گویی این¹⁶⁶⁵ گلستان کو و کو
- چشم تاریک است جولان چون کنی
- در سر خاری همی گردد نهان
- کلمینی یا حمیرا کلمی
- تا ز نعل تو شود این کوه لعل
- نام تانیث نهند این تازیان
- روح را با مرد و زن اشراک نیست
- این نه آن جان است کز خشک و تر است
- یا گهی باشد چنین گاهی چنان
- بی خوشی نبود خوشی ای مرتشی
- کان شکر گاهی ز تو غایب شود

¹⁶⁶² که ABCGHKLMN : کآن Bul.
¹⁶⁶³ برین Bul.BCGHKMN : برو A : بدان L
¹⁶⁶⁴ اشتر تنگ گلی Bul.ABCGHKMN : اشتر اینک گلی L : اشتری N
¹⁶⁶⁵ این M : کاین Bul.ABCGHKLN
¹⁶⁶⁶ پیش از آن کین Bul.BCGHKLMN : پیش ازین کین A

2008.	چون شکر گردی ز تائیر ¹⁶⁶⁷ وفا	پس شکر کی از شکر باشد جدا
2009.	عاشق از خود چون غذا ¹⁶⁶⁸ یابد رحیق	عقل آنجا گم شود گم ای رفیق ¹⁶⁶⁹
2010.	عقل جزوی عشق را منکر بود	گرچه بنماید ¹⁶⁷⁰ که صاحب سر بود
2011.	زیرک و داناست اما نیست نیست	چون که طوعا لا نشد کرها بسی است ¹⁶⁷¹
2012.	او به قول و فعل یار ما بود	چون به حکم حال آیی لا بود
2013.	لا بود چون او نشد از هست نیست	تا فرشته لا نشد اهرمنی است
2014.	جان کمال است و ندای او کمال	مصطفی گویان ¹⁶⁷² ارحنا یا بلال
2015.	ای بلال افراز بانگ سلسلت	زان دمی کاندر دمیدم در دلت
2016.	زان دمی ¹⁶⁷³ کدام از آن مدهوش گشت	هوش اهل آسمان بی هوش گشت
2017.	مصطفی بی خویش شد زان خوب صوت	شد نمازش از شب تعریس ¹⁶⁷⁴ فوت
2018.	سر از آن خواب مبارک بر نداشت	تا نماز صبحدم آمد به چاشت
2019.	در شب تعریس پیش آن عروس	یافت جان پاک ایشان دستبوس
2020.	عشق و جان هر دو نهانند و ستیر	گر عروسش خوانده ام ¹⁶⁷⁵ عیبی مگیر

¹⁶⁶⁷ ز تائیر Bul.BGKM، نیز H در حاشیه و این قرائت به قلمی متاخرتر در A وارد شده. ز بسیاری ACHL : بی بسیاری N
¹⁶⁶⁸ عاشق از خود چون غذا GHKLMN : عاشق از خود چون غذا Bul.C : عاشق از خود چون غذی B : عاشق آنجا چون غذا A
¹⁶⁶⁹ عقل آنجا گم شود گم ای رفیق ABGHLM و همچنین است Bul. که بجای «گم شود»، «می شود» ضبط کرده. عقل آنجا گم بماند
بی رفیق CKN
¹⁶⁷⁰ بنماید Bul.ABCGHKMN : بنماید L
¹⁶⁷¹ Bul.ABCGHKLN جای این مصراع و مصراع «تا فرشته لا نشد اهرمنی است» با هم عوض شده.
¹⁶⁷² گویان BCGHKLMN : گویا Bul.A
¹⁶⁷³ زان دمی Bul.ABCGHKMN : وان دمی L
¹⁶⁷⁴ از شب تعریس ACGHKLMN : در شب تعریس Bul.B
¹⁶⁷⁵ خوانده ام Bul.ABCGHKLM : خواندم N

2021. از ملولوی یار خامش کردم می گر همو¹⁶⁷⁶ مهلت بدادی یک دمی
2022. لیک می گوید بگو هین عیب نیست جز تقاضای قضای غیب نیست
2023. عیب باشد کو نیند جز که عیب عیب کی بیند روان پاک غیب¹⁶⁷⁷
2024. عیب شد نسبت به مخلوق جهول نی به نسبت با خداوند قبول
2025. کفر هم نسبت به خالق حکمت است چون به ما نسبت کنی کفر آفت است
2026. ور یکی¹⁶⁷⁸ عیبی بود با صد حیات بر مثال چوب باشد در نبات¹⁶⁷⁹
2027. در ترازو هر دو را یکسان کشند زآنکه آن هر دو چو جسم و جان خوشند
2028. پس بزرگان این نگفتند از گزاف جسم پاکان عین جان افتاد صاف
2029. گفتشان و نفسشان و نقششان جمله جان مطلق آمد بی نشان
2030. جان دشمن دارشان جسم است صرف¹⁶⁸⁰ چون زیاد¹⁶⁸¹ از نرد او اسم است صرف¹⁶⁸²
2031. آن به خاک اندر شد و کل خاک شد این نمک¹⁶⁸³ اندر شد و کل پاک شد
2032. آن نمک کز وی محمد املح است زآن حدیث با نمک او افصح است
2033. این نمک باقی است از میراث او با توند¹⁶⁸⁴ آن وارثان او بگو

¹⁶⁷⁶ گر همو ABCGHKLMN : گر هم او Bul.
¹⁶⁷⁷ در C جای این بیت و بعد از آن بیت باهم عوض شده، اما در حاشیه تصحیح شده.
¹⁶⁷⁸ ور یکی Bul.ACGHKLMN : در یکی B
¹⁶⁷⁹ C پس از این بیت، بیت « بر گشا از نور پاک شه نظر*تا نپنداری تو چون کوتاه نظر » را آورده، که در حاشیه نیز پس از بیت « زیر و بالا پیش و پس وصف تن است*بی چتها پاک جان روشن است» اضافه شده.
¹⁶⁸⁰ صرف Bul.ABGHKLMN : و صرف C (در هر دو مصراع)
¹⁶⁸¹ چون زیاد Bul.ABCGHKMN : چون زبان L
¹⁶⁸² در حاشیه C اضافه شده.
¹⁶⁸³ این نمک Bul.ABCHKLMN : وین نمک G
¹⁶⁸⁴ با توند CGHKLMN : با توند Bul.AB

2034. پیش تو شسته ترا خود پیش کو
پیش هستت جان پیش اندیش کو
2035. گر تو جان را¹⁶⁸⁵ پیش و پس داری گمان
بسته جسمی و محرومی ز جان¹⁶⁸⁶
2036. زیر و بالا پیش و پس وصف تن است
بی جهتها پاک¹⁶⁸⁷ جان روشن است

[19b]

2037. بر گشا از نور پاک شه نظر
تا نپنداری تو چون کوتاه نظر¹⁶⁸⁸
2038. تا همینی در غم¹⁶⁸⁹ و شادی و بس
ای عدم کو مر عدم را پیش و پس¹⁶⁹⁰
2039. روز باران است میرو تا به شب
نی ازین باران از آن باران رب

قصه سؤال کردن عایشه رضی الله عنها از مصطفی علیه السلام که امروز باران بارید چون تو سوی گورستان رفتی

جامه‌های تو چون تر نیست¹⁶⁹¹

2040. مصطفی روزی به گورستان برفت
با جنازه مردی¹⁶⁹² از یاران برفت
2041. خاک را در گور او آگنده کرد
زیر خاک آن دانه‌اش¹⁶⁹³ را زنده کرد
2042. این درختانند همچون خاکیان
دستها بر کرده‌اند از خاکدان

¹⁶⁸⁵ گر تو جان را M : گر تو خود را Bul.ABCGHKLN

¹⁶⁸⁶ این بیت و بیت پس از آن در حاشیه N اضافه شده.

¹⁶⁸⁷ بی جهتها پاک M : بی جهت آن ذات CGHKN : بی جهتها ذات Bul.B، و به همین صورت در C تصحیح شده. کی جهتها AL

¹⁶⁸⁸ در حاشیه C اضافه شده. رک. ذیل بیت « و یکی عیبی بود با صد حیات* بر مثال چوب باشد در نبات »

¹⁶⁸⁹ تا همینی در غم M : تا همینی ای غم BC : گر همینی در غم L : که همینی در غم Bul.AGHKN

¹⁶⁹⁰ در حاشیه C اضافه شده.

¹⁶⁹¹ A در اصل، تفسیر عایشه. G مصطفی صلی الله علیه و سلم. A و ه چون تو. A «چون» را قبل از «تر نیست» حذف کرده.

¹⁶⁹² مردی Bul.ABCGKLM : مرد HN

¹⁶⁹³ آن دانه‌اش ABCGHKLMN : آن دانه او Bul.

2043. سوی خلقان صد اشارت می‌کنند وآنکه¹⁶⁹⁴ گوشستش عبارت می‌کنند¹⁶⁹⁵
2044. با زبان سبیز و با دست دراز از ضمیر خاک می‌گویند راز
2045. همچو بطنان سر فرو برده به آب گشته طاوسان و بوده چون غراب
2046. در زمستانشان اگر محبوس کرد آن غرابان را خدا طاوس کرد
2047. در زمستانشان اگر چه داد مرگ زنده‌شان کرد از بهار و داد برگ
2048. منکران گویند خود هست این قدیم این چرا بندید بر رب کریم¹⁶⁹⁶
2049. کوری ایشان درون دوستان حق برویانیید باغ و بوستان
2050. هر گلی کاند درون بویا بود آن گل از اسرار کل¹⁶⁹⁷ گویا بود
2051. بوی ایشان رغیم انف منکران گرد عالم می‌رود¹⁶⁹⁸ پرده دران¹⁶⁹⁹
2052. منکران همچون جعل ز آن بوی گل¹⁷⁰⁰ یا چون نازک مغز در بانگ¹⁷⁰¹ دهل
2053. خویشتن مشغول می‌سازند و غرق¹⁷⁰² چشم می‌دزدند از این لمعان و برق¹⁷⁰³

¹⁶⁹⁴ وآنکه CGHKLMN : انک Bul.AB
¹⁶⁹⁵ پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :
تیز گوشان رازها را بشنوند * غافلان آوازا را نشنوند (بشنوند)
و پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :
اهل عبرت رازها را گوش کند * غافلان آوازا را گوش کند
¹⁶⁹⁶ پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :
جمله پندارد که این خود دانمست * در قدم این جمله عالم قائمست
¹⁶⁹⁷ اسرار کل Bul.ABCHKLMN : اسرار گل G
¹⁶⁹⁸ می‌رود BCGHKLMN : می‌دود Bul.A
¹⁶⁹⁹ پرده دران Bul.BCGHKLMN : پرده در آن A
¹⁷⁰⁰ ز آن بوی گل BCGKLMN : از بوی گل Bul.AH
¹⁷⁰¹ در بانگ ABCGHKLMN : از بانگ Bul.
¹⁷⁰² می‌سازند و غرق Bul.BCGHKLMN : می‌سازند غرق A
¹⁷⁰³ لمعان و برق ABCHM : لمعان برق Bul.GKLN

2054. چشم می‌دزدند و آنجا¹⁷⁰⁴ چشم نی چشم آن باشد که بیند مأمنی
2055. چون ز گورستان پیمبر باز گشت سوی صدیقه شد و همراز گشت
2056. چشم صدیقه چو بر رویش فتاد پیش آمد دست بر وی می‌نهاد
2057. بر عمامه و¹⁷⁰⁵ روی او و موی او¹⁷⁰⁶ بر گریبان و بر و بازوی او¹⁷⁰⁷
2058. گفت پیغامبر¹⁷⁰⁸ چه¹⁷⁰⁹ می‌جویی شتاب گفت باران آمد امروز از سحاب
2059. جامه‌ها¹⁷¹⁰ می‌جویم در طلب تر نمی‌بینم ز باران ای عجب
2060. گفت چه بر سر فکندی از آزار گفت کردم آن ردای تو خمار
2061. گفت بهر آن نمود ای پاک جیب چشم پاکت را¹⁷¹¹ خدا باران غیب
2062. نیست آن باران ازین ابر شما هست ابری دیگر و دیگر شما

تفسیر بیت حکیم رضی الله عنه¹⁷¹²

کارفرمای آسمان جهان

آسمانهاست در ولایت جان

کوههای بلند و دریاهاست

در ره روح پست و بالاهاست

¹⁷⁰⁴ می‌دزدند و آنجا Bul.ABCGHKLM : می‌دزدند آنجا N

¹⁷⁰⁵ بر عمامه و Bul.ABCGHKMN : بر عمامه L

¹⁷⁰⁶ روی او و موی او Bul.ABCGHKLM : موی او و روی او N

¹⁷⁰⁷ بر و بازوی او Bul.ABGHKM : تن و بازوی او CLN

¹⁷⁰⁸ پیغامبر Bul.GHKMN : پیغامبر ABCL

¹⁷⁰⁹ چه Bul.BCGHKLMN : چو A

¹⁷¹⁰ جامه‌ها M : جامه‌ها Bul.BCGHKLN : جامه‌ها A

¹⁷¹¹ چشم پاکت را Bul.BCGHKLMN : جسم پاکت را A

¹⁷¹² بیت حکیم رضی الله عنه M : بیت حکیم ABCGHKLN : بیت حکیم سنایی رحمه الله عليه Bul.

2063. غیب را ابری و آبی دیگر است
 2064. ناید آن الا که بر خاصان بدید¹⁷¹⁴
 2065. هست باران از پی پروردگی
 2066. نفع باران بهاران بو العجب
 2067. آن بهاری ناز پروردش کند
 2068. همچنین سرما و باد و آفتاب
 2069. همچنین در غیب انواع است این
 2070. این دم ابدال باشد ز آن بهار
 2071. فعل باران بهاری با درخت
 2072. گر درخت خشک باشد در مکان
 2073. باد کار خویش کرد و بر وزید¹⁷¹⁸
 1713. آسمان و آفتابی دیگر است
 باقیان فی لبس من خلق جدید
 هست باران از پی پژمردگی
 باغ را باران پاییزی چو تب
 وین خزانی ناخوش و زردش کند
 بر تفاوت دان و سر رشته بیاب
 در زیان و سود و در رنج و غبن¹⁷¹⁵
 در دل و جان روید از وی سبزه زار¹⁷¹⁶
 آید از انفاسشان در نیکبخت¹⁷¹⁷
 عیب آن از باد جان افزا مدان
 آنکه جانی داشت بر جانش گزید

در معنی این حدیث که اغتنموا برد الربیع الی آخره¹⁷¹⁹

¹⁷¹³ پس از این بیت در نسخه Bul.L این بیت وجود دارد :
 این چنین باران ز ابر دیگر ست * رحمت حق در نزولش مضمست
¹⁷¹⁴ بدید M : بدید Bul.ABCGHKLN
¹⁷¹⁵ رنج و غبن Bul.ABCKMN : ریح و غبن GH : رنج و حنین L
¹⁷¹⁶ سبزه زار Bul.BCGHKLMN : سبزه زار A
¹⁷¹⁷ B حذف کرده.
¹⁷¹⁸ کرد و بر وزید Bul.ABCGHKMN : کرده و پرورید L
¹⁷¹⁹ Bul. «بیان» بجای «معنی». C «کی» را حذف کرده. پس از «حدیث» ، Bul. چنین ادامه داده: «که اغتنموا برد الربیع فانه یعمل بابدانکم کما یعمل باشجارکم واجتنبوا برد الخریف فانه یعمل بابدانکم کما یعمل باشجارکم». هیچ یک از نسخ خطی من بیش از سه کلمه اول این حدیث را نقل نکرده‌اند.

2074. گفت پیغامبر¹⁷²⁰ ز سرمای بهار تن میپوشانید یاران زینهار
2075. زآنکه با جان شما آن می‌کند کان بهاران با درختان می‌کند
2076. لیک بگریزید از سرد خزان کان کند کو کرد با باغ و رزان
2077. راویان این را به ظاهر برده‌اند هم بر آن صورت قناعت کرده‌اند
2078. بی‌خبر بودند از حال آن گروه¹⁷²¹ کوه را دیده ندیده کان به کوه¹⁷²²
2079. آن خزان نزد خدا نفس و هواست عقل و جان¹⁷²³ عین بهار است و بقاست
2080. مر ترا عقلی است جزوی در نهان کامل العقلی بجو اندر جهان
2081. جزو تو از کل او کلی شود عقل کل بر نفس چون غلی شود
2082. پس به تاویل این بود کافاس پاک چون بهار است و حیات برگ و تاک
2083. از حدیث اولیا¹⁷²⁴ نرم و درشت تن میوشان¹⁷²⁵ ز آنکه دینت راست پشت
2084. گرم گوید سرد گوید خوش بگیر تا ز گرم¹⁷²⁶ و سرد بجهی وز سعیر
2085. گرم و سردش نو بهار زندگی است¹⁷²⁷ مایه صدق و یقین و بندگی است
2086. زآن کز او بستان جانها زنده است زمین جواهر بحر دل آگنده است

¹⁷²⁰ پیغامبر ABCLM : پیغمبر Bul.GHKN
¹⁷²¹ بی‌خبر بودند از حال آن گروه M : بی‌خبر بودند از جان آن گروه Bul.BCGKN : برده‌اند این را بظاهر آن گروه AHL، که H در حاشیه تصحیح کرده.
¹⁷²² به کوه Bul.BCGHKLMN : گروه A
¹⁷²³ عقل و جان Bul.ABGHKLMN : عقل جان C
¹⁷²⁴ از حدیث اولیا Bul.ABGHKMN، در C به همین نحو تصحیح شده: گفته‌های اولیا CL
¹⁷²⁵ در B «رو مگردان» نوشته شده در بالای «تن میوشان».
¹⁷²⁶ تا ز گرم Bul.ABGHKMN، و به همین نحو در C تصحیح شده: زآن گرم CL
¹⁷²⁷ نو بهار زندگی است Bul.BCGHKLMN : نو بهار و زندگی است A

2087. بر دل عاقل هزاران غم بود گر ز باغ دل خلای کم شود¹⁷²⁸
- پرسیدن صدیقه از مصطفی علیه السلام که¹⁷²⁹ سر باران امروزینه¹⁷³⁰ چه بود¹⁷³¹
2088. گفت صدیقه که ای زبده وجود¹⁷³² حکمت باران امروزی¹⁷³³ چه بود
2089. این ز بارانهای رحمت بود یا بهر تهدید است و عدل کبریا
2090. این از آن لطف بهاریات بود یاز پاییزی پر آفات¹⁷³⁴ بود
2091. گفت این از بهر تسکین غم است کز مصیبت بر نژاد¹⁷³⁵ آدم است
2092. گر بر آن آتش بماندی آدمی بس خرابی در فتادی و کمی
2093. این جهان ویران شدی اندر زمان حرصها بیرون شدی از مردمان
2094. استن این عالم ای جان غفلت است هوشیاری این جهان را آفت است
2095. هوشیاری ز آن جهان است و چو آن غالب آید پست گردد این جهان
2096. هوشیاری آفتاب و حرص یخ هوشیاری آب و این عالم و سبخ

¹⁷²⁸ کم شود ABGHKLMN : کم بود Bul.C
¹⁷²⁹ پرسیدن صدیقه از مصطفی علیه السلام که M : پرسیدن صدیقه رضی الله عنها از مصطفی صلعم که Bul.C : پرسیدن صدیقه از پیغامبر که ABGHKLN
¹⁷³⁰ امروزینه ABCGHKLMN : امروزی Bul.
¹⁷³¹ L پس از این عنوان افزوده:
پس سوالش کرد صدیقه ز صدق * با خشوع و با ادب از جوش عشق Bul. پس از این عنوان افزوده:
عایشه کان گوهر درج کمال * کرد او فخر دو عالم را سوال
¹⁷³² گفت صدیقه که ای زبده وجود Bul.ABCGHKMN : کای خلاصه هستی و زبده وجود L
¹⁷³³ امروزی Bul.ABCGHKMN : امروزی L
¹⁷³⁴ پر آفات Bul.ABCGHKLM : ناخوش ذات N
¹⁷³⁵ بر نژاد Bul.ABCGHKLM : پر نژاد N

2097. ز آن جهان اندک ترشح¹⁷³⁶ می‌رسد تا نغرد در جهان حرص و حسد
2098. گر ترشح¹⁷³⁷ بیشتر گردد ز غیب نی هنر ماند درین عالم نه عیب
2099. این ندارد حد سوی آغاز رو سوی قصهٔ مرد مطرب باز رو

بقیهٔ قصهٔ پیر چنگی و بیان مخلص آن¹⁷³⁸

2100. مطربی کز وی جهان شد پر طرب رسته ز آوازش خیالات عجب
2101. از نوایش مرغ دل پیران شدی وز صدایش هوش جان¹⁷³⁹ حیران شدی
2102. چون بر آمد روزگار و پیر شد باز جانش از عجز پشه‌گیر شد
2103. پشت او خم گشت همچون پشت خم ابروان بر چشم همچون پالدم
2104. گشت آواز لطیف جان فزاش زشت و نزد کس نیرزیدی به لاش
2105. آن نوای غیرت زهره بده¹⁷⁴⁰ همچو آواز خر پیروی شده
2106. خود کدامین خوش که آن ناخوش¹⁷⁴¹ نشد یا کدامین سقف کان مفرش نشد

[20a]

2107. غیر آواز عزیزان در صدور که بود از عکس دمشان نفخ¹⁷⁴² صور

¹⁷³⁶ اندک ترشح Bul.ABCGHKMN : اندر ترشح L

¹⁷³⁷ گر ترشح Bul.ABCGHKLM : ور ترشح N

¹⁷³⁸ بقیهٔ قصهٔ پیر چنگی و بیان مخلص آن BGHKM : بقیه پیر چنگی و قصه او در بیان C : قصه مطرب و بیان کردن N : در A

پیر اضافه شده. : مخلص او Bul.L

¹⁷³⁹ هوش جان Bul.ABGHKMN : هوش جن C، در حاشیه تصحیح شده : هوش دل L

¹⁷⁴⁰ آن نوای غیرت زهره بده M : آن نوای رشک زهره آمده Bul.ABCGHKLN

¹⁷⁴¹ که آن ناخوش CKMN : که او ناخوش Bul.ABGHL

¹⁷⁴² نفخ Bul.BHLMN : نفخ ACGK

2108. اندرونی کاندرونها مسست از اوست نیستی کین هسته‌ها مان هست از اوست
2109. کهربای فکـر و هر¹⁷⁴³ آواز او لذت الهام و وحی و راز او
2110. چونکه مطرب پیرتر گشت و ضعیف شد ز بی‌کسی¹⁷⁴⁴ رهین یک رغیف
2111. گفت عمر و مهلت¹⁷⁴⁵ دادی بسی لطفها کردی خدایا با کسی
2112. معصیت ورزیده‌ام هفتاد سال باز نگرفتی ز من روزی نوال¹⁷⁴⁶
2113. نیست کسب¹⁷⁴⁷ امروز مهمان تو¹⁷⁴⁸ جنگ بهر تو ز منم کان¹⁷⁴⁹ تو¹⁷⁵⁰
2114. جنگ را برداشت شد¹⁷⁵¹ الله جو سوی گورستان یثرب آه گو
2115. گفت خواهم از حق ابریشم بها کو به نیکویی پذیرد قلبها
2116. جنگ زد بسیار¹⁷⁵² و گریان سر نهاد جنگ بالین کرد و بر¹⁷⁵³ گوری فتاد
2117. خواب بردش مرغ جان¹⁷⁵⁴ از حبس رست جنگ و چنگی را رها کرد و بجست
2118. گشت آزاد از تن و رنج جهان در جهان ساده و صحرای جان
2119. جان او آنجا سـرایان ماـجرا کاندرا اینجا گر بمانندی¹⁷⁵⁵ مرا

¹⁷⁴³ فکر و هر Bul.ACGHKLMN : فکر هر B
¹⁷⁴⁴ ز بی‌کسی Bul.ABCGKLMN : ز بی‌کسی H
¹⁷⁴⁵ عمر و مهلت Bul.ABGHKLMN : عمر مهلت M
¹⁷⁴⁶ در C اضافه شده
¹⁷⁴⁷ کسب Bul.ABCGKLMN : کسب H
¹⁷⁴⁸ تو Bul.ABCGHKLMN : توام
¹⁷⁴⁹ کان Bul.ABGHKLMN : آن CN
¹⁷⁵⁰ تو Bul.ABCGHKLMN : توام
¹⁷⁵¹ برداشت شد AM : برداشت و شد Bul.BCGHKLN
¹⁷⁵² جنگ زد بسیار Bul.ABCHKLMN : چونک زد بسیار G و به همین صورت در H تصحیح شده.
¹⁷⁵³ کرد و بر Bul.BCGHKLMN : کرد بر A
¹⁷⁵⁴ مرغ جان Bul.A : مرغ جان
¹⁷⁵⁵ بمانندی M : بمانندی Bul.ABCGHKLN

2120. خوش بدی جانم در این باغ و بهار
مست این صحرا و غیبی¹⁷⁵⁶ لاله‌زار
2121. بی‌پر¹⁷⁵⁷ و بی‌پا سفر می‌کردمی
بی‌لب و دندان شکر می‌خوردمی
2122. ذکر و فکری فارغ از رنج دماغ¹⁷⁵⁸
کردمی با ساکنان چرخ لاغ
2123. چشم بسته عالمی می‌دیدمی
ورد و ریحان بی‌کفی می‌چیدمی
2124. مرغ آبی غرق دریای عسل
عین ایوبی شراب مغتسل¹⁷⁵⁹
2125. که بدو ایوب از پاتا به فرق
پاک شد از رنجه‌ها چون نور شرق¹⁷⁶⁰
2126. مثنوی در حجم¹⁷⁶¹ گر بودی چو چرخ
درنگجیدی در او زین نیم‌برخ¹⁷⁶²
2127. کان زمین و آسمان بس فراخ
کرد از تنگی دلم را شاخ شاخ
2128. وین جهانی کاندرا¹⁷⁶³ این خوابم نمود¹⁷⁶⁴
از گشایش پر و بالم را گشود
2129. این جهان¹⁷⁶⁵ و راهش ار پیدا بدی
کم کسی یک لحظه‌ای آنجا بدی¹⁷⁶⁶
2130. امر می‌آمد که نی طامع مشو
چون ز پایت خار بیرون شد برو
2131. مول مولی¹⁷⁶⁷ می‌زد آنجا جان او
در فضای رحمت و احسان او

¹⁷⁵⁶ مست این صحرا و غیبی Bul.AGHKLM : هست این صحرا و غیبی BC : مست بر صحرا و عقبی N

¹⁷⁵⁷ بی‌پر GHKLMN : بی‌سر Bul.ABC

¹⁷⁵⁸ رنج دماغ BCGKLMN : رنج و دماغ Bul.AH

¹⁷⁵⁹ شراب مغتسل Bul.CLM : شراب و مغتسل ABGHKN

¹⁷⁶⁰ در حاشیه C اضافه شده.

¹⁷⁶¹ حجم Bul.ABCGHKLM : طول N

¹⁷⁶² جای این دو مصراع در N باهم عوض شده.

¹⁷⁶³ کاندرا Bul.ACGHKLMN : کاندرو B

¹⁷⁶⁴ خوابم نمود Bul.ABCGHKMN : خوابم نبود L

¹⁷⁶⁵ این جهان Bul.ABCGHKMN : آن جهان L

¹⁷⁶⁶ آنجا بدی Bul.ABCGHKMN : اینجا بدی L

¹⁷⁶⁷ مول مولی ABCGHKMN : مولی مولی Bul. : مول و مولی L

در خواب گفتن هاتف مر عمر را رضی الله عنه که چندین زر از بیت المال به آن مرد ده که در گورستان خفته است

2132. آن زمان حق بر عمر خوابی گماشت تا که خویش از خواب نتوانست داشت
2133. در عجب افتاد کین معهود نیست این ز غیب افتاد بی مقصود نیست
2134. سر نهاد و خواب بردش خواب دید کامدش از حق ندا جانش شنید
2135. این ندایی¹⁷⁶⁸ کاصل هر بانگ و نواست خود ندا آن است و این باقی صداست
2136. ترک و کرد و پارسی گو¹⁷⁶⁹ و عرب فهم کرده آن ندا بی گوش و لب
2137. خود چه جای ترک و تاجیک است¹⁷⁷⁰ و زنگ¹⁷⁷¹ فهم کردست آن ندا را چوب و سنگ
2138. هر دمی از وی همی آید الست جوهر و اعراض می گردند هست¹⁷⁷²
2139. گر نمی آید بلی زیشان ولی آمدنشان از عدم باشد بلی
2140. ز آنچه گفتم¹⁷⁷³ من ز فهم¹⁷⁷⁴ چوب و سنگ¹⁷⁷⁵ در بیانش قصه بشنو بی درنگ¹⁷⁷⁶

نالیدن استون حنانه چون برای پیغمبر علیه السلام منبر ساختند که جماعت انبوه شد گفتند ما روی مبارکت

ترا به هنگام وعظ نمی بینیم و شنیدن رسول علیه السلام و صحابه آن ناله را و سؤال و جواب مصطفی علیه

¹⁷⁶⁸ این ندایی M : آن ندایی Bul.ACGHKLN : کان ندایی B

¹⁷⁶⁹ پارسی گو ABCGHKLMN : فارسی گو Bul.

¹⁷⁷⁰ تاجیک است Bul.ABCGHKM : تازیگست L : تازیگست N

¹⁷⁷¹ زنگ Bul.BCGHKL MN : چنگ A

¹⁷⁷² هست Bul.ABGKLMN : مست C، و H «مست» را نسخه بدل «هست» داده.

¹⁷⁷³ ز آنچه گفتم Bul.ACGHKLM : آنچه گفتم BN

¹⁷⁷⁴ من ز فهم Bul.ABGHKM ، و همچنین است C در حاشیه: ز آشنایی CLN

¹⁷⁷⁵ چوب و سنگ LM : سنگ و چوب Bul.ABCGHKN

¹⁷⁷⁶ قصه بشنو بی درنگ LM : قصه‌ای هش دار خوب Bul.ABCGHKN

پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد :

آنچه گفتم ز آگهی چوب و سنگ * در بیانش قصه بشنو بی درنگ

نیز دیگر نسخ چاپی، که از سندیت معتبری برخوردار نیست.

سلم با ستون صریح¹⁷⁷⁷

2141. استن حنانه از هجر رسول
نالاه میزد همچو ارباب عقول¹⁷⁷⁸
2142. گفت خواهی که¹⁷⁷⁹ ترا نخلی کنند
شرقی و غربی ز تو میوه برند¹⁷⁸⁰
2143. گفت پیغامبر¹⁷⁸¹ چه خواهی ای ستون
گفت جانم از فراق گشت خون¹⁷⁸²
2144. مسندت من بودم از من تاختی
بر سر منبر تو مسند ساختی¹⁷⁸³
2145. یاد آن¹⁷⁸⁴ عالم حقت¹⁷⁸⁵ سروی کند
تا تر و تازه بمانی تا ابد¹⁷⁸⁶
2146. گفت آن خواهم که دایم شد بقاش
بشنو ای غافل کم از چوبی مباش
2147. آن ستون را دفن کرد اندر زمین
تا چو مردم حشر گردد یوم دین¹⁷⁸⁷
2148. تا بدانی هر که را یزدان بخواند
از همه کار جهان بی کار ماند
2149. هر که را باشد ز یزدان کار و بار
یافت بار آنجا و بیرون شد ز کار
2150. آنکس او را نبود از اسرار داد
کی کند تصدیق او ناله جماد

¹⁷⁷⁷ Bul.ABCGHKL سنن حنانه. پیغامبر صلی الله و علیه و سلم. Bul.ABCHKLN پیغامبر علیه السلام. Bul.ABCL انبوه شده بود. N «گفتند» را حذف کرده. Bul.ABCLN مبارکت را. Bul.ABCGHKLN رسول و صحابه. G مصطفی صلی الله علیه و سلم. Bul.ABCHKLN مصطفی با ستون. N با آن استن صریح و روشن.

¹⁷⁷⁸ پس از این بیت در نسخه Bul.L این بیت وجود دارد:

در میان مجلس و عطا آنچنان * کز وی آگه گشت هم پیر و جوان
در تحیر مانده اصحاب رسول * کز چه می نالد ستون با عرض و طول

¹⁷⁷⁹ خواهی که BGKLM : می خواهی Bul.ACHN

¹⁷⁸⁰ میوه برند CM : میوه چنند Bul.ABGHKLN . در Bul.ABCGHKLN بجای این بیت بیت « گفت پیغامبر ... فراق گشت خون » آمده.

¹⁷⁸¹ پیغامبر ABCLM : پیغامبر Bul.GHKN

¹⁷⁸² در Bul.ABCGHKLN بجای این بیت بیت « مسندت من بودم ... مسند ساختی » آمده.

¹⁷⁸³ در Bul.ABCGHKLN بجای این بیت بیت « گفت خواهی ... تو میوه برند » آمده.

پس از این بیت در نسخه Bul. این بیت وجود دارد:

پس رسولش گفت ای نیکو درخت * ای شده با سر تو همراه بخت

¹⁷⁸⁴ یاد آن Bul.ABGHKLNMN : یا بر آن C

¹⁷⁸⁵ حقت Bul.ABGHKM : تو را CLN

¹⁷⁸⁶ تا ابد Bul.ABLM : در ابد CGHKN

¹⁷⁸⁷ یوم دین Bul.ABCGHKLM : روز دین N

2151. گوید آری نی ز دل بهر وفاق تا نگویندش که هست اهل نفاق
2152. گر نیندی واقفان امر کن در جهان رد گشته بودی این سخن
2153. صد هزاران ز اهل تقلید¹⁷⁸⁸ و نشان افکنند در قعر یک آسبشان¹⁷⁸⁹
2154. که به ظن¹⁷⁹⁰ تقلید و استدلالشان قایم است و جمله پر و بالشان
2155. شبهای انگیزد آن شیطان دون در فتنه این جمله کوران سرنگون
2156. پای استدلالیان چوبین بود پای چوبین سخت بی تمکین بود
2157. غیر آن قطب زمان دیده‌ور کز ثباتش کوه گردد خیره‌سر
2158. پای نابینا عصا باشد عصا تا نیفتد سر نگون او بر حصا
2159. آن سواری کو سپه را شد ظفر اهل دین را کیست سلطان¹⁷⁹¹ بصر
2160. با عصا کوران اگر ره دیده‌اند در پناه خلق روشن دیده‌اند
2161. گرنه بینایان بدنیدی¹⁷⁹² و شهان جمله کوران مرده‌اندی در جهان
2162. نی ز کوران کشت آید نی درود¹⁷⁹³ نی عمارت نی تجارتهها¹⁷⁹⁴ و سود
2163. گر نکردی رحمت¹⁷⁹⁵ و افضالشان¹⁷⁹⁶ در شکستی چوب استدلالشان¹⁷⁹⁷

¹⁷⁸⁸ ز اهل تقلید ABGHKM : اهل تقلید Bul.CLN
¹⁷⁸⁹ افکنند در قعر یک آسبشان ACHM : افکنندگان نیم و همی در گمان Bul.BGKLN و در H به همین صورت تصحیح شده و همچنین است در حاشیه AM
¹⁷⁹⁰ که به ظن Bul.ABGHKL MN : گر بدو C، که در حاشیه تصحیح شده.
¹⁷⁹¹ سلطان Bul.ABGHKL MN : رباب CL، که در C به همین صورت اصلاح شده.
¹⁷⁹² بدنیدی ABCGHKL MN : بودنیدی Bul.
¹⁷⁹³ نی درود M : نه درود Bul.ABCGHKL N
¹⁷⁹⁴ نی عمارت نی تجارتهها M : نه عمارت نه تجارتهها Bul.ABCGHKL N
¹⁷⁹⁵ رحمت Bul. BCGHKL MN : رحمتی A
¹⁷⁹⁶ و افضالشان M : و افضالتان Bul.ABCGHKL N
¹⁷⁹⁷ استدلالشان M : استدلالتان Bul.ABCGHKL N

2164. این عصا چه بود قیاسات و دلیل آن عصا که¹⁷⁹⁸ دادشان بینا جلیل
2165. چون عصا شد آلت جنگ و نفیر آن عصا را خرد بشکن ای ضریر
2166. او عصاتان داد تا پیش آمدیت¹⁷⁹⁹ آن عصا از خشم هم بر وی زدیت¹⁸⁰⁰
2167. حلقه کوران به چه کار اندرید دیدبان را در میانسه آورید
2168. دامن او گیر کوه دادت عصا در نگر کدام چهها دید از عصا¹⁸⁰¹
2169. معجزه¹⁸⁰² موسی و احمد را نگر چون عصا شد مار و استن با خبر
2170. از عصا ماری و از استن¹⁸⁰³ حنین پنج نوبت میزنند از بهر دین
2171. گرنه نامعقول بودی این مزه کی بدی حاجت به چندین معجزه
2172. هر چه معقول است عقلش میخورد بی بیان معجزه¹⁸⁰⁴ بی جزر و مد¹⁸⁰⁵
2173. این طریق بکر نامعقول بین در دل هر مقبل می مقبول بین
2174. همچنان کز بیم آدم دیو و دد در جزایرها رمیدند¹⁸⁰⁶ از حسد
2175. هم ز بیم معجزات انبیا سر کشیده منکران زیر گیا
2176. تا به ناموس مسلمانی زیند در تسلس تا ندانی که کیند

1798 که M کی Bul.ABCGHKLN
 1799 آمدیت ABCGHKMN : آمدید Bul.L
 1800 زدیت ABCGHKMN : زدید Bul.L
 همه نسخ خطی سده هفتم و هشتم ضبط متن را دارند. جای این بیت و بیت پس از آن در N باهم عوض شده.
 1801 دید از عصا Bul.ALM : دید از عصی BCGHKN
 1802 معجزه Bul.BCGHKLMN : معجز A
 1803 ماری و از استن Bul.AGHKMN : ماری و از استون CL : مار و ز استونی B
 1804 بی بیان معجزه Bul.ABCGHKMN : بی بیان و معجزه L
 1805 بی جزر و مد Bul.LM : بی جزر و مد ABCGHKN
 1806 در جزایرها رمیدند ACHLMN : در جزایر در رمیدند Bul.BGK ، در C حرف «در» در بالای «ها» نوشته شده.

2177. همچو قلابان بر آن نقد تباه نقره می‌مالند و نام پادشاه
2178. ظاهر الفاظشان توحید و شرع باطن آن همچو در نان تخم صرع
2179. فلسفی را زهره نی تا دم زند دم زند دین حقش بر هم زند

[20b]

2180. دست و پای او جماد و جان او هر چه گوید آن دو در فرمان او
2181. با زبان گر چه که تهمت می‌نهند دست و پاهایشان گواهی می‌دهند

اظهار معجزه پیغامبر علیه السلام به سخن آمدن سنگریزه در دست ابو جهل علیه اللعنه و گواهی دادن سنگریزه بر

حقیقت محمد علیه السلام¹⁸⁰⁷

2182. سنگها اندر کف بو جهل بود گفت ای احمد بگو این چیست¹⁸⁰⁸ زود
2183. گر رسولی چیست در مشتم نهان چون خبر داری ز راز آسمان
2184. گفت چون خواهی بگویم آن چه‌هاست¹⁸⁰⁹ یا بگویند¹⁸¹⁰ آن که ما حقیم و راست
2185. گفت بو جهل این دوم نادرتر است گفت آری حق از آن قادرتر است
2186. از میان مشتم¹⁸¹¹ او هر پاره سنگ در شهادت گفتن آمد بی‌درنگ
2187. لا الهه گفت و الا الله¹⁸¹² گفت گوهر احمد رسول الله سفت

¹⁸⁰⁷ صلی الله علیه و سلام، در هر دو جا. Bul. و در پایان این عنوان افزوده «و بر سالت او».

¹⁸⁰⁸ این چیست Bul.ABCGHKMN : تا چیست L

¹⁸⁰⁹ آن چه‌هاست Bul.ABGHKL MN : کن چه‌هاست C

¹⁸¹⁰ یا بگویند Bul.ABGHKL MN : یا بگوید C

¹⁸¹¹ A «از میان مشتم»، و بالای آن نوشته «دست».

¹⁸¹² لا الهه گفت و الا الله Bul.C ABGHKL MN

2188. چون شنید از سنگها بو جهل این زد ز خشم آن سنگها را بر زمین¹⁸¹³

بقیة قصه مطرب و پیغام رسانیدن امیر المومنین عمر رضی اللہ عنہ با او¹⁸¹⁴ آنچه هاتف آواز داد

2189. باز گرد و حال مطرب گوش دار زآنکه عاجز گشت مطرب ز انتظار

2190. بانگ آمد مر عمر را کای عمر بنده ما را ز حاجت باز خر

2191. بندهای داریم خاص و محترم سوی گورستان تو رنجه کن قدم

2192. ای عمر بر جه¹⁸¹⁵ ز بیت المال عام هفتصد دینار بر کف¹⁸¹⁶ نه تمام

2193. پیش او بر کای تو ما را اختیار این قدر بستان کنون معذور دار

2194. این قدر از بهر ابریشم بها خرچ کن چون خرچ شد اینجا بیا

2195. پس عمر زان هیبت آواز جست تا میان را بهر این خدمت بست

2196. سوی گورستان عمر بنهاد رو¹⁸¹⁷ در بغل همیان دوان در جست و جو¹⁸¹⁸

2197. گرد گورستان¹⁸¹⁹ دوانه شد بسی غیر آن پیر او ندید¹⁸²⁰ آنجا کسی

2198. گفت این نبود دگر باره دوید مانده گشت و غیر آن پیر او ندید

¹⁸¹³ پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :

گفت نبود مثل تو ساحر دگر * ساحرانرا سر تویی و تاج سر خاک بر فرقی که بد کور و لعین * چشم او ابلسی آمد خاک بین

¹⁸¹⁴ با او Bul.ABCHKLMN : باو G

¹⁸¹⁵ بر جه ABCGHKLMN : بر چه Bul.

¹⁸¹⁶ بر کف M : در کف Bul.ABCGHKLN

¹⁸¹⁷ رو Bul.BCGHKMN : روی AL

¹⁸¹⁸ جست و جو Bul.BCGHKMN : جست و جوی AL

¹⁸¹⁹ گرد گورستان Bul.ACGHKLMN : سوی گورستان B

¹⁸²⁰ غیر آن پیر او ندید Bul.ABGHKLMN : غیر آن پیر او نبود C، و در C به همین صورت تصحیح شده.

2199. گفت حق فرمود ما را بنده‌ایست¹⁸²¹ صافی و شایسته و فرخنده‌ایست¹⁸²²
2200. پیر چنگی کی بود خاص خدا حبذا ای سر پنهان حبذا
2201. بار دیگر گرد گورستان بگشت همچو آن شیر شکاری گرد دشت¹⁸²³
2202. چون یقین گشتش که غیر پیر نیست گفت در ظلمت دل روشن بسی است¹⁸²⁴
2203. آمد او¹⁸²⁵ با صد ادب آنجا نشست بر عمر عطسه فتاد و پیر جست
2204. مر عمر را¹⁸²⁶ دید ماند¹⁸²⁷ اندر شگفت عزم رفتن کرد و لرزیدن گرفت
2205. گفت در باطن خدایا از تو داد محتسب بر پیرک¹⁸²⁸ چنگی فتاد
2206. چون نظر اندر رخ آن پیر کرد دید او را شرمسار و روی زرد
2207. پس عمر گفتش مترس از من مرم کت بشارتها ز حق¹⁸²⁹ آورده‌ام
2208. چند یزدان مدحت خوی تو کرد تا عمر را عاشق روی تو کرد
2209. پیش من بنشین و مهجوری مساز تا به گوشت گویم از اقبال راز
2210. حق سلامت می‌کند می‌پرسد چونی از رنج و غمان بی‌حدت
2211. نک قراضه چند ابریشم بها خرج کن این را و باز اینجا بیا

¹⁸²¹ بنده‌ایست Bul.ABGHKLMN : بنده‌است C
¹⁸²² فرخنده‌ایست Bul.ABGHKLMN : فرخنده‌است C
¹⁸²³ حذف کرده. A
¹⁸²⁴ حذف کرده. A
¹⁸²⁵ آمد او Bul.ABLM : آمد و CGHKN
¹⁸²⁶ مر عمر را ABCGHKLMN : چون عمر را Bul.
¹⁸²⁷ دید ماند Bul.GKMN : دید و ماند ABCHL
¹⁸²⁸ پیرک BM : پیرکی Bul.ACGHKLN
¹⁸²⁹ بشارتها ز حق Bul.ABCGHKMN : بشارتها ز حق L

2212	پیر لرزان گشت چون این را شنید	دست می‌خایید و بر خود می‌طپید ¹⁸³⁰
2213	بانگ می‌زد کای ¹⁸³¹ خدای بی‌نظیر	بس که از شرم آب شد بیچاره پیر
2214	چون بسی بگریست و از حد رفت درد	چنگ را زد بر زمین و خرد کرد
2215	گفت ای بـوده حجابم از اله	ای مـرا تـو راه زن از شاه راه
2216	ای بخورده خون من هفتاد سال	ای ز تو رویم سیه پیش کمال
2217	ای خدای با عطای با وفا ¹⁸³²	رحم کن بر عمر رفته در جفا ¹⁸³³
2218	داد حق عمری که هر روزی از آن ¹⁸³⁴	کس نداند قیمت آن در جهان ¹⁸³⁵
2219	خرج کردم عمر خود را دم به دم	در دمیدم جمله را در زیر و بم
2220	آه کز ییاد ره و پـرده عـراق	رفت از ییادم ¹⁸³⁶ دم تلخ فراق
2221	وای کز تری زیر افکنند ¹⁸³⁷ خرد	خشک شد کشت دلمن ¹⁸³⁸ دل بمرد
2222	وای کز آواز این بیست و چهار	کاروان بگذشت و بیگه شد نهار
2223	ای خدا فریاد زین فریادخواه	داد خواهم نی ¹⁸³⁹ ز کس زین داد خواه ¹⁸⁴⁰

¹⁸³⁰ پیر لرزان گشت چون این را شنید * دست می‌خایید و بر خود می‌طپید Bul.BGKMN، در H به همین صورت تصحیح شده. N، در مصراع اول، «می‌تپید» ضبط کرده بجای «می‌طپی» و «می‌طپید» را در حاشیه نسخه بدل داده. : پیر این بشنید و بر خود می‌تپید* دست می‌خایید و جامه می‌درید ACHL
¹⁸³¹ کای Bul.ABGHKLMN : که C
¹⁸³² با عطای با وفا BCGHKLM : با عطای و با وفا A : با عطا و با وفا Bul.N
¹⁸³³ در جفا Bul.ABCGHKLM : بر جفا N
¹⁸³⁴ روزی از آن Bul.ABGHKM : روزی ازو CLN
¹⁸³⁵ قیمت آن در جهان Bul.ABGHKM : قیمت آن را جز او CLN
¹⁸³⁶ رفت از ییادم ABCGHKLMN : رفته از ییادم Bul.
¹⁸³⁷ تری زیر افکنند ABCGHKLMN : تیزی زیر افکنند Bul.
¹⁸³⁸ دلمن ACGHM : دل من Bul.BKLN
¹⁸³⁹ نی M : نه Bul.ABCGHKLN
¹⁸⁴⁰ پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :
داد کس چون می‌ندادم در جهان * عمر شد هفتاد سال از من جهان

2224. داد خود از کس نیابم جز مگر زآنکه او از من به من نزدیکتر
2225. کین منی از وی رسد دم مرا پس و را بینم چو این کم شد¹⁸⁴¹ مرا
2226. همچو آن کو با تو باشد¹⁸⁴² زر شمر سوی او داری نه سوی خود نظر¹⁸⁴³

گردانیدن عمر رضی الله عنه نظر او را از مقام گریه که هستی است به مقام استغراق¹⁸⁴⁴

2227. پس عمر گفتش که این زاری تو هست هم آثار هشیاری تو
2228. راه فانی گشته راهی دیگر است زآنکه هشیاری گناهی¹⁸⁴⁵ دیگر است
2229. هست هشیاری زیاد¹⁸⁴⁶ ما مضی¹⁸⁴⁷ ماضی و مستقبلت پرده خدا
2230. آتش اندر زن¹⁸⁴⁸ به هر دو تا به کی پر گره باشی از این هر دو چونی
2231. تا گره بانی بود¹⁸⁴⁹ همراز نیست همنشین آن لب و آواز نیست
2232. چون به طوفی خود به طوفی مرتدی چون به خانه آمدی هم با خودی
2233. ای خبرهات از خبر ده بی خبر توبه تو از گناه تو بتر

¹⁸⁴¹ چو این کم شد M : چو این شد کم Bul.CGHKLN : چو آن شد کم AB
¹⁸⁴² با تو باشد Bul.CGHKLMN : یا تو باشد AB
¹⁸⁴³ پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :
همچنین در گریه و در ناله او * می شمردی چند جرم تو بتو
Bul. همین را دارد، اما در مصراع دوم «می شمردی جرم چندین ساله او» ضبط کرده.
¹⁸⁴⁴ A «کرم» بجای «گریه». ABL «که نیستیست» را حذف کرده. این دو کلمه، که در حاشیه N اضافه شده، در GHN محذوف است. K «که مستیست».
¹⁸⁴⁵ گناهی ABCGHKLMN : گناه Bul.
¹⁸⁴⁶ یاد ABCGHKLMN : راه Bul.
¹⁸⁴⁷ مضی Bul.ABGHKLMN : مضا C
¹⁸⁴⁸ آتش اندر زن Bul.ABCGHKLM : آتشی در زن N
¹⁸⁴⁹ تا گره بانی بود Bul.ABCGHKMN : تا گره باقی بود L

2234. ای تو از حال¹⁸⁵⁰ گذشته توبه جو کی کنی توبه از این توبه بگو
2235. گاه بانگ زیر را قبله کنی گاه گریه زار را قبله زنی¹⁸⁵¹
2236. چونکه فاروق آینه اسرار شد جان پیر از اندرون بیدار شد¹⁸⁵²
2237. همچو جان بی گریه و بی خنده شد جانش رفت و جان¹⁸⁵³ دیگر زنده شد
2238. حیرتی آمد درونش آن زمان که برون شد از زمین و آسمان
2239. جست و جویی¹⁸⁵⁴ از ورای جست و جو من نمی دانم تو می دانی بگو¹⁸⁵⁵
2240. حال و قالی از¹⁸⁵⁶ ورای حال و قال غرقه گشته در جمال ذو الجلال
2241. غرقه ای نی که خلاصی باشدش یا بجز دریا کسی بشناسدش¹⁸⁵⁷
2242. عقل جزو از کل گویا نیستی گر تقاضا بر تقاضا نیستی
2243. چون تقاضا بر تقاضا می رسد موج آن دریا¹⁸⁵⁸ بدینجا می رسد¹⁸⁵⁹
2244. چونکه قصه حال پیر اینجا رسید پیر و حالش روی در پرده کشید
2245. پیر دامن را ز گفت و گو فشاند نیم گفته در دهان ما¹⁸⁶⁰ بماند

1850 C «از حال»، که در بالای «از» نوشته شده «بر».

1851 زار را قبله زنی Bul.ABCHKLMN : زار را قبله کنی C

1852 بیدار شد Bul.ABCGHKMN : بیدار شد L

1853 رفت و جان Bul.ABCHKLMN : رفت جان C

1854 جست و جویی Bul.BCGHKLMN : جست جویی A

1855 در حاشیه C اضافه شده.

1856 حال و قالی از Bul.ABCHKLMN : قال و حالی از C

1857 بشناسدش Bul.BCGHKLMN : نشناسدش A

1858 آن دریا Bul.ACGHKMN : این دریا L

1859 B حذف کرده.

1860 دهان ما Bul.ABCGHKMN : دهان او L

2246. از پی این عیش و عشرت ساختن صد هزاران جان ببايد¹⁸⁶¹ باختن
2247. در شکار بیشه جان باز باش همچو خورشید جهان جان باز باش
2248. جان فشان افتاد خورشید بلند هر دمی تی¹⁸⁶² می شود پر می کنند
2249. جان فشان ای آفتاب معنوی مر جهان کهنه را بنمانوی¹⁸⁶³
2250. در وجود آدمی جان و روان می رسد¹⁸⁶⁴ از غیب چون آب روان¹⁸⁶⁵

تفسیر دعای آن دو فرشته که هر روز بر سر بازاری منادی می کنند که اللهم أعط كل منفق خلفا اللهم أعط كل ممسك

تلفا و بیان کردن

[21a]

که آن منفق مجاهد راه حق است نه مسرف راه هوا¹⁸⁶⁶

2251. گفت پیغامبر¹⁸⁶⁷ که دایم بهر پند دو فرشته خوش منادی می کنند
2252. کای خدایا¹⁸⁶⁸ منفقان را سیر دار هر درمشان را عوض ده صد هزار
2253. ای خدایا¹⁸⁶⁹ ممسکان را در جهان تو مده الا زیان اندر زیان

¹⁸⁶¹ جان ببايد LM : جان بشايد BCGHKN : جان نشايد A : جان ببايد Bul.

¹⁸⁶² تی ABCGHKLMN : نی Bul.

¹⁸⁶³ در L جای این بیت و بیت پس از آن باهم عوض شده.

¹⁸⁶⁴ می رسد Bul.ABCGHKLM : می رسند N

¹⁸⁶⁵ پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :

هر زمان از غیب نو نو می رسند * وز جهان تن برون شو می رسند

Bul. همین را دارد، اما در مصراع دوم «می شمردی جرم چندین ساله او» ضبط کرده.

¹⁸⁶⁶ در غیر از M « هر بازاری». C «سر» را حذف کرده. N بهر بازاری. N «که» را قبل از «للهم» حذف کرده. Bul. بیان

کردن آن که منفق.

¹⁸⁶⁷ پیغامبر ABCM : پیغمبر Bul.GHKLN

¹⁸⁶⁸ کای خدایا Bul.ABCGHKLM : ای خدایا N

¹⁸⁶⁹ ای خدایا Bul.ABCGHKLM : کای خدایا N

2254.	ای بسا امساک کز انفاق به	مال حق را جز به امر حق مده
2255.	تا عوض یابی ¹⁸⁷⁰ تو گنج بی کران	تا نباشی از عداد کافران ¹⁸⁷¹
2256.	کاشتران ¹⁸⁷² قربان همی کردند تا	چیره گردد تیغشان بر مصطفی
2257.	امر حق را باز جو از واصلی ¹⁸⁷³	امر حق را در نیابد هر دلی
2258.	چون غلام یاغی ¹⁸⁷⁴ کو عدل کرد	مال شه ¹⁸⁷⁵ بر یاغیان او ¹⁸⁷⁶ بذل کرد ¹⁸⁷⁷
2259.	در نبی انذار اهل غفلت است	کان همه انفاقهاشان حسرت است
2260.	عدل این یاغی ¹⁸⁷⁸ و دادش نزد شاه	چه فزاید دوری و روی سیاه
2261.	سروران مکه در حرب رسول	بودشان قربان به اومید ¹⁸⁷⁹ قبول ¹⁸⁸⁰
2262.	بهر این مومن همی گوید ز بیم	در نماز اهد الصراط ¹⁸⁸¹ المستقیم ¹⁸⁸²

¹⁸⁷⁰ یابی Bul.ABCHKLMN : بینی G بالای «بینی» نوشته شده «یابی»
¹⁸⁷¹ ترتیب ابیات بعد از این بیت در K به این صورت است:
« امر حق را باز جو از واصلی*امر حق را در نیابد هر دلی »
« در نبی انذار اهل غفلت است*کان همه انفاقهاشان حسرت است »
« سروران مکه در حرب رسول*بودشان قربان به اومید قبول »
« کاشتران قربان همی کردند تا*چیره گردد تیغشان بر مصطفی »
« چون غلام یاغی کو عدل کرد*مال شه بر یاغیان او بذل کرد »
« عدل این یاغی و دادش نزد شاه*چه فزاید دوری و روی سیاه »
« بهر این مومن همی گوید ز بیم*در نماز اهد الصراط المستقیم » توالی منطقی اندیشه همین است، اما نمی‌توان گفت که مولانا این ترتیب را رعایت کرده است. Bul. و Menhec, Fatih. با K و Sari Abd. موافقت، جز آنکه محل بیت « کاشتران قربان همی کردند تا*چیره گردد تیغشان بر مصطفی » را تغییر نداده‌اند.
¹⁸⁷² کاشتران Bul.ABCHKLMN : اشتران CLN
¹⁸⁷³ از واصلی Bul.ABCHKLMN : گر واصلی L
¹⁸⁷⁴ یاغی ABCGHKLMN : باغی Bul.
¹⁸⁷⁵ مال شه CGHKMN : مال حق Bul.ABL
¹⁸⁷⁶ یاغیان او GHKMN : باغیان C : یاغیان او Bul.AB : یاغیان L
¹⁸⁷⁷ در Bul. جای بیت این و پس از آن با هم عوض شده و بیت « بنده پندارد که او خود عدل کرد * مال شه را بر مساکین بذل کرد » پس از این بیت وارد شده:
¹⁸⁷⁸ یاغی ABCGHKLMN : باغی Bul.
¹⁸⁷⁹ اومید ABCGHKMN : امید Bul.L
¹⁸⁸⁰ در Bul. این بیت پس از بیت « در نبی انذار اهل غفلت است*کان همه انفاقهاشان حسرت است » آمده.
¹⁸⁸¹ الصراط ABCCHKLMN : صراط Bul.G
¹⁸⁸² المستقیم Bul.ABCHKLMN : مستقیم L

2263. آن درم دادن سخی را لایق است جان سپردن خود سخای عاشق است
2264. نان دهی از بهر حق نانت دهند جان دهی از بهر حق جانست دهند
2265. گر بریزد برگهای این چنار برگ بی برگیش بخشد کردگار
2266. گر نماند از جود در دست تو مال کی کند فضل الهت پای مال
2267. هر که کارد گردد انبارش تهی لیکش¹⁸⁸³ اندر مزرعه باشد بهی
2268. و آنکه در انبار ماند و صرفه کرد اشپش¹⁸⁸⁴ و موش حوادثهاش¹⁸⁸⁵ خورد
2269. این جهان نفی است¹⁸⁸⁶ در اثبات¹⁸⁸⁷ جو صورتت صفر است در معنیت¹⁸⁸⁸ جو
2270. جان شور و تلخ¹⁸⁸⁹ پیش تیغ بر جان چون دریای شیرین را بخر¹⁸⁹⁰
2271. ورمی دانی¹⁸⁹¹ شدن زین آستان باری از من گوش کن¹⁸⁹² این داستان

قصه خلیفه که در کرم در زمان خود از حاتم طایی گذشته بود و نظیر خود نداشت¹⁸⁹³

2272. یک خلیفه بود در ایام پیش کرده حاتم را غلام جود خویش

¹⁸⁸³ لیکش Bul.ABGHLMN : لیک CK
¹⁸⁸⁴ اشپش ABCHKLMN : اشپش Bul. : اشپس G
¹⁸⁸⁵ و موش حوادثهاش HLM : و موش و حوادث پاک GKN، و به همین صورت در H تصحیح شده
¹⁸⁸⁶ این جهان نفی است Bul.BCGHKLMN : این جهان نقلیست A
¹⁸⁸⁷ در اثبات Bul.ABGHKLM : و در اثبات CN
¹⁸⁸⁸ در معنیت ABGHKMN : و در معنیت CL : معانت Bul.
¹⁸⁸⁹ شور و تلخ Bul.BM : شور تلخ ACGHKLN
¹⁸⁹⁰ بخر Bul.ABGHKLMN : مخر C، در حاشیه تصحیح شده.
¹⁸⁹¹ ورمی دانی Bul.ABGHLMN : ورمی توانی C : ورمی تانی K
¹⁸⁹² باری از من گوش کن Bul.ABGHKLM : باری از من گوش دار C : گوش کن باری ز من N
¹⁸⁹³ A «کی در کرم» را حذف کرده. N امیر المومنین خلیفه. N نداشت در عالم

2273. رایست اکرام و داد¹⁸⁹⁴ افراشته فقر و حاجت از جهان برداشته
2274. بحر و دُر¹⁸⁹⁵ از بخشش¹⁸⁹⁶ صاف آمده داد او از قفاف تا قفاف آمده
2275. در جهان خاک ابر و آب بود مظهر بخشایش وهاب بود
2276. از عطاش¹⁸⁹⁷ بحر و کان در زلزله سوی جودش قافله بر قافله
2277. قبله حاجت در و دروازه اش رفته در عالم به جود آوازه اش
2278. هم عجم هم روم هم ترک¹⁸⁹⁸ و عرب مانده از جود و سخاش¹⁸⁹⁹ در عجب¹⁹⁰⁰
2279. آب حیوان بود و دریای کرم زنده گشته هم عرب زو هم عجم¹⁹⁰¹

قصه اعرابی درویش و ماجرای زن او با او به سبب قلت و درویشی¹⁹⁰²

2280. یک شب اعرابی زنی مر شوی را گفت و از حد برد گفت و گوی را
2281. کین همه فقر و جفا ما می کشیم جمله عالم در خوشی ما ناخوشیم
2282. نان مان نی نان خورشمان درد و رشک کوزه مان نی¹⁹⁰³ آب مان از دیده اشک
2283. جامعه ما روز تباب آفتاب شب نهالین¹⁹⁰⁴ و لحاف از ماهتاب

1894 داد ABCGHKLMN : جود Bul.

1895 بحر و دُر BM : بحر گوهر GHKN : بحر دُر Bul.AL و C «در» را ضبط کرده که در بالای آن نوشته شده «گوهر»

1896 از بخشش ABLM : بخشش C: از بخشش اش Bul. : از بخشش GHKN

1897 از عطاش CGHLM : از عطایش Bul.ABKN

1898 هم ترک CGHKL MN : و هم ترک Bul.AB

1899 سخاش ABCGHKLMN : سخایش Bul.

1900 در L جای این بیت و بیت پس از آن باهم عوض شده.

1901 زنده گشته هم عرب زو هم عجم Bul.ABCGHKLMN : هم عرب زنده از او و هم عجم L

در L جای دو مصراع این بیت باهم عوض شده.

1902 N ماجرا کردن. GHN «او» را پس از «زن» حذف کرده. HN «و» را پیش از «قلت» حذف کرده.

1903 کوزه مان نی M : کوزه مان نه Bul.ABCGHKLN

1904 نهالین Bul.ACGHKLMN : نهالی B

دست سوی آسمان برداشته	2284. قرص مه را قرص نان پنداشته
روز و شب ¹⁹⁰⁶ از رزق ¹⁹⁰⁷ اندیشی ما	2285. ننگ درویشان ¹⁹⁰⁵ ز درویشی ما
بر مثال سامری از مردمان	2286. خویش و بیگانه ¹⁹⁰⁸ شده از ما رمان
مر مرا گوید خمش کن مرگ و جسک	2287. گر بخواهم ¹⁹⁰⁹ از کسی یک مشت ¹⁹¹⁰ نسک
در عرب تو همچو اندر خط خطا	2288. مر عرب را فخر غزو است و عطا
ما به تیغ فقر بی ¹⁹¹¹ سر گشته ایم ¹⁹¹²	2289. چه غزا ما بی غزا خود کشته ایم
مر مگس را در هوا رگ می زنیم	2290. چه عطا ما بر گدایی می تنیم
شب بخصبید قصد دلِق ان کنم ¹⁹¹³	2291. گر کسی مهمان رسد گر من منم

1905 ننگ درویشان Bul.ACGHKLMN : نیک درویشان B
1906 روز و شب CHKLMN : روز شب Bul.ABG
1907 از رزق M : از روزی Bul.ABCGHKLN
1908 خویش و بیگانه Bul.AGHKMN : خویش بیگانه BCL
1909 بخواهم Bul.BCGHKLMN : نخواهم A
1910 مشت Bul.BCGHKLMN : شب A
1911 ما به تیغ فقر بی Bul.ABGHKM ، و همچنین است C در حاشیه : ما به شمشیر عدم CLN
1912 پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :
چه خطا ما بی خطا در آتشیم * چه دوا ما درد و غم را مفرشیم
و همچنین است Bul. که «نوا» ضبط کرده بجای «نوا»
1913 شب بخصبید قصد دلِق ان کنم M : چون بخصبید قصد دلِق او کنم A : شب بخصبید دلِقش از تن بر کنم Bul.BGK و در حاشیه A ؛
در به همین نحو تصحیح شده. : دلِق او را بر کنم L : شب بخصبید قصد دلِق او کنم CHN
پس از این بیت در نسخه L این بیت وجود دارد :
قحط ده سال ار ندیدی در صور * چشم را بگشا و اندر ما نگر
زین نمط در (زن) ماجرا و گفت و گو * برد از حد عبارت پیش شو
کز عنا و فقر ما گشتیم خوار * سوختیم از اضطراب و اضطراب
تا بکی ما این همه خواری کشیم * غرقه اندر بحر ژرف آتشیم
ناگه ار روزی درآید میهمان * شرمساریها بریم از وی بجان
لیک مهمان چون در آید بی ثبوت * دانک کفش میهمان سازیم قوت
Bul. افزوده :
چون از بنسان ماجرا و گفتگو * شوهرش را کرد وضع ترش رو
گشته ایم با فقر دائم خوار و زار * بوده ایم سوزان نار اضطراب
تا بکی با این عنا محنت کشیم * غرقه بحر عمیق آتشیم
میهمانی گر برآید ناگهان * شرم بسیار آمد از وی بیگمان
گر برآمد میهمانی بی ثبوت * دانکه ما را کفش مهمانست قوت

مغرور شدن مریدان محتاج به مدعیان مزور و ایشان را شیخ و محتشم و واصل پنداشتن و نقل را از نقد فرق نا

دانستن و بر بسته را از بر بسته¹⁹¹⁴

2292. بهر این گفتند دانایان به فن میهمان محسنان¹⁹¹⁵ باید شدن
2293. تو مرید و میهمان آن کسی کو ستاند¹⁹¹⁶ حاصلت را از خسی
2294. نیست چیره چون ترا چیره کند نور نهد مر ترا تیره کند
2295. چون ورا نوری نبود اندر قران نور کی یابند از وی دیگران
2296. همچو اعمش کو کند داروی چشم چه کشد در چشمها الا که یشم¹⁹¹⁷
2297. حال ما این است در فقر و عنا¹⁹¹⁸ هیچ مهمانی مبا مغرور ما¹⁹¹⁹
2298. قحط ده سال ار ندیدی در صور چشمها بگشا و اندر ما نگر¹⁹²⁰
2299. ظاهر ما چون درون مدعی در دلش ظلمت زبانش¹⁹²¹ شعشی
2300. از خدا بویی نه او را نه اثر¹⁹²² دعویش افزون ز شیث و بو البشر
2301. دیو نموده¹⁹²³ ورا هم نقش خویش او همی گوید ز ابدالیم و بیش¹⁹²⁴

¹⁹¹⁴ پس از «مدعیان» A «و درویشانرا شیخ الخ» ضبط کرده. N محتاج بمدعیان. B فرق ناداشتن. N و بر در بسته را.

¹⁹¹⁵ میهمان محسنان Bul.ABGHKLM : میزبان محسنان CN

¹⁹¹⁶ کو ستاند Bul.ABGHKLMN ، و در حاشیه C نیز: کو رباید C

¹⁹¹⁷ یشم ABCHKLM : پشم Bul.GHN

¹⁹¹⁸ در فقر و عنا Bul.ABCGHKMN : در فقر ای خدا L

¹⁹¹⁹ مهمانی مبا مغرور ما Bul.ABCGHKMN : مهمان خود مبا L

¹⁹²⁰ L این بیت را حذف کرده، اما بنگرید ابیاتی که در L بعد از بیت «گر کسی مهمان رسد گر من منم * شب بخسید قصد دلق ان کنم» آمده. در N این بیت پس از بیت «چون ورا نوری نبود اندر قران * نور کی یابند از وی دیگران» آمده.

¹⁹²¹ زبانش ABCGHKLMN : برونش Bul.

¹⁹²² از خدا بویی نه او را نه اثر M : از خدا بویی نه او را نی اثر ABCGHKLN : از خدا او را نه بویی نی اثر Bul.

¹⁹²³ نموده Bul.ABCGHKMN : بنموده L

¹⁹²⁴ و بیش Bul.CKMN : بیش ABGHL

2302. حرف درویشان بدزدیده بسی
2303. خرده گیرد در سخن بر بایزید
2304. بی‌نوا از خوان و نان¹⁹²⁷ آسمان
2305. او ندا کرده که خوان بنهادام¹⁹²⁹
2306. الصلا ساده دلان¹⁹³² پیچ پیچ
2307. سالها بر وعده فردا کسان
2308. دیر باید تا که¹⁹³⁵ سر آدمی
2309. زیر دیوار بدن¹⁹³⁷ گنج است¹⁹³⁸ یا
2310. چونکه پیدا گشت کو چیزی نبود
- تا گمان آید که هست او خود¹⁹²⁵ کسی
- ننگ دارد از درون¹⁹²⁶ او یزید
- پیش او ننداخت¹⁹²⁸ حق یک استخوان
- نایب حقم¹⁹³⁰ خلیفه زادهام¹⁹³¹
- تا خورید از خوان جودم سیر هیچ¹⁹³³
- گرد آن در گشته فردا¹⁹³⁴ نارسان
- آشکارا گردد از بیش¹⁹³⁶ و کمی
- خانه مار است و مور و اژدها
- عمر طالب رفت¹⁹³⁹ آگاهی چه سود

در بیان آنکه نادر افتد که مریدی در مدعی مزور اعتقاد به صدق بندد که او کسی است و بدین اعتقاد به مقامی برسد

که شیخش در خواب ندیده باشد و آب و آتش او را گزند نکند و شیخش را گزند کند و لیکن به نادر نادر¹⁹⁴⁰

¹⁹²⁵ که هست او خود Bul.ABCGHKLM : که خود هست او N
¹⁹²⁶ درون ABGHKLMN : وجود Bul.C
¹⁹²⁷ خوان و نان M : نان و خوان Bul.ABCGHKLN
¹⁹²⁸ ننداخت Bul.ABCGHKMN : ننداخت L
¹⁹²⁹ بنهادام Bul.ABCGHKLM : بنهادام N
¹⁹³⁰ حقم Bul.ABCGHKLM : حق و N
¹⁹³¹ زادهام Bul.ABCGHKLM : زادهام N
¹⁹³² دلان M : دلان Bul.ABCGHKLN
¹⁹³³ جودم سیر هیچ Bul.ACGHKMN : جودم هیچ هیچ BL
¹⁹³⁴ گشته فردا Bul.ABCGHKMN : گشته فردا L
¹⁹³⁵ تا که Bul.BCGHKLMN : تا کی A
¹⁹³⁶ از بیش Bul.ABGHKM ، نیز C در حاشیه : افزون CN : از فضل L
¹⁹³⁷ دیوار بدن Bul.ABCGHKLM : دیوار تنش N
¹⁹³⁸ گنج است ACGHKLMN : گنجیست Bul.B
¹⁹³⁹ رفت BCGKLMN : رفته Bul.AH
¹⁹⁴⁰ N بصدقی ببندد. GHN ببندد. N که آن را شیخش. C بنادر باشد. Bul. بنادر باشد نادر

2311. لیک نادر طالب آید کز فروغ در حلق او نافع آید آن دروغ
2312. او به قصد نیک خود جایی رسد گرچه جان پنداشت و آن¹⁹⁴¹ آمد جسد
2313. چون تحری در دل شب قبله را قبله نی و آن نماز او روا
2314. مدعی را قحط جان اندر سر است لیک ما را قحط نان بر ظاهر است
2315. ما چرا چون مدعی پنهان کنیم بهر ناموس مزور جان کنیم

صبر فرمودن اعرابی زن خود را و فضیلت صبر و فقر گفتن با زن¹⁹⁴²

2316. شوی گفتش چند جویی¹⁹⁴³ دخل و کشت خود چه ماند از¹⁹⁴⁴ عمر افزون تر گذشت
- [21b]
2317. عاقل¹⁹⁴⁵ اندر بیش و نقصان ننگرد زآنکه هر دو همچو سیلی بگذرد
2318. خواه صاف و خواه سیل تیره رو چون نمی پاید دمی¹⁹⁴⁶ از وی مگو
2319. اندر این عالم هزاران جانور میزید خوش عیش بی زیر و زبر
2320. شکر می گوید خدا را فاخته بر درخت و برگ شب ناساخته
2321. حمد می گوید¹⁹⁴⁷ خدا را عندلیب کاعتماد¹⁹⁴⁸ رزق بر تست ای مجیب

¹⁹⁴¹ پنداشت و آن ABCGHKMN : پنداشت آن Bul.L
¹⁹⁴² Bul.ABCL زن را. کلمات «صبر و» در G اضافه شده. G فقر بیان کردن با زن. Bul.ABCL با زن خود.
¹⁹⁴³ چند جویی ABCGHKLMN : چند جویی Bul.
¹⁹⁴⁴ C «از» را حذف کرده، که در زیر این مصراع اضافه شده.
¹⁹⁴⁵ عاقل Bul.BCGHKLMN : عقل A
¹⁹⁴⁶ نمی پاید دمی Bul.ABCGHKLMN، در AH «چو برق» در بالای «دمی» اضافه شده: نمی ماند دمی N
¹⁹⁴⁷ حمد می گوید Bul.BCGHKLMN : عهد می گوید A ، اما «حمد» در بالای آن نوشته شده
¹⁹⁴⁸ کاعتماد ABGHM : که اعتماد Bul.CKLN

2322. باز دست شاه را کرده نوید از همه مردار ببرییده امید
2323. همچین از¹⁹⁴⁹ پشه گیری تا به پیل¹⁹⁵⁰ شد عیال الله و حق¹⁹⁵¹ نعم المعیل¹⁹⁵²
2324. این همه غمها که اندر سینه هاست از بخار و گرد باد و بود¹⁹⁵³ ماست
2325. این غمان بیخ کن چون داس ماست این چنین شد¹⁹⁵⁴ و آنچنان وسواس ماس
2326. دان که هر رنجی ز مردن پاره ایست جزو مرگ از خود بران گر چاره ایست
2327. چون ز جزو مرگ نتوانی گریخت دان که کلش بر سرت خواهند ریخت
2328. جزو مرگ ار گشت شیرین مر ترا دان که شیرین می کند کل زا¹⁹⁵⁵ خدا
2329. دردها از مرگ می آید رسول از رسولش رو مگردان ای فضول
2330. هر که شیرین می زید او تلخ مرد هر که او تن را پرستد جان نبرد
2331. گوسفندان را ز صحرا می کشند آنکه فربه تر مر آنرا¹⁹⁵⁶ می کشند
2332. شب گذشت و صبح آمد ای تمر¹⁹⁵⁷ چند گیری این فسانه¹⁹⁵⁸ زر ز سر
2333. تو جوان بودی و قانع تر بدی زر طلب گشتی خود اول زر بدی

1949 از GHKMN : Bul.ABCL
 1950 به پیل ABCGHKLMN : Bul. بفیل
 1951 الله و حق Bul.ABCGHKMN الله حق L
 1952 A در حاشیه، «الوکیل» بجای «المعیل»
 1953 گرد باد و بود Bul.BM : گرد بود و باد CGL : گرد و باد و بود A : گرد و بود H : باد و بود ماست KN
 1954 چنین شد Bul.ABCGHKMN : چنین L
 1955 M : Bul.ABCGHKLN : M
 1956 مر آنرا M : مر سبکتر AHLN : مر آن را BGK، و به همین نحو در H تصحیح شده، AC نیز در حاشیه «مرآنرا» نوشته :
 Bul. مر او را
 1957 ای تمر ACGHKHMN : ای تمر Fatih Bul. و Menhec : بعضی دیگر، ای سمر ضبط کرده اند : ای قمر L : ای پسر B، H
 1958 این فسانه ABGHKLMN : آفسانه C : این فسانه را Bul.

2334. رز بدی¹⁹⁵⁹ پر میوه چون کاسد شدی / وقت میوه پختنت فاسد شدی¹⁹⁶⁰
2335. میوهات باید که شیرین تر شود / چون رسن تابان نه واپس تر رود
2336. جفت مایی جفت باید هم صفت / تا بر آید کارها با مصلحت¹⁹⁶¹
2337. جفت باید بر مثال همدگر / در دو جفت کفش و موزه در نگر
2338. گر یکی کفش از دو تنگ آید به پا / هر دو جفتش کار ناید مر ترا
2339. جفت در یک خرد و آن دیگر بزرگ / جفت شیر بیشه دیدی هیچ گزرگ
2340. راست ناید بر شتر جفت جوال / آن یکی حالی و این پر مال مال¹⁹⁶²
2341. من روم سوی قناعت دل قوی / تو چرا سوی شناعت می روی
2342. مرد قناع از سر اخلاص و سوز / زمین نسق می گفت با زن تا به روز

نصیحت کردن زن مر شوی را که سخن افزون از قدم و از مقام خود مگو لم تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ که این سخنها اگر چه راست است این مقام توکل ترا نیست و این سخن گفتن فوق مقام و معامله خود زیان دارد و کَبْرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ

باشد¹⁹⁶³

2343. زن بر او زد بانگ کای ناموس کیش / من فسون تو نخواهم خورد بیش

¹⁹⁵⁹ رز بدی Bul.ABCGHKLM : وریدی N
¹⁹⁶⁰ در A ابیات « جفت مایی جفت باید هم صفت* تا بر آید کارها با مصلحت » و « جفت باید بر مثال همدگر* در دو جفت کفش و موزه در نگر » مقدم بر ابیات « رز بدی پر میوه چون کاسد شدی* وقت میوه پختنت فاسد شدی » و « میوهات باید که شیرین تر شود* چون رسن تابان نه واپس تر رود » است، اما در حاشیه تصحیح شده.
¹⁹⁶¹ کارها با مصلحت Bul.ABCGHKM : در مصالح مصلحت LN
¹⁹⁶² آن یکی حالی و این پر مال مال Bul.ABGHLM، و همچنین C در حاشیه و همچنین N که جای «آن» و «این» را باهم عوض کرده : آن یکی کوچک و آن دیگر کمال CKN
¹⁹⁶³ N مر شوهر را. N از قدم خود و مقام مگو. Bul. بعد از مگو افزوده: که حق جل و علا می فرماید.

2344. ترهات از دعوی و دعوت¹⁹⁶⁴ مگو
2345. چند حرف طمطراق و کار و بار
2346. کبر زشت و از گدایان زشت‌تر
2347. چند دعوی و دم و باد و بروت¹⁹⁶⁷
2348. از قناعت کی تو جان افروختی
2349. گفت پیغامبر¹⁹⁶⁸ قناعت چیست گنج
2350. این قناعت نیست جز گنج روان
2351. تو مخوانم جفت کمتر زن بغل
2352. چون قدم با میر و با بگ می‌زنی
2353. با سگان بر استخوان¹⁹⁷¹ در چالشی
2354. سوی من¹⁹⁷³ منگر به خواری سست سست
2355. عقل خود را از من افزون دیده‌ای
- رو سخن از کبر و از نخوت مگو
- کار و حال¹⁹⁶⁵ خود بین و شرم دار
- روز سرد و برف و آنگه¹⁹⁶⁶ جامه تر
- ای ترا خانه چو بیت العنکبوت
- از قناعتها تو نام آموختی
- گنج را تو و نامی‌دانی ز رنج
- تو مزن لاف ای غم و رنج روان
- جفت انصافم نیم جفت دغل
- چون ملخ را¹⁹⁶⁹ در هوا¹⁹⁷⁰ رگ می‌زنی
- چون نی اشکم تهی در نالشی¹⁹⁷²
- تا نگویم آنچه در رگهای تست¹⁹⁷⁴
- مر من کم عقل را چون دیده‌ای

¹⁹⁶⁴ دعوی و دعوت Bul.ABGHKLMN : دعوی دعوت C
¹⁹⁶⁵ کار و حال Bul.BCHKLMN : کار حال A : کار بار G
¹⁹⁶⁶ و آنگه Bul.BCGHKLMN : آنگه A
¹⁹⁶⁷ باد و بروت ABGHKLMN : باد بروت Bul.C
¹⁹⁶⁸ پیغامبر ABCM : پیغامبر Bul.GHKLN
¹⁹⁶⁹ ملخ را Bul.ACGHKLMN : مگس را BL
¹⁹⁷⁰ در هوا Bul.ABGHKLMN : بر هوا C
¹⁹⁷¹ با سگان بر استخوان M : با سگان از استخوان C : با سگان بهر حدت N : با سگان زین استخوان Bul.BGHKL
¹⁹⁷² A حذف کرده.
¹⁹⁷³ سوی من Bul.BCGHKLM : سوی ما N
¹⁹⁷⁴ A حذف کرده.

2356. همچو گرگ غافل اندر ما مجه¹⁹⁷⁵ ای ز ننگ عقل تو بی عقل به¹⁹⁷⁶
2357. چونکه عقل تو عقیلۀ مردم است آن نه عقل است آن که مار¹⁹⁷⁷ و کزدم است¹⁹⁷⁸
2358. خصم ظلم و مکر تو الله باد فضل عقل¹⁹⁷⁹ تو ز ما کوتاه باد
2359. هم تو ماری هم فسونگر ای عجب¹⁹⁸⁰ مارگیر و ماری ای ننگ عرب
2360. زاغ اگر زشتی خود بشناختی همچو برف از درد و غم بگداختی
2361. مرد افسونگر بخواند¹⁹⁸¹ چون عدو او فسون بر مار و مار¹⁹⁸² افسون بر او
2362. گر نبودی دام او افسون مار کی فسون مار را گشتی شکار¹⁹⁸³
2363. مرد افسونگر ز حرص کسب¹⁹⁸⁴ و کار در نیابد آن زمان افسون مار
2364. مار گوید ای فسونگر هین و هین¹⁹⁸⁵ آن خود دیدی فسون من بین
2365. تو به نام حق فریبی مر مرا تا کنی رسوای شور¹⁹⁸⁶ و شر مرا
2366. نام حقم بست نی آن رای تو نام حق را دام کردی وای تو¹⁹⁸⁷
2367. نام حق بستاند از تو داد من من به نام حق سپردم جان و تن

1975 مجه Bul.ABCGHKMN : مچه L
 1976 بی عقل به Bul.ABCGHKLM : کم عقل به N
 1977 آن که مار Bul.BCGHKLMN : او که مار A
 1978 کزدم است GHM : کزدم است Bul.ABCKLN
 1979 فضل عقل M : فضل و عقل GHK : مکر عقل Bul.CLN : دست و عقل B و در C «دست» بالای «مکر» نوشته شده
 1980 ای عجب CM : این عجب Bul.ABGHKLN
 1981 بخواند Bul.ABGHKLMN : نخواند C
 1982 مار و مار Bul.ABGHKLMN : مار مار C
 1983 کی فسون مار را گشتی شکار Bul.ABCGHKMN : کی فسون مار گشتی آشکار L
 1984 ز حرص کسب Bul.BGKLM : ز حرص و کسب ACHN
 1985 هین و هین ABCGHKLMN : هین هین Bul.
 1986 رسوای شور Bul.ABGHKLMN : رسوای و شور C
 1987 در M این بیت بین ستون نوشته.

2368. یا به زخم من رگ جانت برد یا ترا چون من به زندانت برد¹⁹⁸⁸

2369. زن از ایمن گونه خشن گفتارها خواند بر شوی جوان طومارها¹⁹⁸⁹

نصیحت کردن مرد مر زن را که در فقیران به خواری منگر و در کار حق به گمان کمال نگر و طعنه مزین در فقیر و

فقیران¹⁹⁹⁰ به خیال و گمان بی‌نوایی خویشتن

2370. گفت ای زن تو زنی یا بو الحزن فقر فخر آمد مرا¹⁹⁹¹ بر سر مزین

2371. مال و زر سر را بود¹⁹⁹² همچون کلاه کل بود او کز کله¹⁹⁹³ سازد پناه

2372. آنکه زلف جعد و رعنا باشدش چون کلاهش رفت خوشتر آیدش

2373. مرد حق باشد به مانند بصر پس برهنه به که پوشیده نظر

2374. وقت عرضه کردن آن برده¹⁹⁹⁴ فروش بر کند از بنده جامه عیب پوش

2375. ور بود عیبی برهنه‌ش¹⁹⁹⁵ کی کند بل به جامه خدعه‌ای با وی کند

2376. گوید این شرمنده است از نیک و بد از برهنه کردن او از تو رمد

2377. خواجه در عیب است غرقه تا به گوش خواجه را مال است و مالش عیب پوش

2378. کز طمع عیبش نبیند طامعی گشت دلها را طمعها جامعی

¹⁹⁸⁸ یا ترا چون من به زندانت برد M : یا ترا چون من به زندانی برد ACHLN : یا که همچون من بزندانیت برد Bul.BGK، و به همین صورت در AHL تصحیح شده.

¹⁹⁸⁹ جوان طومارها ACGHKLMN : خود آن طومارها Bul.B

¹⁹⁹⁰ مزین در فقیر و فقیران M : مزین بر فقر و در فقیران CL : مزین در فقر و فقیران Bul.AHKN : مزین در فقیران و فقر B :

مزین بر فقر و فقیران G

¹⁹⁹¹ فقر فخر آمد مرا Bul.ABGHKMN : فقر فخر است و مرا CL

¹⁹⁹² مال و زر سر را بود Bul.BCGHLMN : مال و زر را سر بود A

¹⁹⁹³ کل بود او کز کله Bul.BCGHLMN : کل بود او از کله A

¹⁹⁹⁴ کردن آن برده Bul.ABCGHMN : کردن برده L

¹⁹⁹⁵ برهنه‌ش BGHLMN : برهنه CK : برهنش A : برهنه اش Bul.

2379. ور گدا گوید سخن چون زر کان
ره نیابد کالسه او در دکان
2380. کار درویشی و رای فهم تست
سوی درویشی بمنگر سست سست¹⁹⁹⁶
2381. زآنکه درویشان و رای ملک و مال
روزیی دارند ژرف از ذو الجلال
2382. حق تعالی عادل است و عادلان
کی کنند استمگری بر بی دلان
2383. آن یکی را نعمت و کالا دهند¹⁹⁹⁷
وین دگر را بر سر آتش نهند¹⁹⁹⁸
2384. آتش سوزا¹⁹⁹⁹ که دارد این گمان
بر خدا و خالق²⁰⁰⁰ هر دو جهان
2385. فقر فخری از گزاف است و مجاز
نی هزاران عز پنهان است و ناز
2386. از غضب بر من لقبها راندی
یارگیرم و مارگیرم²⁰⁰¹ خواندی
2387. گر بگیرم مار دندانش کنم
تاش از سر کوفتن ایمن کنم²⁰⁰²
2388. ز آنکه آن دندان عدو جان اوست
من عدو را می کنم زین علم دوست
2389. از طمع هرگز نخوانم من فسون²⁰⁰³
این طمع را کرده ام من سرنگون

[22a]

¹⁹⁹⁶ پس از این بیت L افزوده:
زانک درویشی و رای کار هاست * دم بدم از حق مریشانرا عطاست
¹⁹⁹⁷ دهند ABCGHKLMN : دهد Bul.
¹⁹⁹⁸ بر سر آتش نهند ABCGHKMN : بر سرش آتش نهد Bul. : بر لب آتش نهند L
¹⁹⁹⁹ آتش سوزا GHKM : آتش سوزد Bul.ABCL : سوزان N
²⁰⁰⁰ خدا و خالق Bul.ABGHKL MN : خدای خالق C
²⁰⁰¹ یارگیرم و مارگیرم M : یارگیر مارگیرم CN : یارگیر و مارگیرم ABGHKL
²⁰⁰² گر بگیرم مار دندانش کنم * تاش از سر کوفتن ایمن کنم ACHLMN ، در N «ور بگیرم» بجای «گر بگیرم» : گر بگیرم
برکنم دندان مار * تاش از سر کوفتن نبود ضرار Bul.BGK ، Fatih Bul. ، Menhec ، Sari Abd. ، نیز A در حاشیه. در H نیز به همین
صورت تصحیح شده.
²⁰⁰³ نخوانم من فسون Bul.BCGHKL MN : نخواهم من فسون A

2390. حاش لله طمع من از خلق نیست از قناعت در دل من²⁰⁰⁴ عالمی است
2391. از سر²⁰⁰⁵ امرودین بینی چنان زمین²⁰⁰⁶ فرود آ تا نماند آن گمان
2392. چون تو بر گردی و تو سر گشته²⁰⁰⁷ شوی خانه را گردنده بینی²⁰⁰⁸ و آن توی
- در بیان آن که جنبیدن هر کسی از آنجا که وی است هر کس را از چنبره وجود خود ببند، تابه کبود آفتاب را کبود و سرخ سرخ نماید چون تابه‌ها از رنگها بیرون آید سپید شود از همه تابه‌های دیگر او راست‌گوتر باشد و امام باشد²⁰⁰⁹
2393. دید احمد را ابو جهل و بگفت زشت نقشی کز بنی هاشم شگفت
2394. گفت احمد مر ورا که راستی راست گفتی گر چه کار افراستی²⁰¹⁰
2395. دید صد بقیش بگفت ای آفتاب نی ز شرقی نی ز غربی خوش بتاب
2396. گفت احمد راست گفتی ای عزیز ای رهیده²⁰¹¹ تو ز دنیای نه چیز
2397. حاضران گفتند ای صدر السوری²⁰¹² راست گو گفتی دو ضد گو را چرا
2398. گفت من آینه‌ام مصقول دست ترک و هندو در من آن ببند که هست
2399. ای زن ار طماع می بینی مرا²⁰¹³ زمین تحریری زنانسه برتر آ

2004 در دل من Bul.ABHGKLMN : در دلمن C
 2005 از سر HLMN : بر سر Bul.ABCGK
 2006 زمین M : ز آن Bul.ABCGHKLN
 2007 چون تو بر گردی و تو سر گشته M : چون برگردی تو سرگشته Bul.ABGHK : چون تو بر گردی و سر گشته CLN
 2008 گردنده بینی ABCGHKMN : گردان بینی Bul. : گردیده L
 2009 B «خود» را حذف کرده در Bul.ABCGHKLN پس از «آفتاب را کبود» «نماید» ضبط کرده. Bul ABGHKL ، چون تابه‌ها از رنگها . GHK راست گوتر. N امام همه باشد.
 2010 گر چه کار افراستی BM : گر چه کار افراستی Bul.CGHKN : که چه کار افراشتی L ، در A همه نقطه‌های متمایز کننده حروف حذف شده.
 2011 ای رهیده Bul. ABCGHKMN : ای رمیده L
 2012 ای صدر السوری Bul.ABGHKMN ، نیز در حاشیه C : ای شه هر دو را CL
 2013 می بینی مرا Bul. ABCGHKMN : بینی مرامرا L

2400. آن طمع را²⁰¹⁴ مانند و رحمت بود
2401. امتحان کن فقر را روزی دو تو
2402. صبر کن با فقر و بگذار این ملال
2403. سرکه مفروش و هزاران جان ببین
2404. صد هزاران جان تلخی کش نگر
2405. ای دریغا مر ترا گنجای بدی
2406. این سخن شیر است در پستان جان
2407. مستمع چون تشنه و جوینده شد
2408. مستمع چون تازه آمد²⁰¹⁷ بی ملال
2409. چونکه نامحرم در آید از درم
2410. ور در آید محرمی دور از گزند
2411. هرچه را خوب و خوش و زیبا کنند
2412. کی بود آواز چنگ²⁰¹⁹ و زیر و بم
- کو طمع آنجا که آن نعمت بود
- تا به فقر اندر غنا بینی دو تو
- ز آنکه در فقر است عز²⁰¹⁵ ذو الجلال
- از قناعت غرق بحر انگبین
- همچو گل آغشته اندر گلشکر
- تا ز جانم شرح دل پیدا شدی
- بی کشنده²⁰¹⁶ خوش نمی گردد روان
- واعظ ار مرده بود گوینده شد
- صد زبان گردد به گفتن گنگ و لال
- پرده در پنهان شوند²⁰¹⁸ اهل حرم
- بر گشایند آن ستیران روی بند
- از برای دیده بینا کنند
- از برای گوش بی حس اصم²⁰²⁰

²⁰¹⁴ آن طمع را Bul. ABKLMN : این طمع را CGH

²⁰¹⁵ عز Bul.ABGHKLM : نور CN

²⁰¹⁶ کشنده Bul.ABCGHKLM : کشنده N

²⁰¹⁷ تازه آمد ABCGHKLMN : تازه آید Bul.

²⁰¹⁸ شوند Bul.CGHKLMN : شود AB

²⁰¹⁹ آواز چنگ BuL.ABGHKMN : آواز لحس C : آواز و لحس L

²⁰²⁰ حس اصم ABCGHKLMN : حس و اصم Bul.

2413. مشک را بیهوده حق²⁰²¹ خوش دم نکرد
بهر حس کرد و پی²⁰²² اخشم²⁰²³ نکرد²⁰²⁴
2414. حق زمین و آسمان بر ساختهست²⁰²⁵
در میان بس نار و نور²⁰²⁶ افراختهست
2415. این زمین را از برای خاکیان
آسمان را مسکن افلاکیان
2416. مرد سفلی²⁰²⁷ دشمن بالا بود
مشتری هر مکان پیدا بود
2417. ای ستیره هیچ تو برخاستی
خویشتن را بهر کور آراستی
2418. گر جهان را پر در مکنون کنم
روزی تو چون²⁰²⁸ نباشد چون کنم
2419. ترک جنگ و ره زنی ای زن بگو
ور نمی گویی به ترک من بگو
2420. مر مرا چه جای جنگ نیک و بد²⁰²⁹
کین دلم از صلحها هم می رمد
2421. گر خمش کردی و گرنی آن کنم
که همین دم ترک خان و مان کنم²⁰³⁰

مراعات کردن زن شوهر را و استغفار کردن²⁰³¹ از گفته خویشتن

2422. زن چو دید او را که تند²⁰³² و توسن است
گشت گریان گریه خود دام زن است

²⁰²¹ مشک را بیهوده حق : ABCGHKMN : مشک را حق بیهوده Bul.L
²⁰²² کرد و پی Bul.ABMN : کرد او پی CGHKL
²⁰²³ اخشم Bul.BGHKLMN : اخشم AC
²⁰²⁴ در Bul. جای این بیت و پس از آن بیت باهم عوض شده است.
²⁰²⁵ آسمان بر ساختهست Bul.ABCGHKMN : آسمانی ساختست L
²⁰²⁶ بس نار و نور Bul.ACGHKLNMN : بس نور و نار B
²⁰²⁷ مرد سفلی Bul.BCGHKLNMN : مرده سفلی A
²⁰²⁸ چون Bul.ABCGHKLM : گر N
²⁰²⁹ جنگ نیک و بد ABCGHKMN : جنگ و نیک و بد Bul.L
²⁰³⁰ پس از این بیت Bul. افزوده:
پا تهی گشتن بهست از کفش تنگ * رنج غربت به که اندر خانه جنگ
²⁰³¹ استغفار کردن GHKMN : استغفار نمودن Bul.ABCL
²⁰³² تند Bul.ABCGHKMN : تر L

2423. گفت از تو کی چنین پنداشتم از تو من اومید²⁰³³ دیگر داشتم
2424. زن در آمد از طریق نیستی گفت من خاک شما²⁰³⁴ نیستی²⁰³⁵
2425. جسم و جان و هر چه²⁰³⁶ هستم آن تست حکم و فرمان جملگی فرمان تست
2426. گر ز درویشی دلم از صبر جست بهر خویشم نیست آن بهر توست²⁰³⁷
2427. تو مرا در دردها بودی دوا من نمی خواهم که باشی بی نوا
2428. جان تو کز بهر²⁰³⁸ خویشم نیست این از برای تستم²⁰³⁹ این ناله²⁰⁴⁰ و حنین
2429. خویش من و الله که بهر خویش تو هر نفس خواهد که میرد پیش تو
2430. کاش جانت کش روان من فدا²⁰⁴¹ از ضمیر جان من واقف بدی
2431. چون تو با من این چنین بودی به ظن هم ز جان بیزار گشتم هم ز تن
2432. خاک را پر سیم²⁰⁴² و زر کردیم چون تو چنینی با من ای جان را سکون
2433. تو که در جان و دلم جا²⁰⁴³ می کنی زمین قدر²⁰⁴⁴ از من تبرا می کنی
2434. تو تبرا کن که هستت دستگاه ای تبرا ترا جان²⁰⁴⁵ عذر خواه

2033 امید : Bul.AL : BCGHKMN
 2034 شما : Bul.N : ABCGHKLM
 2035 نیستی : Bul.ABCGHKMN : نهستی L
 2036 و جان و هر چه : Bul.ABCGHKMN : و جانم هر چه L
 2037 آن بهر توست : Bul.ABCGHKMN : آن از بهر تست B : بهر تو است Bul.A
 2038 جان تو کز بهر : Bul.BGHKMN : جان و سر کز بهر Nich. : جان تو کز بهر AL : جان و سر کز بهر C
 2039 از برای تستم : Bul.BGHKMN : از برای تست ACL
 2040 این ناله : Bul.BCGHKLMN : ناله A
 2041 فدا : Bul.ABCHLN : فدای GKM
 2042 پر سیم : Bul.ABGHK : بر سیم CLMN
 2043 تو که در جان و دلم جا : Bul.ABGHKMN : تو کی در جان و دلم جا C : بر جان و دلم جان L
 2044 زمین قدر : Bul.ABCL : این قدر Bul.ABCL
 2045 تبرا ترا جان : Bul.ABCGHKMN : تبرا ترا جان Fatih L

2435	یاد می کن آن زمانی را که من	چون صنم بودم تو بودی چون شمن
2436	بنده بر وفق تو دل افروختست	هر چه گویی تخت گوید ²⁰⁴⁶ سوختست
2437	من سپاناخ ²⁰⁴⁷ تو با هر چم پزی	یا ترش با یا که شیرین ²⁰⁴⁸ می سزی
2438	کفر گفتم نک به ایمان آمدم	پیش حکمت از سر جان آمدم
2439	خوی شاهانه ترا نشناختم	پیش تو گستاخ خر در تاختم ²⁰⁴⁹
2440	چون ز عفو تو چراغی ساختم	توبه کردم اعتراض انداختم
2441	می نهم ²⁰⁵⁰ پیش تو شمشیر و کفن	می کشم پیش تو گردن را بزین
2442	از فراق تلخ می گویی سخن	هر چه خواهی کن و لیکن این مکن ²⁰⁵¹
2443	در تو از من عذر خواهی هست سر	با تو بی من او شفییعی مستمر ²⁰⁵²
2444	عذر خواهم در درونت خلق تست	ز اعتماد او دل من جرم ²⁰⁵³ جست
2445	رحم کن پنهان ز خود ای خشمگین	ای که خلقت به ز صد من انگبین
2446	زین نسق می گفت با لطف و گشاد	در میانه گریه های بر روی فتاد
2447	گریه چون از حد گذشت و های های	زو که ²⁰⁵⁴ بی گریه بد او خود دلربای ²⁰⁵⁵

²⁰⁴⁶ هر چه گویی تخت گوید M: هر چه گویی پخت گوید Bul.ABCGHKN : هر چه گویم پخته گوئی Fatih L
²⁰⁴⁷ سپاناخ Bul.ABGHKL MN : سفاناخ C
²⁰⁴⁸ یا ترش با یا که شیرین Bul.BGHKM : با ترش یا با که شیرین A : یا بشیرین CN : با ترش یا با بشیرین L
²⁰⁴⁹ گستاخ خر در تاختم Bul.ABGHKMN : گستاخ مرکب تاختم C : گستاخ اندر تاختم L
²⁰⁵⁰ می نهم Bul.ABCGHKMN : من نهم L ، نیز H که در بالا تصحیح کرده
²⁰⁵¹ این مکن Bul.ABCGHKLM : آن مکن N
²⁰⁵² مستمر ABCGHKLMN : مستتر Bul.
²⁰⁵³ دل من جرم Bul.ABGHKMN : دلمن جرم C : دلم زین جرم L
²⁰⁵⁴ زو که Bul.ABGHKMN : زانکه Nich. : آنک C : L به این صورت ضبط کرده: گریه چون از حد گذشت و های های *
از حنیش مرد را شد دل ز جای
²⁰⁵⁵ L افزوده: چون فرارش ماند و صبرش بجای * زو که بی گریه بد او خود دلربای

2448	شد از آن باران یکی برقی پدید	زد شراری در دل ²⁰⁵⁶ مرد وحید
2449	آنکه بنده روی خویش بود مرد	چون بود چون بندگی آغاز کرد
2450	آنکه از کبرش دلت لـرزان بود	چون شوی چون پیش تو گریان شود ²⁰⁵⁷
2451	آنکه از نازش دل و جان خون بود	چونکه آید در نیاز او چون بود
2452	آنکه در جور ²⁰⁵⁸ و جفالش ²⁰⁵⁹ دام ماست ²⁰⁶⁰	عذر ما چه بود چو او در عذر خاست ²⁰⁶¹
2453	زَيِّنَ لِلنَّاسِ حَقَّ آرَاسَتَسْت	ز آنکه ²⁰⁶² حق آراست چون دانند جست ²⁰⁶³
2454	چون پی یسکن الیهاش آفرید	کی تواند آدم از حوا برید
2455	رستم زال ار بود وز حمزه بیش ²⁰⁶⁴	هست در فرمان اسیر زال خویش
2456	آنکه عالم مست گفتش آمدی ²⁰⁶⁵	کلمینی ییا حمیرا می زدی
2457	آب غالب شد بر آتش از نهیب	ز آتش او ²⁰⁶⁶ جوشد چو باشد در حجاب ²⁰⁶⁷
2458	چونکه دیگی حایل آمد هر دو را ²⁰⁶⁸	نیست کرد آن آب را کردش هوا

2056 در دل Bul.ABCGHKMN : بر دل L
2057 چون شوی چون پیش تو گریان شود Bul.ABCGHKMN : چون شوی چون پیش تو گریان بود L و B بالای «شوی» نوشته
«بود».
در Bul. جای این بیت و پس از آن بیت باهم عوض شده.
2058 در جور ABCGHKLMN : از جور Bul.
2059 جفالش ABCGHKM : جفایش Bul.LN
2060 دام ماست Bul.ABCGHKMN : دامهاست L
2061 L چو او خود عذر خواست، و همچنین است A که «خود» را حذف کرده. پس از این بیت L افزوده:
آنک جز خون ریزیش کاری نبود * چون نهد گردن زهی سودا و سود
آنک جز گردن کنشی نامد ازو * خوش درآید با تو چون باشد بگو
2062 ز آنکه BM : ز آنچه Bul.ACGHKLN
2063 چون دانند جست Bul.ABCGHKMN : چون تانند رست L
2064 وز حمزه بیش Bul.ABCGHKLM : وز حمزه پیش N
2065 آنکه عالم مست گفتش آمدی BGKM، و در H به همین صورت تصحیح شده : آنکه عالم بنده گفتش بدی Bul.ACHLN
2066 ز آتش او BGKM، که در A در بالای سطر نوشته شده و در H نیز به همین صورت تصحیح شده : آتشش Bul.ACHL : ز آتشش N
2067 حجاب ABCGHKLMN : حجیب Bul.
2068 چونکه دیگی حایل آمد هر دو را Bul.BGKMN نیز در حاشیه H: چونکه دیگی در میان آید شها ACHL

2459. ظاهرا بر زن چو آب ار غالبی باطننا مغلوب و زن را طالبی
2460. این چنین خاصیتی در آدمی است مهر حیوان را کم است آن از کمی است

در بیان این خبر که انهن یغلبن العاقل و یغلبهن الجاهل

2461. گفت پیغامبر²⁰⁶⁹ که زن بر عاقلان غالب آید سخت بر²⁰⁷⁰ صاحب دلان

[22b]

2462. باز بر زن جاهلان چیره شوند²⁰⁷¹ زآنکه ایشان تند و بس خیره روند²⁰⁷²
2463. کم بودشان رقت و لطف و وداد زآنکه حیوانی است²⁰⁷³ غالب بر نهاد²⁰⁷⁴
2464. مهر و رقت وصف انسانی بود خشم و شهوت وصف حیوانی بود
2465. پرتو حق است آن معشوق نیست خالق است آن گویی²⁰⁷⁵ مخلوق نیست

تسلیم کردن مرد خود را به آنچه التماس زن بود از طلب معیشت و آن اعتراض²⁰⁷⁶ زن را اشارت حق²⁰⁷⁷ دانستن

بنزد عقل هر داندنهای هست که با گردنده گرداندنهای هست

²⁰⁶⁹ پیغامبر : Bul.GHKN : ABCLM
²⁰⁷⁰ سخت بر : Bul.M : سخت و بر ABCGHKLN
²⁰⁷¹ چیره شوند : Bul.ABCHKLM ، در C به همین صورت تصحیح شده : غالب شوند CN
²⁰⁷² زآنکه ایشان تند و بس خیره روند Bul.ABCHKLM در C به همین صورت تصحیح شده : کاندن ایشان تندى حیوانست بند C : زانک ایشان تند و بس حیوانیند N ضبط کرده.
²⁰⁷³ حیوانی است : Bul.ABCHKLMN : حیوانست L
²⁰⁷⁴ در حاشیه N اضافه شده.
²⁰⁷⁵ گویی : M : گویا Bul.BCGK : گویی HN که در H به صورت «گویی» تغییر یافته : گونیش L
²⁰⁷⁶ آن اعتراض : GHKMN : این اعتراض Bul.ABCL
²⁰⁷⁷ زن را اشارت حق : Bul.ABCHKLM : زن را حق N

2466	مرد ز آن گفتن ²⁰⁷⁸ پشیمان شد چنان	کز عوانی ساعت مردن عوان
2467	گفت خصم جان جان من چون شدم ²⁰⁷⁹	بر سر جان من ²⁰⁸⁰ لگدها چون زدم
2468	چون قضا آید ²⁰⁸¹ فرو پوشد بصر ²⁰⁸²	تا نداند عقل ما پارا ز سر
2469	چون قضا بگذشت خود را می خورد	پرده بدریده گریبان ²⁰⁸³ می درد
2470	مرد گفت ای زن پشیمان می شوم ²⁰⁸⁴	گر بدم کافر مسلمان می شوم
2471	من گنه کار تو ²⁰⁸⁵ رحمی بکن	بر مکن یک بار گیم از بیخ و بن ²⁰⁸⁶
2472	کافر پیر ار پشیمان می شود	چونکه عذر آرد مسلمان می شود
2473	حضرت ²⁰⁸⁷ پر رحمت است و پر کرم	عاشق او هم وجود و هم عدم
2474	کفر و ایمان عاشق آن کبریا	مس و نقره بنده آن کیمیا

در بیان آن که موسی و فرعون هر دو مسخر مشیتند چنان که زهر و پازهر و ظلمات²⁰⁸⁸ و نور و مناجات کردن فرعون

به خلوت تا ناموس نشکند

2078 گفتن ABCGHKLMN : گفته Bul.
2079 جان جان من چون شدم CMN : جان جان چون آدم Bul.ABL : جان چون آدم GHK
2080 بر سر جان من Bul.ABGHKL MN : بر سر جانم C
2081 آید ABCGHKLMN : آمد Bul.
2082 پوشد بصر Bul.ABCGHKMN : پوشد نظر L
از این بیت L افزوده:
زان امام المتقین داد این خبر * که اذا جاء القضا عمی البصر
2083 گریبان Bul.ACGHKL MN : گریبا B
2084 ای زن پشیمان می شوم Bul.ABCGHKLM : ای زن گنه کار تو N
2085 گنه کار تو Bul.ABCGHKMN : گنه کارم L
2086 در حاشیه C اضافه شده.
2087 حضرت ABCGHKL MN : حضرتت Bul.
2088 زهر و پازهر و ظلمات ABGHKLM : پازهر و زهر و ظلمات C : زهر و پازهر و ظلمات Bul. : پازهر و زهر و ظلمت
N

2475	موسیقی و فرعون معنی را رهی	2089	ظاهر آن ره دارد و این بی‌رهی
2476	روز موسی پیش حق نالان شده	2090	نیمشب فرعون هم گریان بده
2477	کین چه غل است ای خدا بر گردنم ²⁰⁹¹		ور نه غل باشد که گوید من منم
2478	زانکه موسی را منور کرده‌ای		مر مرا هم ز آن ²⁰⁹² مکدر کرده‌ای
2479	زانکه موسی را تو مه رو کرده‌ای		ماه جانم را سیه رو کرده‌ای ²⁰⁹³
2480	بهتر از ماهی نبود استاره‌ام		چون خسوف آمد ²⁰⁹⁴ چه باشد چاره‌ام
2481	نوبتم گر رب و سلطان می‌زنند		مه گرفت و خلق پنگان می‌زنند
2482	می‌زنند آن طاس و غوغا می‌کنند		ماه را ز آن زخمه رسوا می‌کنند
2483	من که فرعونم ز خلق ای وای من ²⁰⁹⁵		زخم طاس آن ربی الاعلای من
2484	خواجه تاشانیم اما تیشه‌ات		می‌شکافد شاخ را ²⁰⁹⁶ در بیشه‌ات
2485	باز شاخی را موصل می‌کند		شاخ دیگر را معطل می‌کند
2486	شاخ را بر تیشه دستی هست نی		هیچ شاخ از دست تیشه جست ²⁰⁹⁷ نی
2487	حق آن قدرت که آن تیشه تراست		از کرم کن این کژیها را تو راست

2089 در حاشیه N اضافه شده. پس از این بیت L بیت « ز آنکه موسی را منور... آن مکدر کرده‌ای» را ضبط کرده.
2090 هم گریان بده BGM : گریان آمده CN : هم گریان شده Bul.AHKL
2091 بر گردنم Bul.ABCGHKLM : در گردنم N
2092 هم ز آن Bul.ABCGHKLM : ز آن هم N
2093 در C جای این بیت و پس از آن بیت باهم عوض شده.
2094 خسوف آمد ABCGHKLMN : خسوف آید Bul.
2095 فرعونم ز خلق ای وای من Bul.ACGHLMN : فرعونم ز شهرت وای من BK نیز چنین است در AM در بالای سطر و در حاشیه C و در GH به همین صورت تصحیح شده.
2096 شاخ را Bul.BGHKLMN، در C در بالای سطر نیز به همین نحو نوشته شده : شاخ تر AC
2097 جست Bul.ABCGHKMN : رست L

2488. باز با خود گفته²⁰⁹⁸ فرعون ای عجب من نه در یا ربنام جمله شب
2489. در نهان²⁰⁹⁹ خاکی و موزون می شوم چون به موسی می رسم چون می شوم
2490. رنگ زر²¹⁰⁰ قلب ده تو می شود پیش آتش چون سیه رو می شود
2491. نی که قلب و قالبم در حکم اوست لحظه ای مغزم کند یک لحظه پوست
2492. سبز گردم چون که گوید کشت باش زرد گردم چون که گوید زشت باش²¹⁰¹
2493. لحظه ای ماهم کند یک دم سیاه خود چه باشد غیر این کار اله
2494. پیش چو گانه ای حکم کن فکان می دویم اندر مکان و لامکان
2495. چون که بی رنگی اسیر رنگ شد موسی با موسی در جنگ شد
2496. چون به بی رنگی رسی کان داشتی موسی و فرعون دارند²¹⁰² آشتی
2497. گر ترا آید بر این نکته²¹⁰³ سؤال رنگ کی خالی بود از قیل و قال
2498. این عجب کین رنگ از بی رنگ خاست رنگ با بی رنگ²¹⁰⁴ چون در جنگ خاست
2499. اصل روغن ز آب افزون می شود اقبیت با آب ضد چون می شود²¹⁰⁵
2500. چون که روغن را ز آب اسرشته اند آب با روغن چرا ضد گشته اند²¹⁰⁶

2098 گفته : CGHKLMN : Bul.AB گفت
 2099 در نهان : Bul.ABGHKLM : چون نهان CN
 2100 رنگ زر : Bul.ABGHKLMN : زانک زر C
 2101 در N جای این بیت با بیت پس از آن عوض شده.
 2102 دارند Bul.GKM ، و در BC به همین صورت تصحیح شده : دارد ABCHLN
 2103 بر این نکته : GHKMN : بدین نکته Bul.ABCL
 2104 رنگ با بی رنگ : Bul.ABGHKMN : رنگ در بی رنگ CL
 2105 این بیت در ACN حذف شده. GK نیز این بیت را بعد از بیت « این عجب کین... چون در جنگ خاست » گنجانیده اند و در H در حاشیه اضافه شده.
 2106 BG حذف کرده. تصحیح کننده ای آنرا در حاشیه G اضافه کرده.

2501. چون گل از خار است و خار از گل چرا هر دو در جنگند و اندر ماجرا
2502. یا نه جنگ است این برای حکمت است همچو جنگ خر فروشان صنعت است
2503. یا نه این است و نه آن حیرانی است گنج باید جست این ویرانی است²¹⁰⁷
2504. آن چه تو گنجش توهم می‌کنی ز آن توهم گنج را گم می‌کنی
2505. چون عمارت دان تو وهم و رایها گنج نبود در عمارت جایها
2506. در عمارت هستی و جنگی بود نیست را از هستها ننگی بود²¹⁰⁸
2507. نی که هست از نیستی فریاد کرد بلکه نیست آن هست را واداد²¹⁰⁹ کرد
2508. تو مگو که من گریزانم ز نیست²¹¹⁰ بلکه او از تو گریزان است بیست²¹¹¹
2509. ظاهرا می‌خواندت او سوی خود وز درون می‌راندت با چوب رد
2510. نعلهای بازگونه ست²¹¹² ای سلیم نفرت فرعون²¹¹³ می‌دان از کلیم²¹¹⁴

سبب حرمان اشقیا از دو²¹¹⁵ جهان که خسر الدنيا و الآخرة

2511. چون حکیمک²¹¹⁶ اعتقادی کرده است کآسمان بیضه زمین چون زرده است

²¹⁰⁷ Fatih، «گنج را جو گنج در ویرانیست»، هیچ نسخه خطی آن را تایید نمی‌کنند.

²¹⁰⁸ از هستها ننگی بود Bul.BCGHKLMN : از هستها تنگی بود A

²¹⁰⁹ واداد Bul.ABCGHKMN : ایجاد L

²¹¹⁰ نیست Bul.ACGHKLMN : بیست B

²¹¹¹ گریزان است بیست Bul. BCGHKMN : گریزان است نیست AL

²¹¹² بازگونه ست GHKM : بازگونه ست Bul.ABCLN

²¹¹³ نفرت فرعون Bul.BGKMN، و همچنین AH در حاشیه: سرکشی فرعون ACHL

²¹¹⁴ پس از این بیت L افزوده :

قومی اندر آتش سوزان چو ورد * قومی اندر گلستان بر رنج و درد

²¹¹⁵ از دو Bul.ABCGHKLMN : از هر دو N

²¹¹⁶ حکیمک Bul.ACGHKLMN : طبیعی B، و «حکیمک» در بالای آن.

2512	گفت سایل چون بماند این خاکدان	در میان این محیط آسمان
2513	همچو قندیلی ²¹¹⁷ معلق در هوا ²¹¹⁸	نی به اسفل می‌رود نی بر علا ²¹¹⁹
2514	آن حکیمش گفت کز جذب سما	از جهات شش بماند اندر هوا
2515	چون ز مقنطیس قبۀ ریخته	در میان مانند آهنی آویخته
2516	آن دگر گفت آسمان پر صفا ²¹²⁰	کی کشد در خود زمین تیره را
2517	بلکه دفعش می‌کند از شش جهات	ز آن بماند اندر میان عاصفات
2518	پس ز دفع خاطر ²¹²¹ اهل کمال	جان فرعونان بماند اندر ضلال
2519	پس ز دفع این جهان و آن جهان	مانده‌اند این بی‌رهان بی‌این و آن ²¹²²
2520	سرکشی از بنندگان ذو الجلال	دان که دارند از وجود تو ملال
2521	کهربا دارند چون پیدا کنند	گاه هستی ترا شیدا کنند
2522	کهربای خویش چون پنهان ²¹²³ کنند	زود تسلیم ترا طغیان کنند
2523	آن چنان که مرتبۀ حیوانی است	کو اسیر و سغبۀ انسانی است
2524	مرتبۀ انسان به دست اولیا	سغبه چون حیوان شناسش ای کیا
2525	بنده خود خواند احمد در رشاد	جمله عالم را بخوان قُلْ یا عباد

²¹¹⁷ قندیلی : Bul.BCGHKLMN : قَدیل A
²¹¹⁸ در هوا : Bul.ACGHKLMN : بر هوا B
²¹¹⁹ علا : ABM : علی : Bul.CGHKLN
²¹²⁰ پر صفا : M : با صفا : Bul.ABCGHKLN
²¹²¹ خاطر : Bul.ABGHKLMN : ظاهر C ، که در حاشیه تصحیح شده
²¹²² مانده‌اند این بی‌رهان بی‌این و آن : Bul.ABGHKLMN : مانده‌اند بی این و آن این بی رهان C، در بالا تصحیح شده
²¹²³ خویش چون پنهان : Bul.ABCGHKMN : خویش را پنهان L

2526. عقل تو همچون شتران تو شتر می‌کشاند²¹²⁴ هر طرف در حکم مر
2527. عقل عقلمند اولیا و عقلها بر مثال اشتران تا انتها
2528. اندر ایشان بنگر آخر ز اعتبار یک قلاووز است جان²¹²⁵ صد هزار
2529. چه قلاووز و چه اشتران بیاب دیده‌ای کان دیده بیند آفتاب
2530. نک جهان²¹²⁶ در شب بمانده میخ دوز منتظر موقوف خورشید است روز²¹²⁷
2531. اینت خورشیدی²¹²⁸ نهان در ذره‌ای شیر نر در پوستین بره‌ای
2532. اینت دریایی²¹²⁹ نهان در زیر گاه پا بر این که هین منه در اشتباه²¹³⁰
2533. اشتباهی و گمانی در درون²¹³¹ رحمت حق است بهر رهنمون

[23a]

2534. هر پیمبر فرد آمد در جهان فرد بود و صد جهانش در نهان²¹³²
2535. عالم²¹³³ کبری به قدرت سحر کرد کرد خود را در کهین نقشی نورد²¹³⁴
2536. ابله‌انش فرد دیدند و ضعیف کی²¹³⁵ ضعیف است آن که با شه شد حریف

²¹²⁴ می‌کشاند Bul.ABCGHKMN : می‌گشاید L
²¹²⁵ جان Bul.ABCGHKMN : و جان L
²¹²⁶ نک جهان Bul.ABCHMN : یک جهان GKL
²¹²⁷ روز Bul.ACHKLM : و روز BGN، و در H به همین صورت تصحیح شده.
²¹²⁸ خورشیدی Bul.ABCGHKLM : خورشید N
²¹²⁹ دریایی GHM : دریای Bul.ABCKLN
²¹³⁰ د در اشتباه CLMN : با اشتباه Bul.ABGHK، و در C به همین صورت تصحیح شده.
²¹³¹ گمانی در درون Bul.CKLMN : گمانی را درون ABGH، که در G تصحیح شده.
²¹³² فرد بود و صد جهانش در نهان Bul.ACHLMN : فرد بود آن رهنمایش در نهان BGK؛ نیز در H در حاشیه
²¹³³ عالم Bul.BCGHKLMN : عالمی A
²¹³⁴ در حاشیه HN اضافه شده.
²¹³⁵ کی Bul.BCGHKLMN : که A

2537. ابلهان گفتند مردی بیش نیست وای آن کو²¹³⁶ عاقبت اندیش نیست

حقییر و بی خصم دیدن دیده‌های حس صالح و ناقهٔ صالح را چون خواهد که حق تعالی لشکری را هلاک کند در نظر ایشان حقیر نماید خصمان را و اندک اگر چه غالب باشد آن خصم وَ يَقْلَلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا²¹³⁷

2538. ناقهٔ صالح به صورت بد شتر پی بریدندش ز جهل آن قوم مر

2539. از برای آب چون خصمش شدند نان کور و آب کور²¹³⁸ ایشان بدند

2540. ناقهٔ الله آب خورد از جو و میغ²¹³⁹ آب حق را داشتند از حق دریغ

2541. ناقهٔ صالح چو جسم صالحان شد کمینگی در هلاک طالحان

2542. تا بر آن امت ز حکم مرگ و درد ناقهٔ الله و سقیاها چه کرد

2543. شحنةٔ قهر خدا زیشان بجست خونبهای اشتری شهری درست²¹⁴⁰

2544. روح همچون صالح²¹⁴¹ و تن ناقه است روح اندر وصل و تن در فاقه است²¹⁴²

2545. روح صالح قابل آفات نیست زخم بر ناقه بود بر ذات نیست²¹⁴³

2546. روح صالح قابل آزار نیست نور یزدان سغبهٔ کفار نیست²¹⁴⁴

²¹³⁶ وای آن کو Bul.ACGHKLMN : وای او کو B
²¹³⁷ Bul.، «و ناقه صالح» را حذف کرده. N حس صالح را. Bul.، «چون خدا خواهد که لشکری را» و ABCGHKLN «چون خواهد که حق لشکری را». N چشمشان را اندک نماید.

²¹³⁸ نان کور و آب کور Bul.ABCGHKLM : آب کور و نان کور N
²¹³⁹ جو و میغ Bul.ALM : جوی و میغ Sari Abd. BCGHKN جود میغ. مثنوی 668 هـ به گفته Sari Abdullah جوی میغ ضبط کرده.

²¹⁴⁰ پس از این بیت L افزوده:
روح صالح ناقه تن اشترست * نفس گمره مر ورا چون پی برست

²¹⁴¹ روح همچون صالح Bul.ABGHKLMN : روح او چون صالح C
²¹⁴² در C این بیت پس از بیت «کس نیابد بر دل ... ضرر نی بر گهر» ضبط شده.

²¹⁴³ در L جای این بیت و بیت «روح صالح قابل آزار ... کفار نیست» عوض شده.
²¹⁴⁴ در Bul.ABCGHKLN این بیت بعد از بیت «کس نیابد بر دل ... ضرر نی بر گهر» ضبط شده.

2547. حق از آن پیوست با جسمی نهان ²¹⁴⁵	تا بیازارند ²¹⁴⁶ و بینند امتحان
2548. بی‌خبر کآزار این آزار اوست	آب این خم متصل با آب جوست
2549. ز آن تعلق کرد با جسمی اله	تا که گردد جمله عالم را پناه ²¹⁴⁷
2550. کس نیابد بر دل ایشان ظفر	بر صدف آید ضرر نی بر گهر ²¹⁴⁸
2551. ناقه جسم ولی را بنده باش	تا شوی با روح صالح خواجه‌تاش
2552. گفت صالح چون که کردیت ²¹⁴⁹ این حسد	بعد سه روز از خدا نعمت رسد
2553. بعد سه روز دگر از جانستان	آفتی آید که دارد سه نشان
2554. رنگ روی جمله تان ²¹⁵⁰ گردد دگر	رنگ رنگ مختلف اندر نظر
2555. روز اول رویتان چون زعفران	در دوم رو سرخ همچون ارغوان
2556. در سوم گردد ²¹⁵¹ همه روها سیاه	بعد از آن اندر رسد قهر اله
2557. گر نشان خواهید از من زین وعید	کره ناقه به سوی که دوید
2558. گر توانیدش گرفتن چاره هست	ور نه خود مرغ امید از دام جست ²¹⁵²
2559. کس نتانست اندر آن کره رسید	رفت در کهارها شد ناپدید

²¹⁴⁵ حق از آن پیوست با جسمی نهان AGHMN : جسم خاکی از بدو پیوست جان ح Bul.BCKL
²¹⁴⁶ تا بیازارند Bul.ABCHKLM : تاش آزارند GN، و در H به همین صورت تصحیح شده
²¹⁴⁷ در حاشیه C اضافه شده. پس از این بیت، Bul. بیت « کس نیابد بر دل ... ضرر نی بر گهر » را ضبط کرده و در مصراع دوم آن بیت بجای آمد، آید نوشته.
²¹⁴⁸ Bul. ABGHKLN، حذف کرده، رک: ذیل بیت « ز آن تعلق کرد... جمله عالم را پناه»
²¹⁴⁹ کردیت Bul.ABCGHKMN : کردند L
²¹⁵⁰ رنگ روی جمله تان Bul.BLM : روز روی جملتان C، در بالا تصحیح شده : رنگ روی جملتان AGHKN
²¹⁵¹ در سوم گردد Bul.BCGHKLMN : در سیم گردد A
²¹⁵² پس از این بیت L افزوده:
چون شنیدند این ازو جمله بتگ * در پی اشتر دوینند همچو سگ

2560. همچو روح پاک کواز ننگ تن می گریزد جانب رب المینن²¹⁵³
2561. گفت دیدیت آن قضا²¹⁵⁴ مبرم²¹⁵⁵ شدست صورت اومید را²¹⁵⁶ گردن زدست
2562. کره ناقه چه باشد خاطرش که بجا آرید²¹⁵⁷ ز احسان²¹⁵⁸ و برش
2563. گر بجا آید دلش رستید از آن ور نه نومیدیت²¹⁵⁹ و ساعد ها²¹⁶⁰ گزان
2564. چون شنیدند این وعید منکدر چشم بنهادند و آن را منتظر
2565. روز اول روی²¹⁶¹ خود دیدند زرد می زدند از ناامیدی آه سرد
2566. سرخ شد روی همه روز دوم نوبت اومید و توبه گشت گم
2567. شد سیه روز سوم²¹⁶² روی همه حکم صالح راست شد بی ملحه
2568. چون همه در ناامیدی سر زدند²¹⁶³ همچو مرغان²¹⁶⁴ در دو زانو آمدند
2569. در نبی آورد جبریل²¹⁶⁵ امین شرح این زانو زدن را جاثمین
2570. زانو آن دم زن که تعلیمت کنند وز چنین زانو زدن بیمت کنند
2571. منتظر گشتند زخم قهر را قهر آمد نیست کرد آن شهر را²¹⁶⁶

²¹⁵³ در ABCGHKLN این بیت را حذف کرده. در Bul. «تنگ» بجای «ننگ»

²¹⁵⁴ آن قضا Bul.ACGHKLMN : این قضا B

²¹⁵⁵ G طان ضبط کرده، مبرم را نسخه بدل داده.

²¹⁵⁶ امید را BCGHKMN : امید را Bul.AL

²¹⁵⁷ که بجا آرید Bul.BCGHKLMN : که بجان آرید A

²¹⁵⁸ در C «ز» پیش از «احسان» اضافه شده.

²¹⁵⁹ نومیدیت Bul.ABCGKM : نومیدیت HLN

²¹⁶⁰ ساعد ها BCKLM : ساعد را Bul.AGN، و در H به همین صورت تصحیح شده. H «برو ساعد گزان» نوشته.

²¹⁶¹ روی Bul.ABCGHKLM : رنگ N

²¹⁶² روز سوم Bul.ABCHLMN : روز سیم GK

²¹⁶³ در ناامیدی سر زدند Bul.ABGHKMN، و به همین صورت در C تصحیح شده : در ناامیدی رد شدند CL

²¹⁶⁴ همچو مرغان Bul.ABCGHKMN : همچو شیخان L

²¹⁶⁵ جبریل Bul.ABGHKLMN : جبرئیل C

²¹⁶⁶ آن شهر را Bul.ABGHKLMN : این شهر را C

2572. صالح از خلوت²¹⁶⁷ به سوی شهر رفت
2573. ناله از اجزای ایشان می‌شنید
2574. ز استخوانهاشان شنید او ناله‌ها
2575. صالح آن بشنید و گریه ساز کرد
2576. گفت ای قومی²¹⁷⁰ به باطل زیسته
2577. حق بگفته صبر کن بر جورشان
2578. من بگفته پند شد بند از جفا
2579. بس که کردید²¹⁷¹ از جفا بر جای من
2580. حق مرا گفته ترا لطفی دهم
2581. صاف کرده حق دلم را چون سما
2582. در نصیحت من شده بار دگر
2583. شیر تازه از شکر انگیخته
2584. در شما چون زهر گشته آن سخن
2585. چون شوم غمگین که غم شد سرنگون
- شهر دید اندر میان دود و نفت²¹⁶⁸
- نوحه پیدا نوحه گویان ناپدید
- اشک خون از جانسان²¹⁶⁹ چون ژاله‌ها
- نوحه بر نوحه گران آغاز کرد
- وز شما من پیش حق بگریسته
- پندشان ده بس نماند از دورشان
- شیر پند از مهر جوشد وز صفا
- شیر پند افسرد در رگهای من
- بر سر آن زخمها مرهم نهم
- روفته از خاطر جاور شما
- گفته امثال و سخنها چون شکر
- شیر و شهدی با سخن آمیخته
- ز آنکه زهرستان بدیت از بیخ و بن
- غم شما بودیت ای قوم حرون

²¹⁶⁷ صالح از خلوت Bul.BCGHKLMN : صالح از خانه A ، در بالا تصحیح شده

²¹⁶⁸ دود و نفت GHMN : دود و نفت Bul.ABCKL

²¹⁶⁹ اشک خون از جانسان Bul.ABCHKLM : اشک ریز از جانسان N : اشک ریز از جانسان G ، و به همین صورت در H تصحیح شده. Fatih با G موافق است.

²¹⁷⁰ قومی ABCGHKLMN : قوم Bul.

²¹⁷¹ کردید Bul.BGHHM ؛ نیز Menhec, Sarı Abd., Fatih : کردند ACKLN

2586. هیچ کس بر مرگ غم نوحه کند ریش سر چون شد کسی مو بر کند
2587. رو به خود کرد و بگفت ای نوحه‌گر نوحه‌ات را می‌نیرزند²¹⁷² آن نفر²¹⁷³
2588. کژ مخوان ای راست خواننده مبین²¹⁷⁴ کیف آسی خلف قوم²¹⁷⁵ ظالمین
2589. باز اندر چشم و دل²¹⁷⁶ او گریه یافت رحمتی بی‌علتی در وی بتافت
2590. قطره می‌بارید و حیران گشته بود قطره‌ای بی‌علت از دریای جود
2591. عقل او می‌گفت کین گریه²¹⁷⁷ ز چیست بر چنان افسوسیان شاید گریست
2592. بر چه می‌گریی بگو بر فعلشان²¹⁷⁸ بر سپاه کینه بدفعلشان²¹⁷⁸
2593. بر دل تاریک پر زنگارشان بر زبان زهر همچون مارشان
2594. بر دم و دندان سگسارانه‌شان بر دهان و چشم کزدم²¹⁷⁹ خانه‌شان
2595. بر ستیز و تسخر و افسوسشان شکر کن چون کرد حق محبوسشان
2596. دستشان کژ پایشان کژ چشم کژ مهرشان کژ صلحشان کژ خشم کژ
2597. از پی تقلید و از رایات نقل²¹⁸⁰ پا نهاده بر جمال پیر عقل²¹⁸¹

²¹⁷² می‌نیرزند Bul.ABCGHKMN : می نیر زد L
²¹⁷³ در حاشیه CN اضافه شده.
²¹⁷⁴ کژ مخوان ای راست خواننده مبین Bul.ABGHKLM، C به همین صورت در حاشیه تصحیح کرده : کژ مخوان ای راست خواننده مبین N : راست خوان کژ خوانی ما را مبین C
²¹⁷⁵ کیف آسی خلف قوم Bul.ABLM، نیز C در حاشیه : کیف آسی قل ل قوم CGHKN
²¹⁷⁶ چشم و دل Bul.ABGHKMN : جسم و دل CL
²¹⁷⁷ کین گریه Bul.ABCGHKLM : این گریه N
²¹⁷⁸ بدفعلشان M : بدفعلشان Bul.BCKLN : تو ز بدفعلشان AGH
²¹⁷⁹ کزدم M : کزدم Bul.ABCGHKLN
²¹⁸⁰ تقلید و از رایات نقل Bul. BGHKLMN : تقلید وز رایات و نقل C : تقلید و معقولات نقل A، و به همین صورت در C تصحیح شده
²¹⁸¹ بر جمال پیر عقل BCGHKMN : بر جمال این پیر عقل Bul. بر سر این پیر عقل AL

2598. پیر خرنی²¹⁸² گشته جمله پیر خر²¹⁸³ از ریای چشم²¹⁸⁴ و گوش همدگر
2599. از بهشت آورد یزدان بنندگان تا نمایشان سقر پروردگان

در معنی آن که مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ²¹⁸⁵

2600. اهل نار و خلد را بین هم دکان در میانشان بَرَزَخٌ لا یبغیان
2601. اهل نار و اهل نور آمیخته در میانشان کوه قاف انگیخته
2602. همچو در کان خاک و زر کرد اختلاط در میانشان صد بیابان و رباط
2603. همچنانکه عقد در در و شبهه مختلط چون میهمان یک شبه
2604. بحر را نیمیش شیرین چون شکر طعم شیرین رنگ روشن چون قمر
2605. نیم دیگر تلخ همچون زهر مار²¹⁸⁶ طعم تلخ و رنگ مظلّم قیروار²¹⁸⁷
2606. هر دو بر هم می‌زنند²¹⁸⁸ از تحت²¹⁸⁹ و اوج بر مثال آب دریا موج موج

[23b]

2607. صورت بر هم زدن از جسم تنگ²¹⁹⁰ اختلاط جانها در صلح و جنگ
2608. موجهای صلح بر هم می‌زنند کینه‌ها از سینه‌ها بر می‌کند

²¹⁸² پیر خرنی Bul.ABGHKMN : پیر خرنی C : پیر خر به L
²¹⁸³ گشته جمله پیر خر M : جمله گشته پیر خر Bul.ABCGHKN : جمله گشته پیره خر L، Epatih، حُرّ، کاملاً ناصواب است.
²¹⁸⁴ از ریای چشم Bul.ABCGHKMN : از زبان و چشم L
²¹⁸⁵ ABH «لایبغیان» را حذف کرده.
²¹⁸⁶ زهر مار Bul.BCGKLMN : زهر و مار AH
²¹⁸⁷ مظلّم قیروار Bul.ABCHKLMN : مظلّم همچو فار G، نیز H در حاشیه
²¹⁸⁸ می‌زنند Bul.BCGHKLMN : می‌زند A
²¹⁸⁹ از تحت ABCGHKLMN : از تحت Bul.
²¹⁹⁰ از جسم تنگ Bul.ABCGHKMN : از چشم تنگ L

2609	موجهای جنگ بر شکل ²¹⁹¹ دگر	مهرها را می‌کند زیر و زیر
2610	مهر تلخان را به شیرین می‌کشد	زآنکه اصل مهرها باشد رشد
2611	قهر شیرین را به تلخی می‌برد	تلخ با شیرین کجا اندر خورد
2612	تلخ و شیرین زین نظر ناید پدید	از دریچه عاقبت دانند دید
2613	چشم آخر بین تواند دید راست	چشم آخر بین غرور است و خطاست
2614	ای بسا شیرین که چون شکر بود	لیک زهر اندر شکر مضمهر بود
2615	آن که زیرک‌تر به بو شناسدش	و آن دگر چون بر لب و دندان زدش
2616	پس لبش ردش کند پیش از گلو	گر چه نعره می‌زند شیطان کلو ²¹⁹²
2617	و آن دگر را در گلو پیدا کند	و آن دگر را در بدن رسوا کند
2618	و آن دگر را در حدث سوزش دهد	ذوق آن زخم جگر دوزش دهد ²¹⁹³
2619	و آن دگر را بعد ایام و شهر	و آن دگر را بعد مرگ از قعر گور ²¹⁹⁴
2620	ور دهندش مهلت اندر قعر گور	لا بد آن پیدا شود یوم النشور
2621	هر نبات و شکری را ²¹⁹⁵ در جهان	مهلتی پیداست از دور زمان
2622	سالها بایند که اندر آفتاب	لعل یابند رنگ و رخسانی و تاب

²¹⁹¹ بر شکل ABCGHKLMN : در شکل Bul.
²¹⁹² شیطان کلو ACLM : شیطان کلو Bul.BGHKN
²¹⁹³ ذوق آن زخم جگر دوزش دهد Bul.BGKLMN ، نیز AH در حاشیه : خرج آن در دخل آموزش دهد AH : خرج آن در دخل آموزش دهد C
²¹⁹⁴ مرگ از قعر گور Bul.ABCGHKMN : مرگ و نفخ صور L
²¹⁹⁵ نبات و شکری را Bul.ABCGHKLM : نبات و گوهری را N

2623.	باز تره در دو ماه ²¹⁹⁶ اندر رسد	باز تا سالی گل احمر رسد
2624.	بهر این فرمود حق عز و جل	سورة الانعام ²¹⁹⁷ در ذکر اجل
2625.	این شنیدی موبه موبت گوش باد	آب حیوان است خوردی نوش باد
2626.	آب حیوان خوان مخوان این را سخن	روح نو بین در تن حرف کهن
2627.	نکته دیگر تو بشنو ای رفیق	همچو جان او سخت پیدا و دقیق
2628.	در مقامی هست این هم زهر و مار ²¹⁹⁸	از تصاریف خدایی خوش گوار
2629.	در مقامی زهر و در جایی دوا	در مقامی کفر و در جایی روا ²¹⁹⁹
2630.	گر چه آن جا او گزند جان بود	چون بدین جا در رسد ²²⁰⁰ درمان بود ²²⁰¹
2631.	آب در غوره ترش باشد و لیک	چون به انگوری رسد شیرین و نیک
2632.	باز در خم او شود تلخ و حرام	در مقام سسـرکگی نعمـ الادام

در معنی آنکه آنچه ولی کامل کند مرید را نشاید گستاخی کردن و همان فعل کردن که حلوا طیب را زبان ندارد اما

²¹⁹⁶ دو ماه Bul.ACGHKLMN : دو مه B
²¹⁹⁷ سورة الانعام Bul.ABCGHKMN : سورة انعام L
²¹⁹⁸ هست این هم زهر و مار LM : هست هم این زهر و مار BCGKN : هست این چون زهر AH
و در زیر چون، در H «هم» اضافه شده
²¹⁹⁹ پس از این بیت L افزوده:
در مقامی خار و در جایی چو گل * در مقامی سرکه در جایی چو مل
در مقامی خوف و در جایی رجا * در مقامی بخل و در جایی سخا
در مقامی فقر و در جایی غنا* در مقامی قهر و در جایی رضا
در مقامی جور و در جایی وفا* در مقامی منع و در جایی عطا
در مقامی درد و در جایی صفا * در مقامی خاک و جانی کیمیا
در مقامی عیب و در جایی هنر * در مقامی سنگ و در جانی گهر
در مقامی حنظل و جانی شکر * در مقامی خشکی و جانی مطر
در مقامی ظلم و جانی محض عدل * در مقامی جهل و جانی عین عقل
²²⁰⁰ در رسد Bul.ABCGHLMN : می رسد K
²²⁰¹ درمان بود Bul.ABGHKLMN : درمان شود C

بیمار را زیان دارد و سرما و برف انگور را زیان ندارد اما غوره را زیان دارد که در راهست کی لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ

ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ²²⁰²

2633. گر ولی زهری خورد نوشی شود ور خورد طالب سیه هوشی²²⁰³ شود
2634. رب هَبْ لِي از سلیمان آمدست که مده غیر مرا این ملک دست²²⁰⁴
2635. تو مکن با غیر من این لطف و جود این حسد را ماند اما آن نبود²²⁰⁵
2636. نکتة لا يَنْبَغِي می خوان به جان سر مِنْ بَعْدِي ز بخل او مدان
2637. بلکه اندر ملک دید او صد خطر مو به مو ملک جهان بد بیم سر²²⁰⁶
2638. بیم سر با بیم سر با بیم دین امتحانی نیست ما را مثل این
2639. پس سلیمان همتی باید که او بگذرد زین صد هزاران رنگ و بو
2640. با چنان قوت که او را بود هم موج آن ملکش فرومی بست دم
2641. چون بر او بنشست زین اندوه گرد بر همه شاهان عالم رحم کرد
2642. شد شفیع و گفت این ملک و لوا²²⁰⁷ با کمالی ده که دادی مر مرا
2643. هر که را بدهی و بکنی آن کرم²²⁰⁸ او سلیمان است و آن کس²²⁰⁹ هم منم

²²⁰² C «آنکه» را حذف کرده. BCGHLN بجای «ولی کامل کند» نوشته «ولی کند». Bul.، مریدانرا. G بیماران را. N رنجور را بجای بیمار را. N «و» را پیش از «سرما» حذف کرده. CN، «انگور رسیده را». Bul.CK بعد لِرَ «ما تَأَخَّرَ» «نشده است» را ضبط کرده.

²²⁰³ سیه هوشی Bul.ABCGHKLM : سیه گوشی N

²²⁰⁴ ملک دست HMN : ملک و دست Bul.BCGKL : مال و دست A

²²⁰⁵ آن نبود Bul.BCGHKLMN : این نبود A

²²⁰⁶ بیم سر Bul.BGHKLMN : نیم سر AC

²²⁰⁷ شد شفیع و گفت این ملک و لوا Bul.ABGHKM، نیز در حاشیه C : پس شفاعت کرد و گفت این ملک را CLN

²²⁰⁸ بکنی آن کرم Bul.ABCGHKMN : بخشی آن کرم L

²²⁰⁹ و آن کس Bul.ABCGHKMN : آن کس L

2644. او نباشد بعد او²²¹⁰ باشد معی خود معی چه بود منم بی مدعی
2645. شرح این فرض است گفتن لیک من باز می گردم به قصه مرد و زن

مخلص ماجرای عرب و جفت او

2646. ماجرای مرد و زن را مخلصی باز می جوید درون مخلصی
2647. ماجرای مرد و زن افتاد نقل آن مثال نفس خود می دان و عقل
2648. این زن و مردی که نفس است و خرد نیک بایستند²²¹¹ بهر نیک و بد
2649. وین دو بایسته در این خاکی سرا روز و شب در جنگ و اندر ماجرا
2650. زن همی خواهد حویج²²¹² خانگاه²²¹³ یعنی آب رو و نان و خوان و جاه
2651. نفس همچون زن پی²²¹⁴ چاره گری گاه خاکی گاه جوید سروری
2652. عقل خود زین فکرها آگاه نیست در دماغش جز غم الله نیست
2653. گرچه سر قصه این دانه ست²²¹⁵ و دام صورت قصه شنو اکنون تمام
2654. گر بیان معنوی کافی شدی خلق عالم عاطل و باطل²²¹⁶ بدی
2655. گر محبت فکرت و معنیستی صورت روزه و نمازت²²¹⁷ نیستی

²²¹⁰ بعد او M : بعدی او Bul.ABCGHKLN
²²¹¹ بایستند MN : بایسته ست Bul.ABCGHKL
²²¹² حویج ABCGHKLMN : حویج Bul.
²²¹³ خانگاه ABGHLMN : خانگاه Bul.C : جایگاه K
²²¹⁴ زن پی Bul.ABGHKLMLN : زن که پی C
²²¹⁵ دانه ست ABGHKLMN : دان ست Bul.C
²²¹⁶ عاطل و باطل Bul.ABGHKLMLN : باطل و عاطل C
²²¹⁷ روزه و نمازت Bul.ABGHKMN : روزه نمازت C : صوم نمازت L

2656. هدیه‌های دوستان با هم‌دگر نیست اندر دوستی الا صور
2657. تا گواهی داده باشد هدیه‌ها بر محبت‌های مضم‌ر در خفا²²¹⁸
2658. زآنکه احسانهای ظاهر شاهند بر محبت‌های سر ای ارجمند²²¹⁹
2659. شاهدت گه راست باشد²²²⁰ گه دروغ مست گاهی از می و گاهی ز دوغ²²²¹
2660. دوغ خورده مستی پیدا کند های و هوی²²²² سر گرانیها کند
2661. آن مرایی در صیام و در صلاست تا گمان آید که او مست خداست²²²³
2662. حاصل افعال²²²⁴ برونی دیگر است تا نشان باشد بر آنچه²²²⁵ مضم‌ر است
2663. یارب این²²²⁶ تمییز ده ما را به خواست تا شناسیم آن نشان کز ز راست²²²⁷
2664. حس را تمییز دانی چون شود آنکه حس ینظر بنور اللّٰه بود
2665. ور اثر نبود سبب هم مظهر است همچو خویشی کز محبت مخبر است
2666. نبود آنکه نور حقش شد امام مر اثر را یا سببها را غلام²²²⁸

2218 در خفا Bul.ABCKLMN : بر خفا C : در جفا H
 2219 سر ای ارجمند Bul.ABCKLMN : سر ارجمند CL
 2220 باشد ABCGKLMN : گوید Bul.
 2221 مست گاهی از می و گاهی ز دوغ Bul.ABCKLMN : مست گاه از وی بودگاهی ز دوغ N
 2222 های و هوی Bul.GLMN : های و هو CK : های هوی AB : های هو H
 2223 خداست M : ولاست Bul.ABCKLMN ، و M زیر کلمه بعدا نوشته «ولاست»
 2224 حاصل افعال Bul.ABCKLMN : حاصل افعال L
 2225 بر آنچه Bul.ABCKLMN : در آنچه L
 2226 یارب این Bul.ABCKM : یارب آن CGLN
 2227 کز ز راست Bul.BGKLMN : کز و راست A : کز راست C
 2228 نبود آنکه نور حقش شد امام * مر اثر را یا سببها را غلام Bul.AGKMN ، و C در حاشیه : چون که نور الله در آید در مشام * مر اثر را یا سببها را غلام BCL . مر اثر را یا سببها را غلام Bul.AGKMN : مر اثر را یا سبب نبوی غلام BC : مر اثر را یا سبب نبود غلام L : مر سبب را یا اثر را او غلام N. در B پس از بیت « چون که نور الله در آید در مشام * مر اثر را یا سببها را غلام » به صورتی که در متن است، همان بیتی آمده که در Bul AGHK می‌بینیم.

2667. یا محبت²²²⁹ در درون شعله زند
2668. حاجتش نبود²²³¹ پی اعلام مهر
2669. هست تفصیلات²²³² تا گردد تمام
2670. گر چه شد معنی²²³³ در این صورت بدید
2671. در دلالت همچو آبنند و درخت
2672. ترک ماهیات و خاصیات گو
- زفت گردد وز اثر فارغ کند²²³⁰
- چون محبت نور خود زد بر سپهر
- این سخن لیکن بجو تو و السلام
- صورت از معنی قریب است و بعید
- چون به ماهیت روی دورند سخت
- شرح کن احوال آن دو ماه رو²²³⁴
- دل نهادن عرب²²³⁵ بر التماس دلبر²²³⁶ خویش و سوگند خوردن که در این تسلیم مرا حیلتی و امتحانی نیست
2673. مرد گفت اکنون گذشتم از خلاف
2674. هرچه گویی من ترا فرمان برم
2675. در وجود تو شوم من منعدم
2676. گفت زن آیا عجب یار منی²²³⁸
2677. گفت و الله عالم السر الخفی
- حکم داری تیغ بر کش از غلاف
- در بد و نیک آمد آن²²³⁷ ننگرم
- چون محبم حب یعمی و یصم
- یا به حیلت کشف سرم می کنی
- کآفریید از خاک آدم را صافی

²²²⁹ یا محبت CGHKMN : تا محبت Menhec, Fatih Bul.AL

²²³⁰ B حذف کرده.

²²³¹ حاجتش نبود Bul.ABCGHKLM : حاجتش ناید N

²²³² تفصیلات Bul.ABCGHKLM : تفصیلات N

²²³³ گر چه شد معنی Bul.ABGHKM : و آنکه آن معنی CN : و آنکه این معنی L

²²³⁴ آن دو ماه رو Bul.ABCGHLMN : آن دو رزق جو K، نیز در حاشیه G و M در بالای کلمه

²²³⁵ عرب ABCGHKLMN : مرد عرب Bul.، در C مرد در بالا اضافه شده

²²³⁶ دلبر ABCGHKLMN : زن Bul.

²²³⁷ آن ABCGHKLMN : وی Bul.

²²³⁸ گفت زن آیا عجب یار منی CLMN : گفت زن آهنگ برم می کنی Bul.ABGHK، نیز C در حاشیه

[24a]

2678. در سه گز قالب که دادش وانمود هرچه در الواح و در ارواح²²³⁹ بود
2679. تا ابد هرچه بود او پیش پیش درس کرد از علم الاسماء خویش
2680. تا ملک بی خود شد از تدریس او قدس دیگر یافت از تقدیس او
2681. آن گشادیشان²²⁴⁰ کز آدم رو نمود در گشاد آسمانهاشان نبود
2682. در فراخی عرصه²²⁴¹ آن پاک جان تنگ آمد عرصه هفت آسمان
2683. گفت پیغامبر²²⁴² که حق فرموده است من نگنجم هیچ²²⁴³ در بالا و پست
2684. در زمین و آسمان و عرش نیز من نگنجم این یقین دان ای عزیز
2685. در دل مومن بگنجم ای عجب²²⁴⁴ گر مرا جوئی در آن دلها طلب
2686. گفت ادخل فی عبادی تلتقی جنه من رؤیتی یا متقی
2687. عرش با آن نور با پهنای خویش چون بدید آن را²²⁴⁵ برفت از جای خویش
2688. خود بزرگی عرش باشد بس مدید²²⁴⁶ لیک صورت کیست چون معنی رسید
2689. هر ملک²²⁴⁷ می گفت ما را پیش از این الفتی می بود بر روی زمین²²⁴⁸

²²³⁹ الواح و در ارواح Bul.BCGHKLM : الواح در ارواح A : ت ارواح و در الواح N
²²⁴⁰ گشادیشان ABCGHKLMN : گشاد ایشان Bul.
²²⁴¹ در فراخی عرصه Bul.ABCGHKMN : در فضای عرصه L
²²⁴² پیغامبر ABCLM : پیغمبر Bul.GHKN
²²⁴³ من نگنجم هیچ Bul.ABGHKM ، و به همین صورت در C تصحیح شده : من نگنجم در خم CLN ، در B در خم در بالای سطر نوشته شده
²²⁴⁴ ای عجب ABCGHKLMN : این عجب Bul.
²²⁴⁵ بدید آن را Bul.ABCGHKMN : بدید او را L
²²⁴⁶ مدید ABCGHKLMN : بدید Bul.
²²⁴⁷ هر ملک Bul.ABGHKLMN ، و به همین نحو در C تصحیح شده : پس ملک C
²²⁴⁸ بر روی زمین Bul.ABGHKLMN ، و به همین نحو در C تصحیح شده : بر گرد زمین C

2690. تخم خدمت در زمین²²⁴⁹ می کاشتیم
2691. کین تعلق چیست با این²²⁵¹ خاکمان
2692. الف ما انوار با ظلمات²²⁵² چیست
2693. آدمای آن الفت²²⁵³ از بوی تو بود
2694. جسم خاکت را از اینجا بافتند²²⁵⁶
2695. این که جان ما ز روحت یافتست
2696. در زمین بودیم و غافل²²⁵⁸ از زمین²²⁵⁹
2697. چون سفر فرمود ما را ز آن مقام
2698. تا که حجتها همی گفتیم ما
2699. نور این تسبیح و این تهلیل را
2700. حکم حق گسترده²²⁶¹ بهر ما بساط
2701. هر چه آید بر زبانان بی حذر
- ز آن²²⁵⁰ تعلق ما عجب می داشتیم
- چون سرشت ما بدست از آسمان
- چون تواند نور با ظلمات زیست
- ز آنکه جسمت را²²⁵⁴ زمین بد²²⁵⁵ تار و پود
- نور پاکت را در اینجا²²⁵⁷ یافتند
- پیش پیش از خاک آن می تافتست
- غافل از گنجی که در وی بد دفین
- تلخ شد ما را از آن تحویل کام
- که بجای ما کی آید²²⁶⁰ ای خدا
- می فروشی بهر قال و قیل را
- که بگویند از طریق انبساط
- همچو طفلان یگانه با پدر

²²⁴⁹ در زمین Bul.ABHKLMN : بر زمین CG

²²⁵⁰ ز آن GHKMN : آن Bul.ABCL

²²⁵¹ با این Bul.ABGHKLMN : با آن C

²²⁵² با ظلمات Bul.ABCGHKLM : و این ظلمات N

²²⁵³ الفت M : الف Bul.ABCGHKLN

²²⁵⁴ جسمت را Bul.BCGHKLMN : جسمش را A

²²⁵⁵ بد ABCGHKLMN : بود Bul.

²²⁵⁶ بافتند Bul.BCGHKMN : یافتند AL

²²⁵⁷ در اینجا Bul. ABCGHKMN : در آنجا L

²²⁵⁸ بودیم و غافل ABCGHKLMN : بودیم غافل Bul.

²²⁵⁹ از زمین Bul. ABCGHKMN : در زمین L

²²⁶⁰ کی آید ACGHKMN : که آید Bul.BL

²²⁶¹ گسترده Bul.BCGHKLMN : گسترده A

2702. زآنکه این دمها چه گر²²⁶² نالایق است
2703. از پی اظهار این سیق ای ملک
2704. تا بگویی و نگیرم بر تو من
2705. صد پدر صد مادر اندر حلم ما
2706. حلم ایشان کف بحر حلم ماست
2707. خود چه گفتم²²⁶³ پیش آن در این صدف
2708. حق آن کف حق آن دریای صاف
2709. از سر مهر و صفا²²⁶⁵ است و خضوع
2710. گر به پیشت امتحان است این هوس
2711. سر میوشان تا پدید آید سرم
2712. دل میوشان تا پدید آید دلم
2713. چون کنم در دست من چه چاره است
- رحمت من بر غضب هم سابق است
- در تو بنهم داعیه اشکال و شک
- منکر حلمم نیارد دم زدن
- هر نفس زاید در افتد در فنا
- کف رود آید ولی دریا به جاست
- نیست الا کف کف کف کف
- کامتحانی²²⁶⁴ نیست این گفت و نه لاف
- حق آنکس که بدو دارم رجوع²²⁶⁶
- امتحان را امتحان کن یک نفس
- امر کن تو هرچه بر وی قادرم
- تاقبول آرم هر آنچه قابلم
- در نگر تا جان من چه کاره است

تعیین کردن زن طریق طلب²²⁶⁷ روزی کدخدای خود را و قبول کردن او

2714. گفت زن یک آفتابی تافتست
- عالمی زو روشنایی یافتست

²²⁶² چه گر : Bul.ACGHKLMN : اگر B

²²⁶³ گفتم MN : گویم Bul.ABCGHKL

²²⁶⁴ کامتحانی Bul.ABGHLM : که امتحانی CKN

²²⁶⁵ مهر و صفا Bul.ABGHKLMN : مهر صفا C

²²⁶⁶ دارم رجوع Bul.ABCGHKMN : دادم رجوع L

²²⁶⁷ طریق طلب ABCGHKLMN : طلب Bul.

2715. نایب رحمان خلیفه کردگار شهر بغداد است از وی چون بهار
2716. گر بیوندی بدان شه شه سوی سوی هر ادبیر²²⁶⁸ کو تا کی روی²²⁶⁹
2717. همنشینی مقبلان²²⁷⁰ چون کیمیاست چون نظرشان کیمیایی خود کجاست
2718. چشم احمد بر ابو بکری زده او ز یک تصدیق صدیق آمده²²⁷¹
2719. گفت من شه را پذیرا چون شوم بی بهانه سوی او من چون روم
2720. نسبتی باید مرا یا حیلتی هیچ پیشه راست شد بی آلتی
2721. همچو مجنونی²²⁷² که بشنید از یکی که مرض آمد به لیلی اندکی
2722. گفت آوه بی بهانه چون روم ور بمانم از عیادت چون شوم
2723. لیتنی کنست طبیباً حاذقاً کنست أمشی نحو لیلی سابقاً
2724. قل تعالوا گفت حق ما را بدان تا بود شرم اشکنی ما را نشان²²⁷³
2725. شب پران را گر نظر و آلت بدی روزشان جولان و خوش حالت بدی²²⁷⁴
2726. گفت چون شاه کرم میدان رود عین هر بی آلتی آلت شود
2727. زآنکه آلت دعوی است و هستی است کار در بی آلتی و پستی است
2728. گفت کی بی آلتی سودا کنم تانه من بی آلتی پیدا کنم

²²⁶⁸ سوی هر ادبیر AGHM : سوی هر در C ، شاید اصل آن، «هر درویش»، بوده : سوی هر ادبار Bul.BKLN ، و به همین صورت در C تصحیح شده.

²²⁶⁹ کو تا کی روی M : تا کی می روی Bul.ABCGHKLN

²²⁷⁰ همنشینی مقبلان Bul.ABCHKLMN : همنشینی با شهان G، نیز در حاشیه H . G «مقبلان» را نسخه بدل داده.

²²⁷¹ صدیق آمده Bul.ABGHKLM ، نیز در حاشیه C: صدیقی شده CN

²²⁷² همچو مجنونی ABGHKLMN : همچو آن مجنون Bul.C

²²⁷³ A حذف کرده.

²²⁷⁴ A حذف کرده.

2729. پس گواهی بایدم بر مفلسی تا شهی رحم کند با مونسى²²⁷⁵
2730. تو گواهی غیر گفت و گو و رنگ وانما تا رحم آرد شاه شنگ
2731. کین گواهی که ز گفت و رنگ بد²²⁷⁶ نزد آن قاضی القضاة آن جرح شد
2732. صدق می خواهد²²⁷⁷ گواه حال او تا بتابد نور او بی قال او²²⁷⁸
- هدیه بردن عرب سبوی آب باران از میان بادیه سوی بغداد به امیر المومنین بر پنداشت آنکه آنجا قحط آب است²²⁷⁹
2733. گفت زن صدق آن بود کز بود خویش پاک برخیزند²²⁸⁰ از مجهود خویش²²⁸¹
2734. آب باران است ما را در سبوی ملکوت و سرماییه و اسباب تو
2735. این سبوی آب را برردار و رو²²⁸² هدیه ساز و پیش شاهنشاه شو
2736. گو که ما را غیر این اسباب نیست در مفازه هیچ به زین آب نیست
2737. گر خزینش پر زرست²²⁸³ و گوهر ست²²⁸⁴ این چنین آبش نباشد²²⁸⁵ نادر است
2738. چیست آن کوزه تن محصور ما اندر او آب حواس شور ما

²²⁷⁵ تا شهی رحم کند با مونسى Fatih Bul.M : تا مرا رحمی کند در مفلسی CK : تا مرا رحمی کند شاه غنی AGHL، نیز N در حاشیه : تا مرا رحمی کند با مونسى B : تا مرا رحمی کند در مفلسی N : H در حاشیه، تا شهم رحم کند بامونسى.
²²⁷⁶ کین گواهی که ز گفت و رنگ بد Bul.ABCGHKMN : کین گواهان کش ز گفت و رنگ بد L
²²⁷⁷ می خواهد Bul.ABCGHKMN : می خواهی L
²²⁷⁸ قال او Bul.ABCHKLMN : حال او G
²²⁷⁹ N باران را. N «خلیفه» بعد از «امیر المومنین». Bul. «با خلیفه» بجای «بامیر المومنین». Bul.ABCL. پنداشت که A که آنجا الخ را حذف کرده.
²²⁸⁰ برخیزند CLM : برخیز تو Bul.ABGHKN ، و به همین صورت در C تصحیح شده
²²⁸¹ در L جای این بیت و بیت پس از آن باهم عوض شده.
²²⁸² بردار و رو Bul.ABCGHKLM : دار و رو N
²²⁸³ خزینش پر زرست ABGHKMN : خزینش پر زرست Bul.C : خزینه پر زر L
²²⁸⁴ پر زرست و گوهر ست ACHMN : پُر متاع فاخرست Bul.BGK، نیز AC در حاشیه، و به همین صورت در H تصحیح شده.
²²⁸⁵ نباشد Bul.ABGHKL MN : نیاید C

2739	ای خداوند این خم و کوزه مرا	در پذیر از فضل الله اشتری
2740	کوزه‌ای با پنج لوله پنج ²²⁸⁶ حس	پاک دار این آب را از هر نجس ²²⁸⁷
2741	تا شود زین کوزه منفذ سوی بحر	تا بگیرد کوزه من خوی بحر
2742	لوله‌ها بر بند و پر دارش ز خم	گفت غضوا عن هوا ²²⁸⁸ ابصارکم ²²⁸⁹
2743	ریش او پر باد کین هدیه کراست	لایق چون او شهی این است راست ²²⁹⁰
2744	زن نمی‌دانست کاجا بر گذر ²²⁹¹	هست جاری دجله‌ای همچون ²²⁹² شکر ²²⁹³
2745	بی‌نهایت گردد آبش بعد از آن	پر شود از کوزه من صد جهان ²²⁹⁴
2746	تا چو هدیه پیش سلطانش بری	پاک بیند باشدش شه مشتری ²²⁹⁵
2747	در میان شهر چون دریا روان	پر ز کشتیها و شست ²²⁹⁶ ماهیان
2748	رو بر سلطان و کار و بار بین	حس تجری تحتهما النهار بین
2749	این چنین حسها و ادراکات ما	قطره‌ای باشد در آن نهر صفا ²²⁹⁷

2286 لوله پنج Bul.ABCGHKLM : لوله و پنج N
2287 آب را از هر نجس Bul.ABGHKL MN : آب را کوز هر نجس، وزیر «کوز» نوشته «ان» C
2288 عن هوا Bul.ABCGHKMN : عن هوی L
2289 بجای این بیت در Bul.ABCGHKLN بیت «تا چو هدیه... شه مشتری» وجود دارد
2290 بجای این بیت در Bul.ABCGHKLN بیت «بی‌نهایت گردد... صد جهان» وجود دارد
2291 بر گذر Bul.ABCGHKMN : در گذر L
2292 هست جاری دجله‌ای همچون Bul.ABGHKM ، نیز در حاشیه C: جوی جیحون است شیرین چون L : جسر جیحونست شیرین چون C : جسر جیحون است شیرین چون N
2293 بجای این بیت در Bul.ABCGHKLN بیت «لوله‌ها بر بند... ابصارکم» وجود دارد
2294 بجای این بیت در Bul.ABCGHKLN بیت «ریش او پر باد... این است راست» وجود دارد
2295 بجای این بیت در Bul.ABCGHKLN بیت «زن نمی‌دانست... همچون شکر» وجود دارد
2296 شست Bul.BCGKLM : شصت AHN
2297 در آن نهر صفا BGKMN ، نیز C در حاشیه، و به همین صورت در H تصحیح شده: آن انهارها C : در آن بحر صفا : Bul.ALH

در نمد دوختن زن عرب سبوی آب باران را و مهر نهادن بر وی از غایت اعتقاد عرب²²⁹⁸

2750. مرد گفت آری سبوی را سر ببند هین که این هدیه ست ما را سودمند
- [24b]**
2751. در نمد در دوز تو ایمن کوزه را تا گشاید شه به هدیه روزه را
2752. کین چنین اندر همه آفاق نیست جز رحیق و مایه اذواق نیست²²⁹⁹
2753. ز آنکه ایشان ز آبهای تلخ و شور²³⁰⁰ دایما پر علتند و نیم کور
2754. مرغ کاب شور باشد مسکنش او چه داند جای آب روشنش
2755. ای که اندر چشمه شور است جات تو چه دانی شط و جیحون و فرات
2756. ای تو نارسته از این فانی رباط تو چه دانی محو و سکر و انبساط
2757. ور بدانی نقلت از اب و جد است پیش تو این نامها چون اجد است
2758. اجد و هوز چه فاش است و پدید بر همه طفلان²³⁰¹ و معنی بس بعید
2759. پس سبوی برداشت آن مرد عرب در سفر شد می کشیدش روز²³⁰² و شب
2760. بر سبوی لوزان بد از آفات دهر می کشیدش²³⁰³ از بیابان تا به شهر
2761. زن مصلا باز کرده از نیاز رب سلم ورد کرده در نیاز

²²⁹⁸ CKN، پس از «نمد» «در» را ضبط کرده. کلمات «از غایت اعتقاد عرب» در C محو و در Bul حذف شده.

²²⁹⁹ جز رحیق و مایه اذواق نیست Bul.ABGHKLM، نیز C در حاشیه: هیچ آبی این چنین راواق نیست C

²³⁰⁰ تلخ و شور Bul.BCGHKLMN: تلخ شور A

²³⁰¹ بر همه طفلان Bul.BCGKLMN: بر همه خلفان AH، و «طفلان» را در بالا نوشته

²³⁰² می کشیدش روز Bul.ABGHKLMN: می کشید این روز C

²³⁰³ می کشیدش M: هم کشیدش Bul.ABCGHKLN

بر در او آید و اگر کریم را صبر بیش باشد گدا بر در او آید اما صبر گدا کمال گداست و صبر کریم نقصان اوست²³¹²

2774. بانگ می‌آمد²³¹³ که ای²³¹⁴ طالب بیا
جود محتاج گدایان چون گدا
2775. جود می‌جوید گدایان و ضعاف²³¹⁵
همچو خوبان کاینه جویند صاف
2776. روی خوبان ز آینه زیبا شود
روی احسان از گدا پیدا شود
2777. پس از این فرمود حق در و الضحی
بانگ کم زن ای محمد بر گدا
2778. چون گدا آینه جود است هان
دم بود بر روی²³¹⁶ آینه زیان
2779. آن یکی جودش گدا آرد پدید
و آن دگر بخشد گدایان را مزید
2780. پس گدایان آیت²³¹⁷ جود حقند
و آنکه با حقند جود مطلقند
2781. و آنکه جز این دوست او خود مرده‌ایست²³¹⁸
او بر این در نیست نقش پرده‌ایست²³¹⁹

فرق میان آنکه درویش است به خدا و تشنه خدا و میان آنکه درویش است از خدا و تشنه غیر است²³²⁰

2782. نقش درویش است او نی اهل نان²³²¹
نقش سگ را تو مینداز استخوان

²³¹² AH «و عاشق کریم» را حذف کرده. Bul.ABCGHKLN بجای «باشند» نوشته «بود». N «اما» را حذف کرده. N نقصان کریمست

²³¹³ می‌آمد Bul.ABGHKLMN : می‌آید C

²³¹⁴ که ای Bul.ACGHKLMN : کای B

²³¹⁵ گدایان و ضعاف Bul.ABCGHKMN : گدایان ضعاف L

²³¹⁶ بر روی Bul.ABCGHKLM : در روی N

²³¹⁷ آیت GHMN : آینه Bul.ABCKL

²³¹⁸ و آنکه جز این دوست او خود مرده‌ایست Bul.ABCGHKMN : و آنک جز این دو بود خود مرده است L

²³¹⁹ پرده‌ایست Bul.ABCGHKMN : پرده‌است L

پس از این بیت Bul. افزوده:

آنکه درویش خدا شد بی ریا * بود دلیند رضای کبریا

²³²⁰ غیر است ABCGHKLMN : غیر اوست Bul.

²³²¹ او نی اهل نان Bul.ABCGHKMN: و نی او اهل جان L. Fatih, Sarı Abd., Menhec, Veli Muhammed, «اهل جان» ضبط کرده که هیچ نسخه معتبری آن را تایید نمی‌کند. پس از این بیت L افزوده:

لیک درویشی که بسته غیر شد * او حقیر و ابله و بی خیر شد

2783	فقر لقمه دارد او نی فقر حق	پیش نقش مرده‌ای کم نه طبق
2784	ماهی خاکی بود درویش نان	شکل ماهی لیک از دریا رمان
2785	مرغ خانه ست او نه سیمرغ هوا	لوت نوشد او ننوشد از خدا
2786	عاشق حق است او بهر نوال	نیست جانش عاشق حسن و جمال
2787	گر توهم می‌کند او عشق ذات	ذات نبود وهم اسما و صفات
2788	وهم مخلوق است و مولود آمدست ²³²²	حق نزیایدست او لم یولد است
2789	عاشق تصویر و وهم ²³²³ خویشتن	کی بود از عاشقان ذو المنن
2790	عاشق آن وهم اگر صادق بود	آن مجازش تا حقیقت می کشد ²³²⁴
2791	شرح می‌خواهد بیان این سخن	لیک می‌ترسم ز افهام کهن
2792	فهمهای کهنه کوتاه نظر	صد خیال بد در آرد در فکر
2793	بر سماع راست هر کس چیر نیست	لقمه هر مرغکی انجیر نیست
2794	خاصه مرغی ²³²⁵ مرده‌ای پوسیده‌ای ²³²⁶	پر خیالی ²³²⁷ اعمی بی‌دیده‌ای ²³²⁸
2795	نقش ماهی را چه دریا و چه خاک	رنگ هندو را چه صابون و چه زاک

²³²² وهم مخلوق است و مولود آمدست Bul.ABGHKMN ، جز M «و» را حذف کرده و نیز در حاشیه C : وهم زابیده ز اوصاف حدست CL
²³²³ تصویر و وهم Bul.CGHKLMN : تصویر وهم Bul.AB
²³²⁴ آن مجازش تا حقیقت می کشد CHMN : آن مجازش با حقیقت L : می کشد آن مجاز او حقیقت کش شود Bul.ABGK ، نیز در حاشیه C
²³²⁵ مرغی Bul.ABCGHKLM : مرغ N
²³²⁶ مرده‌ای پوسیده‌ای ABCGHKLMN : مرده و پوسیده Bul.
²³²⁷ پر خیالی Bul.BCGHKLMN : بر خیال A
²³²⁸ بی‌دیده‌ای Bul.ABGHKLMN : نادیده C ، در حاشیه تصحیح شده

2796	نقش اگر غمگین نگاری بر ورق ²³²⁹	او ندارد از غم و شادی سبق ²³³⁰
2797	صورتش غمگین و او فارغ از آن	صورتش خندان و او ز آن بی‌نشان
2798	وین غم و شادی که اندر دل خطیست ²³³¹	پیش آن شادی و غم جز نقش نیست
2799	صورت غمگین ²³³² نقش از بهر تست ²³³³	تا از آن صورت شود معنی ²³³⁴ درست
2800	صورت غمگین نقش از بهر ماست	تا که ما را یاد آید راه راست ²³³⁵
2801	نقشهایی کاندرا این گرمابه‌هاست ²³³⁶	از برون جامه کن چون جامه‌هاست
2802	تا برونی جامه‌ها ²³³⁷ بینی و بس	جامه بیرون کن در آ ای هم نفس
2803	زانکه با جامه درون سو راه نیست	تن ز جامه جان ز تن ²³³⁸ آگاه نیست

پیش آمدن نقیبان و دربانان خلیفه از بهر اکرام اعرابی و پذیرفتن هدیه او را

2804	آن اعرابی از بیابان بعید	بر در دار الخلافه چون رسید ²³³⁹
2805	پس نقیبان پیش اعرابی شدند ²³⁴⁰	بس گلاب لطف بر جیبش زدند ²³⁴¹

²³²⁹ بر ورق Bul.ABCGHKMN : در ورق L
²³³⁰ در حاشیه C اضافه شده
²³³¹ اندر دل خطیست Bul.ACHKLMN : اندر دل خفیست B : اندر دل حظیست G
²³³² صورت غمگین CHLM : صورت خندان Bul.ABGKN
²³³³ تست Bul.ABGHKL MN : ماست C
²³³⁴ شود معنی Bul.ABCGHKMN : شوی معنی L
²³³⁵ K این بیت را دارد که نخستین بار در K و سپس در نسخ چاپی آمده. Bul. نیز این بیت را دارد. و در حاشیه M این بیت را تصحیح کننده ای در حاشیه G اضافه کرده؛ نیز در حاشیه C که بجای «غمگین»، «خندان» و بجای «ماست»، «توست» ضبط شده.
²³³⁶ گرمابه‌هاست Bul.ABCGHKMN : حمامهاست L
²³³⁷ تا برونی جامه‌ها Bul. BGHKL MN : تا برون جامها AC
²³³⁸ تن ز جامه جان ز تن M : تن ز جان جامه ز تن Bul.ABCGHKLN
²³³⁹ در حاشیه N اضافه شده.
²³⁴⁰ پیش اعرابی شدند Bul.AC GHKL MN : پیش او باز آمدند B، نیز C در حاشیه
²³⁴¹ بر جیبش زدند Bul.ABCGHKMN : بر رویش زدند L

2806. حاجت او فهمشان شد بی‌مقال کار ایشان بد عطا پیش از سؤال
2807. پس بدو گفتند یا وجه العرب از کجایی چونی از راه و تعیب²³⁴²
2808. گفت وجهم گر مرا وجهی دهید بی‌وجوهم چون پس پشتم نهید
2809. ای که در روتان نشان مهتری فرتان خوشتر ز زر جعفری
2810. ای که یک دیدارتان دیدارها ای نثار دیدتان²³⁴³ دینارها
2811. ای همه بنظر بنور الله شده بهر بخشش از بر شاه²³⁴⁴ آمده
2812. تا زنید آن کیمیاهای نظر بر سر مسهای اشخاص بشر²³⁴⁵
2813. من غریبم از بیابان آمدم بر امید لطف سلطان آمدم
2814. سوی لطف او بیابانها گرفت ذره‌های ریگ هم جانها گرفت
2815. تا بدین جا بهر دینار آمدم چون رسیدم مست دیدار آمدم
2816. بهر نان شخصی سوی نانبا²³⁴⁶ دوید داد جان چون حسن نانبا را بدید
2817. بهر فرجه شد یکی تا گلستان فرجه او شد جمال باغبان
2818. همچو اعرابی که آب از چه کشید آب حیوان از رخ یوسف کشید²³⁴⁷
2819. رفت موسی کاتش آرد او به دست آتشی دید او که از آتش برست

²³⁴² راه و تعیب Bul.ABCGHKMN : رنج و تعیب L
²³⁴³ نثار دیدتان CGHKL MN : نثار دیدتان AB : دیده تان Bul.
²³⁴⁴ بهر بخشش از بر شاه M : بهر بخشش از بر شه ABGHK، نیز C در حاشیه : بهر بخشش در بر شه Bul. : از بر حق بهر بخشش CLN
²³⁴⁵ بشر Bul.BCGHKL MN : نظر A
²³⁴⁶ سوی نانبا Bul.ABGHKL MN : سوی نانوا C
²³⁴⁷ در مصراع دوم، C مصراع دوم بیت « بهر فرجه شد ... جمال باغبان» را تکرار کرده، در حاشیه تصحیح شده. در L جای این بیت و بیت پس از آن باهم عوض شده است.

2820. جست عیسی تا رهد از دشمنان
 بردش آن جستن به چارم آسمان
2821. دام آدم خوشه گندم شده
 تا وجودش خوشه مردم شده
2822. باز آید سوی دام از بهر خور
 ساعد شه یابد و اقبال و فر
2823. طفل شد مکتب پی کسب و هنر²³⁴⁸
 بر امید مرغ با لطف²³⁴⁹ پدر

[25a]

2824. پس ز مکتب آن یکی صدی شده
 ماهگانه²³⁵⁰ داده و بدی شده
2825. آمده عباس حرب از بهر کین
 بهر قمع احمد و استیز دین
2826. گشته دین را تا قیامت پشت و رو
 در خلافت او و فرزندان او²³⁵¹
2827. من بر این در²³⁵² طالب چیز آدمم
 صدر گشتم چون به دهلیز آدمم
2828. آب آوردم به تحفه بهر نان
 بوی نانم برد تا صدر جنان²³⁵³
2829. نان برون راند آدمی را از بهشت
 نان مرا اندر بهشتی در سرشت
2830. رستم از آب و ز نان همچون ملک
 بی غرض²³⁵⁴ گردم بر این در²³⁵⁵ چون فلک

²³⁴⁸ کسب و هنر AM : کسب هنر Bul.BCGKLN : کسب هنر H
²³⁴⁹ با لطف Bul.ACGHKLMN : یا لطف B
²³⁵⁰ ماهگانه Bul.ABCGHKMN : ماهیانه L، در حاشیه تصحیح شده
²³⁵¹ پس از این بیت L افزوده:
 آمده عمر بقصد مصطفا * تیغ در کف بسته او میثاقها
 گشته اندر شرع امیرالمونین * پیشوا و مقتدای اهل دین
 آن علف کیش سوی ویرانها شده * بیخبر بر گنج ناگه ره زده
 تشنه آمد سوی جوی آب در * دید اندر جوی خود عکس قمر
²³⁵² من بر این در ABCGKLMN : من درین در Bul. : بدین در H
²³⁵³ تا صدر جنان Bul.BCGHKMN : تا صدر جهان AL
²³⁵⁴ بی غرض Bul.ABGHKMN : بی عرض CL
²³⁵⁵ بر این در ABCGHKM : درین در Bul.LN

2831. بی‌غرض²³⁵⁶ نبود به گردش در جهان غیر جسم و غیر جان عاشقان

در بیان آنکه عاشق دنیا بر مثال عاشق دیواری است که بر او تاب آفتاب زند و جهد و جهاد نکرد تا فهم کند که آن تاب و رونق از دیوار نیست از قرص آفتاب است در آسمان چهارم لاجرم کلی دل بر دیوار نهاد چون پرتو آفتاب به

آفتاب پیوست او محروم ماند ابدًا وَ حِيلَ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ²³⁵⁷

2832. عاشقان کل نه این عشاق²³⁵⁸ جزو ماند از کل آن که شد مشتاق جزو

2833. چون که جزوی عاشق جزوی شود زود معشوقش به کل خود رود

2834. ریش گاو²³⁵⁹ بنده غیر آمد او²³⁶⁰ غرقه شد²³⁶¹ کف در ضعیفی در زد او

2835. نیست حاکم تا کند تیمار او کار خواجه خود کند یا کار او

مثل عرب إذا زنيت فاذن بالحره و إذا سرق فاسرق الدر²³⁶²

2836. فاذن بالحره پی این شد مثل فاسرق الدر²³⁶³ بدین شد منتقل

2837. بنده سوی خواجه شد او ماند زار بوی گل شد سوی گل او ماند خار²³⁶⁴

2838. او بمانده دور از مطلوب خویش سعی ضایع رنج باطل²³⁶⁵ پای ریش

²³⁵⁶ بی‌غرض Bul.ABCGHKMN : بی عرض L
²³⁵⁷ Bul. KN «تافت» بجای «زند»، Bul. «کلی» را حذف کرده. در H «لدا» اضافه شده.
²³⁵⁸ نه این عشاق LMN : نی عشاق Bul.ABCGHK
²³⁵⁹ ریش گاو Bul.BCGKMN : ریش گاوی AHL
²³⁶⁰ غیر آمد او Bul.ABGHKMN ، نیز در حاشیه C: غیری شد او C : غیر آید او L
²³⁶¹ غرقه شد Bul.ABGHKL MN : غرق شد C
²³⁶² در حاشیه N اضافه شده، اما همه این عنوان، «جز مثل العرب»، در متن N به صورت شعر پس از بیت « فاذن بالحره... بدین شد منتقل» آمده.
²³⁶³ الدر AM : الدر Bul.BCGHKL N
²³⁶⁴ بوی گل شد سوی گل او ماند خار Bul. GHKLMN : ماند و خار C : ماند خوار A : بوی گل سوی گل آمد خار B
²³⁶⁵ سعی ضایع رنج باطل Bul.ABCGHKMN : سعی باطل رنج ضایع L

2839. همچو صیادی که گیرد سایه‌ای
سایه کی گردد و را سرمایه‌ای²³⁶⁶
2840. سایه مرغی گرفته مرد سخت
مرغ حیران گشته بر شاخ درخت
2841. کین مدمغ بر که²³⁶⁷ می‌خندد عجب
اینست باطل اینست پوشیده²³⁶⁸ سبب
2842. ور تو گویی جزو پیوسته کل است
خار می‌خور خار پیوسته گل است²³⁶⁹
2843. جز ز یک رو²³⁷⁰ نیست پیوسته به کل
ور نه خود باطل بدی بعث رسل
2844. چون رسولان از پی پیوستند
پس چه پیوندشان²³⁷¹ چون یک تنند²³⁷²
2845. این سخن پایان ندارد ای غلام
روز بی‌گه شد حکایت کن²³⁷³ تمام

سپردن عرب هدیه را یعنی سبوا را به غلامان خلیفه

2846. آن سبوی آب را در پیش داشت
تخم خدمت را در آن حضرت بکاشت
2847. گفت این هدیه بدان سلطان برید
سایل شه را ز حاجت واخرد
2848. آب شیرین و سبوی سبزو و نو
ز آب بارانی که جمع آمد²³⁷⁴ به گو
2849. خنده می‌آمد نقیبان را از آن
لیک پذیرفتند آن را همچو جان
2850. ز آنکه لطف شاه خوب با خبر
کرده بود اندر همه ارکان اثر

²³⁶⁶ سرمایه‌ای : Bul.ABGHKLMN : همسایه C

²³⁶⁷ که : Bul.BKLM : کی ACGHN

²³⁶⁸ پوشیده BLM : پوشیده Bul.ACGHKN

²³⁶⁹ خار پیوسته گل است CLMN : خار مقرون گلست Bul.ABGHK

²³⁷⁰ جز ز یک رو Bul.ABGHKLMN : جزو یک رو C

²³⁷¹ پیوندشان Bul.ABGHKLMN : پیوندشان C

²³⁷² یک تنند Bul.ABGHKLMN : یک اند C

²³⁷³ کن Bul.ABCGHKLM : گو N

²³⁷⁴ جمع آمد Bul.ABGHKLMN : جمع آید C

2851. خوی شاهان در رعیت جا کند
چرخ اخضر خاک را خضرا کند
2852. شه چو حوضی دان حشم چون لوله‌ها²³⁷⁵
آب از لوله روان در کوله‌ها²³⁷⁶
2853. چونکه آب جمله از حوضی ست پاک
هر یکی آبی دهد خوش ذوقناک
2854. ور در آن حوض آب شور است و پلید
هر یکی لوله همان آرد پدید
2855. زآنکه پیوسته ست هر لوله به حوض
خوض کن در معنی این حرف خوض
2856. لطف شاهنشاه جان بی‌وطن
چون اثر کرد²³⁷⁷ ست بین در²³⁷⁸ کل تن
2857. لطف عقل خوش نهاد خوش نسب²³⁷⁹
چون همه تن را در آرد در ادب
2858. عشق شنگ بی‌قرار بی‌سکون²³⁸⁰
چون در آرد کل تن را در جنون
2859. لطف آب بحر کو چون کوثر است
سنگ ریزه‌ش²³⁸¹ جمله در و گوهر است
2860. هر هنر کاستا²³⁸² بدان معروف شد
جان شاگردان²³⁸³ بدان موصوف شد
2861. پیش استاد اصولی هم اصول
خواند آن شاگرد چست با حصول
2862. پیش استاد فقیه آن فقه خوان
فقه خواند نی اصول اندر بیان
2863. پیش استادی²³⁸⁴ که او نحوی بود
جان شاگردش از او نحوی شود

²³⁷⁵ حشم چون لوله‌ها GHKMN : و هر سو لوله‌ها Bul.ABCL
²³⁷⁶ آب از لوله روان در کوله‌ها Bul.ABGHKLM، نیز C در حاشیه: وز همه آب روان چون دولها CN
²³⁷⁷ اثر کرد Bul.ABCGHKMN : اثرها کرد L
²³⁷⁸ بین در BKMN : اندر Bul.ACGHL
²³⁷⁹ خوش نسب Bul.BCGHKLM : و خوش نسب A : خوش سبب N
²³⁸⁰ بی‌سکون ABCGHKLMN : و بی‌سکون Bul.
²³⁸¹ ریزش BGHKM : ریزش Bul.ACLN
²³⁸² کاستا Bul.BLM : که استا ACGHKN
²³⁸³ C در حاشیه، «شاگردش»
²³⁸⁴ پیش استادی Bul.ABGHKLMN : باز استادی C

2864. باز استادی که او محوره است جان شاگردش از او محو شه است
2865. زمین همه انواع دانش روز مرگ دانش فقیر است ساز راه و برگ

حکایت ماجرای نحوی و کشتیان

2866. آن یکی نحوی به کشتی درنشست رو به کشتیان نهاد آن خود پرست
2867. گفت هیچ از نحو خواندی گفت لا گفت نیم²³⁸⁵ عمر تو شد در فنا
2868. دل شکسته گشت کشتیان ز تاب لیک آن دم کرد خامش²³⁸⁶ از جواب
2869. باد کشتی را به گردابی فگند گفت کشتیان بدان نحوی بلند
2870. هیچ دانسی آشنا کردن بگو گفت نی از من تو سباحی مجو²³⁸⁷
2871. گفت کل عمرت²³⁸⁸ ای نحوی فناست زآنکه کشتی غرق این گردابهاست
2872. محو می باید نه نحو اینجا بدان گر تو محوی بی خطر در آب ران
2873. آب دریا مرده را بر سر نهد ور بود زنده ز دریا کی رهد
2874. چون بمردی تو ز اوصاف بشر بحر اسرار نهد بر فرق سر
2875. ای که خلقان را تو خر می خوانده ای این زمان چون خر بر این یخ²³⁸⁹ مانده ای
2876. گر تو علامه زمانی در جهان نک فنای این جهان بین وین و زمان²³⁹⁰

²³⁸⁵ Bul.ABCGHKMN : نیمی L
²³⁸⁶ کرد خامش ABCGHKLMN : گشت خاموش Bul.
²³⁸⁷ در حاشیه AH اضافه شده. گفت نی از من تو سباحی مجو LM : گفت نی ای خوش جواب خوب رو Bul.ABCGHKN و در حاشیه M
²³⁸⁸ کل عمرت GHKMN : کلی عمرت Bul.ABCL
²³⁸⁹ بر این یخ Bul.BCGHKLMN : درین یخ A، در A بالای «یخ» کلمه «گل» نوشته شده
²³⁹⁰ وین و زمان M : وین زمان Bul.ABCGHKLN

2877. مرد نحوی را از آن در دوختیم تا شما را محو نحو²³⁹¹ آموختیم
2878. فقه فقه و نحو نحو و صرف صرف در کم آمد یایی ای یار شگرف
2879. آن سبوی آب دانشهای ماست و آن خلیفه دجله علم خداست
2880. ماسبوها پر به دجله²³⁹² می‌بریم گر نه خر دانیم خود را ما خریم²³⁹³
2881. آن اعراب باری²³⁹⁴ بدان معذور بود کوز دجله غافل و بس دور بود²³⁹⁵
2882. گر ز دجله با خبر بودی چو ما او نبردی آن سبو را جا به جا
2883. بلکه از دجله اگر واقف بدی²³⁹⁶ آن سبو را بر سر سنگی²³⁹⁷ زدی
- قبول کردن خلیفه هدیه را و عطا فرمودن با کمال بی‌نیازی از آن هدیه و از آن سبو²³⁹⁸**
2884. چون خلیفه دید و احوالش²³⁹⁹ شنید آن سبو را پر ز زر کرد و مزید
2885. آن عرب را کرد از فاقه²⁴⁰⁰ خلاص داد بخششها و خلعتهای خاص
2886. پس نقیبی را بفرمود آن قباد آن جهان بخشش و آن بحر داد²⁴⁰¹

²³⁹¹ محو نحو M : نحو محو Bul.ABCGHKLN
²³⁹² ماسبوها پر به دجله Bul.ABCGHKLM : ماسبوها را بدجله N
²³⁹³ خود را ما خریم Bul.ABGHLMN : ما خود را خریم CK
²³⁹⁴ آن اعراب باری M : باری اعرابی Bul.ABCGHKLN
²³⁹⁵ کوز دجله غافل و بس دور بود M: کوز دجله غافل و بس دور بود Bul.ABGHLN ، نیز C در حاشیه: کوز دجله بی‌خبر بود و ز رود CK
²³⁹⁶ از دجله اگر واقف بدی ACHLMN : از دجله چو واقف آمدی Bul.BGK؛ و به همین در C و در حاشیه A تصحیح شده
²³⁹⁷ بر سر سنگی Bul.ABCGHKLM : بر یکی سنگی N
²³⁹⁸ C در بالای «عطا» نوشته «خلعت». L خلعت و عطا. A «و از آن سبو» را حذف کرده. N هدیه راو خلعت و عطا.
²³⁹⁹ دید و احوالش Bul.ABGHKL MN : دید احوالش C
²⁴⁰⁰ کرد از فاقه Bul.ABGHKL MN : داد از فاقه C، و به همین صورت در C تصحیح شده
 پس از این بیت Bul. افزوده:
 پس نقیبانرا بفرمود آن قباد * آن جهان بخشش و آن بحر داد. نیز در حاشیه BCM ، در M «نقیبی را» بجای «نقیبانرا»
²⁴⁰¹ AGHKL N حذف کرده. Bul. و در حاشیه BCM ، Bul. «نقیبانرا» بجای «نقیبی را» نوشته.

2887. کین سبو پر زر به دست او دهید چونکه واگردد سوی دجله‌ش²⁴⁰² برید
2888. از ره خشک آمدست او²⁴⁰³ از سفر از ره دجله‌ش بود²⁴⁰⁴ نزدیکتر
2889. چون به کشتی درنشست و دجله دید سجده می‌کرد از حیا و می‌خمید
2890. کای عجب لطف این شه²⁴⁰⁵ وهاب را و این عجبت²⁴⁰⁶ کو ستد آن آب را
2891. چون پذیرفت از من آن دریای جود آن چنان²⁴⁰⁷ نقد دغل را زود زود
2892. کل عالم را سبو دان ای پسر پر²⁴⁰⁸ بود از علم و خوبی تا به سر
2893. قطره‌ای از دجله خوبی اوست²⁴⁰⁹ کان نمی‌گنجد ز پری زیر پوست²⁴¹⁰
2894. گنج مخفی بد ز پری چاک کرد خاک را تابان تر از افلاک کرد

[25b]

2895. گنج مخفی بد ز پری جوش کرد خاک را سلطان اطلس پوش کرد²⁴¹¹
2896. ور بدیدی شاخ²⁴¹² از دجله خدا آن سبو را او فنا کردی فنا
2897. آنکه دیدنش همیشه بی‌خوندند بی‌خودانه بر سبو سنگی زدند

²⁴⁰² دجله‌ش : ABGHKLMN : دجلش C.Bul.
²⁴⁰³ او : M و Bul.ABCGHKLN
²⁴⁰⁴ از ره دجله‌ش بود Bul.AGHKMN ، و به همین نحو در C تصحیح شده : از ره آبش بود C : از ره دجله‌ش رود L : از ره دجله بود
²⁴⁰⁵ این شه Bul.ABGHKMN : آن شه CL
²⁴⁰⁶ و این عجبت CGHKMN و آن عجبت Bul.ABL
²⁴⁰⁷ آن چنان Bul.ABGHKLMN : این چنین C
²⁴⁰⁸ پر M : کو Bul.ABCGHKL : کان N
²⁴⁰⁹ قطره‌ای از دجله خوبی اوست Bul.ABCGHKMN : قطره از آب دجله خوی اوست L
²⁴¹⁰ زیر پوست Bul.ABCGHKMN : سوی پوست L
²⁴¹¹ در B جای ابیات این و قبل از این بیت با یکدیگر عوض شده.
²⁴¹² شاخ M و بالای «شاخ» نوشته «قطره» : شاخی Bul.ABCGHKLN

2898.	ای ز غیرت بر سبوی سَنگی زده	و آن سبوی ز اشکست کاملتر شده ²⁴¹³
2899.	خَم شکسته آب از او ناریخته	صد درستی زین شکست انگیخته ²⁴¹⁴
2900.	جزو جزو خم به رقص است و به حال ²⁴¹⁵	عقل جزوی را نموده این ²⁴¹⁶ محال
2901.	نه سبوی ²⁴¹⁷ پیدا در این حالت نه آب	خوش ببین و اللّٰه اعلم بالصواب
2902.	چون در معنی زنی بازت کنند	پر فکرت زن که شهبازت کنند
2903.	پر فکرت شد گل آلود و گران	زآنکه گل خواری ترا گل شد چون نان ²⁴¹⁸
2904.	نان گل است و گوش ²⁴¹⁹ کمتر خور ازین	تا نمائی همچو گل اندر زمین
2905.	چون گرسنه می‌شوی سگ می‌شوی	تند و بد پیوند و بد رگ ²⁴²⁰ می‌شوی
2906.	چون شدی تو سیر مرداری ²⁴²¹ شدی	بی‌خبر بی‌حس ²⁴²² چو دیواری شدی ²⁴²³
2907.	پس دمی مردار و دیگر دم سگی	چون کنی در راه شیران خوش تگی
2908.	آلت اشکار خود جز سگ میدان	کمتراک انداز سگ را استخوان
2909.	زآنکه سگ چون سیر شد سرکش شود	کی سوی صید و شکار خود دود ²⁴²⁴

²⁴¹³ و آن سبوی ز اشکست کاملتر شده ACHLM: و این سبوی ز اشکست کاملتر شده Bul. : و آن شکست خود درستی آمده BGK، نیز AH در حاشیه: وین سبوی ز اشکست کاملتر شده N
²⁴¹⁴ زین شکست انگیخته Bul.ABCHKLMN : زین شکسته انگیخته C
²⁴¹⁵ به رقص است و به حال Bul.ABCGHLMN : در رقص است و حال K
²⁴¹⁶ نموده این Bul.ABCGKMN : نبوده این L ، و H «او» را نسخه بدل «این» داده
²⁴¹⁷ نه سبوی M : نی سبوی Bul.ABCGHKLN
²⁴¹⁸ زآنکه گل خواری ترا گل شد چون نان Bul.BCGKLMN : زآنکه گل خواری ترا شد همچو نان A، نیز H در حاشیه: زآنکه گل خواری ترا گل شد چون نان H
²⁴¹⁹ گوش M : گوشت Bul.ABCGHKLN ، و در M بالای «گوش» نوشته «گوشت»
²⁴²⁰ بد رگ Bul.BCGHKL MN : بد دل A ، و در بالای آن نوشته «رگ»
²⁴²¹ مرداری Bul.BCGHKL MN : و مرداری A
²⁴²² بی‌خبر بی‌حس M : بی‌خبر بی‌حس Bul.ABCGHKLN ، و در A بالای «پا» نوشته «حس»
²⁴²³ شدی ABCGHKL MN : شوی Bul. ، در هر دو مصراع
²⁴²⁴ خود دود M : خوش دود Bul.ABCGHK : خوش رود LN

2425	تا بدان درگاه و آن دولت رسید	2910	آن عرب را بی‌نوایی می‌کشید
	در حق آن بی‌نوای بی‌پناه	2911	در حکایت گفته‌ایم احسان شاه
	از دهانش می‌جهد در کوی عشق	2912	هرچه گوید مرد عاشق بوی عشق
	بوی فقر آید از آن خوش دمدمه	2913	گر بگوید فقه فقر آید همه
2426	آید از گفت شکش بوی یقین	2914	ور بگوید کفر دارد بوی دین
2428	ای کژی که راست را آراستی	2915	گر بگوید ²⁴²⁷ کژ نماید راستی
2430	اصل صاف آن تیره را آراستست	2916	کف کژ ²⁴²⁹ کز بحر صدقی خاستست
2431	همچو دشنام لب معشوق دان	2917	آن کفش را صافی و محشوق دان
2432	خوش ز بهر عارض محبوب او	2918	گشته آن دشنام نامطلوب او
2433	طعم قند آید نه نان چون می‌پزی	2919	از شکر گر شکل نانی می‌پزی
2434	کی هلد آن را برای هر شمن	2920	ور بیابد مومنی زرین و ثن
2435	صورت عاریتش را بر کند	2921	بلکه گیرد اندر آتش افکند

2425 دولت رسید Bul.ABGHKL MN : دولت بدید C
2426 آید از گفت شکش بوی یقین Bul.ABHKL M ، نیز در حاشیه C : ور به شک گوید شکش گردد یقین CGN
2427 گر بگوید Bul.ABCGHK M : ور بگوید N
2428 L حذف کرده. بجای این بیت در Bul.ABCGHK بیت « کف کژ بحر... تیره را آراستست » وجود دارد
2429 کف کژ Bul.ABCGHK MN : گفت کژ L
2430 تیره را آراستست CKL M : فرع را آراسته ست Bul.ABGH N در حاشیه C « تیر را »
بجای این بیت در Bul.ABCGHK L N بیت « آن کفش را صافی... لب معشوق دان » وجود دارد
2431 بجای این بیت در Bul.ABCGHK L N بیت « گشته آن دشنام... عارض محبوب او » وجود دارد
2432 بجای این بیت در Bul.ABCGHK L N بیت « گر بگوید... راست را آراستی » وجود دارد
2433 می‌پزی M : می‌مزی Bul.ABGHKL N : می‌بری C
2434 ور بیابد مومنی زرین و ثن * کی هلد آن را برای هر شمن Bul.ABGHKL M ، نیز C در حاشیه : گر بت زرین بیابد مومنی *
کی هلد او را پی سجده کنی C : ور بت زرین بیابد مومنی * کی هلد او را پی سجده کنی N
2435 بر کند M : بشکند Bul.ABCGHK L MN
این بیت و بیت پس از آن در حاشیه N اضافه شده.

2922. تا نماند بر ذهب نقش²⁴³⁶ و ثن زآنکه صورت مانع است و راهزن
2923. ذات زرش ذات دربانیت است²⁴³⁷ نقش بت بر نقد²⁴³⁸ زر عاریت است
2924. بهر کیکی تو گلیمی را مسوز وز صداع²⁴³⁹ هر مگس مگذار روز
2925. بت پرستی چون بمانی در صور صورتش بگذار و در معنی نگر
2926. مرد حجوی همره حاجی طلب خواه هندو خواه ترک و یا عرب
2927. منگر اندر نقش و اندر رنگ او بنگر اندر عزم و در آهنگ او
2928. گر سیاه است او هم آهنگ توست تو سپیدش خوان که هم رنگ توست
2929. این حکایت گفته شد زیر و زبر همچو فکر²⁴⁴⁰ عاشقان بی‌پا و سر
2930. سر ندارد چون ز ازل²⁴⁴¹ بودست پیش پا ندارد با ابد²⁴⁴² بودست خویش
2931. بلکه چون آب است هر قطره از آن هم سرست و پا و هم بی‌هردوان²⁴⁴³
2932. حاش لله این حکایت نیست هین نقد حال ما و تست این خوش ببین
2933. زآنکه صوفی با کر و با فر²⁴⁴⁴ بود هر چه آن ماضی است لا یذکر بود
2934. هم عرب ما هم سبو ما هم ملک جمله ما یؤفک عنه من أفک

²⁴³⁶ نقش Bul.ABHKM ، و به همین صورت در C تصحیح شده : شکل CGLN
²⁴³⁷ ذات دربانیت است M : داد ربانیتست BGKL ، و به همین صورت در C تصحیح شده : ذات ربانیتست Bul.ACHN و GN
 Fatih و Menhec ve Sarı Abd. نیز «داد ربانیتست» ضبط کردند که مرجح بنظر می‌رسد.
²⁴³⁸ نقد Bul.ACGHKLMN : روی B
²⁴³⁹ صداع ABCGHKLMN : صدا ی Bul.
²⁴⁴⁰ همچو فکر Bul.ABGHKLM و به همین صورت در حاشیه C تصحیح شده : همچو کار CN
²⁴⁴¹ ز ازل ABCGHKLMN : ازل Bul.
²⁴⁴² با ابد Bul.ABCGHKLM : تا ابد N
²⁴⁴³ هر دوان ABCGKLM : هر دو آن Bul.HN
²⁴⁴⁴ با کر و با فر Bul.ABCGHKMN : بافر و باکر L

2935.	عقل را شو دان و زن ²⁴⁴⁵ را نفس و طمع ²⁴⁴⁶	این دو ظلمانی و منکر عقل شمع
2936.	بشنو اکنون اصل انکار از چه خاست	زآنکه کل را گونه گونه جزو هاست
2937.	جزو کل نی جزوها ²⁴⁴⁷ نسبت به کل	نی چو بوی گل که باشد جزو گل
2938.	لطف سبزه جزو لطف گل بود	بانگ قمری جزو آن بلبل بود
2939.	گر شوم مشغول اشکال و جواب	تشنگان را کی توانم داد آب
2940.	گر تو اشکالی به کلی و حرج	صبر کن کالصبر ²⁴⁴⁸ مفتاح الفرج
2941.	احتما کن احتما ²⁴⁴⁹ ز اندیشه‌ها	فکر شیر و گور و دلها بیشه‌ها ²⁴⁵⁰
2942.	احتماها بر دواها سرور است ²⁴⁵¹	زآنکه خاریدن فزونی گر است
2943.	احتما اصل ²⁴⁵² دوا آمد یقین	احتما کن قوت جانست ²⁴⁵³ ببین
2944.	قابل این گفته‌ها شو گوش‌وار ²⁴⁵⁴	تا که از زر سازمت من گوش‌وار
2945.	گوش‌وار چه که کان زر شوی ²⁴⁵⁵	تا به ماه و تا ثریا بر شوی
2946.	اولا بشنو که خلق مختلف	مختلف جانند از یا تا الف ²⁴⁵⁶

²⁴⁴⁵ و زن Bul.ABCHLMN : و این زن GK
²⁴⁴⁶ نفس و طمع Bul.GHKLMN : حرص و طمع C : نفس و طمع AB
²⁴⁴⁷ نی جزوها Bul.ABCGHKMN : بی جزوها L
²⁴⁴⁸ کالصبر LM : الصبر Bul.ABCGHKN
²⁴⁴⁹ احتما کن احتما Bul.BGKM : احتمی کن احتمی ACHLN
²⁴⁵⁰ در N ابیات « احتمی کن احتمی ز اندیشه‌ها* فکر شیر و گور و دلها بیشه‌ها » و « وا رهانم چرخ را از ننگان* تا بماند در جهان این داستان » به قلمی متاخرتر اضافه شده. از آنجا که این ابیات نادرست نوشته شده است و متنی دیگر را پیش نظر می‌آورد، قرائتهای مختلف محتوی آن را ثبت نکردم.
²⁴⁵¹ احتماها بر دواها سرور است Bul.ABGHKM : احتمیها بر دواها سرور است CN : احتمی اصل دواها آمدست L
²⁴⁵² احتما اصل Bul.BGKM : احتمی اصل ACHLN
²⁴⁵³ قوت جانست Bul.ABM، و به همین صورت در C تصحیح شده : قوت جان را CGHKLN
²⁴⁵⁴ گفته‌ها شو گوش‌وار Bul.ABCGHKMN : گفتهها شو گوش دار L
²⁴⁵⁵ گوش‌وار چه که کان زر شوی LM : حلقه در گوش مه زرگر شوی Bul.ABCGHKN
²⁴⁵⁶ از یا تا الف Bul.CLMN، در C بالای «از» نوشته «چون» : تا یا از الف AGH : چون یا تا الف BK، نیز A در زیر سطر

2947.	در حروف مختلف شور و شکی ست	گرچه از یک روز سر تا پا ²⁴⁵⁷ یکی ست
2948.	از یکی رو ضد و یک رو متحد ²⁴⁵⁸	از یکی رو هزل و دیگر ²⁴⁵⁹ روی جد
2949.	پس قیامت روز عرض اکبر است	عرض او خواهد که با زیب و فر است ²⁴⁶⁰
2950.	هر که چون هندوی بد سودایی است	روز عرضش نوبت رسوایی است
2951.	چون ندارد روی همچون آفتاب	او نخواهد جز شبی همچون نقاب
2952.	برگ یک گل چون ندارد خار او	شد بهاران دشمن اسرار او
2953.	وآنکه سر تا پا گل است و سوسن است	پس بهار او را دو چشم روشن است
2954.	خار بی معنی خزان خواهد خزان	تا زند پهلوی خود با گلستان ²⁴⁶¹
2955.	تا ببوشد حسن آن و ننگ این	تا نبینی رنگ آن و زنگ این ²⁴⁶²
2956.	پس خزان او را بهار است و حیات	یک نماید سنگ و یاقوت و زکات ²⁴⁶³
2957.	باغبان هم داند آن را در خزان	لیک دید یک به ²⁴⁶⁴ از دید جهان
2958.	خود جهان آن یک کس است او ابله است ²⁴⁶⁵	هر ستاره بر فلک ²⁴⁶⁶ جزو مه است
2959.	پس همی گویند هر نقش و نگار	مژده مژده نک همی آید بهار

²⁴⁵⁷ روز سر تا پا Bul.ABCGHKMN : روی سر تا پا L
²⁴⁵⁸ و یک رو متحد Bul.ABGHKL MN : و دیگر متحد C، در حاشیه تصحیح شده.
²⁴⁵⁹ و دیگر M : و از یک Bul.ABCGHKLN
²⁴⁶⁰ با زیب و فر است Bul.ABGHKLM ، و به همین صورت در C تصحیح شده : با کر و فر است CN، در L جای این دو مصراع باهم عوض شده.
²⁴⁶¹ با گلستان Bul.ABCGHKMN : بر گلستان L
²⁴⁶² رنگ آن و زنگ این GHKM : ننگ آن و رنگ این B : ننگ آن و زنگ این Fatih Bul. : رنگ آن و رنگ این ACLN
²⁴⁶³ یاقوت و زکات M : یاقوت زکات Bul.ABCGHKLN
²⁴⁶⁴ به Bul.BCGHKLMN : نبه A
²⁴⁶⁵ آن یک کس است او ابله است Bul.ABCGHKMN : آن یک کس است و او مه است L
²⁴⁶⁶ هر ستاره بر فلک Bul.ABGHKM ، نیز C در حاشیه : اختران هر یک همه N : آخر این هر یک C : اختر آن هر یک همه L

2960. تا بود تابان شکوفه چون زره کی کنند²⁴⁶⁷ آن میوه‌ها پیدا گره
2961. چون شکوفه ریخت میوه سر کند چونکه تن بشکست جان سر بر کند²⁴⁶⁸
2962. میوه معنی و شکوفه صورتش آن شکوفه مژده میوه نعمتش
2963. چون شکوفه ریخت میوه شد پدید چونکه آن کم شد شد این اندر مزید
2964. تا که نان نشکست قوت کی دهد ناشکسته خوشه‌ها کی می‌دهد
2965. تا هلیله نشکند با²⁴⁶⁹ ادویه کی شود خود صحت افزا ادویه²⁴⁷⁰

در صفت²⁴⁷¹ پیر و مطاوعت وی

2966. ای ضیا الحق حسام الدین بگیر یک دو کاغذ بر فزا در وصف پیر
2967. گر چه جسم نازکت را زور نیست لیک بی‌خورشید ما را نور نیست
2968. گرچه مصباح و زجاجه گشته‌ای لیک سر خیل دلی²⁴⁷² سر رشته‌ای
2969. چون سر رشته به دست و کام²⁴⁷³ تست درهای عقد دل ز انعام²⁴⁷⁴ تست
2970. بر نویس احوال پیر راه‌دان پیر را بگزین و عین راه دان
2971. پیر تابستان و خلقان تیر ماه خلق مانند شبانند و پیر ماه

²⁴⁶⁷ کتند AGHM : کتند Bul.BCKLN
²⁴⁶⁸ بر کتند LM : بر زند Bul.ABGHKN : بر نهاد C
²⁴⁶⁹ با Bul.BCGHKLMN : یا A
²⁴⁷⁰ کی شود خود صحت افزا ادویه Bul.ABGHKLMN : کی شود کی صدت افزا ادویه C، در بالا تصحیح شده. A در حاشیه،
²⁴⁷¹ کی فزاید تن درستی ادویه
²⁴⁷² در صفت ABCGHKLMN : بیان صفت Bul. C در حاشیه، «بیان صفت پیر که پیر کدامست»
²⁴⁷³ سر خیل دلی Bul.ABGHKLMN : سر جیل دل C
²⁴⁷⁴ به دست و کام Bul.BCGHKLMN : به دست کام A
²⁴⁷⁴ درهای عقد دل ز انعام Bul.ABGHKM نیز C در حاشیه : مهرهای عقد دل ز انعام CN : مهرهای عقل در انعام L

2972. کردهام بخت جوان را نام پیر
 کوز حق پیر است نه از ایام پیر
2973. او چنان پیر است²⁴⁷⁵ کش آغاز نیست
 با چنان²⁴⁷⁶ در یتیم انباز نیست
2974. خود قوی تر می شود²⁴⁷⁷ خمر کهن
 خاصه آن خمیری که باشد من لدن²⁴⁷⁸
2975. پیر را بگزین که بی پیر این سفر
 هست بس پر آفت و خوف و خطر
2976. آن رهی که²⁴⁷⁹ بارها تو رفته ای
 بی قلاوز اندر آن آشفته ای
2977. پس رهی را که ندیدی تو هیچ
 همین مرو تنها ز رهبر سر مپیچ
2978. گر نباشد سایه او بر تو گول
 پس ترا²⁴⁸⁰ سر گشته دارد بانگ گول
2979. غولت از ره²⁴⁸¹ افکند اندر گزند
 از تو داهی تر درین ره بس بدند
2980. از نبی بشنو ضلال رهروان
 که چه شان کرد²⁴⁸² آن بلیس بد روان²⁴⁸³
2981. صد هزاران ساله راه از جاده دور
 بردشان و کردشان دبیر و عور²⁴⁸⁴
2982. استخوانهاشان ببین و مویشانشان
 عبرتی گیر و مران خر سوبشان

²⁴⁷⁵ پیر است BM : پیریست Bul.ACGHKLN

²⁴⁷⁶ چنان Bul.ABGHKM : چنین CLN در هر دو مصراع

²⁴⁷⁷ قوی تر می شود Bul.ABCGHKMN : شهی تر می شود L

²⁴⁷⁸ خاصه آن خمیری که باشد من لدن Bul.ABGHKM ، نیز C در حاشیه : خود شهی تر می بدی زر کهن CLN

²⁴⁷⁹ که Bul.ABGHKL MN : گر C

²⁴⁸⁰ پس ترا Bul.ABCGHKMN : بس ترا L

²⁴⁸¹ از ره Bul.ABGKLMN : از راه CH ؛ C «ره» را در بالا نوشت

²⁴⁸² چه شان کرد ABCGHKLMN : چه سان کرد Bul.

²⁴⁸³ در L جای ابیات « از نبی بشنو ضلال رهروان* که چه شان کرد آن بلیس بد روان » و « صد هزاران ساله راه از جاده دور *

بردشان و کردشان دبیر و عور » با هم عوض شده و پس این بیت بیت « غولت از ره افکند اندر گزند* از تو داهی تر درین ره بس

پندند » آمده.

²⁴⁸⁴ دبیر و عور M : ادبار و عور BCKN : ادبیر و عور Bul.AGH : ادبار عور L. در L این بیت پس از بیت « گر نباشد سایه

... دارد بانگ گول » آمده.

2983. گردن خـر گیر و سـوی راه کش سوی ره بانان و ره دانان خوش
2984. هین مهـل خـر را و دست از وی مدار زآنکه عشق²⁴⁸⁵ اوست سوی سبزه زار
2985. گر یکی دم تو به غفلت واهلـیش او رود فرسـنگها سـوی حشـیش
2986. دشمن راه است خـر مست علف ای که بس²⁴⁸⁶ خـر بنده را کرد او تلف
2987. گر ندانی ره هر آنچه خـر بخواست عکس آن کن خود بود آن راه راست²⁴⁸⁷
2988. شاوروهـن و آنگه²⁴⁸⁸ خـالفوا إن من لم یعصهن تالف
2989. با هوا و آرزو کم باش دوست چون یضـلک عن سبیل الله اوست
2990. این هوا را نشکند اندر جهان هیچ چیزی همچو سایه همـرهان

وصیت کردن رسول علیه السلام مر علی را کرم الله وجهه که چون هر کسی به نوع در طاعتی تقرب جوید به حق تو

تقرب جوی به صحبت عاقل و بنده خاص تا ازیشان همه پیش قدم تر باشی²⁴⁸⁹

2991. گفت پیغامبر²⁴⁹⁰ علی را کای علی شیر حقی پهلوان²⁴⁹¹ پر دلی
2992. لیک بر شیری مکن هم اعتماد²⁴⁹² اندر آ در سایه نخل امید

²⁴⁸⁵ عشق ABCGHKLMN : میل Bul.

²⁴⁸⁶ که بس ABCGHKLMN : بسا Bul.

²⁴⁸⁷ آن راه راست Bul.ABCGHKMN : این راه راست L

²⁴⁸⁸ و آنکه Bul.ABGHKLM : پس آنکه CN

²⁴⁸⁹ رسول صلی الله علیه و سلام مر علی را. Bul.ABCHKLN قبل از «علی» «مر» را حذف کرده. Bul.ABCGHKLN B «در» را قبل از «طاعتی» حذف کرده. تو تقرب در سایه مرد (؟) عاقل. Bul.ABCGLN بجای «تا ازیشان همه» نوشته «تا از همه» ؛ A پیش قدم تو باشی. Bul. BHL «تر» را پس از «پیش قدم» حذف کرده.

²⁴⁹⁰ پیغامبر BCLM : پیغمبر Bul.AGHKN

²⁴⁹¹ پهلوان M : پهلوانی Bul.ABCGHKLN

²⁴⁹² اعتماد ABCGHKLMN : اعتماد Bul.

2993. انـدر آ در سـایه آن عـاقلی
کش نتواند²⁴⁹³ برد از ره نـاقلی
2994. ظل او اندر زمین چون کوه قاف
روح او سیمرغ بس عالی طواف
2995. گر بگویم تا قیامت نعت او
هیچ آن را مقطوع و غایت مجو
2996. در بشر رو پوش کردست آفتاب
فهم کن و الله اعلم بالصواب²⁴⁹⁴
2997. یا علی از جمله طاعات راه
بر گزین تو سایه خاص²⁴⁹⁵ اله
2998. هر کسی در طاعتی بگریختند
خویشتن را مخلصی انگیختند
2999. تو برو در سایه عاقل گریز
تارهی ز این²⁴⁹⁶ دشمن پنهان ستیز
3000. از همه طاعات اینت بهتر است
سبق یابی بر هر آن سابق که هست
3001. چون گرفت²⁴⁹⁷ پیر هین تسلیم شو
همچو موسی زیر حکم خضر رو
3002. صبر کن در کار²⁴⁹⁸ خضری بی نفاق²⁴⁹⁹
تا نگوید²⁵⁰⁰ خضر رو هذا فراق
3003. گرچه کشتی بشکند تو دم مزن
گرچه طفلی را کشد تو مو مکن
3004. دست او را حق چو دست خویش خواند
تا یدُ الله فَوْقَ أَيْدِيهِمْ براند
3005. دست حق میراندش زندش کند²⁵⁰¹
زنده چه بود جان پابندهش²⁵⁰² کند

²⁴⁹³ کش نتواند M : نداند ABCGHKLN : کش نتاند Bul.

²⁴⁹⁴ پس از این بیت، Bul. افزوده:

آفتاب روح نی آن فلک * که ز نورش زنده اند انس و ملک

²⁴⁹⁵ سایه خاص Bul.ABGHKLM : سایه بنده CN

²⁴⁹⁶ ز این M : ز آن Bul.ABCGHKLN

²⁴⁹⁷ گرفتت ABCGHKLMN : گرفتی Bul. و Fatih Bul. و Sari Abd.

²⁴⁹⁸ در کار M : بر کار Bul.ABCGHKLN

²⁴⁹⁹ خضری بی نفاق Bul.BCGKLMN : خضر ای بی نفاق AH

²⁵⁰⁰ نگوید Bul.ABGHKLMN : بگوید C

²⁵⁰¹ زندش کند Bul.M : زنده کند A : زندش کند BCGHKLN

²⁵⁰² پابندهش Bul.BGHKLMN : پابندهش AC

3006. هر که تنها نادرا این ره²⁵⁰³ برید هم بعون همت²⁵⁰⁴ پیران رسید
3007. دست پیر از غایبان کوتاه نیست دست او جز قیضه الله نیست
3008. غایبان را چون چنین خلعت دهند پیش مهمان²⁵⁰⁵ تا چه نعمتها نهند²⁵⁰⁶
3009. کو کسی کو پیش شه²⁵⁰⁷ بندد کمر تا کسی²⁵⁰⁸ کو هست از بیرون²⁵⁰⁹ در²⁵¹⁰
3010. غایبان را چون نواله می دهند حاضران از غایبان لا شک بهند²⁵¹¹
3011. چون گزیدی پیر نازک دل مباش سست و ریزیده چو آب و گل²⁵¹² مباش
3012. ور²⁵¹³ بهر زخمی تو پر کینه شوی ب پس کجا بی صیقل آینه شوی شنو

کبودی زدن قزوینی بر شانگاه صورت شیر و پشیمان شدن او به سبب زخم سوزن

3013. این حکایت بشنو از صاحب بیان در طریق و عادت²⁵¹⁴ قزوینیان
3014. بر تن و دست و کتفها بی گزند از سر سوزن کبودیها زنند²⁵¹⁵
3015. سوی دلاکی بشد قزوینیی که کبودم زن بکن شیرینی

²⁵⁰³ هم بعون همت Bul.ABGHKM ، نیز C در حاشیه : هم به بار دل CLN

²⁵⁰⁴ نادرا این ره Bul.ABCGHKMN : نادر این ره را L

²⁵⁰⁵ پیش مهمان Bul.ABGHKLM : پیش حاضر CN

²⁵⁰⁶ Bul.ABCGHKLN جای این مصراع و مصراع « حاضران از غایبان لا شک بهند » با هم عوض شده.

²⁵⁰⁷ کو پیش شه GLM ، در H به همین صورت تصحیح شده : کو پیششان Bul.ABCHKN

²⁵⁰⁸ تا کسی Bul.ABCGHKMN : یا کسی L

²⁵⁰⁹ از بیرون M : بیرون سوی Bul.ABCGHKLN

²⁵¹⁰ Bul.ABCGHKLN جای بیت « کو کسی کو پیش شه بندد کمر * تا کسی کو هست از بیرون در » و بیت « غایبان را چون نواله می دهند * حاضران از غایبان لا شک بهند » با هم عوض شده.

²⁵¹¹ L « پیش مهمان تا چه نعمتها نهند * غایبان را چون نواله می دهند »

²⁵¹² آب و گل Bul.BCGHKMN : آب گل AL

²⁵¹³ Bul.ABLM ، نیز C در حاشیه : گر CGHLN

²⁵¹⁴ در طریق و عادت ABCGHKLMN : در طریق عادت Bul.

²⁵¹⁵ زنند Bul.ABGHKLMN : زدند C

3016. گفت چه صورت زخم ای پهلوان
گفت بر زن صورت شیر ژیان
3017. طالع شیر است نقش²⁵¹⁶ شیر زن
جهد کن رنگ کبودی سیر زن
3018. گفت بر چه موضعت صورت زخم
گفت بر شانه گهم زن آن رقم²⁵¹⁷
3019. چونکه او سوزن فرو بردن گرفت
درد آن در شانه گه²⁵¹⁸ مسکن گرفت
3020. پهلوان در ناله آمد کای سنی
مر مرا کشتی چه صورت می زنی
3021. گفت آخر شیر فرمودی مرا
گفت از چه عضو²⁵¹⁹ کردی ابتدا
3022. گفت از دمگاه آغازیده ام
گفت دم بگذار ای دو دیده ام
3023. از دم و دمگاه شیرم دم گرفت
دمگه او دمگهم محکم گرفت
3024. شیر بی دم باش گو ای شیر ساز
که دلم سستی گرفت از زخم گاز
3025. جانب دیگر گرفت آن شخص زخم
بی محابا و مواسایی و رحم²⁵²⁰
3026. بانگ کرد او کین²⁵²¹ چه اندام است ازو
گفت این گوش است ای مرد نکو
3027. گفت تا گوشش نباشد ای حکیم
گوش را بگذار و کوته²⁵²² کن گلیم
3028. جانب دیگر خلش آغاز کرد
باز قزوینی فغان را ساز کرد

²⁵¹⁶ نقش ABCGHKMN : و نقش Bul.L
²⁵¹⁷ گفت بر شانه گهم زن آن رقم Bul.M ، و C در حاشیه : گفت بر شانگهم زن آن رقم ABGHK : گفت بر شانه زن آن رقم صنم

CLN

پس از این بیت، L افزوده:

تا شود پشتم قوی در رزم و بزم * باچنین شیر ژیان در عزم و حزم

²⁵¹⁸ شانه گه Bul.M : شانگه ABCGHKLN

²⁵¹⁹ گفت از چه عضو Bul.ABGHKLM ، نیز C در حاشیه: گفت از چه اندام N : گفت بچه اندام C

²⁵²⁰ بی محابا و مواسایی و رحم Bul.ABGHM : بی محابا بی مواسا بیز رحم CN : بی محابا و مواسا تیو رحم KL

²⁵²¹ کین Bul.BCGHKLMN : این A

²⁵²² بگذار و کوته Bul.BCGHKLMN : بگذار کوته A

گفتش ²⁵²³ این است اشکم شیر ای عزیز	3029 کین سوم جانب چه اندام است نیز
چه شکم باید نگار شیر را ²⁵²⁴	3030 گفت تا اشکم نباشد شیر را
تا به دیر انگشت در دندان بماند	3031 خیره شد دلاک و پس ²⁵²⁵ حیران بماند
گفت در عالم کسی را این فتاد	3032 بر زمین زد سوزن از خشم اوستاد ²⁵²⁶
این چنین شیری خدا خود نافرید ²⁵²⁸	3033 شیر بی دم و سر و اشکم که دید ²⁵²⁷
تا رهی از نیش نفس ²⁵²⁹ گبر خویش	3034 ای برادر صبر کن بر درد نیش
چرخ و مهر ²⁵³¹ و ماهشان آرد سجد	3035 کان گروهی ²⁵³⁰ که رهیدند از وجود
مر و را فرمان برد خورشید و ابر	3036 هر که مرد اندر تن او نفس گبر
آفتاب او را نیبارد سوختن	3037 چون دلش آموخت شمع افروختن
ذکر تزاور کذا ²⁵³² عن کفهم	3038 گفت حق در آفتاب منتجم
پیش جزوی کو سوی کل می رود ²⁵³³	3039 خار جمله لطف چون گل می شود
خویشتن را خوار و خاکی ²⁵³⁴ داشتن	3040 چیست تعظیم خدا افراشتن

²⁵²³ گفتش M : گفت Bul.ABCGHKLN
²⁵²⁴ چه شکم باید نگار شیر را M : چه شکم باید نگار سیر را N : چه شکم باید بکار سیر را C : گشت افزون درد کم زن زخمها
Bul.ABGHK : گشت افزون درد کم کن زخم را L
²⁵²⁵ پس GLM : بس Bul.ABCHKLN
²⁵²⁶ از خشم اوستاد Bul.BGM ، به همین صورت در C در بالای سطر نوشته و در حاشیه A اضافه شده : آن دم اوستاد ACHKLN
²⁵²⁷ که دید Bul.ABCKLMN : کی دید GH
²⁵²⁸ پس از این بیت L افزوده:
چون نداری طاقت سوزن زدن * از چنین شیر ژیان تو دم مزن
²⁵²⁹ نیش نفس Bul.ABCGHKLMN : پیش نفس L
²⁵³⁰ کان گروهی ABCGHKLMN : آن گروهی Bul.
²⁵³¹ چرخ و مهر Bul.BCGHKLMN : چرخ مهر A
²⁵³² کذا Bul.M : کذا ABCGHKLN
²⁵³³ سوی کل می رود Bul.ABGHKLMN : سوی کل می شود C
²⁵³⁴ خوار و خاکی Bul.ABCGHKMN : خار و خاکی L

3041. چیسیت توحید خدا آموختن
خویشتن را پیش واحد سوختن
3042. گر همی خواهی که بفریزی چو روز
هستی همچون²⁵³⁵ شب خود را بسوز
3043. هستیت در هست آن هستی نواز
همچو مس در کیمیا اندر گداز
3044. در من و ما سخت کردستی دو دست²⁵³⁶
هست این جمله خرابی از دو هست

[26b]

رفتن گرگ و روباه²⁵³⁷ در خدمت شیر به شکار

3045. شیر و گرگ و روبه‌هی بهر شکار
رفته بودند از طلب در کوهسار
3046. هر سه با هم اندر آن صحرای ژرف²⁵³⁸
صیدها گیرند²⁵³⁹ بسیار و شگرف²⁵⁴⁰
3047. تا به پشت همدگر بر صیدها
سخت بر بندند بار²⁵⁴¹ قیدها
3048. گر چه ز یشان شیر نر را ننگ بود
لیک کرد اکرام و همراهی نمود²⁵⁴²
3049. این چنین شه را ز لشکر زحمت است
لیک هم‌ره شد جماعت رحمت است
3050. این چنین مه را ز اختر ننگهاست²⁵⁴³
او میان اختران بهر سخاست
3051. امر شاورهم پیمبر را رسید
گر چه رایبی نیست رایش را ندید

²⁵³⁵ همچون Bul.ABCGKLMN : همچو H

²⁵³⁶ کردستی دو دست ABCGHKLMN : کردستی تو دست Bul.

²⁵³⁷ روباه Bul.ABCGLMN : روبه HK

²⁵³⁸ صحرای ژرف Bul.ABCGHKMN : کهسار ژرف L

²⁵³⁹ صیدها گیرند Bul.ABCGHKMN : صیدها کردند L

²⁵⁴⁰ در Bul.ABCGHKLN جای این بیت و پس از آن بیت با هم عوض شده. در حاشیه C اضافه شده.

²⁵⁴¹ بر بندند بار AGHM : بر بندند بند و CN : بار و فید ما Bul.BKL، و به همین صورت در C تصحیح شده.

²⁵⁴² در حاشیه C اضافه شده.

²⁵⁴³ ز اختر ننگهاست Bul.ABCGHKMN : زاختر زخمهاست L

3052. در ترازو جو رفیق زر شدست نی از آنکه جو چو زر جوهر²⁵⁴⁴ شدست
3053. روح قالب را کنون همره شدست مدتی سگ حارس درگه شدست
3054. چون که رفتند این جماعت سوی کوه در رکاب شیر با فر و شکوه
3055. گاو کوهی و بز و خرگوش زفت یافتند و کار ایشان پیش رفت
3056. هر که باشد در پی شیر حراب کم نباشد روز و شب او را کباب
3057. چون ز که در بیشه آوردندشان کشته و مجروح و اندر²⁵⁴⁵ خون کشان
3058. گرگ و روبه را طمع بود اندر آن که رود قسمت به عدل خسروان
3059. عکس طمع هر دوشان بر شیر زد شیر دانست آن طمعها را سند
3060. هر که باشد شیر اسرار و امیر او بداند هر چه اندیشد ضمیر²⁵⁴⁶
3061. هین نگه دار ای دل اندیشه خو²⁵⁴⁷ دل ز اندیشه بدی²⁵⁴⁸ در پیش او
3062. داند و خر را²⁵⁴⁹ همی راند خموش در رخت خندد برای روی پوش
3063. شیر چون دانست آن وسواسشان وا نگفت و داشت آن دم پاسشان
3064. لیک با خود گفت بنمایم سزا مر شما را ای خسیسان گدا²⁵⁵⁰
3065. مر شما را بس نیامد رای من ظنتان این است در اعطای من²⁵⁵¹

²⁵⁴⁴ زر چو جوهر M : چو زر گوهر Bul.ABCGHKLN
²⁵⁴⁵ مجروح و اندر Bul.ABCGHKMN : مجروح اندر L
²⁵⁴⁶ اندیشد ضمیر Bul.ABCGHKMN : آید در ضمیر L
²⁵⁴⁷ اندیشه خو Bul.BCGHKMN : اندیشه جو AL
²⁵⁴⁸ بدی Bul.ABCGHKMN : خطا L
²⁵⁴⁹ داند و خر را ABCGHKLMN : داند او خر را Bul.
²⁵⁵⁰ خسیسان گدا ABCGHKLMN : خسیسان و گدا Bul.
²⁵⁵¹ بجای مصراع دوم این بیت، B مصراع دوم بیت بعد را آورده.

3066	ای عقول و رایگان ²⁵⁵² از رای من	از عطاهای جهان آرای من
3067	نقش با نقاش چه سگالد ²⁵⁵³ دگر	چون سگالش اوش بخشید و خیر
3068	این چنین ظن خسیسانه به من	مر شما را بود ننگان زمن
3069	ظانین باللهه ظن السوء را	گر نبرم سر بود عین خطا ²⁵⁵⁴
3070	وا رهانم چرخ را از ننگتان	تا بماند در جهان این داستان
3071	شیر با این فکر میزد خنده فاش	بر تبسمهای شیر ایمن مباح ²⁵⁵⁵
3072	مال دنیا شد تبسمهای حق	کرد ما را مست و مغرور و خلق
3073	فقر و رنجوری بهستت ای سندن	کان تبسم دام خود را بر کند

امتحان کردن شیر گرگ را و گفتن که پیش آید ای گرگ بخش کن صیدها را میان ما

3074	گفت شیر ای گرگ این را بخش کن	معدلت را نو کن ای گرگ کهن
3075	نایب من باش در قسمت گری	تا پدید آید که تو چه گوهری
3076	گفت ای شه گاو وحشی بخش تست	آن بزرگ و تو بزرگ و زفت و چست ²⁵⁵⁶
3077	بز مرا که بز میانه ست ²⁵⁵⁷ و وسط	روبها خرگوش بستان بی غلط
3078	شیر گفت ای گرگ چون گفتم بگو	چون که من باشم تو گویی ما و تو

²⁵⁵² ای عقول و رایگان Bul.ABGHKLM ، به همین صورت در C تصحیح شده : ای خرد و رایگان CN

²⁵⁵³ چه سگالد Bul.ABGHKLM : چه اسگالد CN

²⁵⁵⁴ گر نبرم سر بود عین خطا Bul.ABGHKM ، نیز C در حاشیه: چون مناقق سر بنندازم جدا CN : چون مناقق سر نیندازم چرا L

²⁵⁵⁵ این بیت و دو بیت پس از آن در حاشیه N اضافه شده.

²⁵⁵⁶ زفت و چست Bul.ABGHKLM : زفت چست CN

²⁵⁵⁷ بز میانه ست Bul.ABCGHKMN : بر میانست L

3079. گرگ خود چه سگ²⁵⁵⁸ بود کو خویش دید پیش چون من شیر بی‌مثل و ندید
3080. گفت پیش آ ای خری کی خود خرید²⁵⁵⁹ پیشش آمد پنجه زد²⁵⁶⁰ او را درید
3081. چون ندیدش مغز و تدبیر رشید²⁵⁶¹ در سیاست پوستش از سر کشید
3082. گفت چون دید منت از خود نبرد²⁵⁶² این چنین جان را ببايد زار مرد
3083. چون نبودی فانی اندر پیش من فضل آمد مر تو را گردن زدن
3084. کل شیء هالک جز وجه او چون نه‌ای در وجه او هستی مجو
3085. هر که اندر وجه ما باشد فنا کل شیء هالک نبود²⁵⁶³ ورا
3086. ز آنکه در الاست او از لا²⁵⁶⁴ گذشت هر که در الاست او فانی نگشت
3087. هر که بر در او ما و من²⁵⁶⁵ می‌زند رد بباب است او و بر لا می‌تند²⁵⁶⁶

قصه آنکس که در یاری بکوفت از درون گفت کیست آن که در می زند گفت منم گفت چون تو تویی در نمی‌گشایم

هیچ کس را از یاران نمی‌شناسم که او من باشد برو²⁵⁶⁷

3088. آن یکی آمد در یاری بزد گفت یارش کیستی ای معتمد

²⁵⁵⁸ چه سگ Bul.BCGHKL MN : چو سگ A
²⁵⁵⁹ کی خود خرید M : کو خود خرید Bul.AB GHKLN در حاشیه C به همین صورت تصحیح شده : کو خود بدید C
²⁵⁶⁰ پنجه زد Bul.BCGHKL MN : پنجه رود A
²⁵⁶¹ مغز و تدبیر رشید Bul.AB GHKMN : مغز تدبیر رشید C : مغز و تدبیرش رسید L
²⁵⁶² نبرد GHKMN : ببرد Bul.ABCL
²⁵⁶³ نبود ورا M : نبود جزا Bul.AB C GHKLN
²⁵⁶⁴ او از لا Bul.AB C GHKMN : او کز لا L
²⁵⁶⁵ هر که بر در او ما و من Bul.AB GHKLN : هر که او بر در من و ما C
²⁵⁶⁶ و بر لا می‌تند Bul.AB C GHKMN : و بر لا می‌زند L
²⁵⁶⁷ عنوان نسخه C «صفت توحید» است، در حاشیه تصحیح شده. GHKN «قصه آنکس کی» و Bul.ABL «قصه آنکه». N «بزد» بجای «بکوفت» و در M تصحیح شده. G کیست این. Bul.ABLN کیست. N کی (که) او من باشد را حذف کرده N برو پس از نمی‌شناسم.

3089. گفت من گفتش برو هنگام نیست بر چنین خوانی مقام خام نیست
3090. خام²⁵⁶⁸ را جز آتش هجر و فراق²⁵⁶⁹ کی پزد²⁵⁷⁰ کی وا رهاند از نفاق²⁵⁷¹
3091. رفت آن مسکین و سالی در سفر در فراق دوست سوزید از شرر²⁵⁷²
3092. پخته گشت²⁵⁷³ آن سوخته پس باز گشت باز گرد خانه انباز²⁵⁷⁴ گشت
3093. حلقه زد بر در به صد ترس و ادب تا بنجهد بی ادب لفظی ز لب
3094. بانگ زد یارش که بر در کیست آن گفت بر درهم توی ای دلستان
3095. گفت اکنون چون منی ای من در آ²⁵⁷⁵ نیست گنجایی دو من را در سرا
3096. نیست سوزن را سر رشته دو تا چونکه یکتایی درین سوزن در آ
3097. رشته را با سوزن آمد²⁵⁷⁶ ارتباط نیست در خور با جمل سم الخیاط
3098. کی شود باریک هستی جمل جز به مقراض ریاضات و عمل
3099. دست حق باید مر آن را ای فلان کو بود بر هر محالی کن فکان
3100. هر محال از دست او ممکن شود هر حرون از بیم او ساکن شود
3101. اکمه و ابرص چه باشد مرده نیز زنده گردد از فسون آن عزیز

²⁵⁶⁸ خام Bul.BCGHKLMN : خانه A
²⁵⁶⁹ هجر و فراق Bul.BCGHKLMN : هجر فراق A
²⁵⁷⁰ کی پزد Bul.ABCHKLMN : کی بزد G، و در بالا نوشته «معاً»
²⁵⁷¹ پس از این بیت L افزوده؛ نیز Bul. که «نار و نفت» ضبط کرده:
چون تویی تو هنوز از تو نرفت* سوختن باید ترا در نار و تفت
²⁵⁷² در فراق دوست سوزید از شرر Bul.BCGHKLMN : در فراق دوست او میبرد سر A
²⁵⁷³ پخته گشت Bul.BGHKMN ، و در C در زیر سط به همین صورت نوشته شده : پخته شد ACL
²⁵⁷⁴ خانه انباز Bul.CLM : خانه همباز ABGHKN، در C همباز در زیر نوشته شده
²⁵⁷⁵ چون منی ای من در آ Bul.BCGHKLMN : چون شناسی من در آ A
²⁵⁷⁶ رشته را با سوزن آمد BGKMN ، و به همین صورت در C تصحیح شده : رشته را باشد به سوزن Bul.ACHL

3102. و آن عدم کز مرده مرده تر بود در کف ایجاد او²⁵⁷⁷ مضطر بود
3103. کَلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ بخوان مر و را بی کار و بی فعلی مدان
3104. کمترین کاریش هر روز آن بود کوسه لشکر را روانه کند²⁵⁷⁸
3105. لشکری ز اصلا ب سوی امهات بهر آن تا در رحم روید نبات
3106. لشکری ز ارحام سوی خاکدان تاز نر و ماده پر گردد جهان
3107. لشکری از خاک ز آن سوی اجل تا ببیند²⁵⁷⁹ هر کسی حسن عمل²⁵⁸⁰
3108. این سخن پایان ندارد هین بتاز سوی آن دو یار پاک پاک باز
- پشیمان شدن آن گوینده که منم و بر یا ضت غربت آن کشیدن او یکی سال جهت استغفار و باز گشتن آن مستغفر
بدر خانه و پرسیدن صاحب خانه که کیست بر در و جواب گفتن آن مستغفر که توی بر در²⁵⁸¹
3109. گفت یارش کاندرا²⁵⁸² ای جمله من نی مخالف چون گل و خار چمن²⁵⁸³
3110. رشته یکتا شد غلط کم شو²⁵⁸⁴ کنون گر دو تا بینی حروف کاف و نون
3111. کاف و نون همچون کمند آمد جذوب تا کشاند²⁵⁸⁵ مر عدم را در خطوب

²⁵⁷⁷ در کف ایجاد او Bul.ABGHKLM، نیز در حاشیه C: وقت ایجادش عدم CN
²⁵⁷⁸ کمترین کاریش هر روز آن بود * کوسه لشکر را روانه کند Bul.LM و در N « کارش بهر روز » : کمترین کاریش هر روزست آن * کوسه لشکر را کند این سو روان ABGK، نیز در حاشیه CH
²⁵⁷⁹ تا ببیند Bul.ABCGHKLMN : تانه ببند L
²⁵⁸⁰ حسن عمل Bul.BCGHKLMN : حسن و عمل A
²⁵⁸¹ ABGHK حذف کرده. N باز آمدن بر در یار سال دوم. Bul. «پشیمان شدن آن شخص از گفتن منم»، نیز L که این عنوان را بسیار طولانی کرده. «صفت توحید»، فقط در C آمده. Fatih Bul. N، عنوانهای دیگری نوشته اند که به حکایت سابق مربوط می شود.
²⁵⁸² کاندرا آ Bul.CGKLMN : اندرا ABH
²⁵⁸³ خار چمن Bul.ABCGHLM : خار و چمن KN
²⁵⁸⁴ غلط کم شو ACGHKLMN : غلط کم زن B : غلط کم شد Bul.
²⁵⁸⁵ تا کشاند Bul.ABGHKLMN : تا گشاید C

3112. پس دو تا باید²⁵⁸⁶ کمند اندر صور
گرچه یکتا باشد آن دو در اثر
3113. گر دو پا گر چاره را برد²⁵⁸⁷
همچو مقراض دو تا یکتا برد
3114. آن دو همبازان²⁵⁸⁸ گازر را ببین
هست در ظاهر خلافی²⁵⁸⁹ آن و این²⁵⁹⁰

[27a]

3115. آن یکی کرباس را در آب زد
و آن دگر انباز²⁵⁹¹ خشکش می کند
3116. باز او آن خشک را تر می کند
گویا ز استیزه بر ضد می تند²⁵⁹²
3117. لیک این دو ضد استیزه نما²⁵⁹³
یکدل و یک کار باشد در رضا
3118. هر نبی و هر ولی را مسلکی است
لیک تا حق²⁵⁹⁴ می برد جمله یکی است²⁵⁹⁵
3119. چونکه جمع مستمع را خواب برد
سنگهای آسیا را آب ببرد
3120. رفتن این آب فوق آسیاست
رفتنش در آسیا بهر شماسست
3121. چون شما را حاجت طاحون نماند
آب را در جوی اصلی²⁵⁹⁶ باز راند

²⁵⁸⁶ دو تا باید Bul.ABGHKLMN : دو تا باید C
²⁵⁸⁷ گر دو پا گر چاره را برد Bul.ABGHKM ، و به همین صورت در C تصحیح شده : گر دو پا گر چاره را برد C :
گر دو تا گر چاره را برد L : یک ره برد N
²⁵⁸⁸ همبازان ABGHKLMN : انبازان Bul.C
²⁵⁸⁹ خلافی Bul.BGHKLMN : خلاف AC
²⁵⁹⁰ و این M : و ز این CGHKN : و زین Bul.ABL
²⁵⁹¹ انباز Bul.LM : همباز ABCGHKN
²⁵⁹² گویا ز استیزه بر ضد می تند Bul.MN : همچو ز استیزه بزد بر می تند H : همچو استیزه ضد تر می کند C ، و قبل از استیزه
حرف «ز» را داخل کرده : همچو استیزه بزد بر می تند AL و در حاشیه A ، گویا ز استیزه و ضد می زند : گویا ز استیزه ضد بر
می تند BGK ، نیز در حاشیه
²⁵⁹³ ضد استیزه نما ABCGHKLMN : همباز ضد و استیزه نما Bul.
²⁵⁹⁴ تا حق Bul.ABGHKMN : با حق CL
²⁵⁹⁵ پس از این بیت N این عنوان را نوشته : رو در کشیدن سخن بسبب ملالت مستمعان
²⁵⁹⁶ اصلی Bul.ABGHKLMN : اصل C ، در حاشیه تصحیح شده

- 3122 ناطقه سوی دهان تعلیم راست²⁵⁹⁷ ورنه خود آن نطق²⁵⁹⁸ را جویی جداست²⁵⁹⁹
- 3123 می‌رود بی‌بانگ و بی‌تکرارها تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ تَا غَلْزَارَهَا²⁶⁰⁰
- 3124 ای خدا جان را تو بنما آن مقام که در و بی‌حرف²⁶⁰¹ می‌روید کلام
- 3125 تا که سازد جان پاک از سر قدم سوی عرصهٔ دور پهنای²⁶⁰² عدم
- 3126 عرصه‌ای بس با گشاد و با فضا²⁶⁰³ وین خیال و هست یابد زو نوا
- 3127 تنگتر آمد خیالات از عدم ز آن سبب باشد خیال اسباب غم
- 3128 باز هستی تنگتر بود از خیال ز آن شود در وی قمر همچون²⁶⁰⁴ هلال
- 3129 باز هستی جهان حس و رنگ²⁶⁰⁵ تنگتر آمد که زندانی است تنگ
- 3130 علت تنگی است ترکیب و عدد جانب ترکیب حسها می‌کشد
- 3131 ز آن سوی حس عالم²⁶⁰⁶ توحید دان گر یکی خواهی بدان جانب بران
- 3132 امر کن یک فعل بود و نون و کاف در سخن افتاد و معنی بود صاف
- 3133 این سخن پایان ندارد باز گرد تا چه شد احوال گرگ اندر نبرد

²⁵⁹⁷ تعلیم راست Bul.BCGHKLMN : تعظیم راست A
²⁵⁹⁸ ورنه خود آن نطق Bul.BCGHKLMN : ورنه آن نطق A
²⁵⁹⁹ جویی جداست Bul.BCGHKMN : جوی جداست AL
²⁶⁰⁰ تا گلزارها Bul.ABGHKMN : با گلزارها CL
در L جای این بیت و بیت پس از آن باهم عوض شده.
²⁶⁰¹ که در و بی‌حرف Bul.ABCHKLMN : کلندرو بی حرف G
²⁶⁰² دور پهنای ABCGHMN : دور و پهنای Bul.KL ، در G به همین صورت تصحیح شده.
²⁶⁰³ با فضا Bul.ABGHKLMN : با قضا C
²⁶⁰⁴ قمر همچون Bul.ABGHKMN : قمرها چون CL
²⁶⁰⁵ حس و رنگ Bul.BCGHKLMN : و حس و رنگ A
²⁶⁰⁶ عالم Bul.ABGHKLMN : عالمی C

ادب کردن شیر گرگ را که در قسمت بی ادبی کردی²⁶⁰⁷

3134. گرگ را بر کند سر آن سر فراز / تا نماند دو سوری و امتیاز
3135. فَأَتَقَمْنَا مِنْهُمْ اسْتِ ای گرگ پیر / چون نبودى مرده در پیش امیر²⁶⁰⁸
3136. بعد از آن رو شیر با روباه کرد / گفت این را بخش کن از بهر خورد²⁶⁰⁹
3137. سجده کرد و گفت این گاو²⁶¹⁰ سمین / چاشت خوردت باشد ای شاه گزین²⁶¹¹
3138. و آن بز²⁶¹² از بهر میان روز را / یخنیی باشد شه پیروز را
3139. و آن دگر خرگوش بهر شام هم / شب چره این شاه با لطف و کرم
3140. گفت ای روبه تو عدل افروختی / این چنین قسمت ز کی آموختی²⁶¹³
3141. از کجا آموختی این ای بزرگ / گفت ای شاه جهان از حال گرگ
3142. گفت چون در عشق ما گشتی گرو / هر سه را برگیر و بستان و برو²⁶¹⁴
3143. روبها چون جملگی ما را شدی / چونت آزاریم چون تو ما شدی
3144. ما ترا و جمله²⁶¹⁵ اشکاران ترا / پای بر گردون هفتم نه بر آ
3145. چون گرفتی عبرت از گرگ دنی / پس تو روبه نیستی شیر منی²⁶¹⁶

²⁶⁰⁷ بی ادبی کردی Bul.BKLM : بی ادبی کرده بود CG : بی ادبی کرد AHN، نیز C در حاشیه

²⁶⁰⁸ در پیش امیر Bul.BCGHKLMN : در پیش کبیر A

²⁶⁰⁹ گفت این را بخش کن از بهر خورد Bul.ABGHKLMN، نیز C در حاشیه : گفت بخش کن برای چاشت خورد C

²⁶¹⁰ این گاو ACHLMN : کین گاو Bul.BGK

²⁶¹¹ شاه گزین Bul.ABCGHKMN : شاه زمین L

²⁶¹² و آن بز Bul.ABGHKLMN : وین بز C

²⁶¹³ ز کی آموختی ACGHKMN : ز که آموختی Bul.BL

²⁶¹⁴ بستان و برو Bul.ABCGHKLM : بستان و برگیر N

²⁶¹⁵ ما ترا و جمله Bul.BCGHKLMN : ما ترا این جمله A

²⁶¹⁶ در C بیت پس از این بیت مقدم بر این بیت است.

3146. عاقل آن باشد که عبرت گیرد از²⁶¹⁷ مرگ یاران در بلای محتررز
3147. روبه آن دم بر زبان صد شکر راند که مرا شیر از پس آن گرگ خواند²⁶¹⁸
3148. گر مرا اول بفرمودی که تو بخش کن این را که بردی جان ازو²⁶¹⁹
3149. پس سپاس او را که ما را در جهان کرد پیدا²⁶²⁰ از پس پیشینیان
3150. تا شنیدیم آن سیاستهای حق بر قرون ماضیه اندر سبق
3151. تا که ما از حال آن گرگان پیش همچو روبه پاس خود داریم بیش²⁶²¹
3152. امت مرحومه²⁶²² زین رو خواندمان آن رسول حق و صادق²⁶²³ در بیان
3153. استخوان و پشم آن گرگان عیان بنگرید و پند گیرید ای مهان
3154. عاقل از سر بنهد این هستی و باد چون شنید انجام آن فرعون²⁶²⁴ و عاد
3155. ور بنهد دیگران از حال او عبرتی گیرند از اضلال او

تهدید کردن نوح علیه السلام مر قوم را که با من میبچید که من روی پوشم با خدا می پیچید در میان این به حقیقت

ای مخدولان²⁶²⁵

²⁶¹⁷ عبرت گیرد از GHM : گیرد عبرت از Bul.ABCKLN

²⁶¹⁸ روبه آن دم بر زبان صد شکر راند * که مرا شیر از پس آن گرگ خواند Bul.ABGHKL MN ، نیز در حاشیه C : گفت روبه صد سپاس آن شیر را * کز پس آن گرگ وا خواند او مرا C

²⁶¹⁹ بردی جان ازو Bul.ABCGHKLM : جان بردی ازو N

²⁶²⁰ کرد پیدا Bul.BCGHKL MN : کرده پیدا A

²⁶²¹ پاس خود داریم بیش Bul.ABGHKL MN : پاس را(؟) داریم خویش C ، و در بالا نوشته «خود»

²⁶²² مرحومه Bul.ABGHKL MN : مرحوم C ، در بالا تصحیح شده

²⁶²³ حق و صادق Bul.CGKM : حق صادق ABHLN

²⁶²⁴ آن فرعون M : فرعونان Bul.ABCGHKL N

²⁶²⁵ Bul.ABCGHKL N با خدای می پیچید . G رو پوشم. N از «در میان» تا آخر را حذف کرده. B «این بحقیقت» را حذف کرده. AC حقیقت. C در حاشیه، «در حقیقت» بجای «در میان این بحقیقت»

3156	گفت نوح ای سرکشان من من نیم	من ز جان مردم ²⁶²⁶ به جانان می‌زیم
3157	چون بمردم از حواس بو البشر	حق مرا شد سمع و ادراک و بصر
3158	چونکه من من نیستم این دم ز هوست	پیش این دم هر که دم زد کافر اوست
3159	هست اندر نقش این روباه شیر	سوی این روبه ²⁶²⁷ نشاید شد ²⁶²⁸ دلیر
3160	گر ز روی صورتش می‌نگروی	غره شیران ²⁶²⁹ از او می‌نشونوی
3161	گر نبودی نوح را از حق بدی ²⁶³⁰	پس جهانی را چرا بر هم زدی
3162	صد هزاران شیر بود او در تنی	او چو آتش بود و عالم خرمنی ²⁶³¹
3163	چونکه خرمن پاس عشر او نداشت	او چنان ²⁶³² شعله بر آن خرمن گماشت
3164	هر که او در پیش این شیر نهان	بی‌ادب چون گرگ بگشاید دهان
3165	همچو گرگ آن شیر بردرآندش	فَأَتَقَمْنَا مِنْهُمْ بِرِخْوَانِش
3166	زخم یابد همچو گرگ از دست شیر	پیش شیر ابله ²⁶³³ بود کو شد دلیر
3167	کاشکی آن زخم بر جسم ²⁶³⁴ آمدی	تا بدی کایمان ²⁶³⁵ و دل سالم بدی

²⁶²⁶ مردم Bul.ABCHKLMN : مرده C
²⁶²⁷ سوی این روبه Bul.ABCCHKMN : پیش این روبه L
²⁶²⁸ نشاید شد Bul.ABCCHKLM : نباید شد N
²⁶²⁹ غره شیران Bul.ABCCHKMN : غرش شیران L
²⁶³⁰ گر نبودی نوح را از حق بدی Bul.ACHKMN ، نیز C در حاشیه : گر نبودی نوح شیر سرمدی BCL
²⁶³¹ او چو آتش بود و عالم خرمنی Bul.ABCCHKMN : او برون رفته بد از ما و منی L
افزوده:
او دو عالم را همی دید ارزنی * او چو آتش بود و عالم خرمنی
²⁶³² چنان Bul.ABLM : چنین CGHKN
²⁶³³ ابله Bul.BCHKLMN : انکه A
²⁶³⁴ جسم Bul.ACHKLMN : تن BGK
²⁶³⁵ کایمان ABCHKLMN : که ایمان Bul.CK

3168. قوتم بکسست²⁶³⁶ چون اینجا رسید
3169. همچو آن روبه کم اشکم کنید
3170. جمله ما و من به پیش او نهید
3171. چون فقیر آید²⁶³⁹ اندر راه راست
3172. زآنکه او پاک است و سبحان وصف اوست
3173. هر شکار و هر کراماتی که هست
3174. نیست شه را طمع بهر خلق ساخت
3175. آنکه دولت آفرید و دو سرا
3176. پیش سبحان پس²⁶⁴³ نگه دارید دل
3177. کو بیند سر و فکر²⁶⁴⁴ و جست و جو²⁶⁴⁵
3178. آنکه او بی نقش ساده سینه²⁶⁴⁶ شد
3179. سر ما را بی گمان موقن شود
- چون توانم کردن²⁶³⁷ این سر را پدید
- پیش او روباه بازی کم کنید
- ملک ملک اوست²⁶³⁸ ملک او را دهید
- شیر و صید شیر²⁶⁴⁰ خود آن شماسست
- بی نیاز است او ز نغز و مغز و پوست
- از برای بنندگان آن شه است²⁶⁴¹
- این همه دولت خنک آنکو شناخت
- ملک و دولتها²⁶⁴² چه کار آید و را
- تا نگریدید از گمان بد خجل
- همچو اندر شیر خالص تار مو
- نقشهای غیب را آینه شد
- زآنکه مومن آینه مومن بود²⁶⁴⁷

²⁶³⁶ بکسست Bul.ABGHKM : بشکست CLN
²⁶³⁷ کردن M : کرد Bul.ABGHKLN : گفت C، در حاشیه تصحیح شده
²⁶³⁸ ملک ملک اوست Bul.ABCGHKMN : مالک ملک اوست L
²⁶³⁹ فقیر آید Bul.GHKLM : فقیرانند A : فقیرانید BCN
²⁶⁴⁰ شیر و صید شیر Bul.BCGHKLMN : شیر صید و شیر A
²⁶⁴¹ آن شه است Bul.BCGHKLMN : این شهست A
²⁶⁴² ملک و دولتها Bul.BLM : ملک دولتها ACGHKN
²⁶⁴³ پس Bul.GHLMN : بس ABCK
²⁶⁴⁴ سر و فکر Bul.BCGKMN : سر فکر AHL
²⁶⁴⁵ جست و جو Bul.ACGHKLMN : جست جو B
²⁶⁴⁶ ساده سینه Bul.ABCGHKMN : و ساده سینه L
²⁶⁴⁷ مومن بود Bul.ABCGHKMN : مومن شود L

3180. چون زند او نقد ما را²⁶⁴⁸ بر محک
پس یقین را باز داند او ز شک²⁶⁴⁹
3181. چون شود جانش محک نقدها
پس ببیند نقد را و قلب را²⁶⁵⁰

نشاندن پادشاهان صوفیان عارف را در پیش روی خویش تا چشمشان بدیشان روشن شود²⁶⁵¹

3182. پادشاهان را چنان²⁶⁵² عادت بود
این شنیده باشی ار یادت بود
3183. دست چپشان پهلوانان ایستند
ز آنکه دل پهلوی چپ باشد به بند
3184. مشرف و اهل قلم²⁶⁵³ بر دست راست
ز آنکه علم خط و ثبت آن دست²⁶⁵⁴ راست
3185. صوفیان را پیش رو موضع دهند
کاینه جانند و ز آینه بهند
3186. سینه صیقلها زده²⁶⁵⁵ در ذکر و فکر²⁶⁵⁶
تا پذیرد آینه دل نقش بکر
3187. هر که او از صلب فطرت²⁶⁵⁷ خوب زاد
آینه در پیش او باید نهاد

[27b]

3188. عاشق آینه باشد روی خوب
صیقل جان آمد و تقوی القلوب

²⁶⁴⁸ نقد ما را Bul.ABGHKLMN : فقر ما را C
²⁶⁴⁹ مصراع دوم در C محو شده و در حاشیه اضافه شده.
²⁶⁵⁰ نقد را و قلب را Sarı Abd., Fatih M : قلب را و قلب را ABCGHKLN : قلب را و نقد را Bul.
²⁶⁵¹ در Bul.ABCGHKLN کلمه «در» قبل از «پیش روی» حذف شده. کلمات پس از «خویش» در C محو شده است.
²⁶⁵² چنان Bul.ABGLKMN : چنین CH
²⁶⁵³ مشرف و اهل قلم Bul.BCGHKLMN : مشرف اهل قلم A
²⁶⁵⁴ آن دست Bul.ABGHKLMN : این دست C
²⁶⁵⁵ سینه صیقلها زده Bul.BCGHKLMN : سینه صیقل زده A
²⁶⁵⁶ در ذکر و فکر Bul.BCGKLMN : در فکر و ذکر AH
²⁶⁵⁷ از صلب فطرت Bul.ABCGHKMN : از اصل فطرت L

آمدن مهمان پیش یوسف علیه السلام و تقاضا کردن یوسف علیه السلام²⁶⁵⁸ از او تحفه و ارمغان

3189. آمد از آفاق یار²⁶⁵⁹ مهربان یوسف صدیق را شد میهمان
3190. کاشنا بودند وقت کودکی بر وساده آشنایی متکی
3191. عار نبود شیر را از سلسله نیست ما را از قضای حق گله²⁶⁶⁰
3192. یاد دادش جور اخوان و حسد گفت کان زنجیر بود و ما اسد
3193. شیر را بر گردن از زنجیر بود بر همه زنجیر سازان میر بود
3194. گفت چون بودی ز زندان و ز چاه گفت همچون در محاق و کاست ماه
3195. در محاق از ماه نو گردد دو تا نی در آخر بدر گردد بر سما²⁶⁶¹
3196. گر چه دُرْدانه به هاون²⁶⁶² کوفتند نور چشم و دل شد و بیند بلند²⁶⁶³
3197. گندمی را زیر خاک انداختند پس ز خاکش خوشه‌ها بر ساختند
3198. بار دیگر کوفتندش ز آسیا قیمتش افزود و نان شد جان فزا
3199. باز نان را زیر دندان کوفتند گشت عقل و جان و فهم²⁶⁶⁴ هوشمند
3200. باز آن جان چونکه محو عشق گشت يُعْجِبُ الزَّرَاعَ آمَد بعد کشت
3201. این سخن پایان ندارد باز گرد تا که با یوسف چه گفت آن نیک مرد

²⁶⁵⁸ کردن یوسف علیه السلام GHMN : کردن یوسف Bul.ABCKL

²⁶⁵⁹ یار ABCGHKLMN : یاری Bul.

²⁶⁶⁰ در Bul.ABCGHKLN جای این بیت و پس از آن بیت با هم عوض شده.

²⁶⁶¹ بر سما Bul.ABCGHKMN : در سما L

²⁶⁶² به هاون Bul.ABGHKL MN : بهاون C

²⁶⁶³ نور چشم و دل شد و بیند بلند Bul.ABCGHKMN : نور چشم و دل از و افروختند L

²⁶⁶⁴ عقل و جان و فهم Bul.ABCGHKMN : عقل و فهم جان L

طلب کردن یوسف صدیق علیه السلام ارمغان از میهمان²⁶⁶⁵

3202. بعد قصه گفتنش گفت ای فلان هین چه آوردی تو ما را ارمغان²⁶⁶⁶
3203. بر در یاران تهی دست آمدن هست بی‌گندم²⁶⁶⁷ سوی طاحون شدن²⁶⁶⁸
3204. حق تعالی خلق را گوید به حشر ارمغان کسو از برای روز نشر
3205. جئموننا و فرادی بی‌نوا هم بدان سان که خلقناکم کذا
3206. هین چه آوردید دست آویز را ارمغانی²⁶⁶⁹ روز رسـتاخیز را
3207. یا امید باز گشتنتان نبود وعده امروز باطلتان نمود²⁶⁷⁰
3208. وعده مهمانیش را منگری²⁶⁷¹ پس ز مطبخ خاک و خاکستر بری
3209. ور نه‌ای منکر چنین دست تهی بر در آن²⁶⁷² دوست چون پامی‌نهی
3210. اندکی صرفه بکن از خواب و خور ارمغان بهر ملاقاتش²⁶⁷³ ببر
3211. شو قلیل النوم مایهجعون باش در اسحار از یسـتغفرون
3212. اندکی جنبش²⁶⁷⁴ بکن همچون جنین تا ببخشندت حواس نور بین

²⁶⁶⁵ در ABCGHN این عنوان حذف کرده. Bul.L نوشته «مهمان» بجای «میهمان».

²⁶⁶⁶ آوردی تو ما را ارمغان Bul.ABCGHKMN : آوردی ره آورد ارمغان L

²⁶⁶⁷ هست بی‌گندم Bul.AHKLMN : همچو بی‌گندم C

²⁶⁶⁸ بر در یاران تهی دست آمدن* هست بی‌گندم سوی طاحون شدن Bul.ACHKLMN : بر در یاران تهی دست ای فتی* هست چون بی‌گندمی در آسیا BG، در حاشیه H به همین صورت تصحیح شده.

²⁶⁶⁹ ارمغانی Bul.ABCGHKM LN : ارمغان LN

²⁶⁷⁰ امروز باطلتان نمود Bul.ABCGHKMN : امروزتان باطل نمود L

در A ابیات «یا امید باز... باطلتان نمود» و «وعده مهمانیش... و خاکستر بری» پس از ابیات «ور نه‌ای منکر... چون پامی‌نهی» و «اندکی صرفه بکن... ملاقاتش ببر» آمده، اما این اشتباه در حاشیه مشخص شده.

²⁶⁷¹ وعده مهمانیش را منگری AHLMN ، و این مصراع (که در C محو شده و در حاشیه اضافه شده) : منگری مهمانیش را از

خری Bul.BGK

²⁶⁷² بر در آن AHMN : در در آن Bul.BCGKL

²⁶⁷³ ارمغان بهر ملاقاتش Bul.BCGHKLMN : ارمغانی بر ملاقاتش A

²⁶⁷⁴ اندکی جنبش Bul.ABGHKMN ، نیز C در حاشیه : جنبشی اندک CL

3213. وز جهان²⁶⁷⁵ چون رحم بیرون روی²⁶⁷⁶ از زمین در عرصه²⁶⁷⁷ واسع شوی
3214. آن که ارض الله واسع گفته‌اند عرصه‌ای دان کانیا در رفته‌اند²⁶⁷⁸
3215. دل نگرده تنگ²⁶⁷⁹ ز آن عرصه²⁶⁸⁰ فراخ نخل تن²⁶⁸¹ آنجا نگرده خشک شاخ
3216. حاملی تو مر حواست را کنون کند و مانده می‌شوی و سر نگون
3217. چونکه محمولی نه حامل وقت خواب ماندگی رفت و شدی بی‌رنج و تاب
3218. چاشنیی دان تو حال خواب را پیش محمولی حال اولیا
3219. اولیا اصحاب کهنند ای عنود در قیام و در تقلب²⁶⁸² هم رقود
3220. می‌کشدهان بی‌تکلف در فعال بی‌خبر ذات الیمین ذات الشمال
3221. چیست آن ذات الیمین فعل حسن چیست آن ذات الشمال اشغال تن
3222. می‌رود این هر دو کار از انبیا²⁶⁸³ بی‌خبر زین هر دو ایشان چون صدا
3223. گر صدایت بشنوند خیر و شر ذات که باشد ز هر دو بی‌خبر

گفتن مهمان یوسف را علیه السلام که آینه آوردمت ارمغان تا هر باری که در وی نگری روی خوب خویش را بینی مرا

یاد کنی²⁶⁸⁴

²⁶⁷⁵وز جهان ABCGHKLMN : Bul. جهانی
²⁶⁷⁶بیرون روی Bul.ABGHKL MN : بیرون سوی C
²⁶⁷⁷عرصه واسع شوی Bul.ABCGHKMN : عرصه هامون شوی L
²⁶⁷⁸عرصه‌ای دان کانیا در رفته‌اند Bul.ABHL MN ، و به همین صورت در C تصحیح شده : عرصه دان انبیا را بس بلند GK ،
که H آن را نسخ بدل آورده : عرصه‌ای دان کاولیا در رفته‌اند C
²⁶⁷⁹تنگ Bul.ABGHKL MN : نیک C
²⁶⁸⁰ز آن عرصه Bul.ABCGHKMN : و آن عرصه L
²⁶⁸¹نخل تن M ، H «تن» را صورت تصحیح شده «تر» داده : نخل تر Bul.ABCGHKLN
²⁶⁸²تقلب Bul.BCGHKL MN : تقلد A
²⁶⁸³کار از انبیا Bul.ABGH MN : کار از اولیا CK : کار انبیا L
²⁶⁸⁴Bul.ABCHKL N یوسف را که A ارمغانی. در H ارمغان اضافه شده H «کی» بجای «تا». Bul.ABCKLN هر بار که.
Bul.ABCL «خود» بجای «خویش را». HN و مرا

3224. گفت یوسف هین بیاور ارمغان او ز شرم این تقاضا زد فغان
3225. گفت من چند ارمغان جستم ترا ارمغانی در نظر نامد مرا²⁶⁸⁵
3226. جبه‌ای را جانب کان چون برم قطره‌ای را سوی عمان چون برم
3227. زیره را من سوی کرمان آورم گربه پیش تو دل و جان آورم
3228. نیست تخمی²⁶⁸⁶ کندرین²⁶⁸⁷ انبار نیست غیر حسن تو که آن را یار نیست
3229. لایق آن دیدم که من آینه‌ای پیش تو آرم چو نور سینه‌ای
3230. تا ببینی روی خوب خود در آن ای تو چون خورشید شمع²⁶⁸⁸ آسمان
3231. آینه آوردمست ای روشنی تا چو بینی²⁶⁸⁹ روی خود یادم کنی
3232. آینه بیرون کشید او از بغل خوب را آینه باشد مشغول
3233. آینه هستی چه باشد²⁶⁹⁰ نیستی نیستی بگزین²⁶⁹¹ تو ابله نیستی
3234. هستی اندر نیستی بتوان²⁶⁹² نمود مال داران بر فقیر آرنجد جود
3235. آینه صافی نان خود گرسنه‌ست سوخته هم آینه²⁶⁹³ آتش زنه‌ست
3236. نیستی و نقص هر جایی که خاست آینه خوبی جمله پیشه‌هاست²⁶⁹⁴

²⁶⁸⁵ نامد مرا ACGKLMN : نامد سزا Bul.B، و به همین صورت در A تصحیح شده. H «سزا» را نسخه بدل «مرا» داده

²⁶⁸⁶ نیست تخمی Bul.CGHKLM : هست تخمی ABN

²⁶⁸⁷ کندرین M : کندرین این Bul.ABCGHKLN

²⁶⁸⁸ شمع Bul.ABCGHKMN : و شمع L

²⁶⁸⁹ تا چو بینی Bul.BCGKLMN : چون ببینی AH

²⁶⁹⁰ چه باشد Bul.ABCGHKMN : چو باشد L

²⁶⁹¹ نیستی بگزین M : نیستی بر گر Bul.ABCGHKLN

²⁶⁹² بتوان Bul.ABCGHKMN : نتوان L

²⁶⁹³ آینه Bul.ABCGHKMN : آینه L

²⁶⁹⁴ جمله پیشه‌هاست Bul.ABCGHKMN : جمله نقشه‌هاست L

3237. چون که جامه جست²⁶⁹⁵ و دوزیده بود²⁶⁹⁶ مظهر فرهنگ درزی چون شود²⁶⁹⁷
3238. ناتراشیده همی باید جذوع تا دروگر اصل سازد یا شروع
3239. خواجه اشکسته بند آنجا رود که در آنجا پای اشکسته بود
3240. کی شود چون نیست رنجور نزار²⁶⁹⁸ آن جمال صنعت طب آشکار
3241. خواری و دونی و مسها²⁶⁹⁹ بر ملا گر نباشد کی نماید کیمیا
3242. نقصها آیینۀ وصف کمال و آن حقارت²⁷⁰⁰ آیینۀ عز و جلال
3243. زآنکه ضد را ضد کند پیدا یقین²⁷⁰¹ زآنکه با سرکه پدید است انگبین
3244. هر که نقص خویش را دید و شناخت اندر استکمال خود دو اسپه²⁷⁰² تاخت²⁷⁰³
3245. ز آن نمی برد به سوی ذوالجلال کو گمانی می برد خود را کمال
3246. علتی بدتر²⁷⁰⁴ ز پندار کمال نیست اندر جان تو ای ذواللال²⁷⁰⁵
3247. از دل و از دیده ات²⁷⁰⁶ بس خون رود تا ز تو این معجبی بیرون شود²⁷⁰⁷
3248. علت ابلیس انا خیری بدست وین مرض در نفس هر مخلوق هست²⁷⁰⁸

²⁶⁹⁵ جست M : جست Bul.ABCGHKLN
²⁶⁹⁶ و دوزیده بود Bul.BCGHKLMN : و دزدیده بود A
²⁶⁹⁷ فرهنگ درزی چون شود Bul.ABCGHKMN : فرهنگ درزی شود L
²⁶⁹⁸ رنجور نزار ABCGHKMN : رنجور و نزار Bul.L
²⁶⁹⁹ و مسها M : مسها Bul.ABCGHKLN
²⁷⁰⁰ و آن حقارت Bul.BCGHKLMN : آن حقارت A
²⁷⁰¹ پیدا یقین Bul.ABGHKLM : ظاهر یقین CN
²⁷⁰² دو اسپه M : دو اسپه C : ده اسپه Bul.ABGHKLN، و به همین صورت در C تصحیح شده.
²⁷⁰³ در L جای این بیت با بیت پس از آن عوض شده.
²⁷⁰⁴ علتی بدتر Bul.M : علتی بتر ABGHKLN : علت بتر C
²⁷⁰⁵ در L جای این بیت با بیت پس از آن عوض شده.
²⁷⁰⁶ و از دیده ات Bul.ABGHKLMN : وز دیده ات C
²⁷⁰⁷ بیرون شود Bul.ABGHKM : بیرون رود CLN
²⁷⁰⁸ در L جای این بیت با بیت پس از آن عوض شده.

3249. گرچه خود را بس شکسته بیند او / آب صافی دان و سرگین زیر جو
3250. چون بشویراند ترا در امتحان / آب سرگین رنگ گردد در زمان
3251. در تگ جو هست سرگین ای فتی / گر چه جو صافی نماید مر ترا
3252. هست پییر راه دان پییر فطن / باغهای نفس کل را²⁷⁰⁹ جوی کن
3253. جوی خود را کی تواند پاک کرد / نافع از علم خدا شد علم مرد²⁷¹⁰
3254. کی تراشد تیغ دسته خویش را / رو به جراحی سپار این ریش را
3255. بر سر هر ریش جمع آمد مگس / تا نبیند قبیح²⁷¹¹ ریش خویش کس
3256. آن مگس اندیشه‌ها و آن مال تو / ریش تو آن ظلمت احوال تو
3257. ور نهد مرهم بر آن ریش تو پییر / آن زمان ساکن شود درد و نفیر
3258. تا که پندارد²⁷¹² که صحت یافتست / پرتو مرهم بر آنجا تافتست
3259. هین ز مرهم سر مکش ای پشت ریش / و آن ز پرتو دان مدان از اصل خویش

مرتد شدن کاتب وحی به سبب آنکه پرتو وحی بر او زد آن آیت را پیش از پیغامبر علیه السلام بخواند گفت پس من

هم محل وحیم²⁷¹³

²⁷⁰⁹ باغهای نفس کل را Bul.ABGHKM، و به همین صورت در حاشیه C تصحیح شده: جویهای نفس و تن را C نفس (و کذا) کل را N: باغهای نفس و تن را L. (Fatih نفیس، گل) ضبط کرده نفیس، خاکی را نسخه بدل داده).
²⁷¹⁰ جوی خود را کی تواند پاک کرد* نافع از علم خدا شد علم مرد Bul.ABGHKLMN، و به همین نحو در حاشیه C تصحیح شده.
در C «بروید» بدون نقطه‌های تمایز دهنده نوشته شده: آب جو سرگین تواند پاک کرد* جهل نفسش را بروید علم مرد C
²⁷¹¹ قبیح Bul.AGHKMN: فتح L، در BC حرف دوم کلمه قبیح نقطه ندارد. Veli Muhammed «قیح» خوانده که شاید قرائت درست باشد.
²⁷¹² پندارد Bul.ABGHKLMN: پنداری C
²⁷¹³ GH پیغامبر صلی الله علیه و سلم، N و گفت. N «هم» را حنف کرده.

[28a]

3260. پیش از عثمان یکی نساخ بود کو به نسخ وحی جدی می نمود
3261. چون نبی از وحی فرمودی سیق²⁷¹⁴ او همان را و انبشستی بر ورق²⁷¹⁵
3262. پرتو آن وحی بر وی تافتی او درون خویش حکمت یافتی
3263. عین آن حکمت بفرمودی رسول زمین قدر گمراه شد آن بو الفضول
3264. کانچه می گوید رسول مستنیر مر مرا هست آن حقیقت مستنیر²⁷¹⁶
3265. پرتو اندیشه اش زد بر رسول قهر حق آورد بر جاننش نزول²⁷¹⁷
3266. هم ز نساخی بر آمد هم ز دین شد عدو مصطفی و دین به کین²⁷¹⁸
3267. مصطفی فرمود کای گبر عنود چون سیه گشتی اگر نور از تو بود²⁷¹⁹
3268. گر تو ینبوع الهی بودی این چنین آب سیه نگشودیی²⁷²⁰
3269. تا که ناموسش به پیش این و آن نشکند بر بست این او را دهان
3270. اندرون می سوختش هم زین سبب توبه کردن می نیارست ای عجب²⁷²¹
3271. آه می کرد و نبودش آه سود چون در آمد تیغ و سر را در ربود

²⁷¹⁴ چون نبی از وحی فرمودی سیق Bul.ABGHKLMN، و به همین صورت در حاشیه C تصحیح شده: وحی پیغمبر چون خواندی در سیق C و در C «پیغامبر»

²⁷¹⁵ نبشستی بر ورق Bul.ACGHKLM: نوشتی بر ورق B: بر نوشتی در ورق N

²⁷¹⁶ مستنیر M: در ضمیر Bul.ABCGHKLN و در M بالای کلمه «مستنیر» نوشته «در ضمیر»

²⁷¹⁷ بجای مصراع دوم این بیت، C مصراع دوم بیت پس از این بیت را نوشته

²⁷¹⁸ مصراع اول در حاشیه C اضافه شده.

²⁷¹⁹ اگر نور از تو بود Bul.AGHKLMN: اگر نور تو بود B: اگر نور از بود C

²⁷²⁰ در CL جای این بیت و پس از آن بیت با هم عوض شده، و در حاشیه تصحیح شده.

²⁷²¹ اندرون می سوختش هم زین سبب*توبه کردن می نیارست ای عجب Fatih Bul.ABGHKMN، در C به صورت اندرون می سوختش تصحیح شده. L می سوزدش: اندرون می شوردش هم زین سبب*او نیارد توبه کردن این عجب C

3272.	کرده حق ناموس را صد من حدید	ای بسا ²⁷²² بسته به بند ناپدید
3273.	کبر و کفر آن سان ²⁷²³ بیست آن راه را	کو ²⁷²⁴ نیارد کرد ظاهر آه را
3274.	گفت اغلالا فهم به مقمحوون	نیست آن اغلال بر ما از برون
3275.	خلفهم سدا فأغشیناهم	می‌نبیند بند را پیش و پس او ²⁷²⁵
3276.	رنگ صحرا دارد آن سدی که خاست	او نمی‌داند که آن سد قضاست
3277.	شاهد تو سد روی شاهد است	مرشد تو سد روی ²⁷²⁶ مرشد است
3278.	ای بسا کفار را سودای دین	بندشان ²⁷²⁷ ناموس و کبر و آن ²⁷²⁸ و این
3279.	بند پنهان لیک از آهن بتر	بند آهن را کند پاره تبر ²⁷²⁹
3280.	بند آهن را توان کردن جدا	بند غیبی را ندانند کس دوا
3281.	مرد را زنبور ²⁷³⁰ اگر ²⁷³¹ نیشی زند	طبع او آن لحظه بر دفعی تند ²⁷³²
3282.	زخم نیش اما چو از هستی تست	غم قوی باشد ²⁷³³ نگردد درد سست ²⁷³⁴

²⁷²² ای بسا Bul.ABGHKLMN ، و به همین صورت در C تصحیح شده : ای بسی C
²⁷²³ کفر آن سان ACGHKLMN : کفرانشان B : کفر آسان Bul.
²⁷²⁴ کو M : که Bul.ABCGHKLN
²⁷²⁵ می‌نبیند بند را پیش و پس او Bul.ABGHKMN ، نیز L که «بند از پیش» ضبط کرده، و C حاشیه : پیش و پس را نمی
ببند عمو C
²⁷²⁶ روی M : گفت Bul.ABCGHKLN و در M بالای کلمه «روی» نوشته «گفت»
²⁷²⁷ بندشان Bul.ABGHKMN و به همین صورت در C تصحیح شده : بند او CL
²⁷²⁸ کبر و آن Bul.ABCHKLMN : کبر آن G
²⁷²⁹ کند پاره تبر Bul.ABGHKLMN ، نیز در حاشیه C: بداند تبر C
²⁷³⁰ مرد را زنبور Bul.ABGHKLMN : غیر را (؟) زنبور C، در حاشیه تصحیح شده
²⁷³¹ اگر Bul.BGKMN : گر ACHL
²⁷³² طبع او آن لحظه بر دفعی تند Bul.ABGHKLM ، نیز در حاشیه C : نیش آن زنبور از خود می‌کند C : طبع درد نیش را دفعی
کند N
²⁷³³ قوی باشد Bul.ACGHKLMN : قوی گردد B
²⁷³⁴ در حاشیه C اضافه شده.

3283. شرح این از سینه بیرون می‌جهد
3284. نی مشو نومید و خود را²⁷³⁵ شاد کن
3285. کای محب عفو از ما عفو کن
3286. عکس حکمت آن شقی را یاوه کرد
3287. ای برادر بر تو حکمت جاریه است
3288. گر چه در خود خانه نوری یافته ست
3289. شکر کن²⁷³⁹ غره مشو بینی مکن
3290. صد دریغ و درد کین عاریتی
3291. من غلام آنکه او در هر رباط²⁷⁴¹
3292. بس رباطی که باید ترک کرد
3293. گر چه آهن سرخ شد او سرخ نیست
3294. گر شود پر نور روزن یا سرا
3295. هر در و دیوار گوید روشنم
- لیک می‌ترسم که نومیدی دهد
- پیش آن فریادرس فریاد کن
- ای طبیب رنج ناسور کهن
- خود مبین تا بر نیارد²⁷³⁶ از تو گرد
- آن ز ابدال است و بر تو²⁷³⁷ عاریه است
- آن ز همسایه منور تافته ست²⁷³⁸
- گوش دار و هیچ خود بینی مکن
- امتان را دور کرد²⁷⁴⁰ از امتی
- خویش را واصل نداند²⁷⁴² بر سماط
- تا به مسکن در رسد یک روز مرد
- پرتو عاریت آتش زنیست
- تو مدان روشن مگر خورشید را
- پرتو غیری ندارم این منم

²⁷³⁵ و خود را GHKM : خود را Bul.ABCLN

²⁷³⁶ تا بر نیارد Bul.ABCGHKLM : تا بر نیاید N

²⁷³⁷ و بر تو Bul.BCGKLMN : بر تو AH

²⁷³⁸ آن ز همسایه منور تافته ست Bul.ABCGHKMN : آن ز شمع پادشاهان یافتست L

²⁷³⁹ شکر کن Bul.BCGHKLMN : شکر ان A

²⁷⁴⁰ دور کرد Bul.ACGHKLMN : کرد دور B

²⁷⁴¹ او در هر رباط Bul.ABGHKLMN : اندر هر رباط C

²⁷⁴² واصل نداند Bul.ABCGHKM : واصل ندارد LN

3296. پس بگوید آفتاب ای نارشید²⁷⁴³ چون که من غایب²⁷⁴⁴ شوم آید پدید
3297. سبزه‌ها گویند ما سبز از خودیم شاد و خندانیم و بس زیبا خدیم²⁷⁴⁵
3298. فصل تابستان بگوید کای امم²⁷⁴⁶ خویش را بینید چون من بگذرم
3299. تن همی‌نازد²⁷⁴⁷ به خوبی و جمال روح پنهان کرده فر و پر و بال
3300. گویدش ای مزبله²⁷⁴⁸ تو کیستی یک دو روز از پرتو من زیستی
3301. غنچ و نازت می‌نگنجد در جهان باش تا که من شوم از تو جهان²⁷⁴⁹
3302. گرم‌دارانت ترا گوری کنند طعمه موران و مارانت کنند²⁷⁵⁰
3303. بینی از گند تو گیرد آن کسی کو به پیش تو همی‌مردی بسی²⁷⁵¹
3304. پرتو روح است نطق و چشم و گوش پرتو آتشش بود در آب جوش
3305. آنچه‌ان که پرتو جان بر تن است پرتو ابدال بر جان من است
3306. جان جان چون واکشد پارا ز جان جان چنان گردد²⁷⁵² که بی‌جان تن بدان
3307. سر از آن رو می‌نهم من بر زمین تا گواه من بود در روز دین²⁷⁵³
3308. یوم دین که زلزلت زلالها این زمین باشد گواه حالها

²⁷⁴³ ای نارشید Bul.BCGHKLMN : ای نارسید A
²⁷⁴⁴ غایب M : غارب Bul.ABGHKLN در C مصراع دوم با «شاد و خندانیم» شروع می‌شود. بنگرید بیت بعدی.
²⁷⁴⁵ و بس زیبا خدیم Bul.ABGHKMN ، در C به همین صورت تصحیح شده : و ما عالی قدیم C : و ما زیبا خدیم L
²⁷⁴⁶ کای امم Bul.CKLMN : ای امم ABGH
²⁷⁴⁷ تن همی‌نازد Bul.ACGHKLMN : تن بخود نازد B
²⁷⁴⁸ ای مزبله ABGHLM : کای مزبله Bul.CKN
²⁷⁴⁹ از تو جهان Bul.ABCGHKMN : از تو نهمان L
²⁷⁵⁰ طعمه موران و مارانت کنند ACGHKLMN : طعمه ماران و مورانت کنند Bul. : کش کشانت در تک گوری کنند B
²⁷⁵¹ همی‌مردی بسی Bul.BCGHKLMN : همی‌مردی بسی A
²⁷⁵² چنان گردد ACGHKLMN : چنان ماند Bul.B
²⁷⁵³ در روز دین Bul.ABGHLMN : در یوم دین CK

3309	کو تحدث جهرة أخبارها	در سخن آید زمین و خارهاها ²⁷⁵⁴
3310	فلسفی منکر شود در فکر و ظن	گو برو سر را بر آن دیوار ²⁷⁵⁵ زن
3311	نطق آب و نطق خاک و نطق گل	هست محسوس حواس اهل دل
3312	فلسفی کو منکر حنانه است	از حواس اولیا ²⁷⁵⁶ بیگانه است
3313	گوید او که پرتو سودای خلق	بس خیالات ²⁷⁵⁷ آورد در رای خلق
3314	بلکه عکس آن فساد و کفر او	این خیال منکری را زد بر او
3315	فلسفی مر دیو را منکر شود	در همان دم سخره دیوی بود
3316	گر ندیدی دیو را خود را ببین	بی جنون نبود کبودی بر جبین ²⁷⁵⁸
3317	هر که را در دل شک و پیچانی است ²⁷⁵⁹	در جهان او فلسفی پنهانی است
3318	می نماید اعتقاد و گاه گاه	آن رگ فلسف ²⁷⁶⁰ کند رویش سیاه
3319	الحدراى مومنان کان در شماست	در شما بس عالم بی منتهاست ²⁷⁶¹
3320	جمله هفتاد و دو ملت در توست	وه که روزی ²⁷⁶² آن بر آرد از تو دست
3321	هر که او را برگ این ایمان ²⁷⁶³ بود	همچو برگ از بیم این لـرزان بود

²⁷⁵⁴ پس از این بیت L افزوده:
فلسفی گوید ز معفولات دون * عقل از دهلیز می ماند برون
²⁷⁵⁵ آن دیوار Bul.ABCHKMN : این دیوار CL
²⁷⁵⁶ حواس اولیا Bul.ABCCHKMN : حواس انبیا L
²⁷⁵⁷ بس خیالات Bul.ABCHKLMN : پس خیالات C
²⁷⁵⁸ بر جبین Bul.ABLM ؛ و به همین صورت از C تصحیح شده : در جبین CGHKN
²⁷⁵⁹ شک و پیچانی است Bul.ABCCHKMN : شک و بی جا نیست L
²⁷⁶⁰ آن رگ فلسف Bul.BCCHKLMN : آن دل فلسف A
²⁷⁶¹ بس عالم بی منتهاست Bul.BCCHKLMN : آن عالمی بی منتهاست A
²⁷⁶² روزی Bul.ABCHKLMN : دوری C
²⁷⁶³ این ایمان Bul.ABCHKLM : آن ایمان GN

3322. بر بلیس و دیو زآن²⁷⁶⁴ خندیده‌ای که تو خود را نیک مردم دیده‌ای
3323. چون کند جان بازگونه پوستین چند وا ویلی بر آید²⁷⁶⁵ ز اهل دین
3324. بر دکان هر زرنما²⁷⁶⁶ خندان شدست زآنکه سنگ امتحان پنهان شدست
3325. پرده ای ستار از ما بر مگیر باش اندر امتحان ما را²⁷⁶⁷ مجیر
3326. قلب پهلو می‌زند با زر به شب انتظار روز می‌دارد ذهب
3327. با زبان حال گوید زر²⁷⁶⁸ که باش ای مزور تا بر آید روز فاش
3328. صد هزاران سال ابلیس لعین بود ز ابدال²⁷⁶⁹ و امیر المؤمنین
3329. پنجه زد با آدم از نازی که داشت گشت رسوا همچو سرگین وقت چاشت
- دعا کردن بلعم باعور که موسی و قومش را از این شهر که حصار داده‌اند بی‌مراد باز گردان مستجاب شدن دعای او²⁷⁷⁰
3330. بلعم باعور را خلق جهان سغبه شد مانند عیسی زمان
3331. سجده ناورندند کس را دون او صحت رنجور بود افسون او
3332. پنجه زد با موسی از کبر و کمال آن چنان شد که شنیدستی تو حال
3333. صد هزار ابلیس و بلعم در جهان همچنین بودست پیدا و نهان

²⁷⁶⁴ زآن Bul.ABGHKLMN : از آن C
²⁷⁶⁵ بر آید Bul.ABGHKLMN : بر آرد C
²⁷⁶⁶ زرنما Bul.BCGHKLMN : رونما A
²⁷⁶⁷ امتحان ما را Bul.AM ، و به همین صورت از C تصحیح شده: امتحان ما BCGHKLN
²⁷⁶⁸ گوید زر M : زر گوید Bul.ABCGHKLN
²⁷⁶⁹ بود ز ابدال Bul.BGHM و به همین صورت در N تصحیح شده : بود ابدال ACKLN
²⁷⁷⁰ C «مستجاب شدن دعای او» را حذف کرده.

3334. این دو را مشهور گردانید الهه
تا که²⁷⁷¹ باشند²⁷⁷² این دو بر باقی گواه
3335. این دو دزد آویخت از دار بلند²⁷⁷³
ور نه اندر قهر²⁷⁷⁴ بس دزدان بدند
- [28b]**
3336. این دو را پرچم به سوی شهر برد
کشتگان قهر را²⁷⁷⁵ نتوان شمرد²⁷⁷⁶
3337. نازنینی تو ولی در حد خویش
اللّه الله پامنه از حد خویش²⁷⁷⁷
3338. گر زنی بر نازنین تر از خودت
در تگ هفتم زمین زیر آردت²⁷⁷⁸
3339. قصه عاد و ثمود از بهر چیست
تا بدانی کانبیا را ناز کیست
3340. این نشان خسف²⁷⁷⁹ و قذف و صاعقه²⁷⁸⁰
شد بیان²⁷⁸¹ عز نفس ناطقه²⁷⁸²
3341. جمله حیوان را پی انسان بکش
جمله انسان را بکش از بهر هش
3342. هش چه باشد عقل کل هوشمند
هوش جزوی هش بود اما نژند
3343. جمله حیوانات وحشی ز آدمی
باشد از حیوان انسی در کمی

2771 تا که Bul.BCGHKLMN : تا کی A
2772 باشند CLMN : باشد Bul.ABGHK
2773 از دار بلند ABGHKLM ،وبه همین صورت در C تصحیح شده : بر دار بلند Bul.CN
2774 اندر قهر Bul.ABCGHKMN : اندر دهر L
2775 کشتگان قهر را Bul.ACGHKLMN : بستگان قهر را B
2776 M جاهای هست که نمی توان خواند.
2777 خویش M : بیش Bul.ABCGHKLN
2778 M جاهای هست که نمی توان خواند.
2779 این نشان خسف Bul.ABCGHKMN : این بیان خسف L
2780 قذف و صاعقه Bul.BCGHKLN : قذف صاعقه A . M جاهای هست که نمی توان خواند.
2781 بیان Bul.ABCGHKLM : نشان N
2782 M جاهای هست که نمی توان خواند.

3344. خون آنها خلق را باشد سبیل زانکه وحشی‌اند از عقل جلیل²⁷⁸³
3345. عزت وحشی بدین افتاد پست²⁷⁸⁴ که مر انسان را²⁷⁸⁵ مخالف آمدست
3346. پس چه عزت باشدت ای نادره چون شدی تو حُمُرُ مستنفره
3347. خر نشاید²⁷⁸⁶ کشت از بهر صلاح چون شود وحشی شود خونش مباح
3348. گرچه خر را دانش زاجر نبود هیچ معذورش نمی‌دارد ودود
3349. پس چو وحشی شد از آن دم آدمی کی بود معذور ای یار سمی
3350. لاجرم کفار را خون شد²⁷⁸⁷ مباح همچو وحشی پیش نشاب و رماح
3351. جفت و فرزندانشان جمله سبیل زانکه بی‌عقلند و مردود و ذلیل²⁷⁸⁸
3352. باز عقلی کو رمد از عقل عقل کرد از عقلی به حیوانات نقل

اعتماد کردن هاروت و ماروت بر عصمت خویش و امیری دنیا خواستن و در فتنه افتادن²⁷⁸⁹

3353. همچو هاروت و چو ماروت شهیر کز²⁷⁹⁰ بطر خوردند زهر آلود تیر

²⁷⁸³ زانکه وحشی‌اند از عقل جلیل Bul.ABGHKLMN ، نیز C در حاشیه : چون نشد اعمال انسان را قبیل C پس از این بیت L افزوده:
خون ایشان خلق را باشد روا * زانک ایشانرا نیند ایشان سزا
HN نیز همین بیت را افزوده اما در مصراع دوم بجای «ایشانرا»، «انسان را»، ضبط کرده.
²⁷⁸⁴ بدین افتاد پست Bul.ABGHKM ، و به همین صورت در C تصحیح شده : بدین ساقط شده ست CN : بدین افتاده است L
²⁷⁸⁵ که مر انسان را Bul.ABCGHKLM بکامر. انسان را N
²⁷⁸⁶ خر نشاید Bul. BCGHKLMN : چون نشاید A
²⁷⁸⁷ خون شد M : شد خون Bul.ABCGHKLN
²⁷⁸⁸ زانکه بی‌عقلند و مردود و ذلیل Bul.ABGHKM ، نیز در حاشیه CN، نیز L که «مطروود و ذلیل» ضبط کرده : زانکه وحشی اند از عقل جلیل CN
²⁷⁸⁹ در Bul.ABCGHKLN بجای «امیری دنیا» نوشته «آمیزی اهل دنیا». N خواستن از حق تعالی
²⁷⁹⁰ کز M : از Bul.ABCGHKLN

3354. اعتمادی بودشان بر قدس خویش	چیست بر شیر ²⁷⁹¹ اعتماد گامیش
3355. گرچه او با شاخ صد چاره کند	شاخ شاخش شیر نر پاره کند
3356. گر شود پر شاخ همچون خار پشت	شیر خواهد گاو را ناچار کشت
3357. گر چه صرصر بس درختان می کند	با گیاه تر وی احسان می کند ²⁷⁹²
3358. بر ضعیفی گیاه آن باد تند	رحم کرد ای دل تو از قوت ملند
3359. تیشه را ز انبوهی شاخ ²⁷⁹³ درخت	کی هراس ²⁷⁹⁴ آید ببرد لخت لخت
3360. لیک بر برگی نکوبد خویش را	جز که بر نیشی ²⁷⁹⁵ نکوبد نیش را
3361. شعله را ز انبوهی هیزم ²⁷⁹⁶ چه غم	کی رمد قصاب از خیل غنم ²⁷⁹⁷
3362. پیش معنی چیست صورت بس زبون	چرخ را معنیش می دارد ²⁷⁹⁸ نگون
3363. توقیاس از چرخ دولابی بگیر	گردشش از کیست ²⁷⁹⁹ از عقل مشیر
3364. گردش این قالب همچون سپر	هست از روح مسـتر ای پسر
3365. گردش این باد از معنی اوست	همچو چرخى کان اسیر آب جوست ²⁸⁰⁰

²⁷⁹¹ بر شیر Bul.BCGKLMN : با شیر A، نیز H، که در زیر تصحیح کرده
²⁷⁹² با گیاه تر وی احسان می کند Bul.BGKM، نیز CH در حاشیه : هر گیاهی را منضر می کند CH : با گیاه سبز احسان می کند
AHL : با گیاه تر محابا می کند N
²⁷⁹³ ز انبوهی شاخ Bul.ACGHKLMN : از انبوهی شاخ B
²⁷⁹⁴ کی هراس Bul.BCGHKLMN : که هراس A
²⁷⁹⁵ جز که بر نیشی Bul.ACGHKLMN : جز که بر بیشی B
²⁷⁹⁶ ز انبوهی هیزم Bul.ACGHKLMN : از انبوهی هیزم B
²⁷⁹⁷ از خیل غنم Fatih BGKM، نیز H در حاشیه : ز انبوهی غنم Bul.ACHLN
²⁷⁹⁸ می دارد Bul.BCGHKLMN : می داری A
²⁷⁹⁹ گردشش از کیست Bul.ACGHKLMN : گردشش از کیست B
²⁸⁰⁰ همچو چرخى کان اسیر آب جوست Bul.BM : همچو چرخى کو اسیر آب جوست AGHKLN : همچنان کو حاکم انفاس
اوست C، در حاشیه تصحیح شده

3366. جر و مد²⁸⁰¹ و دخل و خرج این نفس از که باشد²⁸⁰² جز ز جان²⁸⁰³ پر هوس²⁸⁰⁴
3367. گاه جیمش می‌کند گه حا و دال گاه صلحش می‌کند گاهی جدال
3368. گه یمینش می‌برد گاهی یسار گه گلستانش کند گاهیش خار²⁸⁰⁵
3369. همچنان این باد را²⁸⁰⁶ یزدان ما کرده بد بر عاد همچون اژدها
3370. باز هم آن باد را بر مومنان کرده بد صلح و مراعات و امان²⁸⁰⁷
3371. گفت المعنی هو الله شیخ دین بحر معنیهای رب العالمین
3372. جمله اطباق زمین و آسمان همچو خاشاکی در آن بحر روان
3373. حمله‌ها و رقص خاشاک اندر آب هم ز آب آمد به وقت اضطراب²⁸⁰⁸
3374. چون که ساکن خواهدش کرد از مرا سوی ساحل افکنند خاشاک را
3375. چون کشد از ساحلش در موج گاه آن کند با او که آتش با گیاه²⁸⁰⁹
3376. این حدیث آخر ندارد باز ران جانب هاروت و ماروت ای جوان²⁸¹⁰

²⁸⁰¹ جر و مد : CGHKMN ؛ جزر و مد Bul.ABL
²⁸⁰² از که باشد Bul.BGHKLMN ؛ از کی باشد AC
²⁸⁰³ جز ز جان Bul.BCGHKLMN ؛ جزو جان A
²⁸⁰⁴ پر هوس Bul.ACGHKLMN ؛ بوالهوس B
²⁸⁰⁵ این بیت در M در حاشیه با قلم دیگر نوشته و نیز Bul.K، افزوده که «گلستان میکند» ضبط کرده و در حاشیه GH .
²⁸⁰⁶ همچنان این باد را Bul.ABKLMN ؛ همچنین این باد را CGH
²⁸⁰⁷ پس از این بیت L افزوده:
همچنین این ابر را یزدان پاک * کرده بر فرعون خون سه‌مناک
²⁸⁰⁸ در C این بیت پس از بیت « چون کشد از ساحلش... آتش با گیاه» آمده. ابیات از بیت « حمله‌ها و رقص ... به وقت اضطراب » تا بیت « این حدیث آخر ... و ماروت ای جوان » در حاشیه B اضافه شده.
²⁸⁰⁹ که آتش با گیاه ABGHLMN، و به همین صورت در C تصحیح شده : که صر صر با گیاه Bul.CK
²⁸¹⁰ در C این بیت پس از عنوان آمده.

باقی قصه هاروت و ماروت و نکال و عقوبت ایشان هم در دنیا به چاه بابل²⁸¹¹

3377. چون گناه و فسق²⁸¹² خلقان جهان می‌شدی بر هر دو روشن آن زمان²⁸¹³
3378. دست‌خاییدن گرفتندی ز خشم لیک عیب خود ندیدندی به چشم²⁸¹⁴
3379. خویش در آینه دید آن زشت مرد رو بگردانید از آن و خشم کرد²⁸¹⁵
3380. خویش بین چون از کسی جرمی بدید آتشی در وی ز دوزخ شد پدید
3381. حمیت دین خواند او آن کبر را ننگرد در خویش نفس گبر را²⁸¹⁶
3382. حمیت دین را نشانی دیگر است که از آن آتش جهانی اخضر است²⁸¹⁷
3383. گفت حقشان که²⁸¹⁸ شما روشن‌گرید در سیه کاران مغفل منگرید
3384. شکر گویند ای سپاه و چاکران رسته‌اید از شهوت و از چاک ران²⁸¹⁹
3385. گر از آن معنی نهم من بر شما مر شما را بیش نپذیرد سما
3386. عصمتی که مر شما را در تن است²⁸²⁰ آن ز عکس عصمت و حفظ من است
3387. آن ز من بینید نه از خود²⁸²¹ هین و هین²⁸²² تا نچربد بر شما دیو لعین

²⁸¹¹ Bul. L، بقیه قصه. N باقیء حکایت. A پس از «ماروت» چنین ادامه داده: «بر عصمت خویش و آمیزی اهل دنیا خواستن و در فتنه افتادن».

²⁸¹² گناه و فسق Bul.BCGHKLMN : گناه فسق A

²⁸¹³ می‌شدی بر هر دو روشن آن زمان Bul.ABGHKLMN، نیز C در حاشیه: می‌شد از شباکه بر هر دو عیان C

²⁸¹⁴ خود ندیدندی به چشم Bul.ABGHKLMN : خویش بین (خویش بینی بخوانید) خویش بین را کرد چشم (خشم بخوانید) C در حاشیه تصحیح شده

²⁸¹⁵ در حاشیه C اضافه شده.

²⁸¹⁶ کبر را Bul.GHKLM : کبر یا AC : کبر ما BN

²⁸¹⁷ اخضر است Bul.ABGHKLMN : احقرست C

²⁸¹⁸ که M : گر Bul.ABCGHKLN

²⁸¹⁹ شهوت و از چاک ران Bul.ABCGHKMN : شهوت و از مثل آن L

²⁸²⁰ در تن است Bul.BCGKLMN : بر تنست AH

²⁸²¹ نه از خود Bul.AGHKLMN : نه ز خود B : از خود C

²⁸²² هین و هین Bul.ABCGHKLM هین هین N

3388. آنچه‌ان کان²⁸²³ کاتب وحی رسول دید حکمت در خود و نور اصول
3389. خویش را هم صوت²⁸²⁴ مرغان خدا می‌شمرد آن بد صغیری²⁸²⁵ چون صدا
3390. لحن مرغان را اگر واصف شوی بر مراد مرغ کی واقف شوی
3391. گر بیاموزی صغیر²⁸²⁶ بلبل می تو چه دانی کو چه دارد با گلی
3392. ور بدانی باشد آن هم از گمان²⁸²⁷ چون ز لب جنبان گمانهای کران²⁸²⁸

به عیادت رفتن کر بر همسایه رنجور خویش

3393. آن کری را گفت²⁸²⁹ افزون مایه‌ای ب که ترا رنجور شد همسایه‌ای شنو
3394. گفت با خود کر که با گوش گران من چه دریابم ز گفت آن جوان
3395. خاصه رنجور و ضعیف آواز شد لیک باید رفت آنجا نیست بد
3396. چون ببینم کان لیش²⁸³⁰ جنبان شود من قیاسی گیرم آن را هم ز خود
3397. چون بگویم چونی ای محنت کشم او بخواهد²⁸³¹ گفت نیکم یا خوشم²⁸³²
3398. من بگویم شکر چه خوردی ابا²⁸³³ او بگوید شمرتی یا ماشبا

²⁸²³ آنچه‌ان کان M : آنچه‌ان که Bul.ACGHKN : آنچه‌انک BL
²⁸²⁴ هم صوت BGKLM ، و به همین صورت در C در بالا نوشته شده، و در H به همین صورت تصحیح شده : هم لحن Bul.ACHN
²⁸²⁵ صغیری Bul.ABCGHKLM صغیر N
²⁸²⁶ صغیر Bul.ABGHKLMLN صغیری C
²⁸²⁷ ور بدانی باشد آن هم از گمان Bul.ABGHKLMLN ، نیز در حاشیه C : ور بدانی از قیاس و از گمان C
²⁸²⁸ این بیت در حاشیه نوشته.
²⁸²⁹ گفت Bul.ABGHKLMLN یافت C
²⁸³⁰ کان لیش ABCGHKLMLN ان لیش Bul.
²⁸³¹ بخواهد Bul.ABCGHKMLN نخواهد L
²⁸³² نیکم یا خوشم Bul.BCGHKLMLN نیکم ناخوشم A
²⁸³³ خوردی ابا Bul.BGHKLMLN خوردی ابا AC

3399	من بگویم صحه نوشت ²⁸³⁴ کیست آن	از طبیبان پیش تو گوید فلان
3400	من بگویم بس مبارک پاست او	چون که او آمد شود کارت نکو ²⁸³⁵
3401	پای او را آزمودستیم ما	هر کجا شد می شود حاجت روا
3402	این جوابات قیاسی راست کرد	پیش آن رنجور شد آن نیک مرد
3403	گفت چونی گفت مردم گفت شکر	شد ازین رنجور پر آزار و نکر
3404	کین چه شکر است او عدو ما بدست ²⁸³⁶	کر قیاسی کرد و آن کز آمدست
3405	بعد از آن گفتش چه خوردی گفت زهر	گفت نوشت باد ²⁸³⁷ افزون گشت قهر
3406	بعد از آن گفت از طبیبان کیست او	ب کو همی آید ²⁸³⁸ به چاره پیش تو شنو
3407	گفت عزراییل می آید برو	گفت پایش بس مبارک شاد شو
3408	کر برون آمد بگفت او شادمان ²⁸³⁹	شکر کش کردم مراعات این زمان ²⁸⁴⁰
3409	گفت رنجور این عدو جان ماست	ماندانستیم کو کان جفاست
3410	خاطر رنجور جویان صد ²⁸⁴¹ سقط	تا که پیغامش کند از هر نمط

²⁸³⁴ صحه نوشت ABGHKLM : صح نوشت Sarı Abd. Fatih CN : صح و نوشت Bul.

²⁸³⁵ پس از این بیت L افزوده:

کر درآمد پیش رنجور و نشست * بر سر او خوش همی مالید دست

گویا رنجور را خاطر زکر * اندکی رنجیده بود ای پر هنر

²⁸³⁶ کین چه شکر است او عدو ما بدست BCGKLMN و در M در بالای «او عدو ما» نوشته «این مکر ما»: گفت چه شکر او

عدو ما بدست Bul.AH : کین چه شکرست او مگر با ما بدست Sarı Abd. BGK Fatih ، که در C در بالا و در حاشیه A نوشته

شده

²⁸³⁷ باد Bul.BGKMN ، و به همین صورت در CH تصحیح شده: صحه ACHL

²⁸³⁸ کو همی آید CGHM : که همی آید Bul.ABKN : که بیاید او L

²⁸³⁹ بگفت او شادمان Bul.BCGKLMN : ز پیشش شادمان AH

²⁸⁴⁰ شکر کش کردم مراعات این زمان BuL.ABGHKLMN ، و به همین صورت در حاشیه C تصحیح شده: شکر آن از پیش

کردم این زمان C

²⁸⁴¹ صد Bul.ABCHKLMN : شد G، و به همین ترتیب در H تصحیح شده

3411. چون کسی کو خورده²⁸⁴² باشد آتش بد می‌بشوراند دلش تا قی کند

3412. کظم غیظ این است آن را قی مکن تا بیابی در جزا شیرین سخن

[29a]

3413. چون نبودش صبر می‌پیچید او کین سگ ملعون کژ گفتار کو²⁸⁴³

3414. تا بر بزم بر وی آنچه گفته بود کان زمان شیر ضمیر خفته بود

3415. چون عیادت بهر دل آرامی است این عیادت نیست دشمن کامی است

3416. تا ببیند دشمن خود را نزار تا بگیرد خاطر زشتش قرار

3417. بس کسان کایشان عبادتها کنند²⁸⁴⁴ دل به رضوان و ثواب آن نهند²⁸⁴⁵

3418. خود حقیقت معصیت باشد خفی بس کدر کان را تو²⁸⁴⁶ پنداری صفی

3419. همچو آن کر که همی پنداشته ست کو نکویی کرد و آن بر عکس جست²⁸⁴⁷

3420. او نشسته خوش که خدمت کرده‌ام حق همسایه به جا²⁸⁴⁸ آورده‌ام

3421. بهر خود او آتشی افروختست در دل رنجور و خود را سوختست

3422. فاتقوا النار التي أوقدتم²⁸⁴⁹ إنکم فی المعصية ازددتم²⁸⁵⁰

²⁸⁴² کو خورده Bul.CGHKLMN : که خورده AB
²⁸⁴³ کین سگ ملعون کژ گفتار کو M در حاشیه تصحیح شده : کین سگ زن روسپی حیز کو Bul.ABCGHKLN
²⁸⁴⁴ بس کسان کایشان عبادتها کنند Bul.ALM : بس کسان که ایشان عبادتها کنند CHN : بس کسان کایشان ز طاعت گم رهند
Sarı Abd. Fatih BGK و Veli Muhammed ، نیز AC در حاشیه
²⁸⁴⁵ و ثواب آن نهند ACHLM : و ثواب او دهند Bul. : و ثواب آن دهند BGKN
²⁸⁴⁶ بس کدر کان را تو Bul.ABGHKMN ، نیز در حاشیه C : آن کدر باشد که CL
²⁸⁴⁷ بر عکس جست ABCGHKLMN : بر عکس بست Bul.
²⁸⁴⁸ به جا Bul.L : بجای Bul.L
²⁸⁴⁹ اوقدتم Bul.ABGHKLM : اوقدتموا CN
²⁸⁵⁰ ازددتم Bul.ABGHKLM : ازددتموا CN

3423. گفت پیغامبر²⁸⁵¹ به یک صاحب ریا²⁸⁵² صل إنک لم تصل یا فتی
3424. از برای چاره این خوفها آمد اندر هر نمازی اهدنا
3425. کین نمازم را میامیز ای خدا با نماز ضالین و اهل ریا
3426. از قیاسی که بکرد آن کر گزین²⁸⁵³ صحبت ده ساله باطل شد²⁸⁵⁴ بدین²⁸⁵⁵
3427. خاصه ای خواجه قیاس حس دون اندر آن وحیی که هست از حد فزون²⁸⁵⁶
3428. گوش حس تو به حرف ار در خورست²⁸⁵⁷ دان که گوش غیب گیر²⁸⁵⁸ تو کر است

اول کسی که در مقابله نص قیاس آورد ابلیس بود²⁸⁵⁹

3429. اول آن کس کین قیاسکها نمود پیش انوار خدا ابلیس بود
3430. گفت نار از خاک بی شک بهتر است من ز نار و او ز خاک اکدر است²⁸⁶⁰
3431. پس قیاس فرع بر اصلش کنیم او ز ظلمت ما ز نور روشنیم
3432. گفت حق نی بلکه لا انساب شد زهد و تقوی فضل را محراب شد

²⁸⁵¹ پیغامبر ABCLM : پیغامبر Bul.GHKN

²⁸⁵² به یک صاحب ریا Bul.ABGHKMN نیز C در حاشیه : به اعرابی ما CL

²⁸⁵³ آن کر گزین Bul.ABCGHKMN : آن کرحنین L

²⁸⁵⁴ باطل شد ABCGHKMN : شد باطل Bul.L

²⁸⁵⁵ پس از این بیت L افزوده:

خواجه پندارد که طاعت می کند * بیخبر کز معصیت جان می کند

این قیاس خویش را رو ترک کن * کز قیاس تو شود ریشت کهن

²⁸⁵⁶ از حد فزون Bul.ACGHKMN : از حد برون BL

²⁸⁵⁷ ار در خورست Bul.ABCGHKMN : اندر خورست L

²⁸⁵⁸ غیب گیر GHKMN : عیب گیر Bul.ABCL

²⁸⁵⁹ C «در» را حذف کرده

²⁸⁶⁰ خاک اکدر است Bul.ABCGHKMN : خاک ابترست L

3433. این نه میراث جهان فانی است که به انسایش بیابی جانی است²⁸⁶¹
3434. بلکه این میراثهای انبیاست وارث این²⁸⁶² جانهای اتقیاست
3435. پور آن بو جهل شد مومن عیان پور آن نوح نبی²⁸⁶³ از گمراهان
3436. زاده خاکی منور شد چو ماه زاده آتش توی رو رو سبیه
3437. این قیاسات و تحری روز ابرر یا به شب²⁸⁶⁴ مر قبله را کردست حبر
3438. لیک با خورشید و کعبه پیش رو²⁸⁶⁵ این قیاس و این تحری را مجو
3439. کعبه نادیده مکن رو زو متاب از قیاس اللّٰه أعلم بالصواب
3440. چون صفیری بشنوی از مرغ حق ظاهرش را یاد گیری چون سبق
3441. وانگهی از خود قیاساتی کنی مر خیال²⁸⁶⁶ محض را ذاتی کنی
3442. اصطلاحاتی است مر ابدال را که نباشد ز آن خبر اقوال را
3443. منطق الطیری به صوت آموختی صد قیاس و صد هوس افروختی
3444. همچو آن رنجور دلها از تو خست کر به پندار اصابت گشته مست
3445. کاتب آن وحی زان²⁸⁶⁷ آواز مرغ برده ظنی کو بود انباز مرغ²⁸⁶⁸

²⁸⁶¹ که به انسایش بیابی جانی است Bul.ABGHKLMN : وارث این جانهای جانیست C، در حاشیه تصحیح شده

²⁸⁶² وارث این Bul.ABCGHKMN : وارثش هم L

²⁸⁶³ پور آن نوح نبی Bul.ABGHKLMN ، در C به همین نحو تصحیح شده : پوره آن نوح شد C

²⁸⁶⁴ یا به شب Bul.ABGHKLMN : تا شب C

²⁸⁶⁵ پیش رو Bul.ABGHKLMN : پیش او C

²⁸⁶⁶ خیال Bul.ABCGHKMN : خیالی L

²⁸⁶⁷ زان Bul.ACGHKLMN : و آن B

²⁸⁶⁸ انباز مرغ Bul.ACM : همباز مرغ GHKLN : همساز مرغ B، نیز در حاشیه C

3446	مرغ پری زد مر او را کور کرد	نک فرو بردش به قعر مرگ و درد ²⁸⁶⁹
3447	هین به عکسی یا به ظنی هم شما	در میفتیید از مقامات سما
3448	گرچه هاروتید ²⁸⁷⁰ و ماروت و فزون	از همه بر بام نحن الصافون
3449	بر بدیهای بدان رحمت کنید	بر منی و خویش بین لعنت کنید ²⁸⁷¹
3450	هین مبادا غیرت اند از کمین ²⁸⁷²	سر نگون افتیید در قعر زمین
3451	هر دو گفتند ای خدا فرمان تراست	بی‌امان تو امانی خود کجاست
3452	این ²⁸⁷³ همی ²⁸⁷⁴ گفتند و دلشان می‌طپید	بد کجا آید ز ما نعم العبید
3453	خار خار دو فرشته هم نهشت ²⁸⁷⁵	تا که تخم خویش بینی را نکشت ²⁸⁷⁶
3454	پس همی گفتند کای ارکانیان	بی‌خبر از پاکی روحانیان ²⁸⁷⁷
3455	ما برین گردون تنقها می‌تنیم	بر زمین آییم و شادروان زنیم
3456	عدل توزیم ²⁸⁷⁸ و عبادت آوریم	باز هر شب سوی گردون بر پریم ²⁸⁷⁹
3457	تا شویم اعجوبه‌ء دور زمان	تا نهیم اندر زمین امن و امان

²⁸⁶⁹ کلمات «قعر مرگ و درد»، در C محو و در حاشیه اضافه شده.
²⁸⁷⁰ هاروتید Bul.ABCGHKMN : هاروتیت L
²⁸⁷¹ بر منی و خویش بین لعنت کنید Bul.BGKM ، نیز AH در حاشیه، C «خویش بین» ضبط کرده. اما بقیه این مصراع تقریباً محو شده، و «لعنت کنید» در حاشیه اضافه شده؛ بر منی و خویش بینی کم تنید AHLN
²⁸⁷² غیرت اند از کمین M : غیرت آید از کمین Bul.ABCGHKLN
²⁸⁷³ این Bul.ABGHLM : آن CKN
²⁸⁷⁴ همی Bul.BCGMN : همه AHKL، که در H تصحیح شده
²⁸⁷⁵ نهشت Bul.BCGHKMN : بهشت L
²⁸⁷⁶ A حذف کرده
²⁸⁷⁷ A حذف کرده. در حاشیه C اضافه شده.
²⁸⁷⁸ عدل توزیم Bul.ABCGHKM : عدل ورزیم LN
²⁸⁷⁹ در حاشیه C اضافه شده.

3458. بش آن قیاس حال گردون بر زمین نو راست نآیید فرق دارد در کمین

در بیان آنکه حال خود و مستی خود پنهان باید داشت از جاهلان²⁸⁸⁰

3459. بشنو الفاظ حکیم²⁸⁸¹ پردهای سر همانجانه که باده خوردهای

3460. چونکه از میخانه مستی²⁸⁸² ضال شد تسخر و بازیچه اطفال شد

3461. میفتد او سو به سو بر²⁸⁸³ هر رهی²⁸⁸⁴ در گل و می خنددش هر ابله‌ی

3462. او چنین و کودکان اندر پیش بی خبر از مستی و ذوق میش

3463. خلق اطفال اند جز مست خدا نیست بالغ جز رهیده از هوا

3464. گفت دنیا لعب و لهو است و شما کودکیست²⁸⁸⁵ و راست فرماید خدا

3465. از لعب بیرون نرفتگی کودکی بی ذکات روح²⁸⁸⁶ کی باشی ذکی²⁸⁸⁷

3466. چون جماع طفل دان این شهوتی که همی رانند²⁸⁸⁸ اینجا ای فتی

3467. آن جماع طفل چه بود بلازی با جماع رستمی و غلزی

3468. جنگ خلقان همچو جنگ کودکان جمله بی معنی و بی مغز و مهان

3469. جمله با شمشیر چوبین جنگشان جمله در لاینفعی آهنگشان

²⁸⁸⁰ پنهان باید داشت از جاهلان Bul.ABCGHKLM : از جاهلان پنهان باید داشتن N

²⁸⁸¹ بشنو الفاظ حکیم ABCGHKLMN : بشنو این پند از حکیم Bul.

²⁸⁸² چونکه از میخانه مستی Bul.BGKMN ، نیز در حاشیه H : مست از میخانه ای چون CL و در AH «مستی»

²⁸⁸³ میفتد او سو به سو بر AGHKMN ، نیز L که بجای «او» ، «از» ضبط کرده : میفتد این سو و آن سو Bul.BC

²⁸⁸⁴ هر رهی ABCGHKMN : در رهی Bul.L

²⁸⁸⁵ کودکیست ABCGHKLMN : کودکی Bul.

²⁸⁸⁶ ذکات روح ABCGHKMN : ذکای روح L : زکات روح Bul.

²⁸⁸⁷ باشی ذکی ACHKMN : باشد ذکی BGL : باشی ذکی Bul.

²⁸⁸⁸ همی رانند ABCGHKLMN : همی رانند Bul.

3470. جمله‌شان گشته سواره بر نیی کین براق ماست یا دلدل پیی
3471. حامل‌اند و خود²⁸⁸⁹ ز جهل افراشته راکب و محمول²⁸⁹⁰ ره²⁸⁹¹ پنداشته
3472. باش تا روزی که محمولان حق اسب تازان بگذرند از نه طبق
3473. تعرج الروح إليه و الملک من عروج الروح يهتز الفلک
3474. همچو طفلان جمله‌تان دامن سوار گوشه دامن گرفته اسپوار²⁸⁹²
3475. از حق إنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي رَسِيدَ مرکب ظن بر فلک‌ها کی دوید
3476. اغلب الظنَّین فی ترجیح ذا لا تماری الشمس فی توضیحها
3477. آن گهی بینید مرکب‌های خویش مرکبی سازیده‌ایت²⁸⁹³ از پای خویش
3478. وهم و حس و فکر²⁸⁹⁴ و ادراک شما همچو نیی دان مرکب کودک هلا
3479. علم‌های اهل دل حاملشان علم‌های اهل تن حاملشان
3480. علم چون بر دل زند یاری شود علم چون بر تن زند باری شود
3481. گفت ایزد یحمل اسفاره بار باشد علم کان نبود ز هو
3482. علم کان نبود ز هو بی‌واسطه آن نیاید همچو رنگ ماشطه
3483. لیک چون این بار را نیکو کشی بار بر گیرند و بخشندت خوشی

²⁸⁸⁹ «و خود» در C محو و در حاشیه اضافه شده.
²⁸⁹⁰ راکب و محمول Bul.ABCHKLMN : راکب محمول C
²⁸⁹¹ ره Bul.ABCHKLMN : و ره N
²⁸⁹² اسپوار M : اسب وار Bul.ABCHKLNL
²⁸⁹³ سازیده‌ایت ABCHKLMN : سازیده‌اید Bul.C
²⁸⁹⁴ حس و فکر M : فکر و حس Bul.ABCHKLNL

3484. هین مکش بهر هوا آن بار علم²⁸⁹⁵ تا شوی راکب تو بر رهوار علم²⁸⁹⁶
3485. تا که بر رهوار علم آیی سوار²⁸⁹⁷ بعد از آن افتد ترا از دوش بار²⁸⁹⁷
3486. از هواها کی رهی بی جام هو ای ز هو قانع شده با نام هو
3487. از صفت و ز نام چه زاید²⁸⁹⁸ خیال و آن خیالش هسست دلال وصال
3488. دیده‌ای دلال بی مدلول هیچ تا نباشد جاده نبود غول هیچ

[29b]

3489. هیچ نامی بی حقیقت دیده‌ای یاز گاف و لام گل گل چیده‌ای
3490. اسم خوانندی رو مسما²⁸⁹⁹ را بجو مه به بالا دان میدان در آب جو²⁹⁰⁰
3491. گر ز نام و حرف²⁹⁰¹ خواهی بگذری پاک کن خود را ز خود هین یک سری
3492. همچو آهن²⁹⁰² ز آهنی بی رنگ شو در ریاضت آینه بی زنگ²⁹⁰³ شو
3493. خویش را صافی کن از اوصاف خود تا بیننی ذات پاک صاف²⁹⁰⁴ خود
3494. بیننی اندر دل علوم انبیا بی کتاب و بی معید و اوستا
3495. گفت پیغامبر²⁹⁰⁵ که هست از امتم کو بود هم گوهر و هم همتم

²⁸⁹⁵ آن بار علم GHM : این بار علم Bul.ABCKLN
²⁸⁹⁶ تا شوی راکب تو بر رهوار علم CHLMN : تا بیننی در درون انبار علم Bul.BGK، نیز ACH در حاشیه : رهوار بر رهوار علم A
²⁸⁹⁷ در حاشیه CHN اضافه شده. L حذف کرده. اکثر نسخ خطی این بیت را حذف کرده اند.
²⁸⁹⁸ چه زاید Bul.BCGHKL MN : چه آید A
²⁸⁹⁹ مسما M : مسمی Bul.ABCGHKL MN
²⁹⁰⁰ دان میدان در آب جو HM : دان نه اندر آب جو Bul.ABCGKLN
²⁹⁰¹ گر ز نام و حرف Bul.ABCGHKLM : گر ز حرف و نام N
²⁹⁰² همچو آهن Bul.ABCGHLM : همچو آتش KN
²⁹⁰³ زنگ ABGHKL MN : زنگ Bul.C
²⁹⁰⁴ پاک صاف ABCGHKL MN : پاک و صاف Bul.
²⁹⁰⁵ پیغامبر ABCLM : پیغامبر Bul.GHKN

3496. مر مرا زآن نور بیند جانشان
که من ایشان را همی بینم از آن²⁹⁰⁶
3497. بی صحیحین و احادیث و رواه²⁹⁰⁷
بلکه اندر مشرب آب حیات²⁹⁰⁸
3498. سر امسینا لکردیا بدان
راز اصبحنا عربیبا بخوان²⁹⁰⁹
3499. ور مثالی خواهی از علم نهان
قصه گو از رومیان و چینیان²⁹¹⁰

قصه مری کردن رومیان و چینیان در علم نقاشی و صورتگری²⁹¹¹

3500. چینیان گفتند ما نقاش تر
رومیان گفتند ما را کر و فر
3501. گفت سلطان امتحان خواهم برین²⁹¹²
کز شما خود²⁹¹³ کیست در دعوی گزین²⁹¹⁴
3502. اهل چین و روم چون حاضر شدند
رومیان در علم واقفتر بدند²⁹¹⁵
3503. چینیان گفتند یک خانه به ما
خاص²⁹¹⁶ بسپارید و یک آن شما
3504. بود دو خانه مقابل دربه در
ب ز آن یکی چینی ستد رومی دگر شنو

²⁹⁰⁶ بینم از آن CM : بینم بدان Bul.ABGHKLN

²⁹⁰⁷ رواه ACGHKMN : رواه Bul.BL

²⁹⁰⁸ حیات Bul.ABM : حیوة CGHKLN

²⁹⁰⁹ پس از این بیت Bul. افزوده:

بوالوفا گر بود گردی در رواح * لیک با نطق عرب کرده صباح

²⁹¹⁰ در N این بیت پس از عنوان آمده.

²⁹¹¹ Bul.، مراکردن. N «و صورتگری» را حذف کرده.

²⁹¹² برین M : درین Bul.ABCGHKLN

²⁹¹³ کز شما خود ML : کز شماها Bul.ABCGHKN

²⁹¹⁴ در N این بیت پس از بیت «چینیان گفتند یک ... بسپارید و یک آن شما» آمده.

²⁹¹⁵ N حذف کرده. GM «اهل چین و روم چون حاضر شدند * رومیان در علم واقفتر بدند». K «چینیان و رومیان بحث آمدند * رومیان از بحث در مکث آمدند». H همین قرائت نسخه G از مصراع دوم را آورده اما در مصراع «اول اهل روم و چین در بحث آمدند» ضبط کرده. برای قرائت متن هیچ سندی جز C وجود ندارد. A در مصراع اول موافق H است. BL در مصراع اول موافق G است، نیز AC در حاشیه. Bul. «چینیان با رومیان بحث آمدند». در مصراع دوم Bul. ABL «رومیان در علم واقف تر بدند». این بیت در حاشیه N به صورتی که در B آمده اضافه شده.

²⁹¹⁶ خاص Bul.ABGHKLNMN : خاصه C

3505. چینیان صد رنگ از شه خواستند
3506. هر صباحی از خزینه رنگها
3507. رومیان گفتند نی نقش و نه رنگ²⁹¹⁸
3508. در فرو بستند و صیقل می زدند
3509. از دو صد رنگی به بی رنگی رهی است
3510. هر چه اندر ابر ضو بینی و تاب
3511. چینیان چون از عمل فارغ شدند²⁹²¹
3512. شه در آمد دید آنجا نقشها
3513. بعد از آن آمد به سوی رومیان
3514. عکس آن تصویر و آن کردارها
3515. هر چه آنجا دید اینجا به نمود
3516. رومیان آن صوفیاند ای پدر
3517. لیک صیقل کرده اند آن سینهها
- پس خزینه باز کرد آن ارجمند²⁹¹⁷
- چینیان را راتبیه بود از عطا
- در خور آید کار را جز دفع زنگ²⁹¹⁹
- همچو گردون ساده و صافی شدند²⁹²⁰
- رنگ چون ابر است و بی رنگی مهی است
- آن ز اختر دان و ماه و آفتاب
- از پی شادی دهلهها می زدند
- می ربود آن عقل را و فهم را²⁹²²
- پرده را بالا کشیدند از میان²⁹²³
- زد بر این²⁹²⁴ صافی شده دیوارها
- دیده را از دیده خانه می ربود
- بی ز تکرار و کتاب و بی هنر
- پاک از آز²⁹²⁵ و حرص و بخل و کینهها

²⁹¹⁷ پس خزینه باز کرد آن ارجمند Bul.ABGHKMN ، نیز C در حاشیه : شه خزینه باز کرد آن تا سئند C : شه خزینه باز کرد اندر پسند L . ضبط متن خاص نسخه C است.

²⁹¹⁸ نی نقش و نه رنگ Bul.BGKMN ، و به همین صورت در C تصحیح شده : نی لون و نه رنگ ACHL

²⁹¹⁹ دفع زنگ ABCGHKLMN : دفع ژنگ Bul.

²⁹²⁰ و صافی شدند Bul.ABCGHKMN : و صاف آمدند L

²⁹²¹ از عمل فارغ شدند Bul.ABCGHKMN : از عمل باز آمدند L

²⁹²² عقل را و فهم را Bul.ABGHKLMN ، نیز C در حاشیه : عقل را وقت لقا C

²⁹²³ پرده را بالا کشیدند از میان Bul.ABGHKLMN ، نیز C در حاشیه : پرده را برداشت رومی از میان C

²⁹²⁴ زد بر این Bul.ABGHKMN : زد بر آن CL

²⁹²⁵ پاک از آز ABCGHKMN : پاک ز آز Bul.L

3518. آن صفای آینه وصف²⁹²⁶ دل است صورت بی منتها را²⁹²⁷ قابل است
3519. صورت بی صورت بی حد غیب ز آینه دل تافت بر موسی ز جیب²⁹²⁸
3520. گر چه آن صورت ننگجد در فلک نی به عرش و فرش و دریا و سمک²⁹²⁹
3521. زآنکه محدود است و معدود است آن آینه دل را نباشد حد بدان²⁹³⁰
3522. عقل اینجا ساکت آمد یا مزل زآنکه دل با اوست یا خود اوست دل²⁹³¹
3523. عکس هر نقشی نتابد²⁹³² تا ابد جز ز دل هم با عدد هم بی عدد
3524. تا ابد هر نقش نو کاید در او²⁹³³ می نماید بی حجابی²⁹³⁴ اندر او²⁹³⁵
3525. اهل صیقل رسته اند از بو و رنگ²⁹³⁶ هر دمی بینند خوبی بی درنگ
3526. نقش و قشر علم را بگذاشتند رایست عین الیقین افراشتند
3527. رفت فکر و روشنایی یافتند نحر و بحر²⁹³⁷ آشنایی²⁹³⁸ یافتند
3528. مرگ کز وی²⁹³⁹ جمله از او در وحشتند می کنند این قوم بر وی ریشخند

²⁹²⁶ وصف ABGHKMN ، و به همین صورت در C تصحیح شده : لاشک Bul.CL
²⁹²⁷ صورت بی منتها را Bul.ABLM ، نیز C در حاشیه : کو نقوش بی عدد را CGHKN
²⁹²⁸ ز آینه دل تافت بر موسی ز جیب Bul.ABGHKMN ، نیز C در حاشیه : ز آینه دل دارد آن موسی به جیب C : آینه دل راست در مضمون جیب L
²⁹²⁹ نی به عرش و فرش و دریا و سمک Bul.ABGHKLMN ، نیز C در حاشیه : نه به عرش و کرسی و نی بر سمک C
²⁹³⁰ حد بدان Bul.ABCGHKMN : حد بدان L
²⁹³¹ بنظر می رسد که G قبل از «اوست» (بجای با) «یا» ضبط کرده. B «دل» را پس از «زان» حذف کرده. C نا (تا) خود
²⁹³² نتابد Bul. BCGHKMN : بنابد AL
²⁹³³ در او M : برو Bul.ABCGHKLN
²⁹³⁴ بی حجابی Bul.ABGHKLMN ، نیز C در حاشیه : بی قصوری C
²⁹³⁵ پس از این بیت L افزوده:
²⁹³⁶ اهل صیقل رسته اند از رنگ و بو * جمله اشکال بنماید درو
²⁹³⁶ بو و رنگ Bul.ABCHKLMN : بوی و رنگ G
²⁹³⁷ نحر و بحر Bul.AGHKMN : نهر و بحر C، در حاشیه تصحیح شده : بحر و نحر B : قعر بحر L
²⁹³⁸ آشنایی Bul.BCGHKLMN : و آشنایی A
²⁹³⁹ مرگ کز وی جمله M : مرگ کین جمله Bul.ABCGHKN : که جمله L

3529. کس نیابد بر دل ایشان ظفر
بر صدف آید ضرر نی بر گهر
3530. گر چه نحو و فقه را بگذاشتند
لیک محو و فقر را²⁹⁴⁰ برداشتند
3531. تا نقوش هشت جنت تافتست
لوح دلشان را پذیرا یافتست
3532. برترند از عرش و کرسی و خلا
ساکنان مقعد صدق خدا²⁹⁴¹

پرسیدن پیغامبر علیه السلام مر زید را که امروز چونی و چون برخاستی و جواب گفتن او که اصبحت مومنا یا رسول

الله²⁹⁴²

3533. گفت پیغامبر²⁹⁴³ صباحی زید را
کیف اصبحت ای رفیق با صفا²⁹⁴⁴
3534. گفت عبدا مومنا باز اوش گفت²⁹⁴⁵
کو نشان از باغ ایمان گر شگفت
3535. گفت تشنه بوده‌ام من روزها
شب نخفتستم ز عشق و سوزها
3536. ب تا ز روز و شب گذر کردم چنان شنو
که ز²⁹⁴⁶ اسپر بگذرد نوک سنان
3537. که از آن سو مولد و مادت یکی ست²⁹⁴⁷
صد هزاران سال و یک ساعت یکی ست
3538. هستت ازل را و ابد را²⁹⁴⁸ اتحاد
عقل را ره نیست آن سو ز²⁹⁴⁹ افتقاد

²⁹⁴⁰ محو و فقر را Bul.ABHKLMN : محو فقر را GC
²⁹⁴¹ برترند از عرشو کرسی و خلا* ساکنان مقعد صدق خدا Bul.ABM نیز C در حاشیه : صد نشان از عرش و کرسی و خلا* چه
نشان یل عین دیدار خدا CGHKLN، و در L «کرسیء خلا». L هر دو بیت را دارد، اما بیت « برترند» الخ مقدم آمده.
²⁹⁴² Bul.ABCGHKLN «که» را بعد از « مر زید را» آمده حذف کرده. G پیغامبر صلی الله علیه و سلم . Bul. مومنا حقا
²⁹⁴³ پیغامبر : ABCLM : پیغامبر Bul.GHKN
²⁹⁴⁴ رفیق با صفا ABGHKMN ، به همین صورت در C تصحیح شده : صحابی با صفا Bul.CL
²⁹⁴⁵ باز اوش گفت Bul.BCGHKLMN : بازوش گفت A
²⁹⁴⁶ ز GHM : از Bul.ABCKLN
²⁹⁴⁷ که از آن سو مولد و مادت یکی ست CMN : که از آن سو جمله ملت یکیست Bul.ABGHKL، و به همین صورت در C تصحیح شده
²⁹⁴⁸ ازل را و ابد را Bul.ABGHKLM : ابد را و ازل را CN
²⁹⁴⁹ آن سو ز CGHKLMN : زآن سو ز Bul.B : زآن سو A

3539. گفت از این ره کور ره آوردی بیار
در خور فهم و عقول این دیار²⁹⁵⁰
3540. گفت خلقان چون ببینند²⁹⁵¹ آسمان
من ببینم عرش را با عرشیان²⁹⁵²
3541. هشت جنت هفت دوزخ پیش من
هست پیدا همچو بت پیش شمن
3542. یک به یک و²⁹⁵³ می شناسم خلق را
همچو گندم من ز جو در آسیا
3543. که بهشتی کیست و بیگانه کی است
پیش من پیدا چو مار و ماهی است
3544. این زمان پیدا شده بر این گروه²⁹⁵⁴
یوم تبیض و تسود وجوه
3545. پیش از این هر چند جان پر عیب بود²⁹⁵⁵
در رحم بود و ز خلقان غیب بود
3546. الشقی من شقی فی بطن الام
من سمات الجسم يعرف حالهم²⁹⁵⁶
3547. تن چو مادر طفل جان را حامله
مزرگ درد زادن اسست و زلزله
3548. جمله جانهای گذشته منتظر
تا چگونه زاید آن جان بطر²⁹⁵⁷
3549. زنگیان گویند خود از ماست او
رومیان گویند بس زیباست²⁹⁵⁸ او

²⁹⁵⁰ در خور فهم و عقول این دیار Bul.ABCHKLMN ، نیز C در حاشیه، اما H «و» را پس از «فهم» حذف کرده : کو نشان یک
رهی ز آن خوش دیار C
²⁹⁵¹ چون ببینند Bul.ABCGHKLM : چون نبینند N
²⁹⁵² من ببینم عرش را با عرشیان Bul.BCGKMN : ما همی ببینم عرض و عرشیان AHL، در حاشیه تصحیح شده، نیز C در حاشیه
²⁹⁵³ و Bul.ABCGHKMN : من L
²⁹⁵⁴ این زمان پیدا شده بر این گروه Bul.BGKLMN ، نیز ACH در حاشیه : روز زادن روم و زنگ و هر گروه ACH. دو نسخه
از کهن ترین نسخ خطی و نسخ چاپی عموماً، «این زمان پیدا شود بر این گروه»
²⁹⁵⁵ پیش از این هر چند جان پر عیب بود Bul.ABCHKLMN : پیش ازین زادن عیب بود C، در بالا تصحیح شده. کلمات پس
از زادن ناخواناست. : پیش از این هر چند جان بی عیب بود L
²⁹⁵⁶ من سمات الجسم يعرف حالهم Bul.ABCHKLMN ، نیز در حاشیه C : من سمات الله يعرف کلهم C
²⁹⁵⁷ جان بطر Bul.ABCGHKMN : طفل بطر L
²⁹⁵⁸ گویند بس زیباست Bul.ABCHKLMN : گویند نی زیباست C

3550.	چون بزاید ²⁹⁵⁹ در جهان جان و جود ²⁹⁶⁰	پس نماند ²⁹⁶¹ اختلاف بیض و سود
3551.	گر بود زنگی برنشدش زنگیان	روم را رومی برد هم از میان ²⁹⁶²
3552.	تا نژاد او مشکلات عالم است	آنکه نازاده شناسد او کم است ²⁹⁶³
3553.	او مگر یبظیر بنور الله بود	کاندرون پوستت او را ره بود
3554.	اصل آب نطفه اسپید است و خوش	لیک عکس جان رومی و حبش
3555.	می‌دهد رنگ احسن التقویم را	تا به اسفل می‌برد این نیم را
3556.	این سخن پایان ندارد باز ران	تا نمانیم از قطار کاروان
3557.	یوم تبیض و تسود وجوه	ترک و هندو شهره گردد ز آن گروه ²⁹⁶⁴
3558.	در رحم پیدا نباشد هند و ترک	چونکه زاید بیندش زار و سترگ ²⁹⁶⁵
3559.	جمله را چون روز رستاخیز من	فاش می‌بینم عیان از ²⁹⁶⁶ مرد و زن
3560.	هین بگویم یا فرو بندم نفس	لب‌گزیدش مصطفی یعنی که بس
3561.	یا رسول الله بگویم روز ²⁹⁶⁷ حشر	در جهان پیدا کنم امروز نشر
3562.	هل مرا تا پرده‌ها را بر درم	تا چو خورشیدی بتابد گوهرم

²⁹⁵⁹ چون بزاید Bul.ABGHKMN : چون نژاد C : چون برآید L

²⁹⁶⁰ جان و جود Bul.ABCGHKMN : جان از وجود L

²⁹⁶¹ پس نماند Bul.ABCGHKMN : پس نماید L

²⁹⁶² روم را رومی برد هم از میان Bul.ABGHKLM ، نیز C در حاشیه : و ر بود رومی کشندش رومیان CN

²⁹⁶³ آنکه نازاده شناسد او کم است Bul.ABCGHKMN : آنک او نازاده بشناسد کم است L

²⁹⁶⁴ ترک و هندو شهره گردد ز آن گروه ABGHKLMN ، نیز Bul. ، که «آن گروه» ضبط کرده، و C در حاشیه : ترک و هندو را

ز کی ماند شکوه C. پس از این بیت L این عنوان را افزوده: جواب زید رسول را صلی الله علیه و سلم که احوال خلق بر من پوشیده نیست

²⁹⁶⁵ ظاهراً این تنها موردی است در مثنوی که با گ قافیه شده.

²⁹⁶⁶ می‌بینم عیان از Bul.ABGHLMN ، و به همین صورت در C تصحیح شده : می‌بینم چو خلقان CK

²⁹⁶⁷ در M در بالای کلمه «روز» نوشته «سر».

3563.	تا کسوف آید ز من خورشید را	تا نمایم نخل را و بید را
[30a]		
3564.	وا نمایم ²⁹⁶⁸ راز رسـتاخیز را	نقد را و نقد قلب آمیز را
3565.	دستها ببریده اصحاب شمال ²⁹⁶⁹	وانمایم رنگ کفر و رنگ آل
3566.	واگشایم هفت سوراخ نفاق	در ضیای ماه بی‌خسف و محاق ²⁹⁷⁰
3567.	وانمایم من پلاس اشقیاء	بشـنوانم طبل و کوس ²⁹⁷¹ انبیا
3568.	دوزخ و جنات و برزخ در میان	پیش چشم کافران آرم عیان ²⁹⁷²
3569.	وانمایم حوض کوثر را به جوش	کآب بر روشن ²⁹⁷³ زند بانگش به گوش
3570.	و آن کسان که تشنه بر گردش دوان	گشته‌اند این دم نمایم من عیان ²⁹⁷⁴
3571.	ب و آن که تشنه گرد کوثر می دوند شنو	یک به یک را وانمایم تاکنند ²⁹⁷⁵
3572.	می‌بساید دوششان بر دوش من	نعره‌هاشان می‌رسد در گوش من
3573.	اهل جنت پیش چشم ز اختیار	در کشیده یک‌دگر را در کنار
3574.	دست هم‌دیگر زیارت می‌کنند	وز لبان ²⁹⁷⁶ هم بوسه غارت می‌کنند ²⁹⁷⁷

²⁹⁶⁸ وَا نَمَایِم Bul.BCGHKL MN : تا نمایم A
²⁹⁶⁹ شَمال Bul.ABCGHKLM : الشمال N
²⁹⁷⁰ خَسف و محاق Bul.ABCGHKMN : خسف محاق L
²⁹⁷¹ طبل و کوس BCGKLMN : طبل کوس AH Bul.
²⁹⁷² آرم عیان Bul.ABCGHKMN : دارم عیان L
²⁹⁷³ بر روشن Bul.ABCGHKMN : بر رویش L
²⁹⁷⁴ این بیت در M در حاشیه با قلم دیگر نوشته. و نیز Bul. BGK، وجود دارد و ACH در حاشیه.
²⁹⁷⁵ یک به یک را وانمایم تاکنند ALM : یک به یک را نام واگویم کیند Bul.BCGHKN در مصراع اول N تشنه گردش و آن کسان که می‌دوند، و در مصراع دوم، H «یک بیک را و انمای تاکنند»، ضبط کرده.
²⁹⁷⁶ وز لبان CLMN : از لبان Bul.ABGHK
²⁹⁷⁷ پس از این بیت B بیت «و آن که تشنه گرد ... وانمایم تاکنند» را داخل کرده و بجای «وانک»، «آنک»، ضبط کرده

از خـسـان و نـعـرۀ و ا حـسـرتـاه	3575. کـر شـد اـیـن گـوشـم ز بانـگ آه آه ²⁹⁷⁸
لـیـک مـی تـر سـم ز آزار ²⁹⁷⁹ ر سـول	3576. اـیـن اـشـار تـهـاسـت گـویم از نـغـول
دـاد پـیـغـامـبر ²⁹⁸⁰ گـریـبـانـش بـه تـاب	3577. هـمـچـنـیـن مـی گـفـت سـر مـسـت و خـراب
عـکـس حـق لـا یـسـتـخـیـی زـد شـرم شـد	3578. گـفـت هـیـن دـر کـش کـه اسـبـت گـرم شـد
ب آـیـنـه و مـیـزـان کـجـا گـوید خـلاف شـنو	3579. آـیـنـه تـو جـسـت بـیـرـون از غـلاف
بـهـر آزار و حـیـای هـیـچ کـس	3580. آـیـنـه و مـیـزـان کـجـا بـنـدـد نـفـس
گـر دـو صـد سـالـش تـو خـد مـتـها کـنی ²⁹⁸¹	3581. آـیـنـه و مـیـزـان مـحـکـهـای سـنی
بـر فـزـون بـنـمـا و مـنـمـا کـاسـتی	3582. کـز بـرای مـن بـپـوشـان راسـتی
آـیـنـه و مـیـزـان و آن گـه رـیـو و بـند ²⁹⁸³	3583. اوت گـوید ²⁹⁸² ریش و سـبـلت بـر مـخـند
کـه بـه مـا بـتـوان حـقـیـقـت را شـناخت	3584. چـون خـدا مـا را بـرای آن فـراخت
کـی شـویم آـیـیـن رـوی نـیـکـوان	3585. اـیـن نـبـاشـد مـا چـه اـر زـیـم اـی جـوان
گـر تـجـلی ²⁹⁸⁵ کـرد سـیـنا سـیـنـه را ²⁹⁸⁶	3586. لـیـک دـر کـش دـر نـمـد ²⁹⁸⁴ آـیـیـنـه را
آفتـاب حـق و خـور شـیـد ازل	3587. گـفـت آخـر هـیـچ گـنـجـد دـر بـغل

²⁹⁷⁸ ز بانگ آه آه : Bul.ABGHKLM : ز بانگ واه واه CN

²⁹⁷⁹ ز آزار : Bul.BCGHKLMN : از آزار A

²⁹⁸⁰ پیغامبر : ABCLM : Bul.GHKN

²⁹⁸¹ خدمتها کنی : Bul.ABGHKLMN ، نیز C در حاشیه : خدمت می کنی C

²⁹⁸² اوت گوید : Bul.ABCGHKMN : اوش گوید L

²⁹⁸³ ریو و بند : BCM : دیو بند A : ریو بند : Bul. GHKLN

²⁹⁸⁴ نمده : Bul.ABCGHKLM : بغل N

²⁹⁸⁵ گر تجلی : Bul.AGHKLMN : کز تجلی BC

²⁹⁸⁶ در حاشیه C اضافه شده.

نی جنون مانند به پیشش نی خرد	3588. هم دغل را هم بغل را ²⁹⁸⁷ بر درد
بیند ²⁹⁸⁹ از خورشید عالم را تهی	3589. گفت یک اصبع ²⁹⁸⁸ چو بر چشمی نهی
وین نشان ساتری شاه شد ²⁹⁹¹	3590. یک ²⁹⁹⁰ سر انگشت پرده ماه شد
خسف گردد منکسف ²⁹⁹² از سقظه‌ای	3591. تا بپوشاند جهان را نقطه‌ای
بحر را حق کرد محکوم بشر	3592. لب ببند و غور و ²⁹⁹³ دریایی نگر ²⁹⁹⁴
هست در حکم بهشتی جلیل ²⁹⁹⁶	3593. همچو چشمه زنجبیل و سلسبیل ²⁹⁹⁵
این نه زور ما ز فرمان خداست	3594. چار جوی جنت اندر حکم ماست
همچو سحر اندر مراد ساحران	3595. هر کجا خواهیم داریمش روان
هست در حکم دل و فرمان جان	3596. همچو این دو چشمه چشم روان
ور بخواهد رفت سوی اعتبار ²⁹⁹⁸	3597. گر بخواهد رفت سوی زهر و مار ²⁹⁹⁷
ور بخواهد سوی ملبوسات رفت	3598. گر ²⁹⁹⁹ بخواهد سوی محسوسات رفت

²⁹⁸⁷ هم دغل را هم بغل را Bul.ABGHKLMN : هم بغل را هم دغل را C
²⁹⁸⁸ گفت یک اصبع Bul.ABCGHKMN : لیک یک اصبع L
²⁹⁸⁹ بیند ABGHKMN : بینی Bul.CL
²⁹⁹⁰ یک Bul.ABCGHKMN : پس L
²⁹⁹¹ وین نشان ساتری شاه شد Bul.BGM : وین نشان ساتری الله شد ACHKL ؛ G «الله» را در حاشیه نسخه بدل داده. : وین پی. ستاری ء الله شد N
²⁹⁹² خسف گردد منکسف Bul.AGHKLMN ، نیز B (که منکسف ضبط کرده) و C در حاشیه : خسف گردد آفتاب C
²⁹⁹³ غور و M : غور Bul.ABCGHKLN
²⁹⁹⁴ دریایی نگر BCGHKLMN : دریا می‌نگر Bul.A
²⁹⁹⁵ زنجبیل و سلسبیل M : سلسبیل و زنجبیل Bul.ABCGHKLN
²⁹⁹⁶ بهشتی جلیل Bul.ABCGHKMN : بهشتی خلیل L
²⁹⁹⁷ زهر و مار ABCGHKLMN : زهر مار Bul.
²⁹⁹⁸ در قطعه بعدی (آیات) «گر بخواهد رفت ... رفت سوی اعتبار» - «ور بخواهد کفچه‌ای ... همچو گرز ده منی» L همه جا «نخواهد» بجای «خواهد»
²⁹⁹⁹ گر Bul.ABCGHKMN : ور L

3599. گر³⁰⁰⁰ بخواهد سوی کلیات راند
 3600. همچنین هر پنج حس چون نایزه³⁰⁰²
 3601. هر طرف که دل اشارت کردشان
 3602. دست و پا در امر دل اندر ملا
 3603. دل بخواهد زو در اید پا برقص³⁰⁰⁵
 3604. دل بخواهد دست آید در حساب
 3605. دست در دست نهانی مانده است
 3606. گر بخواهد بر عدو ماری شود
 3607. ور بخواهد کفچه‌ای در خوردنی
 3608. دل چه می‌گوید بدیشان ای عجب
 3609. دل مگر مهر سلیمان یافتست
 3610. پنج حسی³⁰¹¹ از برون میسور او
 3001. حسی جزویات Bul.ABCHKLMN : سوی جزویات C
 3002. نایزه Bul.ACHKLMN : نایزه B
 3003. بر مراد و امر ABCCHKLMN : بر مراد امر Bul.
 3004. دست موسی Bul.ABCHKLMN ، و به همین صورت در C تصحیح شده : کف موسی C
 3005. دل بخواهد زو در اید پا برقص M : دل بخواهد پا در اید زو به رقص Bul.ABCHKLKN
 3006. یا اصابع CM : یا اصابع Bul.ABCHKLN
 3007. تا نویسد Bul.ABCHKLMN : یا نویسد H
 3008. او درون و تن M : او درون تن Bul.ABCHKLN
 3009. یاری Bul.ABCHKLMN : باری C
 3010. گرز Bul.ABCHKMKN : گند L
 3011. پنج حسی Bul.ABCHKMKN : پنج حس اند L
 3012. پنج حسی Bul.ABCHKMKN : پنج حس اند L
 3013. از درون مأمور او Bul.ABCHKMKN : از برون منشور او L

3611. ده حس است و هفت اندام و دگر³⁰¹⁴ آنچه اندر گفت ناید می‌شمر
3612. چون سلیمانی دلا در مهتری بر پیری و دیوزن انگشتری
3613. گر در این ملکت بری باشی ز ریو خاتم از دست تو نستاند سه دیو
3614. بعد از آن عالم بگيرد اسم تو³⁰¹⁵ دو جهان محکوم تو چون جسم تو
3615. ور ز دستت دیو خاتم را ببرد پادشاهی فوت شد بختت بمرد
3616. بعد از آن یا حسرتا شد یا عباد بر شما محتوم³⁰¹⁶ تا یوم التناد
3617. ور تو دیو خیشتن را منگری³⁰¹⁷ از ترارو و آینه کی جان بری
- متهم کردن غلامان و خواجه‌تاشان مر لقمان را که آن میوه‌های ترونده که می‌آوردیم او خورده است³⁰¹⁸
3618. بود لقمان پیش خواجه خویشتن در میان بنندگان خوار تن
3619. می‌فرستاد او غلامان را به باغ تا که میوه آیدش³⁰¹⁹ بهر فراغ
3620. بود لقمان در غلامان چون طفیل پر معانی تیره صورت همچو لیل
3621. آن غلامان میوه‌های جمع را خوش بخوردند از نهیب طمع را
3622. خواجه را گفتند لقمان خورد آن خواجه بر لقمان³⁰²⁰ ترش گشت³⁰²¹ و گران

³⁰¹⁴ اندام و دگر Bul.BCGHKLM : اندام دگر AN
³⁰¹⁵ اسم تو Bul.ABCGHKMN : ز اسم تو L
³⁰¹⁶ محتوم Bul.ABGHM : محتوم CKLN
³⁰¹⁷ ور تو دیو خیشتن را منگری M ، نیز در CN که بجای «دیو» نوشته «ریو»: مکر خود را گر تو انکار آوری Bul.ABGHKL
³⁰¹⁸ ، نیز C در حاشیه HK «ترونده را»، در G به همین صورت تصحیح شده.
³⁰¹⁹ میوه آیدش ABCGHKLMN : میوه آردش Bul.
³⁰²⁰ خواجه بر لقمان Bul.ACGHKLMN : خواجه لقمان B
³⁰²¹ ترش گشت ABCGHKLMN : ترش کرد Bul.

3623. چون تفحص کرد لقمان از سبب
در عتاب خواجه‌اش بگشاد لب
3624. گفت لقمان سیدا پیش خدا
بنده‌ی خاین نباشد مرتضی
3625. امتحان کن جمله‌مان را³⁰²² ای کریم
سیرمان³⁰²³ در ده تو از آب حمیم
3626. بعد از آن ما را به صحرای³⁰²⁴ کلان³⁰²⁵
تو سواره ما³⁰²⁶ پیاده می‌دوان
3627. آن گه‌بان بنگر تو بد کردار را
صنعه‌های کاشف الاسرار را
3628. گشت ساقی خواجه از آب حمیم
مر غلامان را و خوردند آن ز بیم
3629. بعد از آن می‌راندشان در دشته‌ها
می‌دویدندی میان کشته‌ها³⁰²⁷
3630. قی در افتادند³⁰²⁸ ایشان از عنا
آب می‌آورد زیشان میوه‌ها
3631. چون که لقمان را در آمد قی ز ناف
می‌برآمد از درونش آب صاف
3632. حکمت لقمان چو داند این نمود
پس چه باشد حکمت رب الوجود
3633. یَوْمَ تَبْلَىٰ و السَّرَّایِرِ³⁰²⁹ کله‌ها
بان منکم کامن لا یشتهی
3634. چون سُقُوا مَاءً حَمِيمًا قَطَعْتَ
جملة الأستار حتی أفضحت³⁰³⁰
3635. نار زان³⁰³¹ آمد عذاب کافران
که حجر را نار باشد امتحان

³⁰²² جمله‌مان را Bul.BCGHKMN : جمله ما را AL
³⁰²³ سیرمان Bul.ABCGHKMN : سیر ما L
³⁰²⁴ به صحرای MN : به صحرایی Bul.ABCGHKL
³⁰²⁵ کلان ABCGHKMN : بران Bul.L
³⁰²⁶ سواره ما Bul.ABCGHKMN : سوار و ما L
³⁰²⁷ می‌دویدندی میان کشته‌ها CM : می‌دویند آن نفر تحت و علا Bul.ABGHKLN، نیز C در M حاشیه و در بالای بیت. پس از این بیت Bul.، افزوده: آنچنان گشتند در صحرا دوان * شد نمایان قی و استفرغشان. در N جای دو مصراع این بیت باهم عوض شده.
³⁰²⁸ در افتادند Bul.ABCGHKLM : بر افتادند N
³⁰²⁹ و السَّرَّایِرِ ABCGHLMN : السَّرَّایِرِ Bul.K
³⁰³⁰ حتی أفضحت M : مما افطعت Nich. : مما افضعت ABCGHKLN : مما افضحت Fatih Bul.
³⁰³¹ زان M : از آن Bul.ABCGHKLN

3636. آن دل چون سنگ را ما³⁰³² چند چند نرم گفتیم و نمی‌پذیرفت پند³⁰³³
3637. ریش بد را داروی بد یافت رگ مر سر خر را سزد دندان سگ
3638. الخبثات الخبيثين³⁰³⁴ حکمت است زشت را هم زشت جفت و بابت است
3639. پس تو هر جفتی که³⁰³⁵ می‌خواهی برو محو و هم شکل و صفات³⁰³⁶ او بشو³⁰³⁷
3640. نور خواهی مستعد نور شو دور خواهی خویش بین و دور³⁰³⁸ شو
- [30b]
3641. ور رهی خواهی ازین سجن خرب سر مکش از دوست و اسجد و اقترب

بقية قصة زيد در جواب رسول عليه السلام³⁰³⁹

3642. این سخن پایان ندارد خیز زید بر براق ناطقه بر بند قید
3643. ناطقه چون فاضح آمد³⁰⁴⁰ عیب را می‌دراند پرده‌های غیب را
3644. غیب مطلوب حق آمد چند گاه این دهل‌زن را بران بر بند راه
3645. تک مران در کش عنان مستور به هر کس از پندار خود مسرور به
3646. حق همی خواهد که نومیدان او زمین عبادت هم نگردانند رو³⁰⁴¹

³⁰³² آن دل چون سنگ ما را ABCHELMN : آن دل چون سنگ را ما Sarı Abd. Fatih Bul.GK، و در M تصحیح شده.

³⁰³³ نرم گفتیم و نمی‌پذیرفت پند Bul.ABCGHKMN : نرم می‌گفتیم و نپذیرفت پند L

³⁰³⁴ الخبيثين Bul.ABCGHKLMN : للخبيثين Nich.

³⁰³⁵ هر جفتی که Bul.ABCGHKMN : هر راهی که L

³⁰³⁶ هم شکل و صفات Bul.ABCGHKMN : هم شکل صفات L

³⁰³⁷ او بشو Bul.ABCHKM : دوست شو CLN

³⁰³⁸ بین و دور Bul.BCHKLMN : بین دور A

³⁰³⁹ G رسول صلی الله علیه و سلم. L بقية قصة حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم در جواب زيد رضی الله عنه.

³⁰⁴⁰ فاضح آمد ABCGHKLMN : فاضح آید Bul.

³⁰⁴¹ پس از این بیت L افزوده : هم مشرف در عبادت‌های او * مشغول گشته بطاعت‌های او

3647. هم برومیدی³⁰⁴² مشرف می‌شوند چند روزی در رکابش می‌دوند
3648. خواهد آن رحمت بتابد بر همه³⁰⁴³ بر بد و نیک از عموم مرحمه
3649. حق همی‌خواهد که هر میر و اسیر با رجا و خوف باشند و حذیر
3650. این رجا و خوف در پرده بود تا پس این پرده پرورده شود³⁰⁴⁴
3651. چون دریدی پرده کو خوف و رجا غیب را شد کر و فری بر ملا³⁰⁴⁵
3652. بر لب جو برد ظنی یک فتی³⁰⁴⁶ که سلیمان است ماهی‌گیر³⁰⁴⁷ ما
3653. گر وی است این از چه فرد است و خفی است ور نه سیمای سلیمانیش چیست
3654. اندر این اندیشه می‌بود او دو دل تا سلیمان گشت شاه و مستقل³⁰⁴⁸
3655. دیو رفت از ملک و تخت او گریخت تیغ بختش خون آن شیطان بریخت³⁰⁴⁹
3656. کرد در انگشت او³⁰⁵⁰ انگشتری جمع آمد لشکر دیو و پری
3657. آمدند از بهر نظاره رجاال در میانشان آنکه بد صاحب خیال
3658. چون در انگشتش بدید انگشتری³⁰⁵¹ رفت اندیشه و گمانش³⁰⁵² یکسری

³⁰⁴² هم برومیدی M : هم بر اومیدی CN : هم باومیدی ABGH : بامیدی Bul.K : بر امید L

³⁰⁴³ بر همه Bul.ABCGHKLM : در همه N

³⁰⁴⁴ پرورده شود ABCGHKLMN : پرورده بود Bul.

³⁰⁴⁵ کر و فری بر ملا Bul.BGHKMN ، نیز A که فرّ ضبط کرده، و C در حاشیه: کر و فر و ابتلا C کرّ و فرّ اندر ملا L

³⁰⁴⁶ یک فتی M یک فتا Bul.ABCGHKLN

³⁰⁴⁷ ماهی‌گیر Bul.ABGHKL MN و ماهی‌گیر C

³⁰⁴⁸ شاه و مستقل Bul.ABCGHKM : شاه مستقل N : و شاه مستقل L

³⁰⁴⁹ در AH جای این دو مصراع باهم عوض شده.

³⁰⁵⁰ انگشت او M : انگشت خود Bul.ABCGHKLN

³⁰⁵¹ چون در انگشتش بدید انگشتری Bul.ABGHKL MN ، نیز C در حاشیه : چون که کف بگشاد و دید انگشتری CN

³⁰⁵² اندیشه و گمانش Bul.ABGHKL MN ، و در C به همین نحو تصحیح شده: اندیشه و تحری CN

3659. وهم آنگاه است ³⁰⁵³ کان پوشیده است	این تحری از پی نادیده است
3660. شد خیال غایب ³⁰⁵⁴ اندر سینه زفت ³⁰⁵⁵	چونکه حاضر شد ³⁰⁵⁶ خیال او برفت
3661. گر سمایی ³⁰⁵⁷ نور بی‌باریده نیست	هم زمین تار بی‌بالیده نیست
3662. يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ مِی‌باید مرا	ز آن ببسستم روزن فانی سـ ³⁰⁵⁸ را
3663. چون شکافم آسمان را در ظهور ³⁰⁵⁹	چون بگویم هل تری فیها فطور ³⁰⁶⁰
3664. تا در این ظلمت تحری گسترند ³⁰⁶¹	هر کسی رو جانبی می‌آورند
3665. مدتی معکوس باشد کارها	شحنه را دزد آورد بر دارها
3666. تا که بس سلطان و عالی همتی	بنده بنده خود آید مدتی
3667. بندگی در غیب آید ³⁰⁶² خوب و گش	حفظ غیب آید ³⁰⁶³ در استبعاد ³⁰⁶⁴ خوش
3668. کو که مدح شاه گوید پیش او	تا که در غیبت بود او شرم رو
3669. قلعه داری کز کنار مملکت	دور از سلطان و سایه سلطنت
3670. پاس دارد قلعه را از دشمنان	قلعه نفروشد به مال بی‌کران ³⁰⁶⁵

³⁰⁵³ وهم آنگاه است Bul.ABHGKLMN، و به همین صورت در C تصحیح شده: باک آنگاه است C
³⁰⁵⁴ خیال غایب Bul.BHGKLMN: خیالی غایب C: خیال غیب A
³⁰⁵⁵ سینه زفت Bul.ABHGKLMN: سینه تفت C
³⁰⁵⁶ حاضر شد Bul.ABHGKLM، و به همین صورت در C تصحیح شده: شد حاضر CN کلمات بعد از آن در C تغییر یافته. شاید ضبط اصلی آن، «خیال دوست رفت»، بوده.
³⁰⁵⁷ سمایی M: سمای Bul.ABCGHKLN
³⁰⁵⁸ حذف کرده.
³⁰⁵⁹ چون شکاف آسمان را در ظهور Bul.BHGKLMN، و به همین صورت در حاشیه C تصحیح شده: گر گشایم روزنش چون روز صور C
³⁰⁶⁰ حذف کرده.
³⁰⁶¹ تحری گسترند Bul.ABHGKLM، نیز در حاشیه C: تحریها کنند CN
³⁰⁶² آید GHKM: آمد Bul.ABCLN
³⁰⁶³ آید GHKM: آمد Bul.ABCLN
³⁰⁶⁴ استبعاد M: استبعاد Bul.ABCGHKLN و در M در زیر این کلمه تصحیح شده
³⁰⁶⁵ در L جای دو مصراع این بیت با هم عوض شده.

3671. غایب از شسه در کنار ثغرها
همچو حاضر او نگه دارد وفا
3672. پیش شه او به بود³⁰⁶⁶ از دیگران
که به خدمت حاضرند و جان فشان
3673. پس به غیبت نیم ذره حفظ کار
به که اندر حاضری زآن صد هزار
3674. طاعت و ایمان کنون محمود شد
بعد مرگ اندر عیان مردود شد
3675. چونکه غیب و غایبی³⁰⁶⁷ رو پوش به
پس دهان³⁰⁶⁸ بر بند و لب خاموش به³⁰⁶⁹
3676. ای برادر دستت وا دار از سخن
خود خدا پیدا کند علم لدن
3677. بس بود خورشید را رویش گواه
أی شئیء أعظم الشاهد إله
3678. نی بگویم³⁰⁷⁰ چون³⁰⁷¹ قرین شد در بیان
هم خدا و هم ملک هم عالمان
3679. یشهد الله و الملک و اهل³⁰⁷² العلوم
انسه لا رب إلا من یدوم
3680. چون گواهی داد حق که بود ملک
تا شود اندر گواهی مشترک
3681. زآنکه شعاع و حضور آفتاب³⁰⁷³
بر نتابد چشم و دلهای خراب
3682. چون خفاشی کو تف خورشید را
بر نتابد بسکلد اومید را³⁰⁷⁴
3683. پس ملایک را چو ما هم یار دان³⁰⁷⁵
جلوه گر خورشید را بر آسمان

³⁰⁶⁶ پیش شه او به بود Bul.ABGHKLM ، نیز در حاشیه C: نزد شه بهتر بود CN
³⁰⁶⁷ غایبی M : غایب و Bul.ABCGHKLN
³⁰⁶⁸ دهان Bul.ABCHKLMN : لیان G
³⁰⁶⁹ بر بند و لب خاموش به Bul.ABGHKMN ، نیز L که «و» را حذف کرده : بر بند ما خاموش به C، در C در بالای «ما»
نوشته «لب»
³⁰⁷⁰ نی بگویم M : نه بگویم Bul.ABCGHKLN
³⁰⁷¹ چون ABCGHKLMN : خود Bul.
³⁰⁷² و اهل Bul.ABCGHKMN : اهل L
³⁰⁷³ حضور آفتاب Bul.ABGHKLMN ، و در C به همین صورت تصحیح شده : گواهی آفتاب C
³⁰⁷⁴ بسکلد اومید را ABCGHKMN : بگسلد امید را Bul.L
³⁰⁷⁵ چو ما هم یار دان Bul.ACGHKMN : چو ماهان بار دان B : چو ما هم راز دان L

3684. کین ضیا ما ز آفتابی یافتیم چون خلیفه بر ضعیفان تافتیم
3685. چون مه نو یا سه روزه³⁰⁷⁶ یا که بدر هر ملک دارد کمال و نور و قدر³⁰⁷⁷
3686. ز اجنحه نوری³⁰⁷⁸ ثلاث او رباع بر مراتب هر ملک را آن شعاع
3687. همچو پره‌های عقول انسیان که بسی فرقتشان اندر میان³⁰⁷⁹
3688. پس قرین هر بشر در نیک و بد آن ملک باشد که قدر او بود³⁰⁸⁰
3689. چشم اعمش نور خور چون بر نتافت³⁰⁸¹ اختر او را شمع شد تاره بیافت³⁰⁸²

گفتن پیغامبر علیه السلام مر زید را که این سر را فاش تر از این مگو و متابعت را نگاه دار³⁰⁸³

3690. گفت پیغامبر³⁰⁸⁴ که اصحابی نجوم رهروان را شمع و شیطان را نجوم
3691. هر کسی را گر بدی آن چشم و زور کو گرفتگی ز آفتاب چرخ نور
3692. کی ستاره حاجتستی ای ذلیل که بدی بر نور خورشید او دلیل³⁰⁸⁵

³⁰⁷⁶ چون مه نو یا سه روزه Bul.ABLM، و به همین نحو در C تصحیح شده: ماه نو یا هفت روزه CGHKN
³⁰⁷⁷ هر ملک دارد کمال و نور و قدر Bul.BGHKLMN: مرتبه‌ی هر يك ملك در نور و قدر C، AC «نور قدر».

³⁰⁷⁸ نوری M: نور Bul.ABCGHKLN

³⁰⁷⁹ این بیت در M حاشیه نوشته.

³⁰⁸⁰ که قدر او بود M: که هم قدرش بود C: که ماندش بود Bul.ABGHKLN، نیز CM در حاشیه. ترتیب این بیت و دو بیت پس از آن در C چنین است: «پس قرین هر ... که قدر او بود»، «همچو پره‌های ... فرقتشان اندر میان»، «ز اجنحه ... ملک را آن شعاع»، و در L به این صورت است: «ز اجنحه ... ملک را آن شعاع»، «پس قرین هر ... که قدر او بود»، «همچو پره‌های ... فرقتشان اندر میان».

³⁰⁸¹ چشم اعمش نور خور چون بر نتافت M: اعمشی کو ماه را هم بر نتافت CL: چشم اعمش چونک خور را بر نتافت Bul.ABGHKN و به همین صورت در C تصحیح شده.

³⁰⁸² اختر او را شمع شد تاره بیافت Bul.ABGHKM و به همین صورت در C تصحیح شده: اختر اندر رهبری بر وی بتافت C: چشم اعمش نور خور چون بر نتافت N: چشم اعمش نور خور را بر نتافت L

³⁰⁸³ G پیغامبر صلی الله علیه و سلم. N مگوی متابعت را. Bul.ABCGHKL «را» را پس از «متابعت» حذف کرده. G نگهدار. نیز K

³⁰⁸⁴ پیغامبر ABCM: پیغامبر Bul.GHKLN

³⁰⁸⁵ در A این بیت پس از بیت «هیچ ماه و اختری ... آفتابی چون شهود» آمده. «حاجتستی» بجای «حاجت نبود» ساختمان جمله را اصلاح کرده است... شاید قرائت دیگر حاصل خواست مصحح یا کاتبی باشد برای رفع نقص از جمله ای خلاف رویه دستوری. این بیت در حاشیه C نوشته. Bul.B این بیت را ضبط کرده. در C و کمی در H مخدوش است و در H پس از آن همان بیت آمده که در A پس از آن آمده. GKN تنها بیت این را، که با «کی ستاره آغاز می‌شود آورده»، و N بجای «ذلیل» «خلیل» قرائت کرده.

3693	ماه می گوید به خاک و ابر و فی	3086	من بشر من مثلکم یوحی الی
3694	هیچ ماه و اختری حاجت نبود	3087	که بدی بر آفتابی چون شهود
3695	چون شما تاریک بودم در نهاد		وحی خورشیدم چنین نوری بداد
3696	ظلمتی دارم به نسبت با شمس	3088	نور دارم بهر ظلمات نفوس
3697	زان ضعیفم تا تو تابایی آوری		که نه مرد آفتاب انوری
3698	همچو شهد و سرکه در هم یافتم	3089	تا سوی رنج جگر ره یافتم
3699	چون ز علت وارهایی ای رهین		سرکه را بگذار و می خور انگبین
3700	تخت دل معمور شد پاک از هوا	3090	بر وی الرحمن علی العرش استوی
3701	حکم بر دل بعد از این بی واسطه		حق کند چون یافت دل این رابطه
3702	این سخن پایان ندارد زید کو		تا دهم پندش که رسوایی مجو

رجوع به حکایت زید³⁰⁹¹

3703	زید را اکنون نیایی کو گریخت		جست از صف نعال و نعل ریخت
3704	تو که باشی ³⁰⁹² زید هم خود را نیافت		همچو اختر که بر او خورشید تافت

³⁰⁸⁶ در Bul.ABCGHKLN جای این بیت و پس از آن بیت با هم عوض شده. من بشر من مثلکم یوحی الی CLM : من بشر بودم ولی یوحی الی Bul.ABGHKN، و به همین نحو در CM تصحیح شده. C بابر و خاک

³⁰⁸⁷ Bul. BGKN حذف کرده.

³⁰⁸⁸ نفوس Bul.ABCGHKLM : النفوس N

³⁰⁸⁹ تا سوی رنج جگر Bul.BGKM نیز در حاشیه H و در C به همین صورت تصحیح شده : تا به بیماری جگر AHL : تا

بامراض جگر C : تا که من اندر جگر N

³⁰⁹⁰ بر وی Bul.GN : بین که

³⁰⁹¹ رجوع بحکایت زید Bul.ABGHKLMN : باز گشتن به حکایت زید C

³⁰⁹² تو که باشی Bul.BCGHKLMN : تو کی باشی A

3705	نی از او نقشی بیانی ³⁰⁹³ نی نشان	نی کهمی یابی به راه کهکشان
3706	شد حواس و ناطقه تابان ما ³⁰⁹⁴	محو نور دانش ³⁰⁹⁵ سلطان ما
3707	حسها و عقلاشان در درون	موج در موج لدینا ³⁰⁹⁶ محضرون
3708	چون ببايد صبح ³⁰⁹⁷ وقت بار شد	انجم پنهان شده بر کار ³⁰⁹⁸ شد
3709	بیهشان را وادهد حق هوشها	حلقه حلقه حلقهها در گوشها
3710	پای کوبان ³⁰⁹⁹ دست افشان در ثنا	نماز نمازان رینما أحييتنا
3711	آن جلود و آن عظام ریخته	فارسان گشته غبار انگيخته
3712	حمله آرند از عدم سوی وجود	در قیامت هم شکور و هم کنود
3713	سر چه می بیچی کنی ³¹⁰⁰ نادیده ای	در عدم ز اول ³¹⁰¹ نه سر پیچیده ای
3714	در عدم افشده بودی پای خویش	که مرا که بر کند ³¹⁰² از جای خویش
3715	می نبینی صنع ربانیت را	که کشید او ³¹⁰³ موی پیشانیت را

3093 بیانی M : بیابی Bul.ABCGHKLN
3094 شد حواس و ناطقه تابان ما Bul.ABKLM : شد حواس و نطق با پایان ما GL، C «و» را پیش از «نطق» حذف کرده : ناطقه
پایان H : نطق در افشان N
3095 محو نور دانش Bul.ABGHKLMN ، و به همین صورت در C تصحیح شده : محو علم و دانش C
3096 لدینا Bul.ABGHKLM : و لدینا CN
3097 چون ببايد صبح M و در بالایش «شب آید باز» نوشته : چون شب آمد باز Bul.HL : چون شب باز وقت یار شد A، و در بالای
«چون» نوشته «که» و در بالای «وقت» نوشته «ظلمت خود»، به این صورت «چون که شب با ظلمت خود یار شد» : چون ببايد صبح
وقت یار شد BGKN، نیز در CH در حاشیه . در C قسمتی از مصراع اول محو شده و اکنون تنها کلمات «وقت یار شد» خواناست.
3098 بر کار Bul.ABCGKLMN : در کار H
3099 کوبان Bul.ABCGKLMN : کوبان H
3100 چه می بیچی کنی Bul.ABCGHKMN : چه بیچی میکنی L
3101 در عدم ز اول ABCGHKLMN : در عدم اول Bul.
3102 که بر کند Bul.BCGHKLMN : کی بر کند A
3103 او Bul.BCGHKLMN : از A

3716. تا کشیدت³¹⁰⁴ اندر این انواع حال که نبودت در گمان و در خیال

[31a]

3717. آن عدم او را همواره بنده است³¹⁰⁵ کار کن دیوا سلیمان زنده است³¹⁰⁶

3718. دیو می‌سازد جفانِ کالجواب زهره نی تا دفع گوید یا جواب

3719. خویش را بین چون همی‌لرزی ز بیم مر عدم را نیز لـرزان دان مقیم

3720. و تو دست اندر مناصب می‌زنی هم ز ترس است³¹⁰⁷ آن که جانی می‌کنی

3721. هر چه جز عشق خدای³¹⁰⁸ احسن است گر شکر خواری است³¹⁰⁹ آن جان‌کندن است

3722. چیست جان‌کندن سوی مرگ آمدن دست در آب حیاتی نـازدن

3723. خلق را دو دیده در خاک و ممات صد گمان دارند در آب حیات

3724. جهد کن تا صد گمان گردد نود شب برو و تو بخسبی شب رود

3725. در شب تاریک جوی³¹¹⁰ آن روز را پیش کن آن عقل ظلمت سوز را

3726. در شب بد رنگ بس نیکی بود آب حیوان جفت تاریکی بود

3727. سر ز خفتن کی توان برداشتن با چنین صد تخم غفلت کاشتن³¹¹¹

³¹⁰⁴ تا کشیدت Bul.ACGHKLMN : تا کشیدن B

³¹⁰⁵ بنده است Bul.ABGHKLMN : بنده ایست C

³¹⁰⁶ زنده است Bul.ABGHKLMN : زنده ایست C

³¹⁰⁷ هم ز ترس است ABCGHKLMN : هم ز ترست Bul.

³¹⁰⁸ خدای Bul.ABGHKLMN : خدایی C

³¹⁰⁹ شکر خواری است Bul.ABCGHKMN : شکر خانیست L

³¹¹⁰ جوی Bul.CGHKMN : جو AB : چون L

³¹¹¹ در B این بیت مقدم بر بیت « در شب تاریک ... عقل ظلمت سوز را » آمده اما پس از بیت « در شب بد رنگ ... جفت تاریکی بود » تکرار شده.

3728	خواب مرده لقمه مرده یار شد	خواجه خفت و دزد شب بر کار شد
3729	تو نمی دانی که خصمانت کینند	ناریان خصم وجود خاکینند
3730	نار خصم آب و فرزندان اوست	همچنانکه آب خصم جان اوست ³¹¹²
3731	آب آتش را کشد زیرا که او	خصم فرزندان آب است و عدو
3732	بعد از آن این نار شہوت است	کاندر او اصل گناه و زلت است ³¹¹³
3733	نار بیرونی به آبی بفسرد	نار شہوت تا به دوزخ می برد
3734	نار شہوت می نیار آمد به آب	زانکه دارد طبع دوزخ در عذاب
3735	نار شہوت را چه چاره نور دین	نور کم اطفاء نار الکافرین ³¹¹⁴
3736	چه کشد این نار را نور خدا	نور ابراہیم را ساز اوست ³¹¹⁵
3737	تاز نار نفس چون نمرد تو	وا رهد این جسم همچون عود تو
3738	شہوت ³¹¹⁶ ناری به راندن کم نشد	او به ماندن کم شود بی هیچ بد
3739	تا که ³¹¹⁷ هیزم می نهی بر آتشی	کی بمیرد آتش از هیزم کشی ³¹¹⁸
3740	چونکه هیزم باز گیری نار مرد	زانکه تقوی آب سوی نار برد
3741	کی سیه گردد ز آتش روی خوب	کو نهد گلگونہ از تقوی القلوب

³¹¹² . پس از این بیت Bul.، افزوده:
 آب را هم جنس را خصمست نار * نار را آبست عدوی جانشکار
³¹¹³ زلت است ABCGHKLMN : ذلتست Bul.
³¹¹⁴ در C جای ابیات این و پس از آن با هم عوض شده، اما در حاشیه تصحیح شده.
³¹¹⁵ ساز اوستا Bul.ABCGHKLM : کن پیشوا N
³¹¹⁶ C قرائت اصلی «شہوتی» و احتمالاً «باری»، در بالا تصحیح شده
³¹¹⁷ تا که Bul.BCGHKLMN : تا کی A
³¹¹⁸ از هیزم کشی Bul.BCGHKLMN : ار هیزم کشی A

آتش افتادن در شهر به ایام امیر المؤمنین عمر³¹¹⁹ رضی الله عنه

3742. آتشی افتاد در عهد عمر — همچو چوب خشک می خورد آن³¹²⁰ حجر³¹²¹
3743. در فتاد اندر بنا و خانهها — تا زد اندر پر مرغ و لانهها
3744. نیم شهر از شعلهها آتش گرفت — آب می ترسید از آن و می شگفت
3745. مشکهای آب و سرکه می زدند — بر سر آتش کسان هوشمند
3746. آتش از استیزه افزون می شدی — می رسید او را مدد از بی حدی
3747. خلق آمد جانب عمر شتاب — کآتش ما می نمیرد هیچ از آب
3748. گفت آن آتش ز آیات خداست — شعله‌ای از آتش بخل شماس³¹²²
3749. آب و سرکه چیست نان قسمت کنید³¹²³ — بخل بگذارید اگر آل منید
3750. خلق گفتندش که در بگشوده ایم³¹²⁴ — ما سخی و اهل فتوت دیده ایم³¹²⁵

3119 امیر المؤمنین عمر : HM Bul.ABCGKLN

3120 آن M : او Bul.ABCGHKLN

3121 پس از این بیت L افزوده:

نار پاکتر ا ندارد خود زیان* که ز خاشاکی شود دریا نهان

هر که تریاک خدائی را نخورد* گر خورد زهری مگویش کو بمرد

گر طبیبت گوید ای رنجور زار* از زفر پر هیز کن پس هوش دار

گر جوایش گوئی از جهل ای سقیم* پس چرا تو میخوری بی ترس و بیم

آب چشم خویش ریزان شد فزون* آب خم بین خود بخوردن شد نگون

خور کند رنجور را رنجورتر* و آنکه معمورست خود معمورتر

گویش در دل حکیم مهربان* که قیاسی کرده چون ابلهان

در تو علت می فروزد همچو نار* هین مکن با نار هیزم را تو یار

زین دو آتش خانه ات ویران شود* قالب زنده از و بی جان شود

در من ار ناریست هست آن همچو نور* نار صحبت در تن افزاید حضور

نور صحبت چون فزاید در وجود* بی زیانی تن برد صد گونه سود

3122 شعله‌ای از آتش بخل شماس Bul.ABGKLMN ، و به همین صورت در C تصحیح شده : شعله‌ای از آتش ظلم شماس C :

شعله آن آتش از بخل شماس H

3123 آب و سرکه چیست نان قسمت کنید Bul.GM ، نیز AH در حاشیه : آب بگذارید و نان قسمت کنید ACHLN : آب چبود بر

عطای نان ننید BK ، نیز C در حاشیه

3124 که در بگشوده ایم Bul.ABCGHKLM : که بس بستوده ایم N

3125 دیده ایم M : بوده ایم Bul.ABCGHKLN و نیز در حاشیه M

3751. گفت نان³¹²⁶ در رسم و عادت داده‌اید دست از بهر خدا نگشاده‌اید
3752. بهر فخر و بهر بوش و بهر ناز نه از برای ترس و تقوی و نیاز
3753. مال تخم است و به هر شوره منه تیغ را در دست هر ره زن مده
3754. اهل دین را باز دان از اهل کین همنشین حق بجو با او نشین
3755. هر کسی بر قوم خود ایشار کرد کاغه پندارد³¹²⁷ که او خود کار کرد

خدا و انداختن در روی امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه و انداختن علی شمشیر را از دست³¹²⁸

3756. از علی آموز اخلاص عمل شیر حق را دان مطهر از دغل
3757. در غزا بر پهلوانی دست یافت زود شمشیری بر آورد و شتافت
3758. او خدو³¹²⁹ انداخت بر روی³¹³⁰ علی افتخار هر نبی و هر ولی
3759. آن خدو³¹³¹ زد بر رخی که روی ماه سجده آرد پیش او در سجده‌گاه
3760. در زمان انداخت شمشیر آن علی کرد او اندر غزایش³¹³² کاهلی
3761. گشت حیران آن مبارز زین عمل³¹³³ وز نمودن عفو و رحمت بی‌محل
3762. گفت بر من تیغ تیز افراشتی از چه افکنیدی مرا بگذاشتی

³¹²⁶ نان Bul.BCGHKLMN : آن A
³¹²⁷ کاغه پندارد Bul.ABCGHKMN : خواجه پندارد L
³¹²⁸ Bul.ABCHKLN پس از « انداختن » « خصم » را ضبط کرده. L خبوی انداختن. G انداختن امیر المؤمنین علی. HN « را » پس از « شمشیر » حذف کرده.
³¹²⁹ خدو Bul.ABCGHKMN : خبوی L
³¹³⁰ بر روی Bul.CLM : در روی ABGHKN
³¹³¹ خدو Bul.ABCGHKMN : خبوی L
³¹³² غزایش M : غزایش Bul.ABCGHKLN
³¹³³ زین عمل Bul.ABCGHKLM : در عمل N

3763. آن چه دیدی بهتر از پیکار من تا شدی تو سست³¹³⁴ در اشکار من
3764. آن چه دیدی که چنین خشم نشست تا چنان برقی نمود و باز جست
3765. آن چه دیدی که مرا ز آن عکس دید در دل و جان شعله‌ای آمد پدید
3766. آن چه دیدی برتر از کون و مکان که به از جان بود و بخشیدیم جان
3767. در شجاعت ششیر ربانیستی در مروت خود که داند³¹³⁵ کیستی
3768. در مروت ابر موسی به تیه کامد از وی خون و نان بی شبیه
3769. ابرها گندم دهد کان را به جهد پخته و شیرین کند مردم چو شهد
3770. ابر موسی پر رحمت بر گشاد پخته و شیرین بی زحمت³¹³⁶ بداد
3771. از برای پخته خواران کرم رحمتش افراخت³¹³⁷ در عالم علم
3772. تا چهل سال آن وظیفه و آن عطا کم نشد یک روز ز آن اهل رجا³¹³⁸
3773. تا هم ایشان از خسیسی خاستند گندنا و تره و خس خواستند
3774. امت احمد که هستند³¹³⁹ از کرام تا قیامت هست باقی آن طعام
3775. چون ابیت عند ربی فاش شد یطعمم و یسقی کنایت زاش شد
3776. هیچ بی تاویل این را در پذیر تا در آید در گلو چون شهد و شیر

³¹³⁴ تا شدی تو سست Bul.ABGHKLMN : تا شدستی C

³¹³⁵ خود که داند Bul.BCGHKLMN : خود کی داند A

³¹³⁶ بی زحمت ABCGHKLMN : و بی زحمت Bul.

³¹³⁷ افراخت Bul.ABM : افراشت CGHKLN

³¹³⁸ ز آن اهل رجا Bul.ABGHKLMN : از اهل رجا C، و در بالا نوشته «آن»

³¹³⁹ هستند BLM ؛ در C حرف ماقبل آخر این کلمه بی نقطه است و در G حرف ماقبل آخر کلمه «هستند» هم بصورت «ی» نقطه

گذاری شده و هم بصورت «ن» : هستند Bul.AHKN

3777	ز آن که تاویل است و داد عطا	چون که بیند آن حقیقت را ³¹⁴⁰ خطا
3778	آن خطا دیدن ز ضعف عقل اوست	عقل کل مغز است و عقل خز و ³¹⁴¹ پوست
3779	خویش را تاویل کن نه اخبار را	مغز را بد گوی نی گلزار را
3780	ای علی که جمله عقل و دیده‌ای	شمه‌ای واگو از آنچه دیده‌ای
3781	تیغ حلمت جان ما را چاک کرد	آب علمت خاک ما را پاک کرد
3782	باز گو دانم که این اسرار هوست	ز آنکه بی‌شمسیر کشتن کار اوست
3783	صانع بی‌آلت و بی‌جارحه	واهب این هدیه‌های رابحه ³¹⁴²
3784	صد هزاران می‌چشاند هوش را	که خبر نبود دو چشم و گوش را
3785	باز گو ای باز عرش خوش شکار	تا چه دیدی این زمان از کردگار
3786	چشم تو ادراک غیب آموخته	چشمهای حاضران بر دوخته
3787	آن یکی ماهی همی بیند عیان	و آن یکی تاریک می‌بیند جهان
3788	و آن یکی سه ماه می‌بیند به هم	این سه کس بنشسته یک موضع نعم ³¹⁴³
3789	چشم هر سه باز و گوش هر سه تیز ³¹⁴⁴	در تو آویزان و از من در گریز ³¹⁴⁵

³¹⁴⁰ آن حقیقت را Bul.BCGHKLMN : این حقیقت را A
³¹⁴¹ عقل خز و Bul.ABGHKLMN ، و به همین صورت در C تصحیح شده : عقل ما چو C
³¹⁴² هدیه‌های رابحه Bul.ABCGHKMN : هدیه‌های فاتحه L پس از این بیت L افزوده:
صد هزاران می‌چشاند روح را* که خبر نبود دهانرا ای فتی
³¹⁴³ نعم Bul.ABCGHKLM : بغم N؛ نیز Veli Muhammed
³¹⁴⁴ هر سه تیز Bul.ABGHKLMN : و هر سه تیز C
³¹⁴⁵ از من در گریز Bul.ABGHKLMN : از وی در گریز C، در بالا تصحیح شده

3790. سحر عین است این عجب³¹⁴⁶ لطف خفی است
بر تو نقش گرگ و بر من³¹⁴⁷ یوسفی است
3791. عالم ار هجده هزار است³¹⁴⁸ و فزون
نیست این هجده به هر چشمی زیون³¹⁴⁹

[31b]

3792. راز بگشا³¹⁵⁰ ای علی مرتضی
ای پس³¹⁵¹ سوء القضا حسن القضا³¹⁵²
3793. یا تو واگو آنچه عقلت یافته ست
یا بگویم آنچه بر من تافته ست
3794. از تو بر من تافت چون داری نهان
می‌فشانی نور چون مه بی‌زبان³¹⁵³
3795. لیک اگر در گفت آید قرص ماه
شب روان را زودتر آرد به راه
3796. از غلط ایمن شوند و از ذهول
بانگ مه غالب شود بر بانگ غول
3797. ماه بی‌گفتن چو باشد رهنما
چون بگوید شد ضیا اندر ضیا
3798. چون تو بایی آن مدینه علم را
چون شعاعی آفتاب حلم را
3799. باز باش ای باب بر جویای باب
تا رسد از تو قشور³¹⁵⁴ اندر لباب
3800. باز باش ای باب رحمت تا ابد
بارگاه مآله کفواً أحد

³¹⁴⁶ این عجب Bul.BCGHKLMN : ای عجب A
³¹⁴⁷ گرگ و بر من Bul.BCGHKLMN : گرگ بر من A
³¹⁴⁸ هجده هزار است AGHLM : هژده هزارست Bul.BCKN
³¹⁴⁹ نیست این هجده به هر چشمی زیون HLM و AC «چشم زیون»، بصورت تصحیح : هر نظر را نیست این هجده زیون BGKN ، نیز H در حاشیه و Bul. ، که «هژده» ضبط کرده
³¹⁵⁰ بگشا Bul.BCGHKLMN : بگشای A
³¹⁵¹ پس Bul.ABGHKLM : بسی CN
³¹⁵² حسن القضا Bul.ABCKLM : حسن القضا GHN
³¹⁵³ از تو بر من تافت چون داری نهان * می‌فشانی نور چون مه بی‌زبان Bul.ABGHKLMN ، نیز C در حاشیه : از تو بر من تافت پنهان چون کنی * بی‌زبان چون ماه پرتو می‌زنی C
³¹⁵⁴ قشور Bul.ABGHKLMN : قصور C، در حاشیه تصحیح شده.

3801. هر هوا و ذره‌ای خود منظری است ناگشاده کی³¹⁵⁵ گود کآنجا³¹⁵⁶ دری است
3802. تا بنگشاید دری را دیدبان³¹⁵⁷ در درون هرگز نجنبید این گمان³¹⁵⁸
3803. چون گشاده شد دری حیران شود مرغ اومید و طمع پران شود³¹⁵⁹
3804. غافلی ناگه به ویران گنج یافت سوی هر ویران از آن پس می‌شتافت³¹⁶⁰
3805. تا ز درویشی نیابی تو گهر کی گهر جوئی ز درویشی دگر³¹⁶¹
3806. سالها گر ظن دود با پای خویش نگذرد ز اشکاف بینیهای خویش
3807. تا به بینی نایدت از غیب بو غیر بینی هیچ می‌بینی بگو³¹⁶²
- سؤال کردن آن کافر از علی کرم الله وجهه که بر چون منی مظفر شدی شمشیر از دست چون انداختی³¹⁶³**
3808. پس بگفت آن نو مسلمان ولی از سر مستی و لذت با علی³¹⁶⁴
3809. که بفرما³¹⁶⁵ یا امیر المؤمنین تا بجنبد جان به تن در چون جنین

3155 کی ACGHKMN : Bul.BL
 3156 کآنجا Bul.ABGHKMN : آنجا CL
 3157 دیدبان ACGHKMN : دیده بان Bul.BL
 3158 این گمان Bul.ABCGHKLM : بی گمان N
 3159 مرغ اومید و طمع پران شود ABGHKMN ، نیز Bul. L ، که «امید» ضبط کرده، و C در حاشیه : پر بروید بر گمان پران شود C
 3160 در حاشیه C اضافه شده.
 3161 در حاشیه C اضافه شده.
 3162 تا به بینی نایدت از غیب بو* غیر بینی هیچ می‌بینی بگو Bul.ABGHKMN ، نیز L که بجای «تا بینی» نوشته «تا نه بینی» : غیر بینی هیچ می‌بینی بگو* چون بینی گر کنی بینی بگو Nich. مصراع دوم در C پاک شده و «تا بینی نایدت از غیب بو» در حاشیه اضافه شده.
 3163 N امیر المؤمنین علی. BCL «چون» را پیش از «بر چون» ضبط کرده. Bul. چون بر من. HKN «را» را پس از «شمشیر» حذف کرده.
 3164 این بیت در حاشیه C اضافه شده. Bul. L ، که «یا علی» ضبط کرده. همه نسخ چاپی نیز این بیت را افزوده‌اند که آغازگر مطلب است و غیر ضروری است و الحاقی بنظر می‌رسد و مستلزم آنست که در بیت پس از عنوان بجای «گفت فرما، که بفرما» (در همه نسخ خطی بجز L)
 3165 که بفرما Bul.ABGHKMN ، و در C به همین صورت تصحیح شده : گفت فرما C : باز فرما L

3810. هفت اختر هر جنین را مدتی می‌کنند ای جان به نوبت خدمتی³¹⁶⁶
3811. چونکه وقت آید که جان گیرد³¹⁶⁷ جنین
3812. آن جنین³¹⁶⁸ در جنبش آید ز آفتاب
3813. از دگر انجم به جز نقشی نیافت
3814. از کدامین ره تعلق یافت او در رحم با آفتاب خوب رو
3815. از ره پنهان که دور از حس ماست آفتاب چرخ را بس راهاست
3816. آن رهی که زر بیابد قوت از او و آن رهی که سنگ³¹⁷⁰ شد یاقوت از او
3817. آن رهی³¹⁷¹ که سرخ³¹⁷² سازد لعل را و آن³¹⁷³ رهی که برق باشد³¹⁷⁴ نعل را
3818. آن رهی³¹⁷⁵ که پخته سازد میوه را و آن رهی که دل دهد کالیوه را
3819. باز گو ای باز پر افروخته با شه و با ساعدش آموخته
3820. باز گو ای باز عنقا گیر شاه ای سپاه اشکن به خود نی با سپاه
3821. امت وحدی یکی و صد هزار باز گو ای بنده بازت را شکار
3822. در محل قهر این رحمت ز چیست ازدهارا دست دادن راه کیست

³¹⁶⁶ هفت اختر هر جنین را مدتی * می‌کنند ای جان به نوبت خدمتی Bul.ABGHKL MN نیز C در حاشیه. بیتی که در متن آمده خاص C است. چون جنین را نوبت تدبیر رو * از ستاره سوی خورشید آید او C
³¹⁶⁷ جان گیرد Bul.BGKL MN : گیرد جان ACH. در حاشیه C اضافه شده.
³¹⁶⁸ آن جنین M : این جنین Bul.ABCGHKL N
³¹⁶⁹ آن جنین M : این جنین Bul.ABCGHKL N
³¹⁷⁰ سنگ Bul.ABGHKL MN : شهره C ، در بالا تصحیح شده
³¹⁷¹ آن رهی Bul.ABL M : و آن رهی CGHKN
³¹⁷² سرخ Bul.BCGHKL MN : چرخ A
³¹⁷³ و آن Bul.ABCHKL M : آن GN
³¹⁷⁴ باشد M : بخشد Bul.ABCGHKL N
³¹⁷⁵ آن رهی Bul.ABGHKL MN : و آن رهی C

جواب گفتن امیر المؤمنین که سبب افکندن شمشیر از دست چه بوده است در آن حالت³¹⁷⁶

3823. گفت من تیغ از پی حق می‌زنم بنده حقم نی³¹⁷⁷ مأمور تنم
3824. شیر حقم نیستم شیر هوا فعل من بر دین من باشد گوا³¹⁷⁸
3825. ما رمیت إذ رمیتم در حراب³¹⁷⁹ من چو تیغم و آن زننده آفتاب
3826. رخت خود را من ز ره برداشتم غیر حق را من عدم انگاشتم
3827. سایه‌ام³¹⁸⁰ من کدخدالم³¹⁸¹ آفتاب³¹⁸² حاجبم من نیستم او را حجاب
3828. من چو تیغم پر گهرهای وصال زنده گردانم نه کشته³¹⁸³ در قتال
3829. خون نپوشد گوهر تیغ مرا باد از جا کی برد میغ مرا
3830. که نیم کوهم ز حلم و صبر و داد کوه را کی در رباید تند باد
3831. آنکه از بادی رود از جا خسیست³¹⁸⁴ ز آنکه باد ناموافق خود بسیست³¹⁸⁵
3832. باد خشم و باد شهوت باد آز برد او را که نبود اهل³¹⁸⁶ نماز³¹⁸⁷

³¹⁷⁶ پس از امیرالمؤمنین N افزوده، علی کرّم الله وجهه. Bul.ABCL نوشته «چه بود» بجای «چه بوده است». N «در آن حالت» را حذف کرده.

³¹⁷⁷ نی M : نه Bul.ABCGHKLN

³¹⁷⁸ پس از این بیت Bul. افزوده:

رامی آنست و کمان و تیر من * قاطع آنست صورت شمشیر من

³¹⁷⁹ در حراب Bul.BCGHKMN : در جواب AL

³¹⁸⁰ سایه‌ام LM : سایه‌ای‌ام Bul.ABCGHKN

³¹⁸¹ کدخدالم ABCGHKLMN : کدخدایم Bul.

³¹⁸² آفتاب Bul.BCGHKLMN : ز آفتاب A

³¹⁸³ نه کشته ABCGHKLMN : نکشته Bul.

³¹⁸⁴ خسیست Bul.ABCHKLMN : خسی است C

³¹⁸⁵ بسیست Bul.ABCHKLMN : بسی است C

³¹⁸⁶ نبود اهل Bul.BCGHKLMN : نبد اهل A

³¹⁸⁷ پس از این بیت L افزوده:

باد کبر و باد کینه باد ناز * برد آن خس کو نبود اهل نیاز

باد حرص و باد عجب و باد حلم * برد او را کو نبود از اهل علم

در بیت دوم «حلم» را باید «خلم» نوشت.

3833	کوهم و هستی من بنیاد اوست	ور شوم چون گاه بادم یاد اوست ³¹⁸⁸
3834	جز به یاد ³¹⁸⁹ او نجنبد میل من	نیست جز عشق احد سر خیل من
3835	خشم بر شاهان شه و ما را غلام	خشم را من ³¹⁹⁰ بستهام زیر لگام
3836	تیغ حلمم گردن خشمم زدست	خشم حق بر من همه رحمت شدست ³¹⁹¹
3837	غرق نورم گرچه سققم شد خراب	روضه گشتم گر چه هستم بو تراب
3838	چون در آمد علتی اندر غزا	تیغ را دیدم نهان کردن سزا ³¹⁹²
3839	تا احب لله ³¹⁹³ آید نام من	تا که ابغض لله ³¹⁹⁴ آید کام من
3840	تا که اعطی لله ³¹⁹⁵ آید جود من	تا که امسک لله ³¹⁹⁶ آید بود من
3841	بخل من لله عطا لله و بس ³¹⁹⁷	جمله للهام نیم ³¹⁹⁸ من آن کس
3842	و آنچه لله می کنم تقلید نیست	نیست تخییل و گمان جز دید نیست
3843	ز اجتهاد و از تحری رسو تهام	آستین بر دامن حق بستهام
3844	گر همی پرم همی بینم مطار	ور همی گمردم همی بینم مدار

³¹⁸⁸ بادم یاد اوست ABCGHKMN : بادم باد اوست Bul.L

³¹⁸⁹ جز به یاد HM : جز به باد Bul.ABCGKLN

³¹⁹⁰ خشم را من M : خشم را هم Bul.ABCGHKLN

³¹⁹¹ بر من همه رحمت شدست ALM ؛ نیز H که در حاشیه تصحیح شده : بر من چو رحمت آمدست Bul.BCGHKN
³¹⁹² چون در آمد علتی اندر غزا * تیغ را دیدم نهان کردن سزا Bul.ABGHKLNM و به همین صورت در C تصحیح شده : چون

در آمد در میان غیر خدا * تیغ را اندر میان کردن سزا C

³¹⁹³ الله Bul.BCGHKLNM : الله A

³¹⁹⁴ الله Bul.BCGHKLNM : الله A

³¹⁹⁵ اعطی لله M : اعطا لله Bul.BCGHKLNM : اعطا الله A

³¹⁹⁶ الله Bul.BCGHKLNM : الله A

³¹⁹⁷ و بس Bul.ABCGHKMN : پس L

³¹⁹⁸ نیم Bul.ABGHKLNM : نعم C

3845.	ور کشم باری بدانم تا کجا	ماهیم و خورشید پیشم پیشوا
3846.	بیش از این با خلق گفتن روی نیست	بحر را گنجایی اندر جوی نیست
3847.	پست می گویم به اندازه عقول	عیب نبود این بود کار رسول
3848.	از غرض حرم گواهی حر شنو	که گواهی بندگان نه ارزد دو جو
3849.	در شریعت مر گواهی بنده را	نیست قدری وقت دعوی ³¹⁹⁹ و قضا
3850.	گر هزاران بنده باشندت گواه	شرع نپذیرد گواهیشان به کاه ³²⁰⁰
3851.	بنده شهوت بتیر نزدیک حق	از غلام و بندگان مسترق
3852.	کین به یک لفظی شود از خواجه حر	و آن زبید شیرین و میرد سخت مر ³²⁰¹
3853.	بنده شهوت ندارد خود خلاص	جز به فضل ایزد و انعام خاص
3854.	در چهی افتاد کآن را غور نیست	و آن گناه اوست جبر و جور نیست
3855.	در چهی انداخت او خود را که من	در خور قعرش نمی یابم رسن ³²⁰²
3856.	بس کنم گر این سخن افزون شود	خود جگر چه بود که خارا خون شود
3857.	این جگرها خون نشد نه ³²⁰³ از سختی است	غفلت ³²⁰⁴ و مشغولی و بد بختی است
3858.	خون شود روزی که خونش سود نیست	خون شو آن وقتی که خون مردود نیست

³¹⁹⁹ وقت دعوی Bul.ABGHKMN : نزد دعوی CL
³²⁰⁰ شرع نپذیرد گواهیشان به کاه CM : بر نسنجد شرع ایشانرا بکاه Bul.ABGHKLN، نیز C در حاشیه
³²⁰¹ سخت مر Bul.ABGHMN : تلخ و مر C : سخت و مر KL
³²⁰² نمی یابم رسن Bul.ABCGHKMN : نمی یارم رسن L
³²⁰³ Bul. L «نه» را حذف کرده. نسخ چاپی ترک «نه» را در مصراع نخست حذف کرده اند اما Fatih و Sarı Abd. ضبط متن را، هک در همه نسخ چاپی معتبر دیده می شود، نسخه بدل آورده اند.
³²⁰⁴ غفلت Bul.ABGHKMN : حیرت CL

3859. چون گواهی بندگان مقبول نیست
 عدل او باشد که بنده غول نیست
3860. گشت ارسلناک شاهد در نذر
 زآنکه بود از کون او حر ابن حر³²⁰⁵
3861. چونکه حرم خشم کی بندد مرا
 نیست اینجا جز صفات حق در آ
3862. اندر آ کآزاد کردت فضل حق
 زآنکه رحمت داشت بر خشمش سبق
3863. اندر آ اکنون که رستی از خطر³²⁰⁶
 سنگ بودی کیمیا کردت گهر
3864. رسته‌ای از کفر و خارستان او
 چون گلی بشکف به سروستان او³²⁰⁷
3865. تو منی و من تووم ای محتشم³²⁰⁸
 تو علی بودی علی را چون کشم

[32a]

3866. معصیت کردی به از هر طاعتی
 آسمان پیموده‌ای در ساعتی
3867. بس خجسته معصیت کآن کرد مرد³²⁰⁹
 نی ز خاری بر دممد اوراق ورد
3868. نی گناه عمر و قصد رسول
 می کشیدش تا به درگاه قبول
3869. نی به سحر ساحران فرعونشان
 می کشید و گشت دولت عونشان
3870. گر نبود سحرشان و آن جحود
 کی کشیدیشان³²¹⁰ به فرعون عنود
3871. کی بدیدندی عصا و معجزات
 معصیت طاعت شد ای قوم عصات

³²⁰⁵ حر ابن حر Bul.ABHKLMN : حرّ بن حر CG
³²⁰⁶ رستی از خطر Bul.ABGHKLMN : جستی از خطر C
³²⁰⁷ چون گلی بشکف به سروستان او M : چون گلی بشکف بسروستان هو BCGHK؛ نیز A «بشگفت» و L «او» بجای «هو» :
 چون گلی بشگفته در بستان او Bul. : چون گلی بشگفت بکارستان او N
³²⁰⁸ پس از «توم»، C «که با تو من خوشم»، در بالا تصحیح شده.
³²⁰⁹ کرد مرد ABCGHKMN : مرد کرد Bul.L
³²¹⁰ کی کشیدیشان ABCGHKLMN : که کشید ایشان Bul.

3872. ناامیدی را خدا گردن زدست
چون گناه و معصیت طاعت شدست³²¹¹
3873. چون مبدل می‌کند او سیئات
طاعتی‌اش می‌کند رگم و شات
3874. زین شود مرجوم شیطان رجیم³²¹²
وز حسد او بطرقد گردد دو نیم
3875. او بکوشد تا گناهی پرورد
ز آن گنه ما را به چاهی آورد³²¹³
3876. چون ببیند کان گنه شد طاعتی
گردد او را نامبارک ساعتی
3877. اندر آ من در گشادم مر ترا
تف زدی و تحفه دادم مر ترا
3878. مر جفاگر را چنینها می‌دهم
پیش پای چپ چه سان³²¹⁴ سر می‌نهم
3879. پس وفاگر را چه بخشم تو بدان
گنجه‌ها و ملکه‌های جاودان³²¹⁵

گفتن پیغامبر علیه السلام به گوش رکابدار امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه که کشتن علی بر دست تو خواهد بودن

خبرت کردم³²¹⁶

3880. گفت³²¹⁷ پیغامبر³²¹⁸ به گوش چاکرم
کو برد روزی ز گردن این سرم³²¹⁹
3881. من چنان مردم که بر خونی خویش
نوش لطف من نشد در قهر نیش³²²⁰

³²¹¹ چون گناه و معصیت طاعت شدست ACHLM : چون گنه مانند طاعت آمدست Bul.BGKN، نیز CH در حاشیه

³²¹² رجیم Bul.ABCGHKLM : الرجیم N

³²¹³ در حاشیه C اضافه شده.

³²¹⁴ پیش پای چپ چه سان Bul.ABCGHKMN : پیش پای چه کسان L

³²¹⁵ در N این بیت پس از بیت «گفت پیغامبر به گوش چاکرم*کو برد روزی ز گردن این سرم» آمده.

³²¹⁶ L حذف کرده. G پیغامبر صلی الله علیه و سلم. پس از «المؤمنین» Bul.ABGHKM، همه نسخ خطی بجز CN، «علی»،

افزوده‌اند و در حاشیه C تصحیح شده.

³²¹⁷ گفت Bul.BCGHKLMN : گفته A

³²¹⁸ پیغامبر ABCLM : پیغمبر Bul.GHKN

³²¹⁹ در Bul.ABCGHKL جای این بیت و بیت پس از آن باهم عوض شده.

³²²⁰ در حاشیه C اضافه شده، بجای «در»، نوشته «بر». نشد در قهر نیش Bul.ABGHKLM : بشد در قهر نیش N

3882. کرد آگه آن رسول³²²¹ از وحی دوست که هلاکم عاقبت بر دست اوست
3883. او همی گوید بکش پیشین مرا تا نیاید از من این منکر خطا
3884. من همی گویم چو مرگ من ز تست با قضا من چون توانم حيله جست
3885. او همی افتد به پیشم کای کریم ممر مرا کن از برای حق دو نیم
3886. تا نیاید³²²² بر من³²²³ این انجام بد تا نسوزد جان من بر جان خود
3887. من همی گویم برو جف القلم زآن قلم بس سرنگون گردد علم
3888. هیچ بغضی نیست در جانم ز تو زآنکه این را من نمی دانم ز تو³²²⁴
3889. آلت حقی تو فاعل دست حق چون زخم بر آلت حق طعن و دق
3890. گفت او پس آن قصاص³²²⁵ از بهر چیست گفت هم از حق و آن³²²⁶ سر خفست
3891. گر کند بر فعل خود او اعتراض ز اعتراض خود برویاند ریاض
3892. اعتراض او را رسد بر فعل خود زآنکه در قهر است و در لطف او احد³²²⁷
3893. اندر این شهر حوادث میر اوست در ممالک مالک تدبیر اوست³²²⁸
3894. آلت خود را اگر او بشکند آن شکسته گشته را نیکو کند

³²²¹ آن رسول Bul.BGHKLMN : این رسول A

³²²² تا نیاید ACGHKL MN : تا نه آید Bul.B

³²²³ بر من ABCGHKL MN : از من Bul.

³²²⁴ پس از این بیت L بیت « گبر این بشنید و نوری شد پدید * در دل او تا که زناری برید » را افزوده.

³²²⁵ آن قصاص ABCGHKL MN : این قصاص Bul.

³²²⁶ و آن ABCGHKL MN : آن Bul.

³²²⁷ A حذف کرده.

³²²⁸ A حذف کرده.

3895	رمز ³²²⁹ ننسخ آیة او ننسها	نأت خیرا در عقب می‌دان مها
3896	هر شریعت را که حق منسوخ ³²³⁰ کرد	او گیسا ببرد و عوض آورد ورد
3897	شب کند منسوخ شغل روز را	بین جمادی خرد افروز را ³²³¹
3898	باز ³²³² شب منسوخ شد از نور روز	تا جمادی سوخت زان آتش فروز
3899	گرچه ظلمت آمد آن نوم و سبات ³²³³	نی درون ظلمت است آب حیات
3900	نی در آن ظلمت خردها تازه شد	سکتهای سرمایۀ آوازه شد
3901	که ز ضدها ضدها آید ³²³⁴ پدید	در سویدا روشنایی ³²³⁵ آفرید ³²³⁶
3902	جنگ پیغامبر ³²³⁷ مدار صلح شد	صلح این آخر زمان زان جنگ بد
3903	صد هزاران سر برید آن دلستان	تا امان یابد سر اهل جهان
3904	باغبان زان ³²³⁸ می‌برد شاخ ³²³⁹ مضر	تا بیابد نخل قامتها و بر
3905	می‌کند از باغ دانا آن حشیش	تا نماید باغ و میوه ³²⁴⁰ خرمیش
3906	می‌کند دندان بد را آن طبیب	تا رهد از درد و بیماری حیب

3229 رمز Bul.ACGHKLMN : زامر B
3230 حق منسوخ Bul.ABGHKMN ، و به همین نحو در C تصحیح شده : او منسوخ CL
3231 بین جمادی خرد افروز را Bul.ABGHKLMN : بان جمادی سوخت زان افروز را C، در حاشیه تصحیح شده
3232 باز Bul.ABGHKLMN : گرچه C
3233 نوم و سبات ABCGHKLMN : نوم سبات Bul.
3234 آید Bul.ABCHKLM : آمد GN
3235 روشنایی Bul.BGKMN ، نیز ACH در حاشیه: نور دائم ACHL
3236 آفرید Bul.BCGKMN : آورید AHL
3237 پیغامبر ABCLM : پیغامبر Bul.GHKN
3238 زان Bul.ABGHKLMN : گر C ، در بالا تصحیح شده
3239 شاخ Bul.ABGKLMN : شاخی CH
3240 باغ و میوه Bul.BCGHKLMN : باغ و میوه A

3907. پس زیاده‌ها³²⁴¹ درون نقصهاست
3908. چون بریده گشت حلق رزق خوار
3909. حلق حیوان چون بریده شد به عدل³²⁴⁴
3910. حلق انسان چون ببرد هین ببین³²⁴⁷
3911. حلق ثالث زاید و تیمار او
3912. حلق ببریده خورد شربت ولی
3913. بس کن ای دون همت کوتاه بنان
3914. ز آن ندادی میوه‌ای مانند ببید
3915. گر ندارد صبر زین نان جان حس
3916. جامه شویی کرد خواهی ای فلان
3917. گرچه نان بشکست مر روزه ترا
3918. چون شکسته بند آمد دست او
3919. گر تو آن را بشکنی گوید بیا
- مر شهیدان را حیات اندر فناست³²⁴²
- یرزقون فرحین شد گوار³²⁴³
- حلق انسان رست و³²⁴⁵ افزونید فضل³²⁴⁶
- تا چه زاید کن قیاس آن برین
- شربت حلق باشد و انوار او
- حلق از لا رسته مرده در بلی
- تا کیت باشد حیات جان به نان
- کآب رو بردی پی نان سپید
- کیمیا را گیر و زر گردان تو مس
- رو مگردان از محله گازران
- در شکسته بند پیچ و برتر آ
- پس رفو باشد یقین اشکست او³²⁴⁸
- تو درستش کن ندادی دست و پا

³²⁴¹ پس زیاده‌ها Bul.GLM : بس زیاده‌ها ABCHKN

³²⁴² حیات اندر فناست Bul.BCGHKLMN : فنا اندر حیات A

³²⁴³ شد گوار ABCGHKLMN ، در حاشیه C ، «خوش» بجای «شد» : میشد گوار Bul.

³²⁴⁴ بریده شد به عدل Bul.ABCGHKMN : بریده شد بفضل L

³²⁴⁵ رست و Bul.ABCGHKLMN : رست Bul.

³²⁴⁶ افزونید فضل ABHKM و C در حاشیه : افزون گشت فضل C : افزونید فضل Bul. : افزونید عدل L : افزونید N . در G سه حرف آخر بی نقطه است

³²⁴⁷ چون ببرد هین ببین Bul.ABCGHKMN : چون بریده شد ببین L

³²⁴⁸ اشکست او Bul.BCGHKLMN : اشکسته او A

3920.	بس شکستن حق او باشد که او	مر شکسته گشته را داند رفو
3921.	آنکه داند دوخت او داند درید	هر چه را بفروخت نیکوتر خرید
3922.	خانه را ویران کند زیر و زبر	پس به یک ساعت کند معمورتر
3923.	گر یکی را سر ³²⁴⁹ ببرد از بدن	صد هزاران سر بر آرد در زمن
3924.	گر نفرمودی قصاصی بر جنات	یا نگفتی فی القصاص آمد حیات
3925.	خود که را ³²⁵⁰ زهره بدی تا او ز خود	بر اسیر حکم حق تیغی زند
3926.	زانکه داند هر که چشمش را گشود ³²⁵¹	کآن کشنده سخره تقدر بود
3927.	هر که را آن حکم بر سر آمدی ³²⁵²	بر سر فرزند هم تیغی زد
3928.	رو بترس و طعنه کم زن بر بدان	پیش دام حکم عجز خود بدان

تعبیر کردن آدم علیه السلام از ضلالت ابلیس لعین و عجب آوردن³²⁵³

3929.	روزی آدم ³²⁵⁴ بر بلیسی کو شقی است	از حقارت وز زیافت بنگریست
3930.	خویش بینی کرد و آمد خود گزین	خنده زد بر کار ابلیس لعین
3931.	بانگ بر زد غیرت حق کای صفی	تو نمی دانی ز اسرار خفی
3932.	پوستین را بازگوشه گر کند	کوه را از بیخ و از بن بر کند

³²⁴⁹ گر یکی را سر M : گر یکی سر را Bul.ABCGHKLN

³²⁵⁰ خود که را Bul.ABGHKL MN : مر که را C

³²⁵¹ هر که چشمش را گشود ABCGHKLMN : هر کرا چشمش گشود Bul.

³²⁵² هر که را آن حکم بر سر آمدی Bul.BGKMN ، نیز ACH در حاشیه : هر که آن تقدیر طرق او شدی ACHL

³²⁵³ C پس از « ابلیس » « لعین » را حذف کرده.

³²⁵⁴ روزی آدم CLM : چشم آدم Bul.ABGHKN ، و به همین صورت در C تصحیح شده

3933. پرده صد آدم آن دم بر درد
 صد بلیس نو مسلمان آورد
3934. گفت آدم توبه کردم زین نظر
 این چنین گستاخ نندیشم دگر³²⁵⁵
3935. یا غیث المستغیثین اهدنا
 لا افتخار³²⁵⁶ بالعلوم و الغنی³²⁵⁷
3936. لا تزغ قلبا هدیت بالکرم
 و اصرف السوء الذی خط القلم³²⁵⁸
3937. بگذران از جان ما سوء القضا
 وامبر ما را ز اخوان صفا³²⁵⁹
3938. تلخ تر از فرقت تو هیچ نیست
 بی پناهت غیر پیچا پیچ نیست
3939. رخت ماهم رخت ما را راه زن
 جسم ما مر جسم ما³²⁶⁰ را جامه کن
3940. دست ما چون پای ما را می خورد
 بی امان تو کسی جان چون برد³²⁶¹

[32b]

3941. ور برد جان زین خطرهای عظیم
 برده باشد مایه ادبار و بیم
3942. زآنکه جان چون واصل جانان نبود
 تا ابد با خویش کور است و کبود
3943. چون تو ندهی راه جان خود برده گیر
 جان که بی تو زنده باشد مرده گیر
3944. گر تو طعنه می زنی بر بندگان
 مر ترا آن می رسد ای کامران

³²⁵⁵ پس از این بیت، Bul. افزوده:
 یا رب این جرات ز بنده عفو کن * توبه کردم تو مگیرم زین سخن

³²⁵⁶ لا افتخار Bul.BCGHKL MN : لا افتخار A

³²⁵⁷ و الغنی ABCGHKL MN : والغنا Bul.

³²⁵⁸ خط القلم ABCGHKL MN جفّ القلم Bul.

³²⁵⁹ اخوان صفا Bul.ABCHKMN : اخوان رضا CL

³²⁶⁰ مر جسم ما M : مر جان ما Bul.ABCGHKL N ، و به همین صورت در M تصحیح شده

³²⁶¹ جان چون برد Bul.BCGKMN : چون جان برد AHL

3945	ور تو ماه و مهر را ³²⁶² گویی جفا	ور تو قد سرو را گویی دوتا
3946	ور تو چرخ و عرش را ³²⁶³ خوانی حقیر	ور تو کان و بحر را گویی فقیر
3947	آن به نسبت با کمال تو رواست	ملک اکمال فناها مر تراست
3948	که تو پاکی از خطر وز نیستی	نیستتان را موجد و مغنیستی ³²⁶⁴
3949	آنکه رویانید داند سوختن	زانکه چون بدرید داند دوختن
3950	می بسوزد هر خزان مر باغ را	باز رویانید گل صباغ را
3951	کای بسوزیده برون آ تازه شو	بار دیگر خوب و خوب ³²⁶⁵ آوازه شو
3952	چشم نرگس کور شد بازش بساخت	حلق نی ببرید و بازش خود نواخت ³²⁶⁶
3953	ما چو مصنوعیم و صانع نیستیم	جز زیبون و جز که قانع نیستیم
3954	ما همه نفسی و نفسی می زنیم	گر نخواهی ³²⁶⁷ ما همه اهرمنیم
3955	زان ز اهرمن رهیدستیم ما	که خریدی جان ما را از عمی
3956	تو عصا کش هر کرا که زندگی است	بی عصا و بی عصا کش کور چیست ³²⁶⁸
3957	غیر تو هر چه خوش است و ناخوش است	آدمی سوز است و عین آتش است
3958	هر که را آتش پناه و پشت شد	هم مجوسی ³²⁶⁹ گشت و هم زردشت شد

³²⁶² ماه و مهر را Bul.BGHKLM : شمس و ماه را CN : ماه و بحر را A

³²⁶³ چرخ و عرش را Bul.ABHGKLMN : عرش و چرخ را C

³²⁶⁴ و مغنیستی Bul.ABCGHKMN : و مغنیستی L

³²⁶⁵ خوب و خوب Bul.BCGHKLMN : خوب خوب A

³²⁶⁶ بازش خود نواخت ABCGHKLMN : بازش مینواخت Bul.

³²⁶⁷ گر نخواهی M : گر خوانی Bul.ABCGHKLN

³²⁶⁸ کور چیست Bul.ABHGKLMN : کور چیست C

³²⁶⁹ هم مجوسی ABCGHKLMN : او مجوسی Bul.

3959. كل شيء ما خلا الله باطل إن فضل الله غميم هاطل³²⁷⁰

باز گشتن به حکایت علی کرم الله وجهه و مسامحت کردن او با خونی خویش³²⁷¹

3960. باز رو سوی علی و خویش وآن کرم با خونی و افزونیش³²⁷²

3961. گفت دشمن را³²⁷³ همی بینم به چشم روز و شب³²⁷⁴ بر وی ندارم هیچ خشم

3962. زآنکه مرگم همچو من خوش آمدست³²⁷⁵ مرگ من در بعثت چنگ اندر زدست

3963. مرگ بی مرگی بود ما را حلال برگ بی برگی بود ما را نوال

3964. ظاهرش مرگ و به باطن زندگی ظاهرش ابتر نهان پابندی

3965. در رحم زادن³²⁷⁶ جنین را رفتن است در جهان او را ز نو بشکفتن است

3966. چون مرا سوی اجل عشق و هواست نهی لا تلقوا بأیدیکم مراست

3967. زآنکه نهی از دانه شیرین بود تلخ را خود نهی حاجت کی شود

3968. دانه کش³²⁷⁷ تلخ باشد مغز و پوست تلخی و مکروهیش خود نهی اوست

3969. دانه مردن مرا شیرین شدست بل هم احیاء پی من آمدست

3970. اقتلونی یا ثقاتی لایما إن فی قتلی حیاتی دایما

³²⁷⁰ هم مجوسی ABCGHKLMN : او مجوسی Bul.
³²⁷¹ در حاشیه C اضافه شده. Bul. «امیر» را و ABCLN «امیرالمونین» را ضبط کرده. N کردن علی بخونیء
³²⁷² در حاشیه C اضافه شده.
³²⁷³ گفت دشمن را Bul.ABGHKLMN : گفت خونی را C
³²⁷⁴ روز و شب Bul.ABGHKLMN : روز شب C
³²⁷⁵ همچو من خوش آمدست Bul.ABGHKLMN ، و به همین نحو در C تصحیح شده : همچو من شیرین شدست C
³²⁷⁶ در رحم زادن ABCGHKLMN : در رحم مادر Bul.
³²⁷⁷ کش Bul.ABGHKLMN : که C

3971. إن في موتي حياتي يا فتى کم أفارق موطني حتى متى
3972. فرقتي لو لم تكن³²⁷⁸ في ذى السكون³²⁷⁹ لم يقلل اننا اليه راجعون
3973. راجع آن باشد که باز آید به شهر سوی وحدت آید از تفریق دهر³²⁸⁰

افتادن رکابدار هر باری پیش علی کرم الله وجهه که ای امیر المؤمنین ما را بکش و از این قضا برهان³²⁸¹

3974. باز آمد کای علی ما را بکش³²⁸² تا نبینم آن دم و وقت ترش
3975. من حلالتم می کنم خونم بریز تا نبیند چشم من آن رستخیز
3976. گفت ار³²⁸³ هر ذره ای خونی شود خنجر اندر کف به قصد تو رود
3977. یک سر مو از تو نتواند برید چون قلم بر تو چنان خطی کشید
3978. لیک بی غم شو شفیع تو منم خواجه روحم نه مملوک تنم
3979. پیش من این تن ندارد قیمتی بی تن خویشم فتی ابن الفتی
3980. خنجر و شمشیر شد ریحان من مرگ من شد بزم و نرگسدان³²⁸⁴ من
3981. آنکه او تن را بدین سان پی کند حرص میبری و خلافت کی کند

³²⁷⁸ لم تكن Bul.ABCGHKMN : لم يكن L
³²⁷⁹ ذى السكون M : ذا السكون Bul.ABCGHKLN
³²⁸⁰ از تفریق دهر Bul.BGKMN، و به همین صورت در H تصحیح شده و در A نیز در بالای سطر نوشته شده «تفریق دهر»، که برای «وحدت» متضاد مناسب تری است : از دوران دهر ACHL
³²⁸¹ CH آمدن رکابدار علی کرم الله وجهه که از بهر خدا مرا بکش الخ، نیز G که پیش امیر المؤمنین علی ضبط کرده.
³²⁸² کای علی ما را بکش CM : کای علی زودم بکش Bul.ABGHKLN
³²⁸³ گفت ار M : گفتم ار Bul.ABCGHKLN
³²⁸⁴ نرگسدان BGHKL MN : نرگستان Fatih Bul.AC

3982. زآن به ظاهر کوشد اندر جاه و حکم³²⁸⁵ تا امیران را نماید راه و حکم³²⁸⁶
3983. تا امیری را دهد جانی دگر تا دهد نخل خلافت را ثمر³²⁸⁷

بیان آن که فتح طلبیدن پیغامبر علیه السلم مگه را و غیر مگه را جهت دوستی ملک دنیا نبود چونکه فرموده است

الدنيا جيفة بلکه به امر بود³²⁸⁸

3984. جهد پیغامبر³²⁸⁹ به فتح مگه هم کی بود در حب دنیا متهم
3985. آنکه او³²⁹⁰ از مخزن هفت آسمان چشم و دل بر بست روز امتحان
3986. از پی نظاره او حور و جان پر شده آفاق هر هفت آسمان
3987. خویشتن آراسته از بهر او خود و را پروای غیر دوست کو³²⁹¹
3988. آنچنان پر گشته³²⁹² از اجلال حق که در او هم ره نیابد آل حق
3989. لا یسع فینا نبی مرسـل والملك و الروح ایضا فاعقلوا
3990. گفت ما زاغیم همچون زاغ نی مست صباغیم مست باغ نی
3991. چونکه مخزنهای افلاک و عقول چون خسی آمد بر چشم رسول
3992. پس چه باشد مگه و شام و عراق که نماید او نبرد و اشتیاق

³²⁸⁵ جاه و حکم ABCGHKLMN : جاه حکم Bul.

³²⁸⁶ راه و حکم ABCGHKLMN : راه حکم Bul.

³²⁸⁷ پس از این بیت، L افزوده:

میریء او بینی اندر آن جهان * فکرت پنهانیت گردد عیان

³²⁸⁸ «آن» در C اضافه شده. G پیغامبر صلی الله علیه و سلم. N مگه را و غیره. Bul.ABCGHKLN بجای «چونکه» نوشته «چون». Bul.ABCKL کی (که) را پس از «فرموده است» ضبط کرده. A امر حق بود. N بامر حق بود.

³²⁸⁹ پیغامبر BCM : پیغامبر Bul.AGHKLN

³²⁹⁰ آنکه او Bul.BCGHKLMN : زانک او A

³²⁹¹ در حاشیه C افزوده شده.

³²⁹² پر گشته Bul.ABCGHKMN : برگشته L

3993. آن گمان بر وی ضمیر بد کند
کو قیاس از جهل و حرص خود کند³²⁹³
3994. آگینه زرد چون سازی نقاب
زرد بینی جمله نور آفتاب
3995. بشکن آن شیشه کبود و زرد را
تا شناسی گورد را و مرد را
3996. گرد فارس گرد ها افراشته³²⁹⁴
گرد را تو مرد حق پنداشته
3997. گرد دید ابلیس و گفت³²⁹⁵ این فرع طین
چون فزاید بر من آتش جبین
3998. تا تو می بینی عزیزان را بشر
دان که میراث بلیس است آن نظر
3999. گر نه فرزند بلیسی ای عنید
پس به تو میراث آن سگ چون رسید
4000. من نیم سگ شیر حقم حق پرست
شیر حق آن است کز صورت پرست³²⁹⁶
4001. شیر دنیا جوید اشکاری و برگ
شیر مولی³²⁹⁷ جوید آزادی و مرگ³²⁹⁸
4002. چونکه اندر مرگ بیند صد وجود
همچو پروانه بسوزاند وجود
4003. شد هوای مرگ³²⁹⁹ طوق صادقان
که جهودان را بد این دم امتحان³³⁰⁰
4004. در نبی فرمود کای قوم بهود
صادقان را گنج باشد مرگ و سود³³⁰¹
4005. همچنانکه آرزوی سود هست
آرزوی مرگ بردن³³⁰² ز آن به است

³²⁹³ آن گمان بر وی ضمیر بد کند* کو قیاس از جهل و حرص خود کند Bul.ABGHKLMN ؛ و L «از جهل و حرص خود» : آن گمان و ظن منافق را بود * کو قیاس از جان زشت خود کند C. این بیت در C نسخه بدل است.
³²⁹⁴ گرد ها افراشته LM : گرد سر افراشته Bul.ABCGHK : مرد سر افراشته N
³²⁹⁵ ابلیس و گفت Bul.BCGHKL MN : ابلیس گفت A
³²⁹⁶ در حاشیه C اضافه شده.
³²⁹⁷ مولی ABCGHKL MN : عقبی Bul.
³²⁹⁸ پس از این بیت C افتادگی دارد که تا بیت « گندمی خورشید آدم ... شعشاع بدری را خسوف» ادامه یافت.
³²⁹⁹ شد هوای مرگ Bul.ABCGHKMN : شد تمنا مرگ L
³³⁰⁰ بد این دم امتحان Bul.ABCGHKMN : بدان بد امتحان L
³³⁰¹ گنج باشد مرگ و سود M : مرگ باشد گنج و سود Bul.ABCGHKLN
³³⁰² آرزوی مرگ بردن ABCGHKL MN : آرزوی برگ بردن Bul.

- 4006 ای جهودان بهر ناموس کسان
بگذرانید این تمناب بر زبان
- 4007 یک جهودی این قدر زهره نداشت
چون محمد این علم را بر فراشت
- 4008 گفت اگر رایید³³⁰³ این را بر زبان
یک جهودی خود نماند³³⁰⁴ در جهان
- 4009 پس یهودان مال بردند و خراج
که مکن رسوا تو ما را ای سراج
- 4010 این سخن را نیست پایانی پدید
دست با من ده چو چشمت دوست دید³³⁰⁵

گفتن امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه با قرین خود که چون خدو انداختی در روی من نفس من جنبید و اخلاص

عمل نماند مانع کشتن تو آن شد³³⁰⁶

[33a]

- 4011 گفت امیر المؤمنین با آن جوان
که به هنگام نبرد ای پهلوان
- 4012 چون خدو³³⁰⁷ انداختی در روی من
نفس جنبید و تبه شد خوی من
- 4013 نیم بهر حق شد و نیمی هوا
شرکت اندر کار حق نبود روا
- 4014 تو نگاریده کف مولیستی
آن حقی کرده من نیستی
- 4015 نقش حق را هم به امر حق شکن
بر زجاجه دوست سنگ دوست زن

³³⁰³ رایید M : رانند Bul.ACHN : رانید BGK : گوئید L

³³⁰⁴ نماند ABCGHLKMN : نماندی Bul.

³³⁰⁵ پس از این بیت، Bul L. افزوده :

چونک در ظلمت ندیدی مشعله * اندر آ در گلستان از مزبله

بی توقف زودتر در نه قدم * زین چه بی بن سوی باغ ارم

³³⁰⁶ KN با قرن خود. L «خیو» بجای «خدو». کلمات «مانع» الخ در N افزوده شده. Bul. «آن بود» بجای «آن شد».

³³⁰⁷ خدو Bul.ABCGHLKMN : خیو L

4016	گبر این بشنید نوری ³³⁰⁸ شد پدید	در دل او تا که زَناری برید
4017	گفت من تخم جفا می کاشتم	من ترا نوع دگر پنداشتم
4018	تو ترزوی احد خو بوده‌ای	بل زبانه هر ترزوی بوده‌ای
4019	تو تبار و اصل و خویشم ³³⁰⁹ بوده‌ای	تو فروغ شمع و کیشم ³³¹⁰ بوده‌ای
4020	من غلام آن چراغ چشم جو ³³¹¹	که چراغست روشنی پذیرفت از او
4021	من غلام موج آن دریای نور	که چنین گوهر بر آرد در ظهور
4022	عرضه کن بر من شهادت را که من	مر ترا دیدم سرفراز زمن
4023	قرب پنجه کس ز قوم و خویش او ³³¹²	عاشقانه سوی دین کردند رو
4024	او به تیغ حلم چندین حلق را	وا خرید از تیغ و چندین ³³¹³ خلق را ³³¹⁴
4025	تیغ حلم از تیغ آهن تیزتر	بل ز صد لشکر ظفر انگیزتر
4026	ای دریغا لقمه‌ای دو خورده شد	جوشش فکرت از آن افسرده شد
4027	گندمی خورشید آدم را کسوف	چون ذنب شعشاع بدری را خسوف
4028	اینست لطف دل که از یک مشت گل	ماه او چون می‌شود پروین گسل ³³¹⁵

³³⁰⁸ بشنید نوری M : بشنید و نوری Bul.ABCGHKLN

³³⁰⁹ اصل و خویشم Bul.BCGHKM : اصل خویشم ALN

³³¹⁰ شمع و کیشم M : شمع کیشم Bul.ABCGHKLN

³³¹¹ چشم جو Bul.ACGHKLMN : چشم تو B

³³¹² ز قوم و خویش او M : ز خویش و قوم او Bul.ABCGHKLN

³³¹³ تیغ و چندین GHLMN : تیغ چندین Bul.ABCK

³³¹⁴ در B جای «حلق را» و «خلق را» باهم عوض شده.

³³¹⁵ در حاشیه B اضافه شده.

چونکه صورت گشت انگیزد جحود	4029 نان چو معنی بود ³³¹⁶ خوردش سود بود
زآن خورش صد نفع و لذت می برد	4030 همچو خار ³³¹⁷ سبز کاشتر می خورد
چون همان را می خورد اشتر ز دشت	4031 چونکه آن سبزش رفت و خشک گشت
کآنچنان ورد مربی ³³¹⁸ گشت تیغ	4032 می دراند کام و لنجش ای دریغ
چونکه صورت شد کنون خشک است و گبز ³³¹⁹	4033 نان چو معنی بود بود آن خار سبز
خورده بودی ای وجود ³³²⁰ نازنین	4034 تو بدان عادت که او را پیش از این
بعد از آن کامیخت معنی با ثری	4035 بر همان بو می خوری این خشک را
زآن گیاه اکنون پرهیز ای شتر	4036 گشت خاک آمیز و خشک و گوشت بر
آب تیره شد سر چه بند کن	4037 سخت خاک آلود می آید سخن
او که تیره کرد هم ³³²¹ صافش کند	4038 تا خدایش باز صاف و خوش کند
صبر کن و الله اعلم بالصواب	4039 صبر آرد آرزو را نی ³³²² شتاب

³³¹⁶ نان چو معنی بود ABCGHKLMN : نانکه معنی بود Bul.

³³¹⁷ خار Bul.BCGHKLMN : خاری A

³³¹⁸ مربی Bul.ABCGHKMN : مربیا L

³³¹⁹ و گبز Bul.BCGHKLMN : گبز A

³³²⁰ وجود Bul.BCGHKLMN : وجودی A

³³²¹ او که تیره کرد هم ABCGHKMN : آنکه تیره کرد و هم Bul. : او که تیره کرد هم L

³³²² نی M : نه Bul.ABCGHKLN

3.3. DEĞERLENDİRME

Çalışmaya konu olan 1113 nolu yazmanın farklılıklarını ortaya koymak için *Meşnevî*'nin 1. defteri Nicholson neşri ile karşılaştırıldı. Elde edilen verilere göre farklılıklar şu şekildedir:

Fazla beyitlerde genelde Bul. Nüshasıyla benzerlik göstermektedir. Fazla olmayan ortak beyitlerdeki farklılıklarda ise diğer nüshalarla benzerlik göstermekte ve Bul. Nüshası diğer nüshalar ve neşre hazırlanan nüshanın metni ile farklılık göstermektedir. Neşre hazırlanan metinle Bul. Nüshasının dışında kalan diğer nüshalardaki farklılıkların benzer olması ve neşre hazırlanan metindeki fazla beyitlerin diğer metinlere göre Bul. Nüshasıyla ortaklık göstermesi neşre hazırlanan metnin daha kapsayıcı olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Mevlâna Müzesi 1113 numaralı nüshanın 1. defterinde gerek ana metin alanı gerekse sütun aralarında veya haşiyede yer alan toplam 4039 beyit bulunmaktadır. Nicholson neşrine göre fazla çıkan beyit sayısı 36 olup bulunduğu sıra numaralarıyla birlikte aşağıda verilmiştir.

Beyit	Beyit No	Sıra No
پند او را از دل و جان برگزید	چونک سلطان از حکیم آنرا شنید	185 .1
کای عجب این مرغ کی اید بگفت	با هزاران غصه و غم کشته جفت	260 .2
ترک کرد او خان و مان و ملک مال	ای خنک جانی که در عشق مال	309 .3
از دلش اندیشه را کلی ببرد	چون وزیر این مکر را بر شه شمرد	364 .4
کی بود بیمی از آن دزد لیم	چون عنایتت بود با ما مقیم	392 .5
گر کس زرین گردون بر زند	چونک نور صبحدم سر بر زند	403 .6
تا دهد چون خاک ایشان را به باد	آخر الامر از برای آن مراد	462 .7
هم شهان و هم مهان و هم کهان	جمله از درد فراقش در فغان	675 .8

آبرا بر نارشان نبود گذار	سنگ و آهن در درون دارند نار	783	9.
در درون سنگ و آهن کی رود	آب چو نار برونین را کشد	784	10.
فطره‌اشان کفر ترسا و جهود	سنگ و آهن چشمه نارند و دود	785	11.
آب چشمه تازه و باقی بود	آب و خم و کوزه گر فانی شود	786	12.
تا شود آواره او از خان و مان	ای عجب این کرده باشی بهر آن	978	13.
فهم کژ کرد و نمود او را خیال	گفتش ای شاه جهان بی زوال	979	14.
کو به حق پیوست وز خود شد جدا	هست آن ریگ ای پسر مرد خدا	1078	15.
طالبان را زان حیات است و نمو	آب عذب دین همی جوشد از او	1079	16.
کآب عمرت را خورد او هر زمان	غیر مرد حق چو ریگ خشک دان	1080	17.
تا از او گردی تو بینا و علیم	طالب حکمت شو از مرد حکیم	1081	18.
کو همی پنداشت خود را هست کس	ماند احوالت بدان طرفه مگس	1100	19.
ذره خود را بدیده آفتاب	از خود او سرمست گشته بی‌شراب	1101	20.
گفته من عنقای و قتم بی‌گمان	وصف بازان را شنیده در بیان	1102	21.
در سفر سقا شوی اصحاب را	تا بیابی بهر لشکر آب را	1242	22.
جمله افتادند در سجده برو	چون ملایک نور حق دیدند ازو	1270	23.
تابری از سر گفتم حصه	در بیان این شنو یک قصه	1413	24.
روشنی در دلش آمد بدید	از عمر چون آن رسول این را شنید	1539	25.
گشت فارغ از خطا و از صواب	محو شد پیشش سوال و هم جواب	1540	26.
بهر حکمت کرد در پرسش شروع	اصل را در یافت بگذشت از فروع	1541	27.
مرده پوشید از بقای او قبا	جان ناری یافت از وی انطفا	1983	28.
عاقبت با آب ضد چون می شود	اصل روغن ز آب افزون می شود	2499	29.
می گریزد جانب رب المنن	همچو روح پاک کو از ننگ تن	2560	30.

31. 2800	صورت غمگین نقش از بهر ماست	تا که ما را یاد آید راه راست
32. 2886	پس نقیبی را بفرمود آن قباد	آن جهان بخشش و آن بحر داد
33. 3368	گه یمینش می برد گاهی یسار	گه گلستانش کند گاهیش خار
34. 3570	و آن کسان که تشنه بر گردش دوان	گشته‌اند این دم نمایم من عیان
35. 3692	کی ستاره حاجتستی ای ذلیل	که بدی بر نور خورشید او دلیل
36. 3808	پس بگفت آن نو مسلمان ولی	از سر مستی و لذت با علی

M nüshasında 1851 numaralı beyit peş peşe iki defa yazılmıştır:

هر چه کوشد جان که در مرد و زن است گوش و چشم شاه جان بر روزن است

Mevlâna Müzesi 1113 numaralı nüshanın 1. Defterinde gerek ana metin alanı gerekse haşiyede yer alan toplam 176 başlık bulunmaktadır. Nicholson neşrine göre fazla çıkan başlık sayısı 3 olup bulunduğu sayfalarla birlikte aşağıda verilmiştir:

در بیان آنکه جمله پیغامبران بر حقند که لا نفرق بین احد من رسله [10a]

پند دادن خرگوش نخچیران را که بدین شاد مشوید [15a]

طلب کردن یوسف صدیق علیه السلام ارمغان از مهمان [27b]

SONUÇ

Türkiye’de *Meşnevî*’nin özellikle de Selçuklu dönemine ait birçok eski tarihli yazma nüshaları vardır. Selçuklu dönemine yakın nüshalardan birisi de Mevlâna Müzesi 1113 numaralı nüshadır. Eser Mevlâna Müzesinde bulunmakta olup, müstensihi Hasan b. Osman el-Mevlevî ve istinsah tarihi 773 / 1372 dir. Bu nüsha özellikle tezhip, cilt ve yazı gibi sanatsal açılardan ilim adamlarının dikkatini çekmiş ve üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Abdülbâkî Gölpınarlı da eser hakkında geniş bilgi vermiş ve kitaplarında önemine dikkat çekmiştir.

Güvenilir, sağlam bir yazma olduğu ve bugüne kadar metni üzerinde bilimsel herhangi bir çalışma yapılmadığından bu eserin hiç değilse 1. defterinin gün ışığına çıkarılması arzu edilmiştir. Öncelikle çalışılan nüshadaki beyitler kendi içindeki sıralamaya göre numaralandırılmıştır. Daha sonra bu nüshanın farkları Nicholson’un *Meşnevî* neşrinde kullandığı nüshalarla karşılaştırılarak aynı düzende verilmiştir. Gerek metin alanı gerekse haşiye ve sütun aralarında yer alan beyitler belirlenmiş ve nüshanın Nicholson’un çalıştığı 9 nüshaya göre farklılıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla bundan sonra oluşturulacak metin neşirlerinde bu nüsha dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Arpaguş, Safi, “Mevlâna Celâleddîn Rûmî'nin Eserleri Üzerine Yapılan İngilizce Çalışmalar”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2005, Y. 6, S. 14, s. 775-804.

Ateş, Ahmet ve Tarzi Abdülvehhab, *Farsça Grameri*, Tercüman Yayınları, 1982.

Câmî, Abdurrahmân, *Nefahâtü'l-Üns: Evliyâ Menkibeleri*, çev. ve şrh. Lâmiî Çelebî, haz. Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 1998.

Ceyhan, Semih, “*Mesnevî*”, *DİA*, C. 29, Ankara 2004, s. 325-334.

Derin, Süleyman, “Reynold Alleyne Nicholson”, *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, s.76-77.

Eflâkî, Ahmed, *Menâkıbü'l-Ârifin*, nşr. Tahsin Yazıcı, C. I-II, Ankara 1961; Ariflerin Menkibeleri, trc. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006.

Ferhengi Mutavassıt-ı Dehüdâ Zîr-i nazarı Seyyid Ca'fer Şehîdî, Bekûşîş-i Gulam Rıza Sutûde, İrec Mehrekî, Ekrem Sultânî, *Lugatnâme*, Tahran 1385/2006 1. Baskı C.1-2 , Tahran 1385/2006.

Ferhengistân-ı Zebân ve Edeb-i Fârsî, *Destûr-i Haft-ı Fârsî*, Tahran 1386 hş.

Fürûzanfer, Bediüzzaman, *Mevlâna Celâleddîn*, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963.

_____, *Külliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr*, Tahran 1336-1345 hş.

Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Mevlâna Celâleddîn Hayatı, Felsefesi, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999.

_____, *Mevlâna Müzesi Müzelik Yazma Kitaplar Kataloğu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

- _____, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkilâp ve Aka Yayını, 2. bs., İstanbul 1983.
- _____, *Mesnevî ve Şerhi*, C. I-VI, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- _____, *Mevlânâ Celâleddin*, İnkilâp Kitabevi, İstanbul 1985.
- _____, *Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi Kataloğu*, C. I-IV, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967.
- Güleç, İsmail, “R. A. Nicholson’un Mesnevî Tercüme ve Şerhi Üzerine”, *Dîvân İlmî Araştırmalar*, 20 (2006/1), s.227–240.
- İzbudak, Veled, *Mesnevi*, Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. I-VI, Ankara 1990.
- Karaismailoğlu, Adnan, “Mevlâna’nın Hayatı ve Çevresi”, *Konya’dan Dünyaya Mevlâna ve Mevlevîlik*, İstanbul 2002, s. 21-30.
- _____, “R.A. Nicholson’un Mesnevî Neşri ve Yeni Mesnevî Neşirleri”, *Mevlâna Araştırmaları Dergisi*, Y. 2007, S. 1, s. 21-33.
- Lewis, Franklin, *Mevlâna Geçmiş ve şimdi Doğu ve Batı*, Çev. Gül Çağalı Güven-Hamide Koyukan, Kabalcı, İstanbul 2010.
- Nicholson, Reynold A., *The Mathnawi of Jalalu’ddin Rumî*, I-VIII, London 1925-1940.
- Nicholson, Reynold Alleyne, “The Matnavî of Jalâlu’ddin Rûmî’ye Önsöz”, Çev. Ekrem Yıldız, *Mevlâna Araştırmaları -II-*, 2008, s.249-279.
- Önder, Mehmet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998.
- _____, ve diğerleri, *Mevlânâ Bibliyografyası*, C. I-II, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1973.
- Öngören, Reşat, “Mevlâna”, *DİA*, C. 29, Ankara 2004, s.441-448.

Rûmî, Mevlâna Celâleddîn, *Mesnevî-i Ma'nevî 1-2*, haz. Adnan Karaismailođlu, Derya Örs, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

_____, *Mesnevî-i Ma'nevî*, (Âşirîn Tashiğ-i Reynold A. Nicholson, terceme ve tahkik: Hasan-i Lâhûfî), Tahran 1393 hş/2014.

_____, *Mesnevî-i Ma'nevî*, British Museum Or.5602.

_____, *Mesnevî-i Ma'nevî*, Aumer'n Münih Staatsbibliothek Farsça Yazmalar Katalođu Nr. 35.

_____, *Mesnevî-i Ma'nevî*, British Museum Or.6438.

_____, *Mesnevî-i Ma'nevî*, Nicholson mülkiyeti.

_____, *Mesnevî-i Ma'nevî*, Bulak 1268 .

_____, *Mesnevî-i Ma'nevî*, Konya Mevlâna Müzesi nr. 51.

_____, *Mesnevî-i Ma'nevî*, İstanbul Zahir Efendi mülkiyeti.

_____, *Mesnevî-i Ma'nevî*, Kahire Darü'l-Kütübi'l-Mısır, Hidiv (Mısır) Kütüphanesi Farsça Kitaplar Katalođu s. 419.

_____, *Mesnevî-i Ma'nevî*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa, 670.

_____, *Mesnevî-i Ma'nevî*, Konya Mevlâna Müzesi nr. 1113.

Şafâ, Zebihullah, *Târîh-i Edebiyyât der Îrân*, C. I-V, Tahran, 1332 hş.

Sipehsâlâr, Ferîdûn b. Ahmed, *Mevlâna ve Etrafindakiler Risâle*, Çev. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.

Şafak, Yakup, "Hz. Mevlâna'nın Eserleri", *Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî*, Konya Valiliđi İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya 2010, s.23-35.

_____, “Cumhuriyet Döneminde Yayınlanmış İlk Mesnevî Tercümesi”, **Yedi İklim**, S. 334, s.102-108.

Şimşekler, Nuri, “Mevlâna’nın Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler”, **Konya’dan Dünya’ya Mevlâna ve Mevlevîlik**, İstanbul 2002, s.47-70.

_____, “Mevlâna’nın Eserleri ile İlgili Yabancı Dillerde Yapılan Çalışmalar (1973-2005)”, **Mevlâna Araştırmaları 1**, edt. Adnan Karaismailoğlu, s.159-212.

Tanıdı, Zeren, **Mevlâna Celaleddîn Rûmî’nin ve Sultan Veled’in Konya Mevlâna Müzesindeki Eserlerinin Tezhipli ilk Örnekleri**, Mevlana Ocağı, Edt: Mehmet Bayyigit, Konya 2007, 163-178.

_____, **Seçkin Bir Mevlevî’nin Tezhipli Kitapları**, M. Uğur Derman 65 Yaş Armağanı, İstanbul 2000, s. 513-536.

Veled, Sultan, **İbtidânâme**, Çev: Abdülbâkî Gölpınarlı, Konya 2001.

Adı Soyadı	Rukiye RASBACI
Doğum Yeri	Hekimhan / MALATYA
Doğum Tarihi	02.01.1981
Medeni Durumu	Evli
Öğrenim Durumu	
Derece	Okulun Adı
İlköğretim	Sakarya İlkokulu
Ortaöğretim	Hekimhan Lisesi Orta Kısım
Lise	Malatya Turgut Özal Süper Lisesi
Lisans	Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	Mevlana Araştırmaları Enstitüsü
Becerileri	
İlgi Alanları	
İş Deneyimi (Doldurulması isteğe bağlı)	Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü
Aldığı Ödüller (Doldurulması isteğe bağlı)	
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar (Doldurulması isteğe bağlı)	Bekir Şahin Konya Yazma Eserler Bölge Müdürü
Cep Telefonu	05059438770
E-Posta	rukiyerasbaci@hotmail.com
Adres	Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Meram / KONYA

İmza: